CAPLLETRA 25

REVISTA INTERNACIONAL DE FILOLOGIA

Tardor, 1998

Redacció:
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Avda. Blasco Ibáñez, 32
46010 València
Telèfon 96–386 40 90
Edita i publica:
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Institut de Filologia Valenciana
Subscripcions i correspondència:
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
Disseny:
Manuel Granell
Joan Josep Tornero
Il·lustració:
Inicials gravades per Edward Wadsworth (1920)
ISSN:
0214 - 8188
Dipòsit legal:
B - 25.992 - 1990
Fotocomposició:
IIFV
Imprès per:
Novagràfik, S.L. - Barcelona
(abril 1999)

Caplletra *no es responsabilitza del contingut de les col·laboracions que s'hi publiquen*

CAPLLETRA 25
REVISTA INTERNACIONAL DE FILOLOGIA

Volum monogràfic sobre
Variació lingüística

coordinat per
Joaquim Viaplana

Tardor, 1998

Director:
Antoni Ferrando

Secretari de Redacció:
Francesc Pérez i Moragón

Comitè de Redacció:
Rafael Alemany, Emili Casanova, Jordi Colomina, Albert Hauf,
Lluís Meseguer, Manuel Pérez Saldanya, Vicent Pitarch, Joan Ponsoda,
Vicent Salvador, Vicent Simbor

Consell Assessor:

Antoni Badia i Margarit
Jordi Castellanos
Germà Colón
Joseph Gulsoy
Joan Solà
Giuseppe Sansone
Arthur Terry
Joan Veny
Curt Wittlin
M. Claire Zimmermann

NORMES D'EDICIÓ DE LA REVISTA *CAPLLETRA*

Els articles originals, els exemplars de recensió, les comandes de subscripció i la correspondència en general s'han de trametre a la redacció de la revista (Institut Universitari de Filologia Valenciana, Av. Blasco Ibáñez, 28, 46010, València).

Els articles originals s'enviaran mecanoscrits a dos espais, preferentment en format DINA4. Si és possible, a més de la versió mecanoscrita s'inclourà el text informatitzat, preferiblement en els formats d'ordinadors Macintosh o en WordPerfect.

Els articles es presentaran preferentment en català i els autors n'inclouran un resum de 8/10 ratlles en català o anglés.

Les notes crítiques apareixeran a peu de pàgina i es reservaran a explicacions o aclariments complementaris. Les referències bibliogràfiques s'inclouran dins del cos de l'article i seguiran el sistema AUTOR-ANY-PÀGINA. L'any i les pàgines de la citació o referència apareixeran sempre entre parèntesis, separats per dos punts. Només quan la referència abaste tota una obra s'hi ometrà explicitar les pàgines a què es remet. Entre l'últim cognom de l'autor citat i l'any de publicació del llibre o article a què es fa referència no s'intercalarà cap signe :

... com ja s'ha observat (Sanchis Guarner 1980: 144)
... com observa Sanchis Guarner (1980: 144)
... "Dels documents del Principat desaparegué plenament l'article *es* ja en el segle XIV" (Sanchis Guarner 1980: 144)
... Aquesta era la idea recurrent del llibre (Sanchis Guarner 1980)

Totes les referències que apareixen en el text es repetiran al final del treball dins d'un apèndix de REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES. Hi aniran ordenades alfabèticament i s'ajustaran a les convencions de la bibliografia científica internacional:

- articles (títol entre cometes i nom de la revista en cursiva, numeració completa, lloc i any d'edició, pàgines):
  PICALLO, C. (1990) "Elements anafòrics i localitat", *Caplletra* 8, València, IUFV, pp. 41-53.
- llibres (títol en cursiva, lloc d'edició i casa editorial):
  SANCHIS GUARNER, M. (1980) *Aproximació a la història de la llengua catalana,* Barcelona, Salvat.
- capítol o parts de llibres col·lectius o miscel·lanis (autor, títol, dins, primer autor, nom de l'editor o editors de l'aplec, ed. o eds., títol del recull, any, pàgines):
  ANDERLE, A. (1991) "La crisi dels col·lectivismes" dins San Martín, A. ed., *Públic / Privat: un debat obert,* València, Universitat de València/Ajuntament de Gandia.

Els noms dels autors hi figuraran en versaletes, primer el cognom o cognoms; separat per una coma, el nom de fonts abreviat amb la lletra inicial.

Les contribucions acceptades i compostes es retornaran als autors per a la correcció de proves d'impremta. Les esmenes s'efectuaran seguint els signes convencionals del codi habitual de correctors.

Presentació 9
Introducció. LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA: EL FET I LA SEVA SIGNIFICACIÓ.
Joan A. Argenter 11

I. VARIACIÓ INTERNA

VARIACIÓ FONETICOFONOLÒGICA. UNA APROXIMACIÓ A LA DIVERSITAT DEL VOCALISME EN LLEIDATÀ. Joan Julià 23

VARIACIÓ MORFOFONOLÒGICA. VARIANTS MORFOLÒGIQUES.
Maria-Rosa Lloret / Joaquim Viaplana 43

LA VARIACIÓ SINTÀCTICA. UNIFORMITAT EN LA DIVERSITAT
Gemma Rigau 63

VARIACIÓ LÈXICA. DE LA IDIOSINCRÀSIA AL TRACTAMENT SISTEMÀTIC DE LA DIVERSITAT. Mercè Lorente 83

II. VARIACIÓ EXTERNA

II. a) Variació dialectal

VARIACIÓ HISTÒRICA. EL TEMPS EN LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA.
Josep Moran 101

LA GEOLINGÜÍSTICA CATALANA, AHIR I AVUI.
Joan Veny 109

LA VARIACIÓ SOCIAL. Emili Boix 135

II. b) Variació funcional

VARIACIÓ I ESTÀNDARD. Gabriel Bibiloni 163

VARIACIÓ PER TEMA. EL DISCURS ESPECIALITZAT O LA VARIACIÓ FUNCIONAL DETERMINADA PER LA TEMÀTICA: NOVES PERSPECTIVES.
Maria Teresa Cabré 173

VARIACIÓ ORAL. REFLEXIONS SOBRE L'ESTUDI DE LA LLENGUA ORAL.
Lluís Payrató 197

II. c) Variació personal

DIFERÈNCIA SEXUAL I VARIACIÓ LINGÜÍSTICA.
Amparo Tuson 205

ABSTRACTS 265

PRESENTACIÓ

Qualsevol llengua, com el déu Janus, té dues cares: la de la diversitat i la de la unitat. La cara de la diversitat és lluminosa, i s'aprecia sense esforç; la cara de la unitat és fosca, i s'aprecia amb dificultat. Considerar que certes formes de parlar, que certes varietats lingüístiques, són diverses no suposa cap procés de reflexió: és un producte de l'experiència i de l'observació. Considerar que aquestes formes de parlar, que aquestes varietats lingüístiques, pertanyen a una mateixa unitat suposa agrupar-les d'acord amb un criteri de classificació: és un producte de l'abstracció.

Els criteris d'acord amb els quals les varietats lingüístiques s'agrupen en llengües solen ser de base comunicativa o de base sociolingüística. En el primer cas, les varietats lingüístiques s'agrupen en llengües sobre la base de la relativa facilitat d'intercomunicació entre els usuaris de les varietats lingüístiques considerades. El resultat són llengües internament homogènies. En el segon cas, les varietats lingüístiques s'agrupen en llengües sobre la base de l'estàndard adoptat com a referència. El resultat són llengües internament homogènies o internament heterogènies. Tant en un cas com en l'altre, les llengües resultants són classes de varietats lingüístiques: unitats formals constituïdes per varietats lingüístiques diverses.

La simultània unitat i diversitat de les llengües, el seu caràcter biplà essencial, està en l'origen de la variació lingüística —entesa en sentit estricte; és a dir, en sentit intralingüístic. La unitat en la diversitat o la diversitat en la unitat generen variació lingüística. La variació lingüística és així la diversitat que es manifesta, en punts determinats, en les estructures de les varietats lingüístiques que configuren les llengües.

Aquesta variació pot ser considerada des d'un punt de vista estrictament intern, com un mer resultat; o des d'un punt de vista més extern, com un resultat relacionat amb elements externs a l'estructura lingüística. En el primer cas, i en el terreny formal, la variació pot afectar el pla fònic, el pla morfològic, el pla sintàctic i el pla lèxic. En el segon cas, i com a mínim, la variació pot estar relacionada amb el temps, amb l'espai o amb la societat; amb el procés d'estandardització, amb el tipus de tema o amb la mena de canal utilitzat, oral o escrit; i, encara, amb el sexe de l'usuari.

Aquest nou volum de la revista *Caplletra* té com a objecte de donar una visió sobre cadascun dels punts de vista esmentats des dels quals la variació lingüística pot ser considerada. Els temes tractats, en el marc d'aquests punts de vista, han estat lliurement elegits per cada col·laborador. Unes col·laboracions són més generals que les altres, però totes —espero— cobreixen, d'una manera o d'una altra, la funció que els ha estat assignada. Ha semblat convenient de precedir aquestes col·laboracions especialitzades

d'una introducció sobre la variació lingüística, a càrrec de Joan Argenter, que situa el fenomen en el terreny del coneixement en general.

Pel que fa a la variació interna, en el terreny foneticofonològic, Joan Julià ha tractat sobre la diversitat del vocalisme en lleidatà; en el terreny morfofonològic, Maria-Rosa Lloret i Joaquim Viaplana han tractat sobre les variants morfològiques; en el terreny sintàctic, Gemma Rigau ha tractat sobre la uniformitat en la diversitat; i, en el terreny lèxic, Mercè Lorente ha tractat sobre el trànsit de la idiosincràsia al tractament sistemàtic de la diversitat.

Pel que fa a la variació externa de caràcter dialectal, en el terreny històric, Josep Moran ha tractat del temps en la variació lingüística; en el terreny geogràfic, Joan Veny ha tractat de la geolingüística catalana ahir i avui; i, en el terreny social, Emili Boix ha tractat sobre la recerca sociolectal en català. Pel que fa a la variació externa de caràcter funcional, Gabriel Bibiloni ha tractat sobre la variació i l'estàndard; M. Teresa Cabré ha tractat sobre la variació funcional determinada per la temàtica; i Lluís Payrató ha tractat sobre l'estudi de la llengua oral. Finalment, i pel que fa al la variació externa de caràcter personal, en el terreny del sexe, Amparo Tuson ha tractat sobre la diferència sexual i la diversitat lingüística.

La ciències de la llengua, com totes les altres, avancen amb fluxos i amb refluxos. A una etapa en què la cara unitària de la llengua ha prevalgut sobre la cara diversa n'està seguint una altra en què la cara diversa es fa cada vegada més patent, i tendeix a prevaler sobre la cara unitària. La llengua, però, sempre en té dues, i es tracta de prendre-les totes dues en consideració en termes dialèctics. Les col·laboracions que recull aquest volum pretenen ser una aportació en aquest darrer sentit.

JOAQUIM VIAPLANA

JOAN A. ARGENTER

LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA: EL FET I LA SEVA SIGNIFICACIÓ

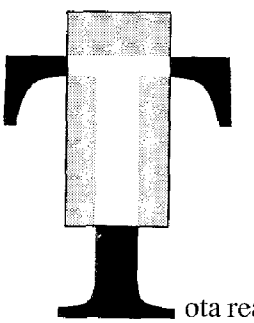

Tota realitat lingüística de la mena que anomenem «llenguatge natural» està subjecta al dinamisme de la variació, des del punt de vista sincrònic, i del canvi, des del punt de vista diacrònic, per molt que la imatge que ens en transmet l'escola i fins i tot la lingüística sigui la d'un sistema estable i monolític. Per aquesta raó una llengua no es confon mai, estrictament parlant, amb un codi, l'estructura i els elements del qual són fixats a la bestreta.

Quan un lingüista com Bloomfield (1933: 78) afirmava que «el pressupòsit fonamental de la lingüística és que en una comunitat lingüística l'associació entre certes seqüències de sons i certes significacions és constant» expressava indirectament la idea que el lingüista es proposa de detectar quins són aquells elements que funcionen com «el mateix» element per al parlant –dit altrament, quins elements del llenguatge oral són interpretats com a idèntics per aquest parlant, encara que no ho siguin ben bé per a un instrument de mesura. Amb això, la lingüística s'orientava, com qualsevol disciplina científica, a la descoberta dels elements invariants d'una llengua, subjacents a la variació amb què aquesta es manifesta empíricament. Aquesta «recerca de la invariància», de què parlà Jakobson en diverses ocasions, esdevenia complementària del supòsit de la «relativitat lingüística», és a dir, de la concepció que cada llengua, entesa com a totalitat, presenta una estructura interna definible i diferenciada de qualsevol altra llengua, els elements de la qual només poden analitzar-se i interpretar-se en relació

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 11-20

amb aquella totalitat, i també una determinada orientació envers la conceptualització de l'experiència.

No ens ha d'estranyar, doncs, que els lingüistes s'orientessin vers la descoberta dels elements invariables de l'estructura sonora de les llengües, que miressin de reduir la multiplicitat de sons d'una llengua a un nombre relativament manejable d'entitats que representen classes de sons –els fonemes–, i que, no prou satisfets amb això, cerquessin d'analitzar aquests fonemes en un nombre encara més reduït d'entitats menors –tot partint de la noció de les «característiques diferencials» de què havia parlat Saussure–: els trets fonològics distintius. Aquests acompleixen una triple funció: constitueixen els elements invariables de l'estructura sonora, i com a tals presenten correlats articulatoris, acústics i perceptius, és a dir, tot al llarg del circuit de la parla, i relacionen així els nivells fonètic i fonològic de l'estructura lingüística, el nivell de la realitat empírica i el de la representació mental del llenguatge humà; segonament, acompleixen una funció diacrítica o distintiva, per tal com la seva presència o absència en un determinat segment fònic permet diferenciar mots o morfemes de la llengua en qüestió; i, finalment, acompleixen una funció classificatòria, en virtut de la qual hom pot agrupar els sons d'una llengua en classes naturals: els processos fonològics afecten segments que pertanyen a aquestes classes naturals de sons. Els trets fonològics no són meres entitats formals abstractes, sinó que responen a determinades estructures de discriminació cerebrals (Argente i Llisterri 1984).

Tampoc no ens ha d'estranyar que, en altres nivells d'anàlisi, els lingüistes cerquessin d'escatir la «significació general» de les categories morfològiques, la «significació gramatical» de certes combinacions de categories sintàctiques, el significat «denotatiu» dels mots o el «significat intrínsec» de les oracions d'una llengua –un significat «defectiu», això és, descontextualitzat o en «context nul».

Des del punt de vista de l'estructura semiòtica, el signe lingüístic era interpretat quasi exclusivament com un «símbol», és a dir, com un signe que presenta una relació arbitrària entre el significant i el significat, mentre que el valor d'«índex» –el signe que manté un lligam de contigüitat necessària entre els seus constituents– o el d'«icona» –el signe en què aquests mantenen una relació de similitud de certa mena– apareixien, en el millor dels casos, com absolutament marginals en el llenguatge. Solament el reconeixement de la categoria gramatical dels anomenats *shifters* o «commutadors» (Jespersen 1922: 128 s.) permetia entrellucar l'aspecte indexical del llenguatge i solament el «simbolisme fonètic» (Sapir 1929) o la iconicitat del llenguatge poètic i la seva eventual gramaticalització (Jakobson 1965, entre altres) o, més tard, la iconicitat sintàctica, que seria a l'origen de certes explicacions diacròniques o tipològiques, (Haiman 1980, 1985; Moreno 1988) permetia entrellucar-ne l'aspecte icònic.

Quan la recerca es reorienta vers l'estudi de la «variació inherent» (Labov) del llenguatge, es desclou amb claredat el caràcter d'índex del signe lingüístic contextualit-

zat. Hom posa de manifest llavors com certs punts de l'estructura sonora o gramatical del llenguatge permeten, en certs contextos, alternances no categòriques que vehiculen de forma regular associacions indexicals determinades o variables sociolingüístiques que constitueixen maneres de dir diferentment una mateixa cosa, i aquesta diferència connota significacions socials distintes (Gumperz) en virtut de les seves relacions indexicals.

Així, l'alternança entre els valors del tret [+/- sonor] en els sons [b, d, g] i [p, t, k] en català és habitualment distintiva (*beu/peu, déu/teu, got/cot*), llevat de la posició final de mot, en què la distinció desapareix en favor dels segons. Es tracta del procés fonològic d'ensordiment de les consonants finals de mot: *sab+er/sap, menud+a/menut, grog+a/groc*. En la mesura que aquest ensordiment és obligatori per a tots els parlants, esdevé un cas d'al·lofonia categòrica que no té sinó una funció demarcativa i és una propietat del català, entre altres llengües. Ara, l'alternança entre la pronúncia fricativa/africada ([ʃ]/[t͡ʃ]) en mots com *xai, xicra, xàfec* no respon a cap variant combinatòria de la llengua, sinó que n'és una variant lliure, és a dir, la presència de l'una o l'altra pronúncia és aleatòria des del punt de vista de l'estructura lingüística. En canvi, hom ha mostrat la correlació d'aquest fenomen amb determinats grups d'edat (Pons 1992: 331-345), i no seria pas difícil, crec, de mostrar-ne la correlació amb determinats estils o nivells de formalitat. En aquest sentit, es tracta d'una variable sociolingüística les variants de la qual són un índex de certes diferències de grup social i d'estil de parla. Tota variable sociolingüística expressa, doncs, la correlació existent entre una variable lingüística i una variable social (grup socioeconòmic, ètnic, d'edat o de gènere, principalment) o entre aquella i un estil. Alternativament, hom podria afirmar que, si bé [ʃaj] i [t͡ʃaj] són formes lexicals que denoten un mateix objecte, connoten, en canvi, significacions socials diferents (Bierwisch 1987).

Atès que aquestes variables sociolingüístiques no són de caràcter categòric, la seva estructura és d'ordre estadístic: caracteritzen un discurs no en funció de la mera presència o absència absolutes de llurs variants, sinó de llur freqüència relativa; així mateix, caracteritzen el parlar d'un grup social i/o l'estil d'un discurs per llur probabilitat d'aparició. L'anàlisi variacionista, també anomenada sociolingüística correlacional, associa amb cada una de les variants de la variable sociolingüística uns determinats valors freqüencials, i és aquest patró freqüencial allò que la singularitza i allò que, si escau, n'expressa quantitativament el nivell d'estratificació sociolingüística (Labov).

Altres menes de variació, en canvi, són de naturalesa discreta: es tracta d'opcions que el parlant té al seu abast, però a les quals en principi s'até, un cop feta l'opció, en un acte comunicatiu concret. Com que aquestes opcions són també índexs d'aspectes determinats del context sociocomunicatiu, el seu ús hi vehicula una determinada significació social. Valguin com a exemples els múltiples i variats casos de dixi social

que trobem en els més diversos llenguatges naturals. La distinció entre certes fórmules de tractament en català –com ara, *tu*, *vós*, *vostè* o *Pep*, *Josep*, *senyor Josep*, per posar només un parell de casos– ja fa el fet. Ara bé, com que el context no és una dada objectiva inamovible i independent dels interlocutors, qualsevol d'ells pot fer ús d'una variant no activada fins aleshores amb la intenció, precisament, d'alterar-lo. Indicacions metapragmàtiques de la mena «Ja em pots tractar de tu», corregir el *Josep* amb què hom se'ns ha adreçat amb un «Tothom em diu Pep. També pots fer-ho tu» o, simplement, correspondre al vostè que hom ens ha adreçat amb un vós és un indici de contextualització (Gumperz), això és, un senyal que cal una reinterpretació de les relacions entre els interlocutors, i, per tant, del context de comunicació, en un determinat sentit (la naturalesa exacta d'aquest sentit dependrà no solament de la forma lingüística emprada, sinó de les normes d'ús adequades en una comunitat i de les connotacions que hi són vigents). En els dos primers exemples, hom hauria volgut orientar l'interlocutor en la dimensió de l'eix de la solidaritat, en oposició a l'eix de la distància social; en el tercer hom podria tal vegada haver-se volgut presentar com un parlant purista. L'anàlisi d'aquest fenomen pertany amb propietat a la pragmàtica, i no a la sociolingüística variacionista, en la mesura que aquella primera s'interessa per l'adequació de l'ús lingüístic al context sociocultural.

Arribat el cas, en una determinada situació sociolingüística no solament certs elements discrets del codi lingüístic vehiculen significacions socials, sinó també la tria d'una varietat lingüística (inclosa una llengua), presa globalment, pot funcionar com a element de variació amb valor indexical (Argente 1995). «Ya me puedes hablar en catalán» és una expressió que es correspon punt per punt amb la que hem vist suara invitant-nos a usar un determinat tractament, i sabem, per experiència, que no és una raresa comunicativa en determinats contextos i condicions.

En una situació com la tot just insinuada, no solament la tria de llengua pertany al camp de la variació i acumula un valor d'índex social, sinó un nombre elevat d'altres fenòmens que caracteritzen la interacció entre els sistemes lingüístics en presència i els productes de la comunicació bilingüe, des de diverses formes d'interferència –manlleus i efectes de substrat– i d'alternança de codis fins a l'emergència de noves varietats –corresponents a estadis diferents d'una interllengua, a varietats de contacte o a processos de pidginització i criollització abrupta. La sociolingüística variacionista s'ha centrat en l'anàlisi de comunitats monolingües, però l'estudi de la interacció entre variació i contacte s'ha mostrat un camp fèrtil i interessant (Argente i Lorenzo 1993; Argente i Payrató 1991; Montoya 1989).

En tractar de la variació com a fenomen sincrònic, hom sol distingir entre la variació territorial, la variació social i la variació funcional. La primera ens permet diferenciar els dialectes en sentit estricte o tradicional, la segona ens permet diferenciar els

sociolectes o, com a mínim, estudiar-ne les variables sociolingüístiques, i la tercera adreça la nostra atenció envers els registres de situació o registres simplement. Alguns autors han volgut distingir entre les varietats definides en funció dels usuaris, les quals anomenen «dialectes», i les varietats que es defineixen en funció de l'ús, les quals són anomenades «registres» (Gregory i Carroll). Entre les primeres caldria comptar les dues mencionades suara en primer lloc: els «dialectes regionals» i els «dialectes socials» –per bé que entre aquests darrers distingirien els que s'associen a grups socioeconòmics, ètnics, de gènere o sexe, i d'edat. Els «registres» coincidirien, si fa no fa, amb els registres funcionals ja esmentats.

L'ús de l'article salat en català és un indici de dialecte regional, propi del balear i del parlar salat de part de la costa empordanesa; com he assenyalat més amunt, segons L. Pons, la pronúncia africada [tʃ] per comptes de la fricativa [ʃ] al Vallès sembla que respon a grups d'edat diferenciats, i, doncs, a un dialecte social; finalment, l'ús de l'article derivat de *ille* llatí per part d'aquells mateixos parlants balears és propi d'un registre formal, com l'adequat a una conferència (mentre que entre els catalans que no «salen» aquest ús no té ni pot tenir aquesta connotació). És habitual per a un parlant valencià fer ús de la combinació pronominal present a *li la donarà* en qualsevol context, inclòs el llenguatge escrit; és habitual que un català central digui, parlant espontàniament, *l'hi donarà*, volent significar allò mateix, que, en parlar més formalment, pugui dir eventualment *la hi donarà* i que, per escrit, empri únicament aquesta darrera combinació. És habitual per a un parlant valencià dir *donar-los-el* en qualsevol context i escriure-ho així; un català central dirà espontàniament *donà'lzi*, només en un parlar acurat podria dir *donar-los-el*, per bé que en qualsevol cas ho escriurà així. Ja ha estat dit més amunt que l'anàlisi de la variació demana no solament la descripció de les variables lingüístiques, en termes interns, sinó també la de les convencions socials vigents en una comunitat i la connotació que se'n deriva per a les primeres. D'altra banda, una sola variable lingüística no defineix una varietat, sinó que aquesta és caracteritzada per una determinada concurrència de variables.

La posició del que hom anomena «la llengua estàndard» o «llengua comuna» entre aquesta diversitat de varietats és particularment problemàtica. De vegades aquesta és el resultat de la codificació i l'elaboració d'una determinada varietat geogràfica, històrica i social (el francès parlat per les classes nobles de l'Ille de France el s. XVIII). Al mateix temps, però, l'estàndard es pretén llengua comuna i llengua nacional, i, en conseqüència, supradialectal. En la mesura que és un ús relativament formal i convencional s'apropa més a un registre, però potser és millor considerar-lo com un cas a part. Per a aquesta qüestió, vegeu Bibiloni 1997.

Pel que fa a la terminologia relativa als estils de parla, la seva variació no és una mera qüestió formal, sinó que amaga importants diferències metodològiques i conceptuals. L'escola laboviana o variacionista, que empra el terme «estil», entén la variació

estilística com una dimensió lineal de formalitat creixent, és a dir, com un contínuum que presenta en un extrem la parla espontània i més informal (l'anomenat «vernacle»), seguida de la parla acurada, i, en l'altre, els estils més formals (associats, en general, a diverses formes de lectura: d'un text seguit, d'una llista de mots o de parells mínims). Alhora defineix el grau de formalitat en funció de l'atenció que el parlant posa en el seu discurs i tendeix a concentrar-se en l'estudi del vernacle, és a dir, en l'extrem informal del contínuum estilístic, per tal com entén que és la varietat més sistemàtica i que tendeix a evolucionar d'una forma també més sistemàtica. Observeu que aquesta és una concepció força «operativa» de la variació estilística: hom introdueix una noció operativa de formalitat, en funció de la qual es diferenciarien els estils, i un procediment operatiu per a segmentar més o menys arbitràriament el contínuum estilístic. Hom pot objectar-hi que els estils són definits apriorísticament i que hi són provocats experimentalment, de manera que la noció de formalitat es veu deslligada de tota interpretació social.

Els antropòlegs que s'havien acostat a l'anàlisi del fenomen de la variació en societats en què aquest apareix força institucionalitzat i ritualitzat, com és el cas de l'illa de Java, havien parlat de «nivells», i n'havien intentat una descripció atenent l'estructura lingüística i l'estructura social, i més recentment atenent l'estructura semiòtica de les formes comunicatives locals (Geertz, 1972; Errington, 1988). També en el cas del nàhuatl dels indis *malinches* del Mèxic central (Hill i Hill, 1986). Sota la influència dels escrits de Bakhtin, alguns d'aquests antropòlegs han formalitzat l'estudi de la variació lingüística en una comunitat humana com l'anàlisi de la manera com els seus membres gestionen el fenomen de l'heteroglòssia en llurs vides quotidianes, tot partint d'una concepció interactiva i dialògica de la comunicació humana, això és, la idea que tot enunciat respon a enunciats anteriors i en prefigura d'altres de nous, i que aquests expressen veus diverses que corresponen a posicions socials interessades dins la comunitat.

Un corrent d'anàlisi alternatiu al variacionisme dins la sociolingüística, en sentit ample, és el representat per l'etnografia del parlar i la comunicació, associat originalment als noms de D. H. Hymes i J. J. Gumperz. Partint d'un nou principi de «relativitat de la funció lingüística», Hymes propugna una anàlisi etnogràfica de les «maneres de parlar» de cada comunitat i tant ell com els seus seguidors s'interessen primordialment per l'extrem formal del contínuum estilístic, és a dir, per formes relativament ritualitzades del parlar, entès aquest darrer com a activitat social. Gumperz i els seus seguidors s'interessen per l'anàlisi de les «varietats naturals» del llenguatge, és a dir, per aquelles que són observables espontàniament en una comunitat i que són conseqüència de les activitats socials dels seus membres. Dit altrament, defensen un acostament a la variació menys «operatiu» i més realista que no pas el de Labov. En rebutjar la seva teoria de la formalitat lingüística com a resultat de l'«audiocontrol» del parlant, entenen que la formalitat en el llenguatge prové de l'ús que se'n fa en activitats i situacions

definides socialment com a formals, i que l'associació entre el parlar de certs grups socials i els estils formals deriva del fet que són aquests grups socials, i no altres, els que estan socialment legitimats per a dur a terme aquelles activitats. Al mateix temps, rebutgen la seva aproximació macrosociolingüística –consistent a correlacionar directament variables lingüístiques i variables macrosocials– i, inspirats per l'etnometodologia, proposen partir de l'anàlisi de les interaccions verbals en comunitats i situacions comunicatives específiques –adopten, doncs, un enfocament microsociolingüístic i interactiu. No es tracta de negar la influència dels factors macrosocials en l'ús lingüístic, sinó de reconèixer que finalment aquest és sempre el resultat d'una conducta individual i –primordialment– en interacció amb altres individus –és a dir, la forma primària en què es manifesta l'ús del llenguatge és la conversa–, i que allò que cal cercar és la variable intervinent entre els fenòmens macrosocials i la conducta individual. Aquesta variable intervinent, influïda directament pels primers i condicionadora de la segona, és constituïda per estructures socials primàries, les característiques estructurals i funcionals de les quals faciliten adés el manteniment adés la ruptura de les estructures ideològiques i les pràctiques comunicatives locals. Les aportacions d'aquest corrent al coneixement de les maneres de parlar i a la comprensió dels fenòmens de tria de llengua i d'alternança de codis en contextos multilingües no han estat gens negligibles (Argente 1997; Boix 1993). L'estudi d'aquests fenòmens estrictament sincrònics i microsociolingüístics ha permès aprofundir la comprensió de processos macrosociolingüístics com la substitució d'una llengua (Gal) o eventualment el manteniment de varietats estigmatitzades (Milroy), tot fent palesa la importància tant de les connotacions socials de certes varietats i les seves associacions amb l'expressió d'identitats socioculturals concretes en determinats contextos com del paper de les xarxes de relació social en el manteniment de les normes d'ús lingüístic.

Una qüestió metodològicament important que es planteja en el marc d'aquesta concepció és que la unitat d'anàlisi es desplaça de l'enunciat, entès com a objecte lingüístic, a l'acte comunicatiu en què aquest enunciat es produeix. Hom ha introduït, en aquest sentit, la noció d'«esdeveniment de parla». Però aquest darrer no és encara prou adequat per a l'anàlisi, per tal com de vegades la seva relació amb l'acte comunicatiu pot ésser tangencial; no és el mateix la radiació d'un partit de futbol que el partit de futbol mateix, tot i que en tots dos esdeveniments hi hagi comunicació verbal: només en el primer cas hi és un element definitori. Per això cal partir d'una noció més elemental: l'«acte de parla», i entendre un acte comunicatiu com una seqüència d'actes de parla. Des d'un punt de vista etnogràfic, són actes de parla preguntar, ordenar, renyar, pregonar, sermonejar, remugar, arengar, beneir, flastomar, regatejar, glosar, etc.; també ho són un acudit, un panegíric, una juguesca, un pregó, un renec, un sermó, una pregària. L'objectiu de l'etnògraf de la comunicació consisteix, llavors, a identificar els diversos actes de parla reconeguts per una comunitat, les distintes

maneres de parlar que tot sovint s'hi associen i els contextos sociocomunicatius que els són apropiats. Dit breument, fer palesa una certa organització de la cultura verbal pròpia d'una determinada comunitat, en dreçar-ne una tipologia de les formes de discurs significatives en diverses menes de context i en relacionar l'ús lingüístic amb el conjunt d'activitats de diversa índole –religioses, rituals, domèstiques, econòmiques, polítiques, etc.– en què aquells es produeixen. Breu, en relacionar ús lingüístic i context sociocultural en una comunitat.

Si, metodològicament, la sociolingüística correlacional es basa en l'observació objectiva i en les enquestes a l'engròs, l'etnografia de la comunicació, influïda com està pels corrents d'anàlisi antropològica –etnogràfica– i etnometodològica, es basa en l'observació participativa de comunitats i grups reduïts, caracteritzats per un principi de localitat estricte i d'interacció primària.

Sense negar cap dels seus guanys, no hi ha dubte que l'etnografia del parlar presenta una relació estàtica entre llenguatge i identitat sociocultural. Si hom entén que aquesta no és merament un resultat històric sinó un procés en construcció, l'estudi de la variació lingüística hauria de concebre's com l'anàlisi de la dinàmica sociolingüística mitjançant la qual els parlants o els grups de parlants d'una comunitat utilitzen els recursos lingüístics que tenen a l'abast per construir la seva identitat en interacció directa els uns amb els altres a través del seu propi discurs. Aquest és l'objectiu que es proposa l'anàlisi crítica del discurs (Fairclough). Es tanca així el cercle que ens mena de la variació en els nivells inferiors de l'estructura lingüística, els nivells semiòtics de la significativitat lingüística (Benveniste) –en què els elements lingüístics són o no són significatius en una determinada llengua i en què l'analista cerca d'atribuir la variació a l'element invariant subjacent–, als elements que s'associen a connotacions socials específiques, fins al nivell semanticoveritatiu de la significació lingüística intrínseca i fins al nivell semanticopragmàtic de la significació discursiva, contextual i social.

JOAN A. ARGENTER
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARGENTE, J. A. (1995) «Language shift: An overview», *Catalan Review* IX. 2, pp. 39-59.

— (1997) «Els fenòmens de la diversitat i la variació lingüístiques, i llur pertinència per a l'estudi del llenguatge», dins M.-R. LLORET *et al.* (eds.), *Anàlisi de la variació lingüística*, Barcelona, PPU, pp. 15-44.

ARGENTE, J. A. i LLISTERRI, J. (1984) «Tot fent d'un assaig assaig», dins R. JAKOBSON i M. HALLE, *Fonaments del llenguatge*, Barcelona, Empúries.

ARGENTE, J. A. i LORENZO, A. (1993) «Reorganización formal y función social en una lengua minoritaria: un ejemplo de contacto gallego-castellano», *Nueva Revista de Filología Hispánica* 41, pp. 177-199.

ARGENTE, J. A. i PAYRATÓ, L. (1991) «Towards a pragmatic approach to the study of languages in contact. Evidence from language contact cases in Spain», *Pragmatics* 1, pp. 465-480.

BIBILONI, G. (1997) *Llengua estàndard i variació lingüística*, València, Eliseu Climent.

BIERWISCH, M. (1976) «Social differentiation of language structure», dins A. KASHER (ed.), *Language in focus*, Dordrecht, Reidel.

— (1988) «Language varieties and connotation», dins U. AMMON *et al.*, *Sociolinguistics/Soziolinguistik*, HSK 3.2, pp. 1108-1118.

BLOOMFIELD, L. (1933) *Language* , New York, Holt, Rinehart and Winston.

BOIX, E. (1993) *Triar no és trair*, Barcelona, Edicions 62.

ERRINGTON, J. J. (1988) *Structure and style in Javanese*, Philadelphia, University of Pennsylvania.

FAIRCLOUGH, N. (1992) *Discourse and social change*, Cambridge, Polity Press.

GEERTZ, C. (1972) «Linguistic etiquette», dins J. A. FISHMAN (ed.), *The sociology of language*, The Hague - Paris, Mouton.

HAIMAN, J. (1980) «The iconicity of grammar: isomorphism and motivation», *Language* 56, pp. 515-540.

— (1985) *Natural syntax. Iconicity and erosion*, Cambridge, Cambridge UniversityPress.

HILL, K. i HILL, J. (1986) *Speaking Mexicano*, Tucson, University of Arizona.

JAKOBSON, R. (1965) «Quest for the essence of language», *Diogenes* 51, pp. 21-37.

JESPERSEN, O. (1922) *Language. Its nature, its development and origins*, London, Allen & Unwin.

MONTOYA, B. (1989) *La interferència lingüística al Sud valencià*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.

MORENO, J.C. (1988) «Les tipologies holístiques», *Límits* 5, pp. 101-110.

PONS, L. (1992), *Iodització i apitxament al Vallès*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

SAPIR, E. (1929) «A study on phonetic symbolism», dins D. G. MANDELBAUM (ed.), *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, University of California Press, Los Angeles, 1949.

I. VARIACIÓ INTERNA

JOAN JULIÀ I MUNÉ

VARIACIÓ FONETICOFONOLÒGICA. UNA APROXIMACIÓ A LA DIVERSITAT DEL VOCALISME EN LLEIDATÀ

Di*vers* com l'uni*vers*

Veus que retrunyen per la sala,
a cada gola dels parlants
ressonen clars els consonants
i tota mena de vocals.
Al·lòfons varis a l'*escala*
contrasten prou amb eufonia
i ens agombolen nit i dia
ones de sons i girs tonals.

Lotus Silvestre

0. EL TRIOMF DE LA DIVERSITAT

La diversitat sol oposar-se a la monotonia, que al seu torn és el jaç de la rutina i la inèrcia i, en definitiva, l'esperó de l'anorreament. La imatge orwelliana d'una societat homogènia i uniforme sota l'ull vigilant del *Big Brother* és l'antítesi del model de societat al qual aspirem. La indumentària amb què ens cobrim i el vehicle que fem servir per moure'ns quan les distàncies ho requereixen han de distingir-se necessàriament de la resta, d'acord amb les preferències de cada individu. Així ho manen els cànons estètics o simplement el bon gust.

I quan ens comuniquem verbalment? La diversitat ens la trobem omnipresent, com a conseqüència, ni més ni menys, de la idiosincràsia de cada parlant. La constitució física, l'alçada i el pes de cadascú de nosaltres determinarà l'estructura d'uns òrgans fonadors i articulatoris que al seu torn condicionaran la veu i en bona mesura l'estil de parla. Aquest darrer, però, serà modelat i afaiçonat per etapes en el si de la família, de l'escola, de l'entorn professional i de la vida de relació en general. Al capdavall, cada individu parlant, com a membre d'una comunitat d'usuaris d'una llengua, és resultat d'uns gens i de l'indret i entorn social del planeta on li ha tocat de créixer i desenvolupar-

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 23-42

se. Ell i la seva circumstància, doncs, el faran presentar en societat amb peculiaritats idiolectals, domolectals i dialectals –en el sentit més ampli i global del terme– que el procés de culturització i estandardització, si és prou afortunat de "sofrir-lo", minimitzarà i tendirà a uniformitzar, en tant que usuari d'una llengua. I com a tal en farà l'ús que pugui i cregui més convenient d'acord amb les circumstàncies que l'envoltin en tot acte comunicatiu.

En termes de descripció lingüística, hem conceptualitzat aquest món de la diversitat sota el nom de variació lingüística. Precisament la divisió clàssica que distingeix entre varietat dialectal, que comprèn una dimensió geogràfica, històrica i social, i varietat funcional o estilística incorpora els dos aspectes que embolcallen la situació que hem presentat. Per una banda, els trets que reflecteixen la identitat lingüística dels que usen la llengua i, per l'altra, els trets que caracteritzen la situació comunicativa en què es desenvolupa l'acte verbal (Bibiloni, 1997: 69).

És a partir d'aquesta situació paradoxal –usuaris ben diferenciats però uniformitzables– i de la "matèria primera" de tota comunicació verbal, com són els sons del llenguatge, que seria bo d'il·lustrar la variabilitat lingüística dels parlants d'una llengua, la catalana, i d'una varietat dialectal específica: la nord-occidental lleidatana, en relació amb diferents parlars de la nostra comunitat lingüística o d'altres comunitats.

1. LA VARIACIÓ FONETICOFONOLÒGICA

La variació foneticofonològica és el tipus de variació que afecta els nivells fonètic i fonològic d'una llengua i que es manifesta en canvis estructurals. Aquests canvis poden afectar tant el seu inventari fonològic com la distribució fonotàctica i les diferents realitzacions al·lofòniques dels components d'aquest inventari. Tanmateix, la variació foneticofonològica no s'hauria de tractar únicament des de la manifestació d'unes divergències estructurals finals sinó com un procés en què intervenen diversos factors. És en aquest sentit que, en tractar la variació foneticofonològica, hauríem de partir de dues premisses bàsiques.

En primer lloc, aquest tipus de variació interna no solament afecta un nombre determinat de sons de la parla en relació amb el seu timbre –si ens circumscrivim als segments vocàlics–, que depenen d'un context fònic anterior o posterior específic, sinó que hi intervenen altres elements suprasegmentals alguns dels quals podem tractar en parlar del català. Entre aquests elements destaquen el tipus de veu amb què s'articula una emissió fònica, la durada –relacionada a més amb la velocitat d'emissió–, la intensitat i el to, que determinen l'accent i l'entonació o bé complementen la naturalesa del timbre vocàlic, exercint una funció fonològica molt concreta. Aquest darrer és el cas

de la durada vocàlica en llengües com l'anglès –tot i que avui la diversitat fonològica rau més aviat en el timbre– o del to en les llengües tonals.

En segon lloc, és extraordinàriament complicat i, doncs, potser improcedent de desvincular la variació foneticofonològica, expressada en termes articulatoris i perceptius, dels condicionants que justifiquen precisament aquests canvis: els relacionats amb la variació externa de la llengua, com ara la variació geogràfica (intradialectal i interdialectal), la cronolectal, la social i la funcional. És per això que miraré d'il·lustrar alguns fenòmens importants que caracteritzen la fonètica nord-occidental lleidatana, i molt especialment el seu vocalisme, a partir de la relació que s'estableix entre la variació interna i l'externa de la llengua.

2. FACTORS DETERMINANTS DE LA VARIACIÓ FONETICOFONOLÒGICA EN SEGMENTS VOCÀLICS

a) El timbre

És determinat bàsicament pel grau d'obertura i pel punt d'articulació. Prescindim, doncs, d'altres paràmetres com ara el grau de labialització, que constitueix un tret redundant en català. Per a la classificació vocàlica seguiré el sistema més funcional que conec: el de les vocals cardinals (v. Julià i Muné, 1997: 156-157).

Podem observar la variació fonològica en lleidatà per mitjà de parells mínims en què contrasten els fonemes vocàlics tònics /e-ɛ/ i /o-ɔ/ i els àtons /o-u/:

1) Els sons anteriors o palatals semitancat (mitjà alt) i semiobert (mitjà baix), propers als cardinals 2 i 3 ([e] i [ɛ]), en què es realitzen respectivament els fonemes /e/ i /ɛ/ en català nord-occidental lleidatà.

2) Els posteriors o velars semitancat i semiobert, propers als cardinals 6 i 7 ([o] i [ɔ]), en què es realitzen respectivament els fonemes /o/ i /ɔ/.

En els dos casos és interessant d'observar les divergències interdialectals respecte al català central, que reflecteixen diferents accents de l'estàndard. Tanmateix, no tinc en compte la diferència entre el vocalisme àton posttònic que presenten els dos dialectes. D'altra banda, el terme "central" implica la pronúncia majoritària del domini d'aquest dialecte. Consegüentment, no s'indicaran les discrepàncies que sovint s'hi observen en relació amb algun parlar molt característic, com és ara el subdialecte gironí.

3) En tercer lloc presentaré un aspecte molt característic del vocalisme àton lleidatà pel que fa a la variació fonètica. Es tracta de la inflexió de [o] a [u] davant de [i] tònic com a resultat d'harmonia vocàlica.

I) Anteriors tònics DIALECTE	/e/	/ɛ/
I. Variació en lleidatà i homofonia en central		
1. lleidatà	/set/ (necessitat; tennis)	/sɛt/ (numeral)
central	___	/sɛt/ (*homòfons*)
('se't' en lleidatà és /set/ i en central /sət/)		
2. lleidatà	/'bewɾe/ ('beure')	/'bɛwɾe/ ('veure')
central	___	/'bɛwɾə/ ('beure' i 'veure')
3. lleidatà	/bek/ (1PrInd 'beure'; subst.)	/bɛk/ (1PrInd 'veure')
central	___	/bɛk/ ('beure'); /bɛtʃ/ ('veure')
4. lleidatà	/bew/ ('veu', subst.; 3PrInd 'beure')	/bɛw/ (3PrInd 'veure')
central	___	/bɛw/ (*homòfons*)
5. lleidatà	/'beʎɛ/ ('bella')	/'bɛʎɛ/ ('vella')
central	/'beʎə/ ('bella' i 'vella')	___
II. Variació en central i homofonia en lleidatà		
6. lleidatà	/des'pres/ ('després', 'després')	___
central	/dəs'pres/ ('després' adv.)	/dəs'pɾɛs/ ('després')
7. lleidatà	/kom'pres/ ('comprés', 'comprès')	___
central	/kum'pres/ ('comprés')	/kum'pɾɛs/ ('comprès')
8. lleidatà	/'benen/ ('vénen', 'venen')	___
central	/'benən/ ('vénen')	/'bɛnən/ ('venen')
9. lleidatà	/net/ ('nét', 'net')	___
central	/net/ ('nét')	/nɛt/ ('net')
10. lleidatà	/dens/ ('dents', 'dens')	___
central	/dens/ ('dents')	/dɛns/ ('dens')
III. Variació interdialectal amb homofonia intradialectal		
11. lleidatà	/'sejɛ/ ('seia', 'cella')	___
central	___	/'sɛjə/ ('seia', 'cella')
IV. Variació en lleidatà i en central però sense coincidir		
12. lleidatà	/sek/ ('prim', 'séc', 'cec')	/sɛk/ (1PrInd 'seure')
central	/sek/ ('séc','cec')	/sɛk/(1PrInd 'seure', 'prim')

13. lleidatà	/mel/ ('me'l')	/mɛl/ ('mel')
central	/məl/ ('me'l')	/mɛl/('mel')
14. lleidatà	/tel/ ('te'l')	/tɛl/ ('tel')
central	/təl/ ('te'l')	/tɛl/ ('tel')
15. lleidatà	/sel/ ('se'l')	/sɛl/ ('cel')
central	/səl/ ('se'l')	/sɛl/ ('cel')
16. lleidatà	/pel/ ('pel')	/pɛl/ ('pèl')
central	/pəl/ ('pel')	/pɛl/ ('pèl')
17. lleidatà	/few/ ('féu', 'feu' 5PrInd 'fer')	/fɛw/ ('feu' subst.)
central	/few/ ('féu')	/fɛw/ ('feu' subst., 5PrInd 'fer')
18. lleidatà	/mew/ ('meu', 'm'heu')	/mɛw/ ('mèu')
central	/mew/ ('meu')	/mɛw/('mèu','m'heu')
19. lleidatà	/te/ ('té' 3PrInd 'tenir','t'he', 'te' pron.)	/tɛ/ ('té' 2Imp; 'te' subst.)
central	/te/ ('té' 3PrInd/2Imp, 't'he)	/tɛ/ ('te' subst.)
		(/tə/ ('te' pron.)

V. Variació en lleidatà i en central amb coincidència

20. L/C	/dew/ ('Déu', 'déu')	/dɛw/ (num.)
	(/dɛw/ en 'deu d'aigua' és pràcticament desconegut en lleidatà)	
21. L/C	/ets/ ('ets')	/ɛts/ ('ets i uts')
22. L/C	/es/ ('és')	/ɛs/ (pl. de la lletra)
23. L/C	/ʎew/ ('lleu', adj.)	/ʎɛw/ ('lleu' 3PrInd 'lleure')
24. L/C	/l'segi/ ('segui', 3PrSub 'segar')	/'sɛgi/ ('segui', 3PrSub 'seure')
25. L/C	/sew/ ('seu', poss.)	/sɛw/('sèu', 'seu', subs.; 3PrInd/2Imp 'seure')
26. L/C	/test/ ('test', adj.; '_ de flors')	/tɛst/ (prova)
27. L/C	/bes/ ('vés', 'bes')	/bɛs/ ('ves')

2) Posteriors tònics

DIALECTE	/o/	/ɔ/

I. Variació en lleidatà i homofonia en central

28. lleidatà	/'poden/ ('podar' / 6PrInd)	/'pɔden/ ('poder' / 6PrInd)
central	—	/'pɔdən/('podar' i 'poder')

II. Variació en central i homofonia en lleidatà

29.	lleidatà	___	/'mɔrɛ/ ('móra','mora')
	central	/'mɔrə/ ('móra')	/'mɔrə/ ('mora')

III. Variació en lleidatà i en central amb coincidència

30.	L/C	/'donɛ/ ('dóna')	/'dɔnɛ/ ('dona')
	(En central en realitat són /'donə/ i /'dɔnə/)		
31.	L/C	/os/ ('ós')	/ɔs/ ('os')
32.	L/C	/'forɛ-ə/ ('fóra' 1/3Cond 'ser')	/'fɔrɛ-ə/ ('fora' adv.)
33.	L/C	/fon/ ('fon', 3PrInd/2Imp 'fondre')	/fɔn/ ('font')
34.	L/C	/ʎa'bos/-/ʎə'bos/('llavors' subst.)	/ʎa'bɔs/-/ʎə'bɔs/(adv.)
35.	L/C	/'moʎɛ-ə/ ('molla' del pa)	/'mɔʎɛ-ə/ ('molla' del llit; adj.)
36.	L/C	/mok/ ('moc' subst.)	/mɔk/ ('moc' 1PrInd 'moure')
37.	L/C	/mol/ ('molt')	/mɔl/ ('molt')
38.	L/C	/pop/ ('pop' mol·lusc)	/pɔp/ ('pop' mús.)
39.	L/C	/pols/ ('el/la pols')	/pɔls/ ('pols' pl. de 'pol')
40.	L/C	/sok/ ('sóc')	/sɔk/ ('soc')
41.	L/C	/solk/ ('solc' subst.)	/sɔlk/ (1PrInd 'soler')
42.	L/C	/son/ ('són')	/sɔn/ ('el/la son')
43.	L/C	/sort/ ('sord')	/sɔrt/ ('sort')
44.	L/C	/sow/ ('sou' 5PrInd 'ser')	/sɔw/ ('sou' subst.)
45.	L/C	/te'ros/-/tə'ros/('terrós' adj.)	/te'rɔs/-/tə'rɔs/('terròs' subst.)
46.	L/C	/tort/ ('tord')	/tɔrt/ ('tort')

3) Inflexió de [o] -> [u] / ___ ['i]

D'acord amb les dades a l'abast (*Diccionari de la pronúncia del nord-occidental lleidatà*, en fase d'elaboració, v. Julià i Muné, 1996), disposem ara per ara de tres grups de mots, que responen al context indicat i es caracteritzen pel grau de reducció (majoritària, minoritària i inexistent) que es desprèn de la selecció d'una setantena de mots. Les dades provenen de l'enquesta de 30 informants de Lleida, repartits equitativament segons la variable sexe, en tres grups d'edat i diversos sectors professionals.

a) Mots en què majoritàriament es produeix la reducció:

acollir, acomplir, atordir, avorrit, bocí, bonic, borinot, botiga, botxí (50%), brogit, cartolina, coixí, collir, collita, complir, conill, cordill, cosí, cosir, dormir, embotit, encobrir, ensopit, escollir, escopir, formiga, forquilla, joguina, mosquit, plomí, polir, ratolí, recobrir, robí, sofrir, sortir, sovint, tossir.

b) Mots en què majoritàriament no es produeix la reducció:

cortina, encongir, escanyolit, florit, mandonguilles, molí, obrir, omplir, ordir, politja, rostit, trampolí, violí, xoriç.

c) Mots en què la reducció és inexistent:

abolir, absorbir, acolorir, afavorir, amorosir, arrodonir, assolir, atemorir, consistir, constituir, empobrir, desoir, endolcir, ennoblir, ensordir, motxilla, oliva,[1] ortiga, oxigen, polític, remolí.

b) La tipologia de veus

Els tipus de fonació i, consegüentment, la tipologia de veus que se'n deriva és molt convenient que s'incorporin a tota teoria fonètica que aspiri a descriure satisfactòriament una llengua natural (Laver, 1980: 2-5). Ja els clàssics –concretament Quintilià a les seves *Institutiones Oratoriae*– atorgaven a la veu tanta o més rellevància que als trets facials en tant que elements caracteritzadors de la idiosincràsia de tot individu.

Encara que aparentment la naturalesa de la veu sigui aliena a l'estudi del llenguatge i se circumscrigui a la logopèdia i la foniatria en casos de patologia de la parla, és evident que si el fonetista i l'especialista en elocució volen explicar els fets de llengua relacionats amb el so i la seva aplicació no podran prescindir de l'estudi de la fonació i dels tipus de veu consegüents.

Les característiques fonatòries adquireixen una rellevància extraordinària quan esdevenen trets distintius amb valor fonemàtic en algunes llengües, com ara en gujarati (Índia) i en haussa (Nigèria). En el primer cas les vocals murmurioses[2] s'oposen fonològicament a les simplement sonores (/mɛl/ sonora = 'brutícia' vs /mɛl/ murmuriosa = 'palau') i en el segon cas les semivocals laringitzades del haussa a les no laringitzades (/jaɾo/ sonora = 'noi' vs /jaja/ laringitzada = 'nens') (Ladefoged, 1993: 139-141).

Fixem-nos també en el tret de "nasalitat", que pot ser un element caracteritzador d'un tipus de veu –resultat d'un dels ajustaments supralaringis indicats més avall– i un constituent segmental de les vocals, que funciona per a la identificació contrastiva del lèxic en francès i en portuguès, entre d'altres.

Els quaranta tipus de veu, que proposa Laver i que hem adaptat (Julià i Muné, 1980), són imitables per parlants normalment constituïts des del punt de vista anatòmic i fisiològic. Parteix d'ajustaments supralaringis, com ara la labialització o la nasalització que s'estén com un embolcall suprasegmental per tota la frase,[3] i d'ajustaments laringis en què es modifica l'obertura de la glotis i les dimensions de la laringe.

La tipologia vocal ha permès caracteritzar, d'una banda, la parla dels diferents estrats d'una comunitat lingüística determinada, com és el cas del conegut estudi de Trudgill (1974), i de l'altra, l'elocució de professionals de l'escena, com ara els de la prestigiosa escola londinenca, en la línia ortoèpica de Wells i Colson (1971).

En català la tipologia vocal no té cap paper fonemàtic concret ni disposem encara d'estudis que ens permetin caracteritzar els diferents estrats socials d'una comunitat de parla mitjançant aquest paràmetre. De moment tan sols ens permet establir una

(1) Pronunciat en un 50% '[aw]liva'i en l'altre '[o]liva'.

(2) La 'veu murmuriosa' o 'murmuri' és l'adaptació de l'anglès 'breathy voice' o 'murmur' així com la 'veu laringitzada' ho és de 'creaky voice'. La primera és extraordinàriament greu i la segona extraordinàriament aguda, i estan relacionades amb les posicions o ajustaments laringis de laringe abaixada i laringe elevada respectivament, que s'indiquen a les pàgines següents. Recentment hem iniciat un projecte en col·laboració amb Lluís de Yzaguirre de la Universitat Pompeu Fabra per a l'adaptació completa i "l'explotació informàtica" dels tipus de veu proposats per Laver (1980).

(3) L'enfocament lingüístic de Laver s'emmarcaria, doncs, en l'Escola Prosòdica de Fonologia, inaugurada per Firth (1948), en l'anàlisi componencial de Zellig Harris (1944) i en la línia de teories no segmentals recents.

correlació entre la veu i el sexe, l'edat, la constitució anatòmica i l'estat anímic i fisiològic de l'individu. També obre unes perspectives i crea unes expectatives prou interessants en el camp de la identificació de la veu (Tosi, 1979).

Tot seguit es presenta una mostra d'un projecte d'identificació de veus, que estem desenvolupant al Laboratori de Fonètica "Pere Barnils" de la Universitat de Lleida. Les figures 1-3 mostren sonogrames de banda ampla de la frase *«Podem quedar a tres quarts de vuit»*, en aquest cas pronunciades per l'autor mateix d'aquest treball. La primera fou emesa amb veu normal i les altres dues amb veu estrafeta. La segona es pronuncià amb veu extremament greu (de laringe abaixada, en terminologia adaptada de Laver) i la tercera amb veu de quasi falset (de laringe elevada). La totalitat de les proves de percepció realitzades, tant en enregistraments magnetofònics com per via telefònica, foren concloents en el sentit que els oients, ben acostumats a la veu normal del parlant, no l'identificaren.[4] Malgrat tot, avui hi ha prou mitjans a l'abast perquè els experts en el tema –en especial els formats als països anglosaxons– puguin identificar-ne l'emissor.

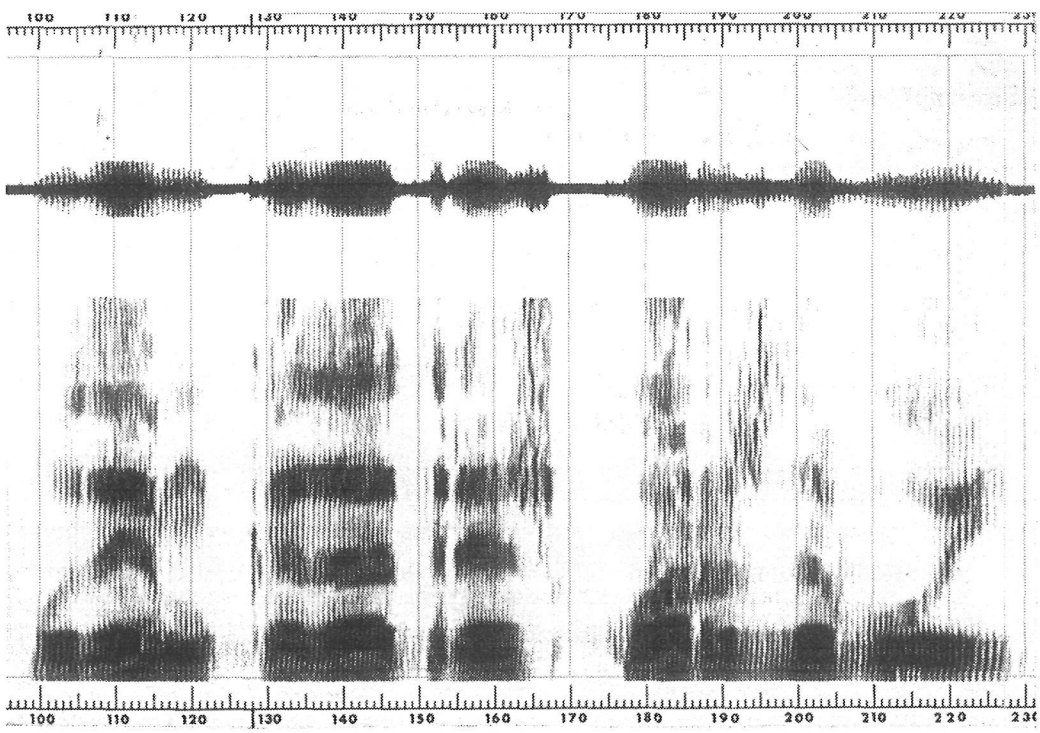

Fig. 1.– Emissió de la frase *'Podem quedar a tres quarts de vuit'* amb veu normal. (Parlant masculí, 46, docent, Pla de l'Estany-Segrià).

(4) Per pròpia experiència i per referències d'especialistes dels EUA i de la Gran Bretanya, convé servir-se tant d'informació perceptiva com de dades instrumentals, com ara les sonogràfiques, entre d'altres, a fi de tenir prou elements de judici en la identificació de la veu. D'altra banda, s'ha pogut comprovar que el procediment tan "pel·liculer" de cobrir el micro telefònic per dissimular la veu no serveix per a res. De la mateixa manera que arriba al receptor/investigador la nitidesa del missatge hi arriba la identitat del parlant, si aquest no disposa d'altres mitjans menys ingenus.

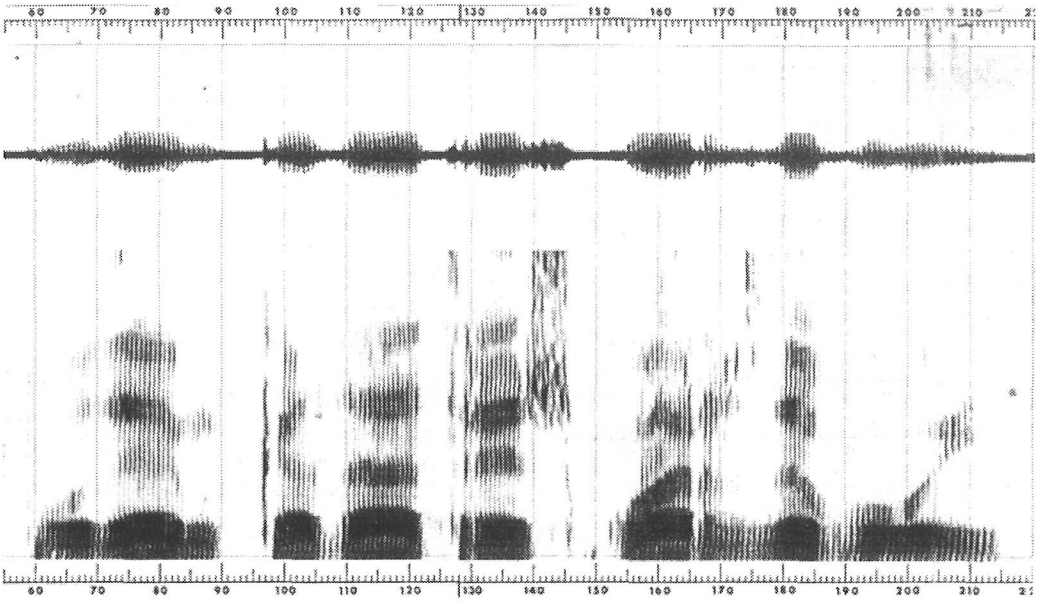

Fig. 2.– Emissió de la frase *'Podem quedar a tres quarts de vuit'* pel mateix parlant amb veu de laringe abaixada

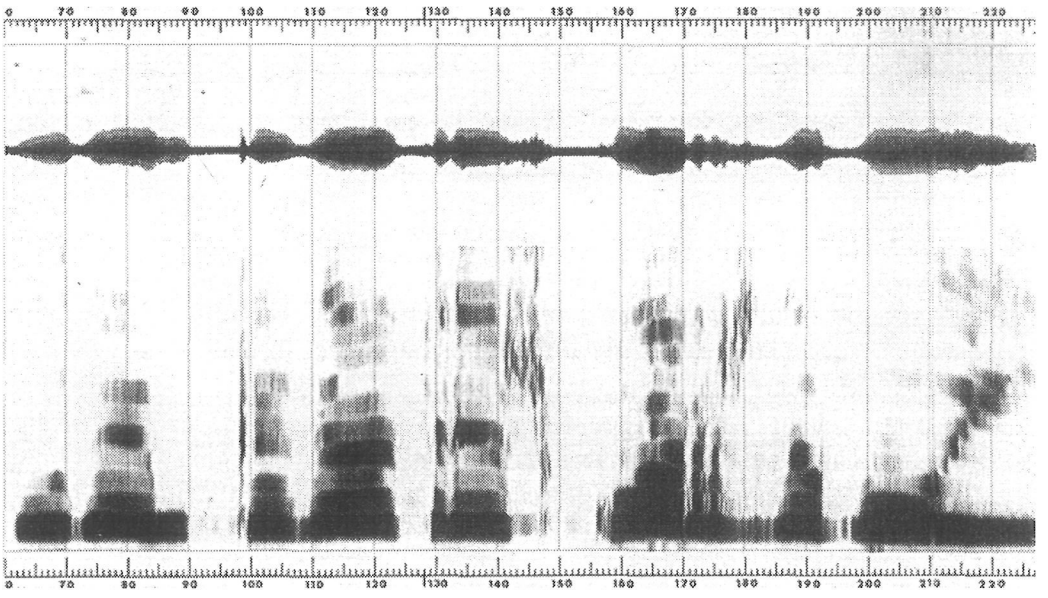

Fig. 3.– Emissió de la frase *'Podem quedar a tres quarts de vuit'* pel mateix parlant amb veu de laringe elevada.

c) La durada

Aquest paràmetre és tractat aquí en tant que mesura d'una unitat textual del discurs, i no pas com a temps d'emissió d'un segment vocàlic. Està relacionat, doncs, amb la velocitat d'emissió del discurs, més que no pas amb l'allargament vocàlic.

Seguint Labov (1966), hem dissenyat un experiment amb 5 parlants cultes, d'ambdós sexes, amb edats que oscil·len entre 25 i 35 anys, procedents i residents a les comarques lleidatanes del Segrià, la Noguera i el Pla d'Urgell (tardor de 1996).

La metodologia de l'enquesta es basa en l'obtenció de parla espontània, casual o informal (1 R), responent a la pregunta 1 P, i de parla acurada (2 R) en resposta a 2 P. En el primer cas l'entrevistador demana de què ha tractat la conferència del dia i en el segon insisteix perquè l'informant li aclareixi un mot de la resposta que no ha entès prou bé. L'objectiu és contrastar els dos tipus de parla, *espontani amb grau de formalitat baix* vs *no espontani amb grau de formalitat alt,* tot estudiant el fenomen de l'elisió vocàlica. No cal dir que el grau de variació va lligat a la velocitat d'emissió, com podem observar a les figures 4 i 5.

Diàleg generador:

1. P: Quin tema heu tractat avui / vàreu tractar en tal dia? R: *La variació fonètica* (generalment fou sentit com: [ɬaβᵃɾja'sjofo'nɛtikɛ])
2. P: La què fonètica? R: *La variació* (sentit com: [ɬaβaɾiasi'o]).

Es van enregistrar les respostes i se n'extragueren sonogrames de banda ampla amb el Digital Sona-Graph 7800 de Kay Elemetrics en un abast de freqüències de 0 a 5000 Hz amb l'especificació de l'oscil·lograma corresponent.

La figura 4 il·lustra la primera emissió (parlant D, home, 30 anys, educador, Segrià-Noguera). Hi podem observar que la durada del SN 'la variació' ([ɬaβaɾja'sjo]), amb 10 segments és de 460 ms (entre els punts de temps 149 i 195 cs). La mitjana de durada és de 46 ms, que resulta força breu, com ho demostra el seu constrenyiment en la tira sonogràfica. Aquesta resposta casual implica un grau baix de formalitat i una velocitat d'emissió relativament alta, que mostra l'escurçament –des del punt de vista perceptiu seria quasi una elisió– del segon segment vocàlic i la diftongació de les dues darreres síl·labes. En realitat se'n perceben tres, de síl·labes, en tot el sintagma.

La figura 5 correspon a la segona emissió del mateix parlant ([ɬaβaɾiasi' o]), un cop s'adona que no han entès prou bé la seva resposta. En aquest cas, com que s'emeten els 10 segments en 1020 ms (de 115 a 217 cs), la durada mitjana és de 102 ms i resulta tenir una durada superior al doble de l'emissió del primer cas. Ara el grau de formalitat augmenta alhora que es redueix la velocitat d'emissió. En aquest cas es perceben clarament sis síl·labes.

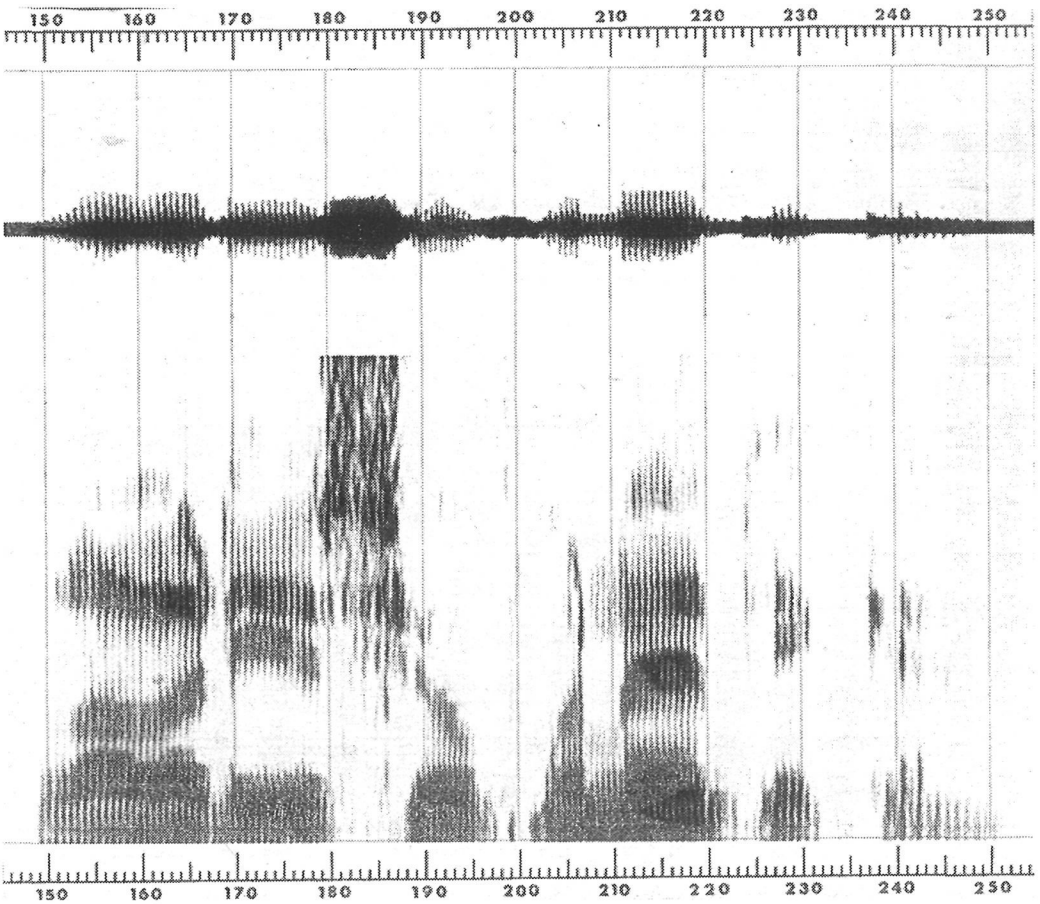

Fig. 4.– la emissió d'un fragment de discurs -concretament el SN nominal 'la variació fonètica' –per un parlant adult culte –amb un bon domini de l'estàndard, doncs–, com a resposta casual (-F / + vel).

d) El to

El correlat fonològic de la freqüència fonamental és un factor suprasegmental bàsic per a l'accent –juntament amb la durada i la intensitat– i l'entonació en català. Vegeu al respecte Julià i Muné (1997: 160-166).

En les llengües tonals el to adquireix un valor fonemàtic distintiu clau en complementar el timbre vocàlic. El xinès mandarí, llengua oficial de la República Popular de la Xina, disposa de quatre tons fonamentals que tot seguit exemplificaré per mitjà de dos mots grafiats segons el sistema de romanització "pinyín" (V. Julià i Muné, 1983: 125-127).

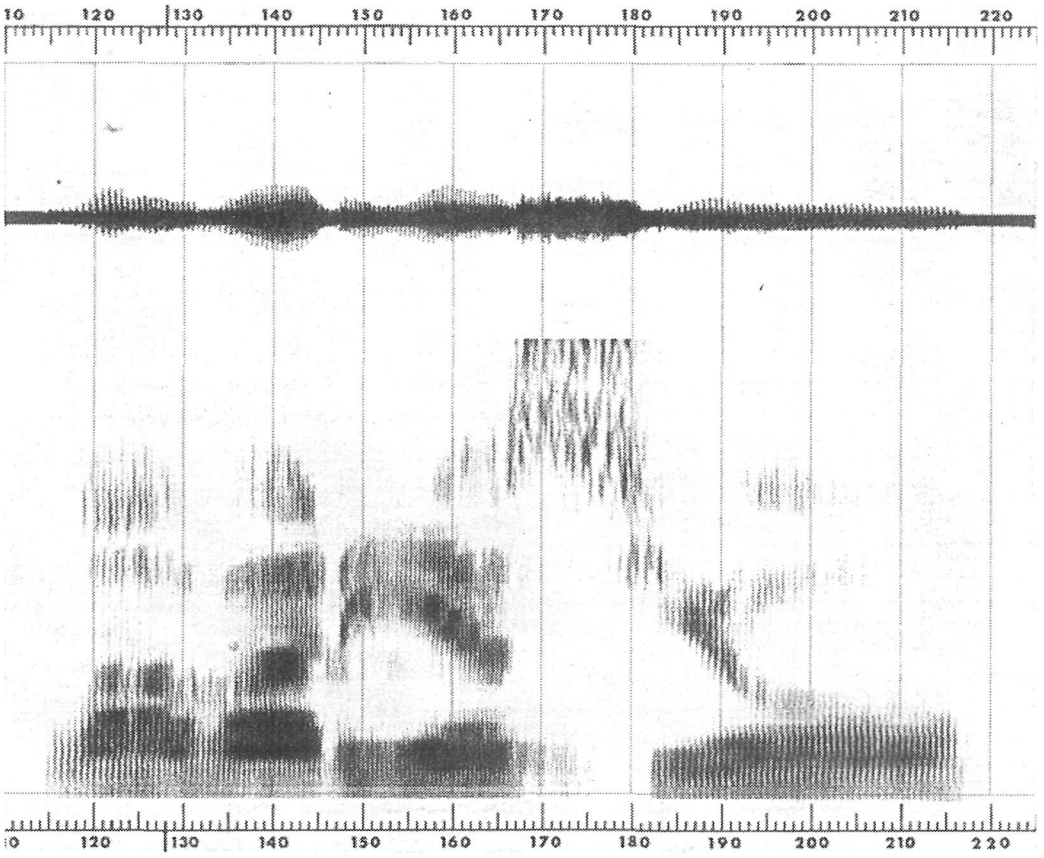

Fig. 5.– 2a emissió d'un fragment de discurs -concretament el SN nominal 'la variació'- pel mateix parlant i amb la intenció de fer-se entendre (+F / -vel).

'bai'

Pronúncia (AFI)	*Tipus de to*	*Significats més rellevants de l'ampli ventall polisèmic*
[-paj]	(1r to: alt sostingut)	: separar amb les mans, dividir, distribuir.
[ˊpaj]	(2n: alt ascendent)	: blanc, pur, clar, buit, sense raó, en va, gratis; dialecte.
[ˇpaj]	(3r: baix desc.-asc.)	: a) cent, nombrós, tota mena de.
	(amb un caràcter diferent)	: b) exposar, ordenar, sacsejar; pèndol.
[ˋpaj]	(4t: alt descendent)	: a) arruïnar, vèncer, fracassar, malmetre, marcir.
	(amb un caràcter diferent)	: b) panís /blat de moro, melca; conte popular.

'mai'

[No disposa de primer to]

[ˊmaj]	: enterrar, amagar, dissimular.
[ˇmaj]	: comprar, llogar, subornar.

[ˋmaj]	a) avançar, avantatjar. b) blat. c) vendre, trair, vanar-se. d) vasos sanguinis, el pols.

(Aquest 4t to s'expressa gràficament amb quatre caràcters bàsics diferents)

Com podem veure, el contrast segmental distingeix entre 'blat de moro' [ˋpaj] i 'blat' [ˋmaj] i el contrast tonal entre 'comprar' [ˇmaj] i 'vendre' [ˋmaj].

3. LA VARIACIÓ FONETICOFONOLÒGICA I LA VARIACIÓ EXTERNA

Quan parlem de variació externa de la llengua ens referim bàsicament a la variació dialectal i a la variació funcional. En el primer bloc, i recordant novament la classificació de Bibiloni (1997), distingim entre varietats geogràfiques, socials i temporals.

a) Variació geogràfica

En l'apartat de les varietats geogràfiques, i en el cas de la fonètica i la fonologia, convé diferenciar clarament entre el contrast que s'esdevé en el mateix dialecte: perspectiva *intradialectal*, del que s'esdevé en un dialecte en relació amb d'altres de la mateixa llengua: perspectiva *interdialectal*, com la indicada a l'apartat anterior, en contrastar el lleidatà amb el central.

Pel que fa a la *variació geogràfica intradialectal* en el vocalisme lleidatà recollim algun exemple 'curiós' en el sentit que la variació en aquest cas no es pot justificar en termes de fonètica estricta, la qual cosa és un testimoni prou vàlid per insistir en el fet que la variació foneticofonològica no es pot tractar únicament com el producte d'uns canvis determinats per un context fònic concret. El fenomen caldria exemplificar-lo amb les variants del pronom tònic de primera persona 'jo' i el numeral 'dos'. Les variants les presento a (1) i (2):

(1) [jo] / [jɔ]
[ʒo] / [ʒɔ]
[dʒo] / [dʒɔ]

(2) [dos] / [dɔs]

Tant a (1) –prescindim de la variació consonàntica– com a (2) es produeix una variació fonètica de grau d'obertura que afecta els sons vocàlics [o] i [ɔ], però que és

molt difícil de predir. Estaríem, per tant, davant un cas de variació asimètrica en dos sentits. Per una banda, perquè no totes les persones que pronuncien [jo] –amb les variants consonàntiques corresponents– pronuncien [dos] i a l'inrevés. I d'altra banda, perquè no és un fenomen unitari que es produeixi en un mateix entorn geogràfic. Així, si a Lleida ciutat sembla majoritària la pronúncia d'aquests dos mots amb [o], personalment he pogut constatar, en relació amb la pronúncia del numeral 'dos', una vacil·lació fins i tot en el si d'un col·lectiu de la mateixa comunitat de parla que per afinitats socials tractaríem com un grup homogeni.[5]

Aquest fenomen no es produeix només en els casos esmentats, tot i que no és un contrast tan productiu com en altres dialectes on la variació entre [o] i [ɔ] és possiblement un dels trets més característics del seu sistema vocàlic. D'altra banda, aquest tipus de variació en lleidatà també es produeix en posició tònica en la pronúncia de 'taronja', en què novament coexisteixen pronúncies com [ta'ɾoŋdʒɛ] i [ta'ɾɔŋdʒɛ] o a 'tòfona' (['tofonɛ] ['tɔfonɛ]), 'triomf' ([tɾi'oɱf] [tɾi'ɔɱf]) i 'majordom' ([maʒoɾ'ðom] / [maʒɔɾ'ðɔm]) entre d'altres. A més, caldria afegir-hi un nou aspecte i és el fet que el resultat del contrast d'aquests dos sons no es pot descriure senzillament en termes de variació al·lofònica, sinó que, d'acord amb diverses pronúncies recollides, podem estendre el fenomen a casos de variació fonològica. Vegem-ho en els següents exemples:

(3) [sofɾe'ʒit] / [sufɾe'ʒit] / [sufɾi'ʒit]
[sor'ti] / [sur'ti]
[koj'ʃi] / [kuj'ʃi]

(4) [aromaŋ'ga] / [aremeŋ'ga]
(cf. [arepɬe'ɣa] / [aropɬe'ɣa]

(5) [so'ɾoʎ] / [si'ɾoʎ[/ [se'ɾoʎ]

(6) [to'ro] / [ta'ro]
[mon'doŋgo] / [man'doŋgo]

El resultat de la variació a (3), un cas d'inflexió vocàlica ja comentat, es podria definir més aviat com un tipus d'harmonia vocàlica, atès que en lleidatà no es pot parlar pròpiament de reducció vocàlica perquè no es produeix de forma sistemàtica. En aquest cas la variació sí que es pot justificar des del punt de vista fonètic ja que s'esdevé normalment quan apareix en el context fònic contigu –anterior o posterior– el so palatal vocàlic [i] o els consonàntics [dʒ] o [ʒ] bàsicament.

Aquest fenomen es produeix en un nombre força elevat de formes verbals no finites i per extensió, si cap restricció morfofonològica no ho impedeix, en les corresponents formes finites. A més, també s'esdevé el fenomen invers, ara difícilment explicable des

(5) Aquest cas de variació és paral·lel al que s'observa en diferents llocs de la Terra Alta, tradicionalment considerada com una àrea del subdialecte tortosí, en una zona de transició entre el català nord-occidental i el valencià. Així, segons es desprèn de les dades d'un estudi recent la pronúncia majoritària és [dos] en llocs com Nonasp, la Pobla de Massaluca, la Fatarella, Vilalba dels Arcs, Batea, Corbera, Gandesa, el Pinell de Bari, Bot, Prat de Comte, Horta i Arnes, mentre que a Favara pronuncien [dɔs] i es produeix vacil·lació a Maella i Caseres (Navarro, 1996: 14, vol. 2).

del punt de vista fonètic, si no ho atribuïm a un cas d'hipercorrecció. Això es produiria a (7) i (8):

(7) [sopor'ta]
(8) [sofo'ka][6]

En els exemples que recullo a (4), (5) i (6) el contrast vocàlic actua molt diferentment:

[o]	<———>[7]	/e/	(4)
	———>	[/i/	(5)
		/e/]	
	———>	/a/]	(6)

En termes generals –hi incloem també els casos de (3)– podríem sintetitzar la variació de /o/ en lleidatà de la següent manera:

/o/ ——>	/i/	
	/e/	
	/a/	
	/u/[8] / _____	[cons pal]
		[i]

Així, doncs, el cas de variació foneticofonològica del fonema /o/ en lleidatà, que he tractat fins ara, ens permet observar que el ventall de variació és pràcticament complet en tota l'extensió del trapezi vocàlic.

b) Variació social

La definició dels trets de variació foneticofonològica des del punt de vista de les varietats geogràfiques hem vist que és més o menys fàcil d'establir. Ara bé, no passa el mateix si relacionem el tipus de variació que aquí tractem amb les varietats socials de la llengua. De fet, en el cas del lleidatà estricte les divergències socials entre la població s'han anat diluint i és per això que el gran marc de referència: les pronúncies de poble *versus* les pronúncies de ciutat són cada cop més difícils de delimitar. En qualsevol cas, disposem de dades recents (Solans, 1996) que ens permeten de comentar alguns fenòmens de variació vocàlica partint potser no tant del que serien diferències socials, sinó més aviat socioculturals.

Dos dels fenòmens possiblement més testimonials en aquest sentit són la realització de /e/ en [i] i la realització de /o/ en [aw]. Pel que fa al primer cas, no podem

(6) En aquests mots pràcticament ningú pronuncia les corresponents formes en [u]. Així sembla que intervenen implicacions sociolingüístiques ja que la resposta de la gent que he tingut oportunitat d'enquestar ha considerat les pronúncies [supor'ta] i [sufo'ka], literalment com a pronúncies "massa barcelonines" la qual cosa no passa en el cas de [mu'ri] o [sur'ti] que són les habituals per a la majoria.

(7) Amb la doble fletxa vull indicar que és un fenomen reversible en la mesura que també trobem casos a l'inrevés. Vegeu l'exemple de (4).

(8) El resultat d'aquesta variació no és absoluta ja que es produeix vacil·lació entre [o] i [u]. És interessant recordar que aquest fenomen també es dóna en mallorquí, on en mots com ara 'bolic', 'coixí', 'cosí', 'dormir' o 'sortir' es produeix el tancament a [u] en segons quins llocs, mentre que en d'altres com 'autoritzar', 'ecologia', 'positiu', 'social' o 'concurs', entre d'altres, es manté la pronúncia amb [o] coincidint totalment amb la tendència lleidatana. Heus aquí, doncs, nous casos d'idèntica variació intradialectal. [Tots aquests exemples han estat extrets del contingut d'una conferència pronunciada per Gabriel Bibiloni el 2 de maig de 1996 a la Universitat de Barcelona. Vegeu també Moll (1973)].

assegurar que es tracti de variació rendible en termes absoluts. Si ens fixem en diferents nivells socioculturals, en alguns mots els percentatges podrien arribar al cinquanta per cent de divergència, tenint en compte que el grup de persones amb estudis evitaria aquesta mena de pronúncies, atès que es tracta d'un fenomen molt marcadament dialectal i, doncs, sovint estigmatitzat. Exemplifiquem, per tant, la variació gradual que podríem establir d'aquest fenomen segons les dades que presenta l'estudi de Solans (1996: 85):

+ variació[9] (9)	[biz'net]
	[simin'tiɾi]
	[iz'ɣɬezjɛ] / [i'kɬezjɛ]
	['manik]
	[oɾi'netes]
	[pani'ʎets]
	['prɛsik]
	['siggɬe] /['siɣɬe]/ ['sikɬe]
	[si'ɣwen]
	[si'tɾiʎ]
	[tʃiɾi'βiɛ]
	[tʃiɾi'nɔɬɛ]
- variació[10] (10)	[pi'ɬikuɬes]
	[pi'tit]
	['raβi]
	['bispɛ]
	[bis'tit]

La descripció fonètica d'alguns dels casos de variació de (10) ens permetria relacionar-la amb la que apuntàvem en referir-nos al tancament de [o] en [u] ja que sembla que també aquí es produeix en posició àtona i es veu influenciada per un context fònic posterior palatal en aquest cas vocàlic: la presència de [i].

Quant al fenomen de la realització de /o/ inicial en [aw], segons les conclusions de Solans (1996),

> les diferències entre els resultats dels dos grups revela per part dels informants sense estudis un augment notable en el grau de variació respecte l'estàndard, augment que no sols es reflecteix en la mitjana dels percentatges sinó que també es pot apreciar en el nombre de paraules que igualen o superen el 75% de desviació (p. 89).

Malgrat això, si fem un estudi comparatiu com en el cas del fenomen anterior, els resultats que obtenim són els següents:

(9) Considero exemples de *+variació* els casos en què la diferència entre les pronúncies de gent amb estudis i gent sense estudis supera o ratlla el 50%.

(10) Considero exemples de *-variació* els casos en què la diferència entre les pronúncies de gent amb estudis i gent sense estudis no arriba al 10%. Per tant, aquí la variació s'escurça.

+ variació (11)	[aw'fek]
	[aw'ɾeʎɛ]
	[awɾe'netes] / [awɾi'netes]
	[aw'βeʎɛ]
- variació (12)	[aw'ɬiβɛ]
	[awpe'ɾan]
	[awfe'ɣat]
	[awɾi'naɬ]

En aquests darrers exemples cal indicar que els percentatges entre la pronúncia de persones amb estudis i de persones sense estudis coincideixen, la qual cosa sembla ratificar que, si bé estem davant un cas de variació que a nivell formal podem descriure amb arguments de fonètica històrica, no s'esdevé el mateix si es pretén explicar aquest cas de variació fonètica com a resultat de factors de variació externa.

c) Variació cronolectal

Quan parlem de varietats temporals ens referim als trets lingüístics que caracteritzen la parla d'una època determinada ja sigui des d'una dimensió diacrònica o sincrònica. Ens situem, doncs, en el domini de l'eix temporal en projecció horitzontal. Pel que fa al contingut d'aquest article, tanmateix, i per no entrar en un terreny que no em pertoca de tractar a mi, em fixaré en la projecció vertical d'aquest eix temporal en un tipus de varietat que anomeno cronolectal.

Les diferències entre les pronúncies de la gent gran i la gent més jove no obeeixen a cap condicionant foneticofonològic sinó que es deuen principalment a factors sociolingüístics. Ara bé, el resultat final d'aquest procés pot arribar a neutralitzar alguns dels que avui concebem com a exemples claríssims de variació foneticofonològica. És per això que considero oportú de fer-hi un breu esment.

Actualment, i continuant en el camp del vocalisme lleidatà, un dels fenòmens que més marca les diferències de pronúncia segons la variable edat és la realització de /e/ pretònica en [a]. S'hi podria afegir la pronúncia de /al/ en [aw], tot i que en aquest cas els percentatges de les dues pronúncies sovint coincideixen. Amb tot, és interessant de constatar que, contràriament al que pugui pensar-se, aquest tipus de variació es produeix també en interior de mot, com ara a 'balbes', 'estalviador', 'estalvi' o 'palpar' recollits per Solans (1996: 46).

Altrament, en aquest grup de variació hi hauríem d'incloure altres fenòmens que no s'emmarquen en els casos de variació foneticofonològica estructural sinó que donen lloc a un altre tipus de fenòmens com ara metàtesis, elisions o diverses adaptacions

fonètiques normalment com a resultat d'una interferència fònica. El cas potser més paradigmàtic d'aquesta mena de fenòmens el constitueix la pronúncia de 'boira' que manté una pronúncia amb metàtesi ['bɔɾjɛ] força residual i òbviament lligada a la gent més gran de la població.

Pel que fa a la realització de /e/ pretònica en [a] diposem de la investigació duta a terme per Carrera (1993, 1995). Aquest exemple de variació fonètica es relaciona molt directament amb la variable edat i sobretot amb la influència dels processos d'escolarització i d'estandardització a què està sotmès el grup que manté la pronúncia menys dialectal –o més estàndard–, el col·lectiu de gent jove:

> D'entre tots els factors extralingüístics que poden incidir en la variació de les pretòniques, l'*edat* dels informants, lligada a les diferents etapes d'aprenentatge de la lectoescriptura és determinant en el manteniment o pèrdua d'aquesta pretònica perquè progressivament s'adequa l'oral a l'escrit (ortoèpia equivalent d'ortografia). Incidint encara en aquest aspecte cal tenir en compte que en totes les anàlisis més o menys espontànies hi ha un tall significatiu en l'ús dels sons pretònics entre els informants de menys edat i, conseqüentment, sense escolaritzar, i els més grans, amb un grau de coneixement del català escrit (Carrera, 1995: 48).

També en aquest cas, la variació no es produeix únicament en posició inicial absoluta sinó que es produeix en posició intermèdia. Vegem-ho en algun dels exemples que hem recollit:

	Formes amb variació		*Formes estàndard en lleidatà*
(13)	[taw'ɬaðɛ]	/	[tew'ɬaðɛ]
	[małan'tes]	/	[małen'tes]
	[mała'iðɛ]	/	[małe'iðɛ]
	[dezan'sis]	/	[dezen'sis]
	[benas'ta]	/	[benes'ta]

Val a dir que també hem trobat exemples en què la variació es produeix en sentit invers /a/ —> [e]:

(14)	[soβɾe'saðɛ]	/	[soβɾa'saðɛ]
	[se'ʒi]	/	[sa'ʒi]
	[me'to]	/	[ma'to]
	[are'kaðɛ]	/	[ara'kaðɛ]
	[de'mun]	/	[da'mun]
	[deβa'ʎa]	/	[daβa'ʎa]
	[deβan'taɬ]	/	[daβan'taɬ]
	['arɛp]	/	['arap]

Per tant, els estudis sobre aquest fenomen haurien d'anar adreçats a la possibilitat de descriure'l en sentit ampli i veure si tots els factors externs que determinen aquest cas de variació fonètica tenen la mateixa incidència en el resultat final.

d) Variació funcional

La majoria de treballs que s'emmarquen en el model teòric de la sociolingüística de la variació s'han centrat en l'estudi de la variació d'un aspecte fonètic. És a partir d'aquí, i resseguint-ne els plantejaments metodològics, que ha estat possible de relacionar la variació fonètica amb les varietats funcionals, precindint ara que en ocasions els procediments executats hagin estat més o menys discutits.

Ara bé, si és certament poc discutible que el tipus de registre a partir del qual s'interpreten tot un seguit de dades fonètiques és un factor que cal tenir en compte, no és menys cert que esdevé prematur intentar presentar alguns casos de variació foneticofonològica partint d'aquest estadi. Principalment, perquè existeixen molts elements de contacte entre els factors que configuren l'apartat de varietats socials i cronolectals i els que s'inclouen dintre de l'apartat de les varietats funcionals. A la pràctica això significa que la variació foneticofonològica que hem presentat en referir-nos a les varietats socials: la realització de /e/ en [i] i la realització de /o/ en [aw] també té a veure amb la varietat registral que utilitza el parlant. I el mateix s'esdevé en el cas de la realització de /e/ pretònica en [a].

Amb tot, hi ha trets de la fonètica lleidatana que no solen trobar-se en la transcripció de discursos orals formals com ara la variació de la pronúncia de ['fejnɛ] en la forma ['feɲɛ]. Igualment s'observa que els casos de variació fonètica amb implicacions morfològiques tendeixen a neutralitzar-se en registres formals, com per exemple la distinció entre la forma masculina en [-iste] i la femenina en [-istɛ] en certs noms i adjectius en favor de la segona, o la pronúncia de [ɛ] en substitució de [e] en les terceres persones singulars del present, pretèrit imperfet i plusquamperfet d'indicatiu i el condicional simple i compost de la majoria de verbs (Creus, 1997). Tanmateix, aquest és un tema que suposa entrar en el terreny de la morfofonologia, i, doncs, depassar l'abast d'aquest article, ja que aquest tipus de variació[11] es tractarà més endavant, en altres articles d'aquest monogràfic.

Joan Julià i Muné
Universitat de Lleida

(11) Per a més informació sobre fonètica i variació funcional, podeu consultar Julià i Muné 1997: 166-168.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BIBILONI, G. (1997) *Llengua estàndard i variació lingüística,* València, 3 i 4.

CARRERA, J. (1993) «La pretònica inicial e- a Alguaire», *Anuari de Filologia* XVI, C 4, pp. 37-72.

— (1995) «Canvi lingüístic i escolarització a Lleida», dins *Jornades sobre Llengua i Ensenyament, I,* Bellaterra, Publ. de la UAB, pp. 36-52.

CREUS, I. (1997) *La flexió verbal a Bell-lloc d'Urgell. Un estudi morfofonològic* (Tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Lleida).

FIRTH, J. R. (1948) «Sounds and prosodies», *TPS,* pp. 127-152. Reproduït a PALMER, F. R. (ed.) *Prosodic Analysis*, London, Oxford University Press, 1970, pp. 1-26.

HARRIS, Z. (1944) «Simultaneous components in phonology», *Language* 20, pp. 181-205.

JULIÀ I MUNÉ, J. (1980) *Assaig de digitalització fònica: les fórmules del FWCAT i les possibilitats articulatorioperceptives de l'home,* EGL/UB, Lleida (Text i enregistraments inèdits).

— (1983) «Quatre poemes de Li-Du. Assaig de recreació sinològica», *Quaderns de Ponent 3-4*, pp. 125-137.

— (1996), «Diccionari de la pronúncia del català nord-occidental», dins AGUSTÍ I FARRENY, A. (ed.) *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les jornades d'estudi del català nord-occidental*, Lleida, IEI, pp. 221-228.

— (1997) «Variació i fonètica», dins LLORET, M.-R. *et al.* (eds.) *Anàlisi de la variació lingüística,* Barcelona, PPU, pp. 149-177.

LABOV, W. (1966) *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, DC, Center for Applied Linguistics.

LADEFOGED, P. (1975, 1993[3]) *A Course in Phonetics,* London, Harcourt Brace College Publishers.

LAVER, J. (1980) *The Phonetic Description of Voice Quality,* Cambridge, Cambridge University Press.

LLORET, M.-R. *et alii* (ed.) (1997) *Anàlisi de la variació lingüística*, Barcelona, PPU.

MOLL, F. de B. (1973) «El habla de Mallorca», dins MASCARÓ PASARIUS, J. (ed.) *Historia de Mallorca*, V, pp. 353-388.

NAVARRO, P. (1996) *Els parlars de la Terra Alta*, Tarragona, Diputació Provincial (2 vols).

SOLANS, E. (1996) *Estudi fonètic de la parla de Lleida,* Lleida, IEI.

TOSI, O. (1979) *Voice Identification. Theory and Legal Applications*, Baltimore, University Park Press.

TRUDGILL, P. (1974) *The social differentiation of English in Norwich,* Cambridge, Cambridge University Press.

WELLS, J. & COLSON, G. (1971) *Practical Phonetics,* London, Pitman Publishing.

MARIA-ROSA LLORET
JOAQUIM VIAPLANA

VARIACIÓ MORFOFONOLÒGICA. VARIANTS MORFOLÒGIQUES*

0. OBJECTIU

L'objectiu d'aquest article és l'estudi de la variació morfològica. La variació morfològica, però, no és un concepte unívoc, i admet més d'una interpretació. La que s'adopta en aquest cas situa la variació morfològica en el nivell profund de la llengua, l'accés al qual requereix l'apel·lació a les regles fonològiques de les varietats dialectals implicades en la variació morfològica. Aquesta apel·lació necessària a les regles fonològiques per abordar la variació morfològica situa el treball en un terreny morfofonològic. I d'aquí el títol. La variació fonològica, però, no és, en ella mateixa, objectiu d'aquest treball, i només és considerada com a via obligada de penetració a la variació morfològica.

1. La variació morfològica superficial

La dialectologia tradicional dels darrers cinquanta anys, assaonada per l'estructuralisme, ha identificat dues formes de variació dialectal en l'àmbit fònic: la fonètica i la fonològica. La primera dóna compte de la variació dialectal en termes de sons; la segona dóna compte de la variació dialectal en termes de fonemes. Com a efecte del marc teòric estructuralista –en què la fonologia és contemplada com una disciplina

(*) Aquest treball s'ha beneficiat dels projectes DGICYT PB 97-0889 del MEC i SGR 000411 de la CIRIT. Agraïm a M. Pilar Perea els comentaris fets a una primera versió del treball.

autònoma, i aliena a la morfologia–, la variació dialectal fonològica no té cap incidència morfològica; i a la inversa, la variació dialectal morfològica no té cap incidència fonològica.

En dialectologia tradicional, en aquest darrer sentit, la variació morfològica que es registra entre les formes femenines plurals del tipus [kázes] de la majoria de varietats del català nord-occidental i la formes femenines plurals del tipus [kázas] de la varietat nord-occidental de Benavarri rau en el fet que les primeres varietats presenten una marca de femení plural [es] i les segones una marca de femení plural [as]. Òbviament, i dins un mateix sistema fonològic, es pot dir que una marca conté el fonema /e/ on l'altra conté el fonema /a/. Aquesta diferència, però, afecta exclusivament el suport fònic de la variació dialectal implicada en aquest cas, que es considera només de base morfològica.

El supòsit de l'autonomia fonològica, però, fonamental en les teories fonològiques estructuralistes, impedeix d'apreciar un fet tan important com que les formes femenines plurals del tipus [kázes] i [kázas] estan relacionades amb una forma única femenina singular del tipus [káza], i que seria desitjable d'establir alguna relació entre aquelles formes i aquesta. Descartat el supòsit de l'autonomia fonològica –que impedeix de prendre en consideració les dades morfològiques en les anàlisis fonològiques– i donada una forma femenina singular del tipus [káza] i el segment [s] com a marca específica de plural, sembla raonable d'esperar que la forma de femení plural sigui en tots dos grups de varietats del tipus [kázas] i no pas del tipus [kázes]. I les formes femenines plurals de la varietat de Benavarri s'ajusten a aquestes expectatives. Com es poden analitzar, en aquest cas, les formes femenines plurals del tipus [kázes] corresponents a la majoria de les varietats nord-occidentals?

Formulada aquesta pregunta, un supòsit emergeix immediatament: que en la majoria de varietats nord-occidentals el segment [a] de formes del tipus [káza] i el segment [e] de formes del tipus [kázes] estan fonològicament relacionats; o, per dir-ho en altres termes, que el segment [e] de formes del tipus [kázes] seria un segment [a] si no hagués estat supeditat a una modificació fonològica, a una regla fonològica. Aquest supòsit exigeix dues condicions: que la relació entre els segments esmentats sigui contextualitzable i que sigui sistemàtica. La primera condició assegura que la modificació fonològica sigui atribuïble a la presència d'un determinat context; la segona garanteix que la regla que produeix la modificació fonològica esmentada no és *ad hoc*, i que recull una generalització justificable.

I totes dues condicions es compleixen, en efecte. D'una banda, la relació que s'estableix en la majoria de varietats del nord-occidental entre el segment [a] de formes del tipus [káza] i el segment [e] de formes del tipus [kázes] és contextualitzable pel fet que el primer ocorre en síl·laba final àtona oberta i el segon ocorre en síl·laba final àtona tancada. D'altra banda, totes les varietats nord-occidentals que presenten l'alternança

[a] / [e] en formes del tipus [káza] i [kázes] presenten aquesta mateixa alternança en molts altres casos (cf. [pórta] i [pórtes], [sentiría] i [sentiríes], [sentiríem], [sentiríew], [sentiríen], etc.).

Atesa aquesta situació, tot indueix a pensar que la variació dialectal entre les formes del tipus [kázas] i les formes del tipus [kázes] –certament morfològica, per tal com afecta les marques corresponents a femení plural– és morfològica només en el nivell superficial de la llengua. En el nivell profund, on la lògica dels fets es manifesta, la variació dialectal entre aquests dos tipus de formes és merament fonètica. I és el resultat, en definitiva, d'una modificació fonològica que, operada sobre la majoria de varietats nord-occidentals, converteix les formes ideals del tipus /kázaz/,[1] comunes a totes les varietats nord-occidentals, en les formes reals del tipus [kázes], pròpies de la majoria de varietats nord-occidentals.

2. LA VARIACIÓ MORFOLÒGICA PROFUNDA

Excloses les variacions morfològiques superficials –de fet, meres variacions fonètiques amb efectes morfològics superficials–, les variacions morfològiques restants són variacions morfològiques profundes, variacions morfològiques pròpiament dites. La primera persona del singular del present d'indicatiu de la majoria de verbs catalans i en algunes varietats de la llengua és, en funció de la varietat considerada, [o], [e], [i], Ø (cf. [kánto], [kánte], [kánti] i [kánt], per exemple). Aquesta variació morfològica no és reductible, en el terreny profund de la llengua, a cap tipus de variació fonètica: la versió fonètica d'aquestes formes es correspon u a u amb la seva versió fonològica /o/, /e/, /i/ i /Ø/ (cf. /kánto/, /kánte/, /kánti/ i /kántØ/, per exemple). Aquest fet condueix a la conclusió que la variació dialectal que les formes esmentades exhibeixen és morfològica –morfològica en la profunditat i en la superfície–, i aquesta variació, de base fonològica, afecta una mateixa unitat morfològica: la primera persona del singular del present d'indicatiu.

3. LA VARIACIÓ MORFOLÒGICA MIXTA

La complexitat de la realitat lingüística fa que la variació morfològica que manifesten certes formes dialectals no sigui classificable en termes de variació fonètica o de variació morfològica pròpiament dita, i que –pel que fa a alguna de les variants, almenys– requereixi ser classificada de les dues maneres alhora. La variació és, en aquest cas, mixta.

(1) La forma subjacent de la marca de plural és /z/, que esdevé [s] per un procés d'ensordiment d'obstruents en posició final de mot, que actua sistemàticament en català (cf. *poc~poca* [pɔ́k]~[pɔ́kə], amb forma subjacent /pɔ́k/, i *cec~cega* [sék]~[séɣə], amb forma subjacent /ség/; *pas~passos* [pás]~[pásus], amb forma subjacent /pás/, i *pis~pisos* [pís]~[pízus], amb forma subjacent /píz/). Per a una argumentació sobre el caràcter sonor subjacent de la marca de plural, vegeu, per exemple, Mascaró (1986).

Certes varietats del català nord-occidental formen la primera persona del singular del passat de subjuntiu amb la terminació [s], altres amb la terminació [sa] i altres, encara, amb la terminació [sɛ] (cf. [kantés], [kantésa] i [kantésɛ]).

La variació entre la variant [s] i la variant [sa] és morfològica pròpiament dita, per tal com no seria justificable cap regla fonològica que en posició final eliminés la vocal –en el cas de les varietats que presenten la variant [s]– ni que inclogués la vocal –en el cas de les varietats que presenten la variant [sa].

La variació entre la variant [sa] i la variant [sɛ] és fonètica. Les varietats que presenten la variant [sɛ] no exhibeixen mai segments [a] àtons finals; i, allà on seria esperable de trobar-los, els segments corresponents són [ɛ]. D'altra banda, i llevat d'aquest cas, en aquestes varietats no es registren mai segments [ɛ] en posició àtona. Tot això indueix a pensar, i a pensar raonablement, que en les varietats que presenten la variant [sɛ] funciona una regla fonològica que converteix en [ɛ] tota vocal àtona final /a/, i que, per tant, la representació fonològica de la variant [sɛ] és /sa/ –que és també la representació fonològica de la variant [sa].

Pel que fa a la variació entre les variants [s] i [sɛ], es tracta, en vista de les consideracions anteriors, d'una doble variació: d'una variació fonètica –que connecta la variant [sa] amb la variant [sɛ], i que redueix l'una i l'altra fonològicament a /sa/– i d'una variació morfològica pròpiament dita –que s'estableix entre les formes fonològiques /sa/ i /s/. La variació dialectal, doncs, que presenta el català en aquest cas –i en tots els casos semblants– és una variació de naturalesa mixta.[2]

4. LES VARIANTS MORFOLÒGIQUES

Per variants morfològiques s'entén, en aquest article, els exponents de la variació morfològica. Aquests elements es mouen en dos nivells: en un nivell formal i en un nivell gramatical. Les variants que es mouen en un nivell formal són les formes en què la variació es manifesta en el terreny fonològic. Les variants que es mouen en el terreny gramatical són les característiques abstractes que determinen certes variacions, i que es corresponen amb les classes i subclasses lèxiques. Unes i altres són analitzables en termes de tipologia i de classe.

5. LES VARIANTS MORFOLÒGIQUES FORMALS

Les variants morfològiques formals són les representacions fonològiques en què la variació morfològica es manifesta. Són variants morfològiques formals, des d'aquest punt de vista, les variants fonològiques de totes les variacions morfològiques conside-

(2) Per a una anàlisi més exhaustiva d'aquestes formes verbals del nord-occidental, vegeu Viaplana (1996).

rades fins ara. Són, doncs, variants morfològiques formals de la variació corresponent a la primera persona del singular del present d'indicatiu les formes /o/, /e/, /i/ i /Ø/ (cf. /kánto/, /kánte/, /kánti/ i /kántØ/). I ho són també, per posar un altre exemple, les variants /sa/ i /s/ (cf. /kántésa/ i /kántés/) de la variació corresponent a la primera persona del passat de subjuntiu.

S'han definit les variants morfològiques formals com a representacions fonològiques de les variacions morfològiques. Les representacions fonètiques corresponents a aquestes representacions fonològiques (com la realització [u], en central, o [o], en nord-occidental, de la forma fonològica /o/ de la primera persona del singular del present d'indicatiu) són variants morfològiques només en un sentit molt lax; o, dit d'una altra manera, només en termes superficials. Són, pròpiament, variants fonètiques; i, doncs, en propietat morfològica, irrellevants.

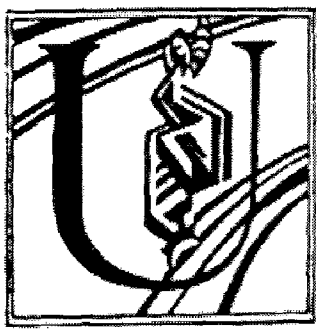

6. TIPOLOGIA DE LES VARIANTS MORFOLÒGIQUES FORMALS

Sobre la base de les alternatives i de la mena d'alternatives que presenta cada variació morfològica, es pot parlar de dos tipus bàsics de variants morfològiques formals.

Hi ha variacions que presenten dues o més variants, cadascuna de les quals es manifesta dotada d'un contingut fonològic específic. És el cas de la variació corresponent a la primera persona del singular del present de subjuntiu d'algunes varietats del català (cf. [kánti], [kánte] i [kánta]), que presenta com a variants els segments fonològics /i/, /e/, /a/ (cf. /kánti/, /kánte/ i /kánta/).

I hi ha variacions morfològiques que presenten dues o més variants morfològiques formals cadascuna de les quals, llevat d'una, es presenta dotada d'un contingut fonològic específic. És el cas de la variació corresponent a la primera persona del singular del present d'indicatiu d'algunes varietats del català, que presenta com a variants els segments fonològics /o/, /e/, /i/ i /Ø/ (cf. [kánto], [kánte], [kánti] i [kánt]).

Sobre la base dels grups d'alternatives que presenta cada variació, es pot parlar de dos tipus més de variants morfològiques formals.

Hi ha variacions morfològiques que presenten un sol conjunt de variants morfològiques formals. Són variants morfològiques formals úniques. És el cas de totes les variacions considerades fins ara.

Hi ha variacions morfològiques que presenten més d'un conjunt de variants morfològiques, i cada conjunt d'aquestes variants està en distribució complementària amb els altres conjunts pel que fa a les formes en què concorre. Són variants formals múltiples. És el cas de la variació corresponent a l'extensió de l'arrel de verbs del tipus *patir* en certes varietats nord-occidentals del català, que presenten com a conjunts de

variants alternatius els segments fonològics /íʃ/ i /éʃ/, d'una banda, i els segments /ig/ i 'Ø', d'una altra.[3] En el marc d'aquest paradigma, les variants /íʃ/ i /éʃ/ afecten totes les formes de primera persona del singular, de segona persona del singular i de tercera persona del plural de tots els presents; i les variants /ig/ i 'Ø' afecten totes les formes de subjuntiu i d'imperatiu restants. Tal com s'il·lustra a continuació, la varietat de Lleida presenta formes amb extensió /íʃ/ i formes amb extensió /ig/, mentre que la varietat de Cervera presenta formes amb extensió /éʃ/, allà on Lleida presenta /íʃ/, i formes sense extensió ('Ø'), allà on Lleida presenta /ig/:

	LLEIDA		CERVERA	
	ext. /íʃ/	ext. /ig/	ext. /éʃ/	'Ø'
pr. ind.	/patíʃo/ /patíʃz/[4] /patíʃ/ /patíʃn/[5]		/patéʃo/ /patéʃz/ /patéʃ/ /patéʃn/	
pr. subj.	/patíʃi/ /patíʃiz/ /patíʃi/ /patíʃin/	 /patigém/ /patigéw/	/patéʃi/ /patéʃiz/ /patéʃi/ /patéʃin/	 /patím/ /patíw/
pas. subj.		/patigésa/ /patigésiz/ /patigés/ /patigésim/ /patigésiw/ /patigésin/		/patísa/ /patísaz/ /patís/ /patísim/ /patísiw/ /patísin/
pr. imp.	/patíʃ/ /patíʃi/ /patíʃin/	 /patigém/ /patigéw/	/patéʃ/ /patéʃi/ /patéʃin/	 /patím/ /patíw/

7. CLASSES DE VARIANTS MORFOLÒGIQUES FORMALS

Sobre la base de les caselles de l'estructura morfològica en què opera cada variació morfològica es pot parlar de dues classes bàsiques de variants morfològiques formals: les simples i les complexes.

(3) El segment fonològic /éʃ/ presenta la forma superficial [éjʃ] a causa d'un procés sistemàtic de segregació de iod que afecta les varietats nord-occidentals.

(4) Com en el cas del morf plural, la forma subjacent del morf de segona persona del singular és /z/. Vegeu Mascaró (1986) per a una argumentació. La [e] que apareix en la forma fonètica de la 2a persona del singular del present d'indicatiu dels verbs de la class III (cf. [patíʃes], a Lleida, i [patéʃes], a Cervera) és epentètica; per a una justificació, vegeu Mascaró (1986) i Viaplana (1984, 1986).

(5) Considerem que la [e] que apareix en la tercera persona del plural del present d'indicatiu dels verbs de la III classe ([patíʃen], a Lleida, i [patéʃen], a Cervera) és epentètica; altrament, hauria de ser considerada morf de mode/temps i seria l'únic cas de [e] present d'indicatiu en els verbs de la III. Per a una justificació, vegeu Viaplana (1984, 1986).

Hi ha variacions morfològiques les variants formals de les quals operen en una sola casella de l'estructura morfològica, i sempre en la mateixa, tant si afecten una forma com si afecten un conjunt de formes del paradigma. Les variants que exhibeixen aquestes variacions són variants morfològiques formals simples, i s'ajusten a l'esquema següent (on a_1 i a_2 poden aparèixer en qualsevol de les caselles estructurals):

	a_1				Varietat A
	a_2				Varietat B

Exemples d'aquesta classe de variants es poden trobar en català en la variació del condicional, que presenta en totes les formes corresponents les variants /ríva/ en el cas de la varietat de l'Alguer i la variant /ría/ en la majoria de les altres varietats de la llengua (cf. alguerès: *cant*+/áríva/, *cant*+/árívaz/, *cant*+/áríva/, *cant*+/árívam/, *cant*+/árívaw/, *cant*+/árívan/; altres varietats del català: *cant*+/ária/, *cant*+/áríaz/, *cant*+/ária/, *cant*+/áríam/, *cant*+/áríaw/, *cant*+/árían/).[6]

Arrel	Extensió	Tema	Mode/temps	Nomb/pers	
cant		á	ríva		alguerès
cant		á	ría		altres

Les variants morfològiques formals complexes operen en més d'una casella de l'estructura morfològica simultàniament.

	a_1				Varietat A
	a_2				Varietat B

Exemples d'aquesta classe de variants es poden trobar en català en la variació d'imperfet d'indicatiu dels verbs del tipus *conèixer*, que presenta en totes les formes corresponents les variants /é+va/ en el cas de la varietat de l'Alguer i /í+a/ en la majoria de les altres varietats de la llengua (cf. alguerès: *coneix*+/éva/, *coneix*+/évaz/, *coneix*+/éva/, *coneix*+/évam/, *coneix*+/évaw/, *coneix*+/évan/; altres: *coneix*+/ía/, *coneix*+/íaz/, *coneix*+/ía/, *coneix*+/íam/, *coneix*+/íaw/, *coneix*+/ían/).

Arrel	Extensió	Tema	Mode/temps	Nomb/pers	
coneix		é	va		alguerès
coneix		í	va		altres

Una observació es fa necessària en relació amb aquest exemple. La variació específica d'imperfet d'indicatiu entre els verbs de l'alguerès i els d'altres varietats del

(6) Les dades sobre l'alguerès que es presenten en aquest article es basen en el treball de Rovira (1993).

català es manifesta en les variants /va/ i /ba/[7] per als verbs de la classe I (cf. alguerès: *cant*+/áva/; altres: *cant*+/ába/), i entre les variants /va/ i /a/ per als verbs de les classes II i III (cf. alguerès: *coneix*+/é+va/ i *ix*+/í+va/; altres: *coneix*+/í+a/ i *eix*+/í+a/). En aquest sentit, i en termes morfològics estrictes, es podria dir que en les variants del català /é+va/ i /í+a/ anteriorment esmentades conviuen dues variacions i no pas una: una variació d'imperfet d'indicatiu i una variació de classe verbal. Sobre aquesta base, l'exemple indicat es faria qüestionable; i, en la mesura en què l'exemple fos representatiu d'una suposada classe de variants morfològiques formals, es faria qüestionable la classe mateixa.

La justificació de l'exemple –i, per mitjà de l'exemple, de la classe de variants morfològiques formals que representa– cal buscar-la en el fet que les variacions morfològiques estrictes esmentades no es presenten mai aïllades en la realitat de la llengua –mode i temps va sempre associat a classe verbal i classe verbal va sempre associada a mode i temps. Per aquest fet, sembla raonable de considerar-les associades a una sola variació morfològica formal, amb efectes en més d'una casella estructural alhora; i de tractar les variants corresponents, /é+va/ i /í+a/, com a membres de la classe de les variants morfològiques formals múltiples.

8. DISTRIBUCIÓ DE LES VARIANTS MORFOLÒGIQUES FORMALS

Les variants morfològiques formals poden afectar una sola forma del paradigma, un grup de formes morfològicament homogènies i un grup de formes morfològicament heterogènies. Per formes morfològiques homogènies s'entén, en aquest context, aquelles que comparteixen característiques morfològiques pròpiament dites; és a dir, característiques gramaticals de tipus morfosintàctic –en el cas del verb, per exemple, de mode, de temps, de nombre i de persona. Per formes morfològicament heterogènies s'entén les que no comparteixen característiques morfològiques pròpiament dites, si bé poden compartir –i a efectes de variació morfològica és necessari que comparteixin– altres característiques gramaticals; és a dir, característiques gramaticals de tipus morfolèxic: de classe lèxica i de subclasse lèxica.

Un exemple de variants que afecten una sola forma del paradigma es pot trobar en les variants del català prèviament esmentades /o/, /e/, /i/ i /Ø/, corresponents a la primera persona del singular del present d'indicatiu. En el marc dels paradigmes en què la variació es manifesta, aquestes variants afecten una forma únicament i exclusivament (cf. /kánto/, /kánte/, /kánti/ i /kántØ/ en el marc del paradigma *cantar*).

Un exemple de variants que afecten un grup de formes morfològicament homogènies es pot trobar en les variants del català acabades d'esmentar /é+va/ i /í+a/, corresponents a les formes de passat d'indicatiu dels verbs del tipus *conèixer*. En el marc d'aquest paradigma, les variants afecten totes les formes que comparteixen les

(7) No remetem la forma /ba/ a /va/ perquè en els dialectes betacistes no es pot justificar intradialectalment el pas de /v/ a [b] (o [β]).

característiques morfosintàctiques 'imperfet' 'indicatiu' (cf. alguerès: *coneix*+/éva/, *coneix*+/évaz/, *coneix*+/éva/, *coneix*+/évam/, *coneix*+/évaw/, *coneix*+/évan/; altres: *coneix*+/ía/, *coneix*+/íaz/, *coneix*+/ía/, *coneix*+/íam/, *coneix*+/íaw/, *coneix*+/ían/).

Un exemple de variants que afecten un grup de formes morfològicament heterogènies es pot trobar en les variants /g/ i 'Ø', que presenten l'alguerès i la resta de varietats del català en certes formes dels verbs del tipus *canviar*. En el marc d'aquest paradigma, les variants afecten la formes de primera persona del singular del present d'indicatiu; totes les formes de futur i de condicional; la primera persona del singular, la segona persona del singular, la tercera persona del singular i la tercera persona del plural del present de subjuntiu; i la tercera persona del singular i la tercera persona del plural del present d'imperatiu:

	ALGUERÈS /g/	ALTRES (central) 'Ø'
pr. ind.	*canvi*+/g+Ø/, [kambík]	*canvi*+/o/, [kəmbíu]
futur	*canvi*+/g+á+ɾé/, [kambiɣaré] *canvi*+/g+á+ɾá+z/, [kambiɣarás] *canvi*+/g+á+ɾá/, [kambiɣará] *canvi*+/g+á+ɾé+m/, [kambiɣarém] *canvi*+/g+á+ɾé+w/, [kambiɣaréw] *canvi*+/g+á+ɾá+n/, [kambiɣarán]	*canvi*+/á+ɾé/, [kəmbiəré] *canvi*+/á+ɾá+z/, [kəmbiərás] *canvi*+/á+ɾá/, [kəmbiərá] *canvi*+/á+ɾé+m/, [kəmbiəréɱ] *canvi*+/á+ɾé+w/, [kəmbiəréw] *canvi*+/á+ɾá+n/, [kəmbiərán]
cond.	*canvi*+/g+á+ɾíva/, [kambiɣaɾíva] *canvi*+/g+á+ɾíva+z/, [kambiɣaɾívas] *canvi*+/g+á+ɾíva/, [kambiɣaɾíva] *canvi*+/g+á+ɾíva+m/, [kambiɣaɾívam] *canvi*+/g+á+ɾíva+w/, [kambiɣaɾívu] *canvi*+/g+á+ɾíva+n/, [kambiɣaɾívan]	*canvi*+/á+ɾía/, [kəmbiəɾíə] *canvi*+/á+ía+z/, [kəmbiəɾíəs] *canvi*+/á+ɾía/, [kəmbiəɾíə] *canvi*+/á+ía+m/, [kəmbiəɾíəɱ] *canvi*+/á+ɾía+w/, [kəmbiəɾíəw] *canvi*+/á+ɾía+n/, [kəmbiəɾíən]
pr. subj.	*canvi*+/g+i/, [kamíɣi] *canvi*+/g+i+z/, [kambíɣis] *canvi*+/g+i/, [kambíɣi] *canvi*+/g+é+m/, [kambiɣém] *canvi*+/g+é+w/, [kambiɣéw] *canvi*+/g+i+n/, [kambíɣin]	*canvi*+/i/, [kəmbíi] *canvi*+/i+z/, [kəmbíis] *canvi*+/i/, [kəmbíi] *canvi*+/é+m/, [kəmbiém] *canvi*+/é+w/, [kəmbiéw] *canvi*+/i+n/, [kəmbíin]
pr. imp.	*canvi*+/g+i/, [kambíɣi] *canvi*+/g+i+n/, [kambíɣin]	*canvi*+/i/, [kəmbíi] *canvi*+/i+n/, [kəmbíin]

9. VARIANTS MORFOLÒGIQUES GRAMATICALS

Les variacions morfològiques poden presentar variants patents i variants no patents. Les variacions morfològiques considerades fins ara presenten totes variants patents; és a dir, variants físicament constatables en l'estructura morfològica dels mots: variants morfològiques formals. Hi ha, però, en la llengua, variacions les variants de les quals no es manifesten físicament d'una manera immediata. Són les variants morfològiques no patents: les variants morfològiques gramaticals.

Són variants morfològiques gramaticals típiques les classes i les subclasses lèxiques. En el terreny del verb, per exemple, són variants morfològiques gramaticals de la variació 'classe verbal' les classes verbals; i són variants morfològiques gramaticals de la variació 'subclasse verbal' les subclasses verbals. Les variants morfològiques gramaticals 'classe lèxica α' / 'classe lèxica β' / ... o 'subclasse lèxica α' / 'subclasse lèxica β' / ... es fan patents només en certs comportaments verbals, manifestats per l'ocurrència en les formes verbals d'unes variants morfològiques formals en lloc d'unes altres. Són, en aquest sentit, variants morfològiques no patents en termes immediats; o, si es prefereix, i a diferència de les variants morfològiques formals, són variants morfològiques només patents en termes mediats: per mitjà de les variants morfològiques formals corresponents.

En català, per exemple, i encara en el terreny de la morfologia verbal, la variació 'classe lèxica' presenta tres variants morfològiques gramaticals: classe I, classe II i classe III, que es manifesten de manera directa, i sobretot, en les vocals temàtiques de les formes verbals.

Les vocals temàtiques dels verbs de la classe III es redueixen a una sola: a la vocal /í/, en les formes en què els verbs d'aquesta classe en presenten. Els morfs de tipus tema alternen, així, en aquesta classe verbal, entre /Ø/ i í/. I les formes corresponents segueixen el paradigma III /arrel+X/ i /arrel í+X/, en què X equival a la desinència, exclusió feta dels morfs de tipus tema (cf. /sént+z/, /sént+n/ i /séntí+m/, /sént+í+w/).

Les vocals temàtiques dels verbs de la classe II es manifesten amb tres o amb dues vocals segons els dialectes: amb la vocal /í/, amb la vocal /é-ɔ́-é/ i amb la vocal /é/, en les formes en què els verbs d'aquesta classe en presenten. Els morfs de tipus tema alternen així, en aquesta classe verbal, entre /Ø/, /í/, /é/, /é/ en unes varietats dialectals; entre /Ø/, /í/, /ɔ́/, /é/ en unes altres; i encara entre /Ø/, /í/ i /é/ en unes altres. I les formes corresponents segueixen el paradigma IIa /arrel+X/, /arrel+í+X/, /arrel+ɛ́+X/ i /arrel+é+X/ en les primeres varietats dialectals (cf. /pɛ́rd+z/, /pɛ́rd+í+a/, /pɛ́rd+ɛ́+m/ i /pɛ́rd+é+s/, en català central). Segueixen el paradigma IIb /arrel+X/, /arrel+í+X/, /arrel+ɔ́+X/ i /arrel+é+X/ en les segones varietats dialectals (cf. /pɛ́rd+z/, /pɛ́rdí+a/, /pɛ́rd+ɔ́+m/ i /pɛ́rd+é+s/, en mallorquí). I segueixen el paradigma /arrel+X/, /arrel+í+X/ i /arrel+é+X/ en les terceres varietats (cf. /pɛ́rd+z/, /pɛ́rd+í+a/, /pɛ́rd+é+m/ i /pɛ́rd+é+s/, en tortosí o en la varietat de Lleida).

En la majoria de varietats del català el verb *córrer* segueix els paradigmes IIa , IIb o IIc (cf. varietat central /kór+z/, /kór+í+a/, /kór+é+m/, /kór+é+s/; varietat mallorquina: /kór+z/, /kór+í+a/, /kór+ǒ+m/, /kór+é+s/; varietat tortosina: /kór+z/, /kór+í+a/, /kór+é+m/ i /kór+é+s/). En català septentrional de transició, per contra, el verb *córrer* segueix el paradigma III (cf. /kór+z/, /kór+í+a/, /kór+í+m/, /kór+í+s/) (vegeu Lloret 1997 i Lloret & Viaplana 1997). Les variants morfològiques formals múltiples que es manifesten en aquestes dues sèries de formes són meres expressions d'una variació de classe verbal –impredictible i arbitrària. Són, per dir-ho amb uns altres termes, la variants patents amb què es manifesten les variants no patents 'classe II' i 'classe III' en la conjugació del verb *córrer* en les varietats dialectals preses com a referència.

La subclasse lèxica, centrada en la presència o en l'absència d'extensió a l'arrel, i encara en el terreny de la morfologia verbal, presenta, en la majoria de varietats del català, quatre variants bàsiques: [II, +extensió], [II, -extensió], [III, -extensió], [III, +extensió]. Aquestes variants es manifesten en la presència o en l'absència d'increments de l'arrel en certes formes verbals, els quals són típicament de tipus velar en els verbs de la classe II, com *beure*, i de tipus palatal en els verbs de la classe III, com *patir*.

En el cas dels verbs de la classe I, la majoria de varietats del català no presenten cap mena d'extensió; i les formes corresponents segueixen el paradigma /arrel+Y/, en què Y representa la terminació amb vocals temàtiques incloses. L'alguerès, però, i a diferència de la resta de varietats, presenta verbs d'aquesta classe amb extensió; és a dir, verbs de la classe I algunes formes de les quals segueixen l'esquema /arrel+extensió+Y/. Aquesta extensió pot ser de tipus palatal o de tipus velar. Els paradigmes dels verbs de la classe I en alguerès són els següents (només s'il·lustren els temps verbals que presenten, en algunes subclasses, extensió):

	ALGUERÈS	
cantar	canviar	odiar
cant+/Ø/, [kánt]	*canvi*+/g+Ø/, [kambík]	*odi*+/éʤ+Ø/, [udiétʃ]
cant+/a+z/, [kántas]	*canvi*+/a+z/, [kambías]	*odi*+/éʤ+a+z/, [udiéʤas]
cant+/a/, [kánta]	*canvi*+/a/, [kambía]	*odi*+/éʤ+a/, [udiéʤa]
cant+/é+m/, [kantém]	*canvi*+/é+m/, [kambiém]	*odi*+/é+m/, [udiém]
cant+/á+w/, [kantáw]	*canvi*+/á+w/, [kambiáw]	*odi*+/á+w/, [udiáw]
cant+/a+n/, [kántan]	*canvi*+/a+n/, [kambían]	*odi*+/éʤ+a+n/, [udiéʤan]
cant+/á+ɾé/, [kantaré]	*canvi*+/g+á+ɾé/, [kambiɣaré]	*odi*+/á+ɾé/, [udiaré]
cant+/á+ɾá+z/, [kantarás]	*canvi*+/g+á+ɾá+z/, [kambiɣarás]	*odi*+/á+ɾá+z/, [udiarás]
cant+/á+ɾá/, [kantará]	*canvi*+/g+á+ɾá/, [kambiɣará]	*odi*+/á+ɾá/, [udiará]
cant+/á+ɾé+m/, [kantarém]	*canvi*+/g+á+ɾé+m/, [kambiɣarém]	*odi*+/á+ɾé+m/, [udiarém]
cant+/á+ɾé+w/, [kantarέw]	*canvi*+/g+á+ɾé+w/, [kambiɣarέw]	*odi*+/á+ɾé+w/, [udiarέw]
cant+/á+ɾá+n/, [kantarán]	*canvi*+/g+á+ɾá+n/, [kambiɣarán]	*odi*+/á+ɾá+n/, [udiarán]

cant+/á+ɾíva/, [kantaɾíva]	*canvi*+/g+á+ɾíva/, [kambiɣaɾíva]	*odi*+/á+ɾíva/, [udiaɾíva]
cant+/á+ɾíva+z/, [kantaɾívas]	*canvi*+/g+á+ɾíva+z/, [kambiɣaɾívas]	*odi*+/á+ɾíva+z/, [udiaɾívas]
cant+/á+ɾíva/, [kantaɾíva]	*canvi*+/g+á+ɾíva/, [kambiɣaɾíva]	*odi*+/á+ɾíva/, [udiaɾíva]
cant+/á+ɾíva+m/, [kantaɾívam]	*canvi*+/g+á+ɾíva+m/, [kambiɣaɾívam]	*odi*+/á+ɾíva+m/, [udiaɾívam]
cant+/á+ɾíva+w/, [kantaɾívu]	*canvi*+/g+á+ɾíva+w/, [kambiɣaɾívu]	*odi*+/á+íva+w/, [udiaɾívu]
cant+/á+ɾíva+n/, [kantaɾívan]	*canvi*+/g+á+ɾíva+n/, [kambiɣaɾívan]	*odi*+/á+ɾíva+n/, [udiaɾívan]
cant+/i/, [kánti]	*canvi*+/g+i/, [kambíɣi]	*odi*+/édʒ+i/, [udiédʒi]
cant+/i+z/, [kántis]	*canvi*+/g+i+z/, [kambíɣis]	*odi*+/édʒ+i+z/, [udiédʒis]
cant+/i/, [kánti]	*canvi*+/g+i/, [kambíɣi]	*odi*+/édʒ+i/, [udiédʒi]
cant+/é+m/, [kantém]	*canvi*+/é+m/, [kambiém]	*odi*+/é+m/, [udiém]
cant+/é+w/, [kantéw]	*canvi*+/é+w/, [kambiéw]	*odi*+/é+w/, [udiéw]
cant+/i+n/, [kántin]	*canvi*+/g+i+n/, [kambíɣin]	*odi*+/édʒ+i+n/, [udiédʒin]
cant+/a/, [kánta]	*canvi*+/a/, /g+a/, [kambía]	*odi*+/édʒ+a/, [udiédʒa]
cant+/i/, [kánti]	*canvi*+/g+i/, [kambíɣi]	*odi*+/édʒ+i/, [udiédʒi]
cant+/é+m/, [kantém]	*canvi*+/é+m/, [kambiém]	*odi*+/é+m/, [udiém]
cant+/á+w/, [kantáw]	*canvi*+/á+w/, [kambiáw]	*odi*+/á+w/, [udiáw]
cant+/i+n/, [kántin]	*canvi*+/g+i+n/, [kambíɣin]	*odi*+/édʒ+i+n/, [udiédʒin]

La distribució del segment extensió palatal, /édʒ/, en els verbs de la classe I de l'alguerès és exactament la mateixa que la distribució de l'extensió palatal /éʃ/ en els verbs de la classe [III, +extensió], com *servir*. La distribució dels segment extensió velar, /g/, en els verbs de la classe I de l'alguerès també és exactament la mateixa que la distribució d'aquest mateix segment en els verbs de la classe [II, +extensió], com *diure*. Són, per tant, i sens dubte, exponents d'un mateix segment morfològic: 'extensió'. En el quadre següent s'il·lustra la distribució del segment extensió en totes les classes de l'alguerès (només es presenten les formes verbals que compten amb extensió):

ALGUERÈS				
	EXTENSIÓ VELAR		EXTENSIÓ PALATAL	
	canviar [I] /g/	diure [II] /g/	odiar [I] /édʒ/	servir [III] /éʃ/
pr. ind.	[kambík]	[dík]	[udiétʃ] [udiédʒas] [udiédʒa] [udiédʒan]	[salvéʃ] [salvéʃas] [salvéʃ] [salvéʃan]
futur	[kambiɣaɾé] [kambiɣaɾás] [kambiɣaɾá] [kambiɣaɾém] [kambiɣaɾéw] [kambiɣaɾán]	[diɣaɾé] [diɣaɾás] [diɣaɾá] [diɣaɾém] [diɣaɾéw] [diɣaɾán]		

cond.	[kambiɣaríva]	[diɣaríva]		
	[kambiɣarívas]	[diɣarívas]		
	[kambiɣaríva]	[diɣaríva]		
	[kambiɣarívam]	[diɣarívam]		
	[kambiɣarívu]	[diɣarívu]		
	[kambiɣarívan]	[diɣarívan]		
pr. subj.	[kambíɣi]	[díɣi]	[udiédʒi]	[salvéʃi]
	[kambíɣis]	[díɣis]	[udiédʒis]	[salvéʃis]
	[kambíɣi]	[díɣi]	[udiédʒi]	[salvéʃi]
	[kambíɣin]	[díɣin]	[udiédʒin]	[salvéʃin]
pr. imp.			[udiédʒa]	[salvéʃ]
	[kambíɣi]	[díɣi]	[udiédʒi]	[salvéʃi]
	[kambíɣin]	[díɣin]	[udiédʒin]	[salvéʃin]

La constatació d'extensió –palatal o velar– en certs verbs de la classe I de l'alguerès obliga a considerar que, en aquesta varietat, i a diferència de la resta de varietats del català, els verbs de la classe I es divideixen en tres subclasses verbals, impredictibles i arbitràries, de les quals els segment extensió o la seva absència són simples exponents.

Comparant els verbs de la classe I del tipus *odiar* i del tipus *canviar* de la majoria de les varietats del català i aquests mateixos verbs de l'alguerès s'arriba a la conclusió que els uns i els altres –tots de la mateixa classe– constitueixen una variació de subclasse. Els primers, de comportament formal unitari, presenten, des del punt de vista de l'extensió, una subclasse única: [I, -extensió]; i els segons, de comportament formal divers, des del punt de vista de l'extensió, presenten –entre ells i en relació amb els de les altres varietats– tres subclasses diferents, impredictibles i arbitràries: [I, -extensió], [I, +extensió, +palatal] i [I, +extensió, +velar]. I, en aquest sentit, sembla raonable de sostenir que la variació de subclasse verbal dels verbs de la classe I en català entre l'alguerès i la majoria de varietats de la llengua presenta tres variants morfològiques no patents [I, -extensió], [I, +extensió, + palatal] i [I, +extensió, + velar], que es manifesten en les variants morfològiques patents expressades per l'absència i la presència dels segments extensió, i, encara, per la seva naturalesa palatal o velar. Així, i en aquesta línia, es pot dir que la variació morfològica gramatical entre els verbs del tipus *odiar* de la varietat de l'Alguer i de la majoria de varietats del català té com a variants gramaticals [I, +extensió, + palatal] en alguerès i [I, -extensió] en la resta de varietats.

Alguerès:	[I, -ext]	cantar
	[I, +ext, +pal]	odiar
	[I, +ext, +vel]	canviar
Altres varietats:	[I, -ext].....	cantar, odiar, canviar

10. TIPOLOGIA DE LES VARIANTS MORFOLÒGIQUES GRAMATICALS

Sobre la base de les alternatives i de la mena d'alternatives que presenta cada variació morfològica, es pot parlar de dos tipus bàsics de variants morfològiques gramaticals.

Hi ha variacions que presenten variants cadascuna de les quals té un contingut gramatical específic. És el cas de la variació corresponent al verb *córrer*, anteriorment esmentada, que té com a variants morfològiques gramaticals 'classe III' –en català septentrional de transició– i 'classe II' –en la majoria de les altres varietats catalanes.

I hi ha variacions morfològiques que presenten dues o més variants morfològiques gramaticals cadascuna de les quals, llevat d'una, es presenta dotada d'un contingut gramatical específic. És el cas de les variacions corresponents als verbs del tipus *odiar* i *canviar*, també anteriorment esmentades, que tenen com a variants morfològiques gramaticals [I, +extensió, +palatal] i [I, +extensió, +velar], respectivament, en alguerès i [I, -extensió] en la resta de les varietats. I és el cas de la variació corresponent als verbs del tipus *perdre*, que presenten extensió en valencià, per haver estat absorbits pels verbs del tipus *beure*,[8] i no en presenten en la majoria de les altres varietats; i té, doncs, com a variants [II, +extensió] –en valencià– i [II, -extensió] –en la majoria de les varietats restants.[9]

Valencià:	[II, +ext]	perdre, beure
Altres varietats:	[II, -ext]	perdre
	[II, +ext]	beure

11. CLASSES DE VARIANTS MORFOLÒGIQUES GRAMATICALS

Sobre la base de l'abast gramatical de la variació, es pot parlar almenys de dues classes de variants morfològiques gramaticals: les primàries i les secundàries.

Hi ha variacions les variants morfològiques gramaticals de les quals afecten aspectes bàsics en les formes que configuren un paradigma. Les variants que presenten aquestes variacions són variants morfològiques gramaticals primàries. És el cas de les variants de classe lèxica i de subclasse lèxica estricta.

En català, per exemple, i encara en el terreny del verb, són variants morfològiques gramaticals primàries les que corresponen a la variació que es produeix en el verb *córrer* entre la majoria de varietats i la varietat septentrional de transició: classe [II] i classe [III], respectivament. I són també variants morfològiques primàries les que corresponen a la variació que es produeix, en termes generals, entre els verbs de tipus *canviar* i *odiar* entre la majoria de varietats i l'alguerès: subclasse [I, -extensió] i subclasse [I, +extensió]; o, si es vol, [-extensió] i [+extensió], respectivament.

(8) En valencià, queden un nombre reduït de verbs del tipus [II, -ext], com *batre*, completament fossilitzats, que mereixen més ser tractats com un conjunt excepcional que com una classe independent.

(9) Cal notar la coincidència bàsica entre les tipologies de les variables morfològiques de tipus formal (vistes a §6) i les de tipus gramatical (vistes a §10), que es redueixen substancialment als esquemes *a/b*, *a/Ø* i *a/b/Ø*. També és important observar les diferències notacionals que generalment es fan servir per fer referència a l'absència de contingut específic en ambdós casos: en les variables formals, en què l'absència és merament de contingut fonològic específic, s'usa el símbol 'Ø' (cf. formes amb extensió /éʃ/ *versus* formes amb 'Ø' als verbs de la classe III de Cervera: *pateixo* vs. *patim*), mentre que en les variables gramaticals, en què l'absència és substancialment de contingut gramatical (i, en conseqüència, també de contingut fonològic), s'usa el signe menys, '-', davant del tret emprat (cf. [I, -extensió] enfront de [I, +extensió]: *canviaré*, en català central, vs. *canvigaré*, en alguerès). Aquestes diferències notacionals són, òbviament, irrellevants i no han d'obscurir el fet que fònicament l'absència de contingut sempre serà 'Ø'.

I hi ha variacions les variants morfològiques gramaticals de les quals afecten aspectes complementaris en les formes que configuren un paradigma. Les variants que presenten aquestes variacions són variants morfològiques secundàries. És el cas de les variants de tipus subclasse lèxica específica.

En català també, i per continuar amb els exemples anteriors, són variants morfològiques gramaticals secundàries les que corresponen a la variació que es produeix, en termes específics, en els verbs *canviar* i *odiar* entre la majoria de varietats del català i l'alguerès: subclasse [I, -extensió] i subclasse [I, +extensió, +velar]/[I, +extensió, +palatal]; o, si es vol, 'Ø' i [+velar]/[+palatal]. I, per la mateixa raó, són variants morfològiques gramaticals secundàries les que corresponen a la variació dels verbs del tipus *patir* entre la varietat de Cervera, que presenta només una extensió palatal –com en la majoria de varietats del català– i la varietat de Lleida, que presenta una extensió palatal i una altra de velar: subclasse [III, +extensió, +palatal] a Cervera i subclasse [III, +extensió, +palatal/+velar] a Lleida; o, si es vol, [+palatal/Ø] i [+palatal/+velar]; cf.:

Varietat de Lleida:

- /pat+íʃ+o/, /pat+íʃ+z/, /pat+íʃ/, /patíʃ+n/
- /patíʃ+i/, /pat+íʃ+i+z/, /pat+íʃ+i/, /pat+ig+é+m/, /pat+ig+é+w/, /pat+íʃ+i+n/
- /pat+ig+é+sa/, /pat+ig+é+si+z/, /pat+ig+é+s/, /pat+ig+é+si+m/, /pat+ig+é+si+w/, /pat+ig+é+si+n/
- /pat+íʃ/, /pat+íʃ+i/, /pat+ig+é+m/, /pat+ig+é+w/, /patíʃ+i+n/

Varietat de Cervera:

- /pat+éʃ+o/, /pat+éʃ+z/, /pat+éʃ/, /pat+éʃ+n/
- /pat+éʃ+i/, /pat+éʃ+i+z/, /pat+éʃ+i/, /pat+í+m/, /pat+í+w/, /pat+éʃ+i+n/
- /pat+í+sa/, /pat+í+sa+z/, /pat+í+s/, /pat+í+si+m/, /pat+í+si+w/, /pat+í+si+n/
- /pat+éʃ/, /pat+éʃ+i/, /pat+í+m/, /pat+í+w/, /pat+éʃ+i+n/

12. DISTRIBUCIÓ DE LES VARIANTS MORFOLÒGIQUES GRAMATICALS

La distribució de les variants morfològiques gramaticals pot ser considerada des de dos punts de vista: des del punt de vista de la seva distribució entre els lexemes típics del paradigma –distribució externa– i des del punt de vista de la seva distribució entre les formes del seus corresponents paradigmes –distribució interna.

Des del punt de vista de la distribució externa, es pot parlar de tres tipus bàsics de variants morfològiques gramaticals.

Hi ha variants morfològiques gramaticals que afecten un sol lexema típic d'un paradigma, i el converteixen en un lexema d'un altre paradigma. És el cas, en català, de la variant de classe verbal corresponent al verb *córrer* de la varietat septentrional de transició, que determina que aquest verb es conjugui –atípicament en relació amb el que

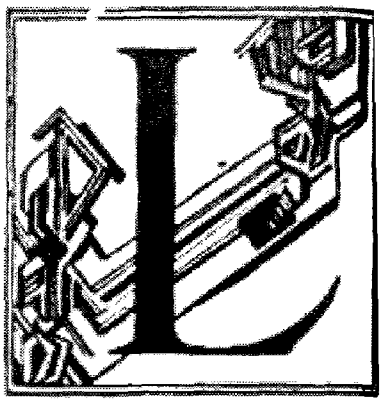

succeeix en la majoria de varietats– com els verbs de la classe III, i no com els verbs de la classe II.

Hi ha variants morfològiques gramaticals que afecten un grup de lexemes típics d'un paradigma, i els converteixen en lexemes d'un altre paradigma. És el cas, en català, de les variants de subclasse verbal corresponent als verbs del tipus *canviar* i *odiar* de l'alguerès, que determinen que aquests tipus de verbs es conjuguin –atípicament en relació amb el que succeeix en la majoria de varietats– com a verbs de la subclasse [I, +extensió, +velar] i [I, +extensió, +palatal], respectivament, i no com a verbs de la subclasse [I, -extensió].

Hi ha variants morfològiques gramaticals, en fi, que afecten la totalitat de lexemes típics d'un paradigma, i els converteixen en lexemes d'un altre paradigma. És el cas, en català, de la variant de subclasse verbal corresponent als verbs del tipus *perdre* del valencià, què determina que aquest tipus de verbs es conjuguin –atípicament també en relació amb el que succeeix en la majoria de varietats– com a verbs de la subclasse [II, +extensió, +velar], i no com a verbs de la subclasse [II, -extensió] (cf. /pérg/; /pérgaz/, /pérga/, /pérgém/, /pérgéw/, /pérgan/, /pérgéra/, /pérgéraz/, /pérgéra/, /pérgéram/, /pérgéraw/, /pérgéran/; /pérd/, /pérga/, /pérgém/, /pérgéw/, /pérgan/).

La distribució de les mateixes variants morfològiques gramaticals entre les formes paradigmàtiques pot diferir en algun aspecte d'una varietat a una altra d'una mateixa llengua. La distribució de les variants morfològiques gramaticals és considerada, en aquest cas, des d'un punt de vista intern: de distribució interna. La variació resultant és una variació morfològica gramatical de tipus distribucional; i les variants morfològiques gramaticals rellevants són, per la lògica natural de les coses, les distribucions mateixes de la variant que, amb la seves distribucions diverses, determina la variació.

Les varietats del català de Lleida i de Balaguer, per exemple, i pel que fa als verbs del tipus *sentir*, presenten una variant morfològica gramatical [+velar], /ig/, que es correspon amb una variant 'Ø' en moltes altres varietats del català. I són, doncs, varietats que situen els verbs del tipus *dormir*, i pel que fa a algunes de les seves formes, en la subclasses [III, -extensió, +velar] –enfront de moltes de les varietats del català que situen aquests verbs en la subclasse [III, -extensió]. Atès, però, que els verbs de tipus *dormir* d'aquestes varietats no presenten extensió velar en la totalitat de les formes en què seria esperable de trobar-la, es pot dir que –des d'un punt de vista general, almenys– aquests verbs pertanyen a dues subclasses: a la subclasse [III, +extensió, +velar] pel que fa referència a les formes afectades per la velarització i a la subclasse [III, -extensió] pel que fa referència a les formes no velaritzades (cf. varietats de Lleida i de Balaguer: /dɔrmigésa/..., però /dɔrmo/ i /dɔrmíd/).

En el cas de la varietat de Lleida, però, i seguint el que sol ser normal en les varietats que velaritzen els verbs de la classe III, l'extensió velar afecta totes les formes de subjuntiu no afectades per l'extensió palatal i totes les formes d'imperatiu llevat de la de segona persona singular. Aquest model només és seguit parcialment per la varietat de Balaguer, que no presenta extensió velar en les formes de present subjuntiu:

Varietat de Lleida:

- /dɔ́rm+ig+a/, /dɔ́rm+ig+a+z/, /dɔ́rm+ig+a/, /dɔ́rm+ig+é+m/, /dɔ́rm+ig+é+w/, /dɔ́rm+ig+a+n/
- /dɔ́rm+ig+é+sa/, /dɔ́rm+ig+é+sa+z/, /dɔ́rm+ig+é+s/, /dɔ́rm+ig+é+sa+m/, /dɔ́rm+ig+é+sa+w/, /dɔ́rm+ig+é+sa+n/
- /dɔ́rm/, /dɔ́rm+ig+a/, /dɔ́rm+ig+é+m/, /dɔ́rm+ig+é+w/, /dɔ́rm+ig+a+n/

Varietat de Balaguer

- /dɔ́rm+i/, /dɔ́rm+i+z/, /dɔ́rm+i/, /dɔ́rm+í+m/, /dɔ́rm+í+w/, /dɔ́rm+i+n/
- /dɔ́rm+ig+é+sa/, /dɔ́rm+ig+é+sa+z/, /dɔ́rm+ig+é+s/, /dɔ́rm+ig+é+sa+m/, /dɔ́rm+ig+é+sa+w/, /dɔ́rm+ig+é+sa+n/
- /dɔ́rm/, /dɔ́rm+ig+a/, /dɔ́rm+ig+é+m/, /dɔ́rm+ig+é+w/, /dɔ́rm+ig+a+n/

Els verbs del tipus *dormir* de la varietat de Lleida i de Balaguer són caracteritzables, doncs, com a verbs del tipus següent:

Varietat de Lleida: dormir

[III, +extensió, +velar],	si	subjuntiu present
		subjuntiu passat
		imperatiu, llevat de 2 [-plural]

Varietat de Balaguer: dormir

[III, +extensió, +velar],	si	subjuntiu passat
		imperatiu, llevat de 2 [-plural]

Les variants morfològiques gramaticals de tipus contextual /ig/ 'subjuntiu present' en un cas i Ø 'subjuntiu present' en l'altre constitueixen, així, i de manera natural, les variants morfològiques no patents de les variants formals entre les formes dels verbs del tipus *dormir* anteriorment esmentades.

13. SUMARI I CLOENDA

La variació morfològica pot ser considerada a dos nivells: a nivell superficial i a nivell profund. La variació morfològica profunda –la variació morfològica pròpiament dita– es fa accessible en el procés d'aïllament de la variació fonològica de la variació morfològica superficial, del qual la variació morfològica profunda apareix, de manera natural, com a residu.

Ja en el terreny de la variació morfològica profunda, es pot parlar de variació morfològica patent i de variació morfològica no patent; o, també, de variació morfològica formal i de variació morfològica gramatical. La variació morfològica gramatical s'expressa sempre en termes de variació morfològica formal.

Les variants morfològiques formals i les variants morfològiques gramaticals poden ser considerades des de tres punts de vista: des del punt de vista tipològic –en referència a les alternatives de què formen part–, des d'un punt de vista de classe –en referència al seu abast estructural i al seu abast gramatical, respectivament– i, encara, des d'un punt de vista distribucional –en referència a la seva distribució. En el cas específic de les variants morfològiques gramaticals, i a diferència del que succeeix en el cas de les variants morfològiques formals, sembla necessari de distingir entre distribució externa –referida als elements lèxics típics d'un paradigma que resulten afectats per la variació– i distribució interna –referida a les formes paradigmàtiques que resulten afectades per la variació.

L'esquema següent resumeix els casos estudiats en aquest treball:

- *Variació morfofonològica*
  - •*Variació morfològica superficial* (de base fonètica)
  - •*Variació morfològica profunda* (de base fonològica)
    - •Variació morfològica formal (variants fonològiques, variants patents)
      - Tipologia
      - Classe
      - Distribució
    - •Variació morfològica gramatical (variants lèxiques, variants no patents)
      - Tipologia
      - Classe
      - Distribució

La variació lingüística no ha format part, històricament, de l'àmbit de la descripció lingüística. La perspectiva metodològica adoptada per la descripció lingüística moderna ha estat determinant en aquest sentit, i el plec professional i la manca d'imaginació dels lingüistes han fet la resta. En aquest context, qualsevol endinsament en el camp de la variació lingüística amb ànim descriptiu –i aquest treball en vol constituir un exemple– ha de situar-se encara en el terreny de l'exploració, de la temptativa, del mer intent.

MARIA-ROSA LLORET, JOAQUIM VIAPLANA
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

LLORET, M.-R. (1997) «When does 'Variability' Become Relevant to Formal Linguistic Theory?», dins F. HINSKENS *et. al* (eds.) *Variation, Change, and Phonological Theory*, Current Issues in Linguistic Theory 146, Benjamins, Amsterdam, pàgs. 181-206.

LLORET, M.-R. & VIAPLANA, J. (1997) «Variació, fonologia i morfologia», dins M.-R. LLORET *et al.* (eds.) *Anàlisi de la variació lingüística*, Col·lecció Lingüística Catalana 2, PPU i Secció de Lingüística Catalana del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, Barcelona, pàgs. 93-120.

MASCARÓ, J. (1986) *Morfologia*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

ROVIRA, J. (1993) *Morfologia verbal regular algueresa*, treball de recerca, Universitat de Barcelona.

VIAPLANA, J. (1984) «La flexió verbal regular del valencià», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, vol. I, Quaderns de Filologia, Universitat de València, València, pàgs. 391-407. Reeditat i revisat a *Miscel·lània Sanchis Guarner*, a cura d'Antoni Ferrando, vol. III, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, pàgs. 381-423.

— (1986) «Morfologia flexiva i flexió verbal catalana», *Llengua i Literatura*, 1, IEC, Barcelona, pàgs. 385-403.

— (1996) «Els verbs regulars de la primera conjugació en el català nord-occidental: Una descripció comparativa». *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, vol. III, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, Barcelona, pàgs. 311-339.

GEMMA RIGAU

LA VARIACIÓ SINTÀCTICA: UNIFORMITAT EN LA DIVERSITAT*

I. LA VARIACIÓ DIALECTAL

Com és característic de les llengües vives, la llengua catalana ofereix variació dialectal. En alguns casos, aquesta variació –principalment si és de caràcter sintàctic– és considerada pels gramàtics o pels mateixos usuaris un vulgarisme, una desviació de la llengua culta o de la llengua estàndard. Altres vegades, en canvi, s'interpreta com un signe de riquesa expressiva. Es tracta, doncs, d'una qüestió que pot provocar la polèmica o que pot causar fortes vacil·lacions als parlants amb inquietuds gramaticals. Per tant, és convenient i saludable que reflexionem sobre el valor de la diversitat dialectal, per tal de conèixer-la bé i així poder-la valorar adequadament. Com més clars tinguem els termes i els límits de la variació més profund serà el coneixement i el domini de la nostra llengua i millor l'ús que en podrem fer.

Però no tots els lingüistes consideren beneficiosa la diversitat dialectal o la diversitat lingüística. N'hi ha que aspiren a veure reduït el nombre de les llengües humanes, com ara l'acadèmic de la RAE G. Salvador (1987), que confesa que quan es posa utòpic i somniador albira la possibilitat que la humanitat arribi a quedar-se només amb mitja dotzena de llengües, entre les quals, evidentment, es refia que hi haurà la seva.

(*) Agraeixo als collegues, estudiants i familiars següents que m'hagin volgut servir d'informants aquests darrers anys: Josep Ballester, Patrice Blasi, Zulema Borràs, M. Carme Carbó, Climent Gil, Ignasi Mascaró, Jaume Mascaró, Joan Mascaró, Joan Anton Poley, Antoni M. Rigau i Rigau, Victòria Sala, Joan Solà, Jordi Suïls i Amadeu Viana. Aquest treball ha estat possible gràcies als ajuts de la Generalitat de Catalunya: CIRIT 1995 SGR00486, XT94-48 i de la DGES: PB96-1199-C04-02.

Nosaltres som del parer del lingüista K. Hale, que creu que la diversitat lingüística –i per tant també la dialectal– està directament relacionada amb la capacitat creativa dels humans. Ell la considera una conseqüència directa i necessària de la naturalesa del llenguatge humà. Vegeu-ho a (1).

> (1) Linguistic diversity is necessary. First, it is necessary for us, as linguists and as people, for the very business of doing our professional work, which many of us would argue is impossible without it, as well as for the fulfillment of the greater purpose of providing, together with cultural diversity, the enabling condition for the maximal exercise of human intellectual capacities in the creation of the most precious products of the human labor. Second, linguistic diversity is necessary in the sensé that it is inevitable, a natural consequence of the very nature of linguistic structure. (K. Hale 1995: 1).

Només a través de la comparació dels diversos sistemes gramaticals és possible descobrir quin és el grau de variació permès per la capacitat lingüística dels humans. Si la contrastació entre les llengües de les diverses famílies lingüístiques és necessària per a la caracterització de la facultat humana del llenguatge, no és pas menys enriquidora i convenient la comparació dialectal. L'estudi de la diversitat sintàctica que ofereixen els dialectes d'una llengua ens ha de permetre de comprendre millor les propietats de la llengua i els principis que determinen els límits de variació en l'estructuració de les seves frases. És en aquest sentit que se'ns fa necessari l'estudi de la variació: només podrem detectar allò que és invariant en la gramàtica si estudiem i delimitem el que hi ha de variable (vegeu Hale 1997: 72).

En aquest treball presentarem dues qüestions de sintaxi catalana que en alguns parlars ofereixen solucions oposades. L'una és una qüestió sintacticosemàntica, mentre que l'altra afecta la relació entre sintaxi i morfologia. Tot i això, es tracta de dues qüestions de 'concordança'. En el segon cas es tracta de concordança de trets morfològics, mentre que en el primer la concordança és entre els trets lèxics. Concretament, a l'apartat 2 comentarem breument el funcionament dels elements de polaritat en rossellonès i en valencià septentrional, mentre que a l'apartat 3 analitzarem la concordança en nombre en les frases amb el verb deòntic *caldre* en aquells dialectes on aquest verb és viu. A l'apartat 4 comentarem altres punts de sintaxi catalana que mostren variació, com ara la contrucció de les frases interrogatives i l'ús dels verbs auxiliars aspectuals. Finalment, presentem algunes reflexions sobre la necessitat i la urgència de formar un grup d'estudi de la variació sintàctica en català.

2. ELS ELEMENTS DE POLARITAT ALS PARLARS CATALANS

En català central, com en altres parlars, els elements quantificadors de la classe de *ningú, cap, res, gens, mai, etc.*, són interpretats sovint en sentit negatiu. Aquest sentit,

però, no prové només de les seves propietats semàntiques, sinó que depèn també de la presència en la frase d'un inductor negatiu. Aquest inductor pot ser *no, poca, pas,* segons els parlars, tal com es mostra a (2).

(2) a. No ve mai
b. Poca ve mai[1]
c. Ve pa(s) mai

La construcció (2a) és la més general als parlars catalans, en canvi la de (2b) és pròpia principalment, però no pas exclusivament, dels parlars de la diòcesi de Girona. La de (2c), menys usual encara, és característica de les terres gironines més pròximes al Rosselló. A (2) l'element *mai* pren el valor negatiu de l'element inductor de polaritat negativa. N'és prova el fet que aquest mateix quantificador *mai* pot adquirir un valor positiu si estableix relació amb un element inductor de polaritat positiva, com ara l'operador condicional *si* a (3a) o l'operador interrogatiu a (3b), sovint només detectable per propietats suprasegmentals, és a dir, entonatives.[2]

(3) a. Si mai vens a Banyoles, fes-m'ho saber
b. ¿(Que) t'ho ha dit mai, si pensava casar-s'hi?

En la majoria dels parlars, els quantificadors de polaritat poden adquirir en determinats contextos el valor negatiu sense que l'element inductor, la negació *no/no pas*, sigui visible en la frase. És el cas de les frases de (4), on l'element de polaritat apareix en posició preverbal, una posició prominent, jeràrquicament més alta que la que ocuparia la negació en una representació en forma de diagrama arbori.

(4) a. Mai arribes puntual
b. Ningú ha fet la feina
c. Cap parent ho volia

En aquests contextos, podem postular que l'element inductor no és explícit sinó implícit, és a dir, un element sense contingut fonològic però amb el mateix contingut semàntic que *no*. Per tant, (4a) s'interpreta igual que *mai no arribes puntual* en el català central, en el nord-occidental, en el balear i en molts dels parlars valencians.[3] Altres llengües romàniques com el castellà *(nadie lo sabía)* o l'italia *(nessuno è venuto)* permeten també un inductor implícit quan el quantificador de polaritat apareix en posició preverbal. En aquestes llengües, però, la presencia de la negació en aquests contextos o bé resulta agramatical *(nadie no lo sabía)* o bé produeix l'efecte de doble negació *(?nessuno non è venuto* 'no hi ha ningú que no hagi vingut').

(1) Seguint Mascaró (1985: 77, n. 21) i Rossich (1996), optem per representar aquest element de negació per *poca* i no pas *poc* o *poc que.*

(2) No cal dir que la simple coaparició de l'inductor i l'element de polaritat no especificada no és suficient per legitimar el valor positiu o negatiu d'aquest darrer. Observeu les construccions d'(i), agramaticals en gran part dels parlars catalans. Ni a (ia) –on *mai més* apareix a la principal i l'operador condicional a la subordinada–, ni a (ib) –on *mai més* apareix a la subordinada enunciativa d'una frase principal interrogativa–, ni a (ic) –on *mai més* és a la subordinada d'indicatiu mentre la negació apareix a la principal–, el quantificador no queda legitimat perquè no pot establir la relació adequada amb l'operador que li ha de servir d'inductor.

(i) a. *Si m'ho demanes, tornaré mai més
b. *¿T'ha promès en Pere que vindrà mai més?
c. *En Pere no sap que vindrà mai més

Sobre les condicions que regeixen la legitimació dels quantificadors de polaritat en les llengües romàniques, vegeu Zanuttini (1991). Vegeu també Solà (1973, cap. VII).

(3) La presència d'un quantificador de polaritat en posició preverbal possibilita en aquests parlars la legitimació d'un de postverbal en construccions amb negació no explícita: *ningú fa res; mai ve ningú.*

En la majoria dels parlars catalans, doncs, els quantificadors de polaritat han de 'concordar' amb un operador de polaritat amb el qual han de compartir el valor de polaritat negativa o positiva. Aquesta operació de concordança semàntica pot establir-se encara que els elements no apareguin en posició adjunta *(no vénen mai; no regalaré llibres a ningú)* i, en determinades circumstàncies, encara que l'operador de negació sigui el·líptic o sobreentès, com a (4) i en la resposta de (5).

(5) a. ¿Qui ha vingut?
b.–Ningú

No obstant això, no tots els parlars presenten construccions com les de (4) o (5). En el parlar dels Ports, són necessàries dues condicions perquè l'element de polaritat pugui adquirir el valor negatiu: (a) l'inductor de negació *no* ha de ser explícit, i (b) l'inductor de negació ha de precedir el quantificador de polaritat. Vegeu-ho a (6) i a (7).

(6) a. –¿On has estat?
b. –En no cap lloc
c. –¿Qui ha vingut?
d. –No ningú
e. –¿Quan vindran?
f. –No mai
g. –¿Què vols?
h. -No res

(7) a. No ningú ho sabia
b. No mai vénen[4]

La resposta (6f) se sent també a les comarques del voltant, fins i tot al Camp de Tarragona. La resposta (6h) és emprada en altres parts del domini català.

Des del punt de vista teòric, les dades del parlar dels Ports ens permeten de comprendre i explicar el funcionament dels elements de polaritat en català. La hipòtesi que podem postular és que allò que en aquest parlar és explícit en altres parlars és menys visible, però no per això inexistent. Així, mentre en la parla dels Ports l'inductor negatiu i el quantificador de polaritat han d'entrar en una relació de concordança lèxica especial per tal de actuar conjuntament, en els altres parlars aquest contacte o concordança es produeix al nivell semàntic. Dit d'altra manera: si la sintaxi fa visible en el parlar dels Ports que és la negació la que dóna el valor negatiu al quantificador, en els altres parlars aquesta relació és detectable només a través del significat. Per tant, en el parlar dels Ports la sintaxi prepara el camí a la semàntica. Fenòmens com aquest mostren l'interès que la diversitat dialectal presenta tant per al gramàtic descriptiu com per al gramàtic amb objectius més teòrics.

(4) Per influència dels parlars veïns i de la llengua normativa els parlants que empren (6) i (7) també reconeixen com a ben formades construccions com *ningú ho sabia* o *ningú no ho sabia.*

Però la variació no acaba aquí. En estudiar el funcionament dels quantificadors *ningú, res, mai, gota, etc.* en rossellonès ens adonem que aquest parlar ofereix una solució ben diferenciada de la dels altres parlars. Actualment, en rossellonès són frases ben formades les següents:

(8) a. Jo he vist ningú
b. He menjat res
c. Ella en parla mai

Allò que en els altres parlars no és possible –emprar aquests quantificadors en posició postverbal sense la presència de la negació– és factible en rossellonès. Les dades de (8) mostren que els quantificadors *ningú, mai, etc.* tenen la propietat negativa com una propietat semàntica inherent. No necessiten, per tant, la contribució explícita o implícita de la negació per activar aquest valor semàntic. Si en altres parlars aquests quantificadors són pròxims als de l'anglès *any, anybody, etc.*, els del rossellonès són pròxims a *none* o *nobody,* elements de polaritat negativa ben especificada: *I don't see anybody, no veig ningú* (central, etc.) / *I see nobody, jo veig ningú* (rossellonès).

3. LA CONCORDANÇA EN LES FRASES AMB EL VERB DE MODALITAT DEÒNTICA *CALDRE*

En aquest apartat es mostrarà la variació que presenta el català en les construccions amb els verbs existencials com *haver-hi* o *caldre* acompanyats de sintagma nominal. Centrarem l'atenció sobretot en el verb deòntic o d'existència de necessitat *caldre* en dos dels dialectes que el mantenen viu: el central (exactament, el parlar de les terres gironines) i el ribagorçà.[5] Presentaré aquí les dades analitzades a Rigau (1997b), treball que ofereix una proposta explicativa de la variació sintàctica que presenta aquesta classe verbal.

Les construccions amb *caldre* que aquí tractarem són les exemplificades a (9), construccions que segueixen el patró llatí de (10).

(9) a. Li caldrà fer tres viatges
b. Ens cal molta paciència

(10) Civi Romano licet esse Gaditanum (Cic. *Balb.* 29)
ciutadà$_{dat}$ romà$_{dat}$ és-permès ser Gadità$_{acc}$
'Un ciutadà romà pot esdevenir gadità'

Les frases llatines com la de (10) porten un verb que té un significat modal, un objecte –la frase d'infinitiu *(esse Gaditanum)*–, i un argument datiu *(civi Romano).*

(5) En el parlar balear i en algueròs es fa servir *haver de mester* o *ser menester,* respectivament. *Fer falta* és també un del predicats que cada cop més ocupen el lloc de *caldre.*

A la seva *Sintaxi catalana* de 1923, el gramàtic Anfós Par, seguint el gramàtic castellà Eduardo Benot, considerava les frases com les de (9) com un cas d'"impersonalitat relativa". El verb d'aquestes frases no és personal. Apareix en tercera persona perquè aquesta és la manera d'expressar morfològicament la manca de la propietat de persona en llengües com el català. N'és la prova la agramaticalitat de les frases d'(11) amb el verb *caldre* en forma personal i amb un pronom en nominatiu.

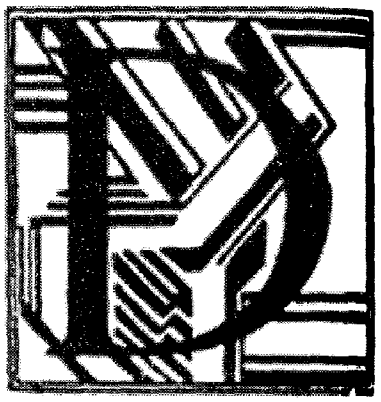

(11) a. *Jo no li calc
b. *Vosaltres em calíeu
c. *Ella ja no et cal

Així doncs, el verb *caldre* es comporta com un verb impersonal. Però aquest caràcter impersonal pot quedar suavitzat per la presència d'un argument que expressi la persona implicada o interessada en la situació, és a dir, l'argument que apareix en datiu. Per això, per Anfós Par *caldre* és un verb impersonal relatiu (i no pas un impersonal absolut com *ploure).*

En català medieval hi havia molts altres verbs que podien aparèixer en la forma impersonal i amb un subjecte en datiu. Molts d'aquells verbs o bé han desaparegut o bé ja no presenten el funcionament sintàctic que havien heretat del llatí (Par 1923:147s). Actualment, el català mostra dos tipus de construccions de les que Par anomena impersonals relatives: (i) la construcció representada pel verb *caldre*, en la qual no hi ha lloc per al cas nominatiu, i (ii) la construcció representada pel verb *convenir*, en la qual és possible un element en nominatiu. Observeu les frases de (12).

(12) a. Li convindrà fer tres viatges
b. Ens convé molta paciència

Aparentment aquestes frases són com les de (9). No obstant això, tal com es mostra a (13), el verb *convenir,* contràriament al verb *caldre*, admet un pronom en nominatiu. El contrast es veu comparant les frases d'(11), que són agramaticals, amb les de (13), que són frases ben formades.

(13) a. Jo no li convinc
b. Vosaltres em convenïeu

La majoria dels verbs amb un argument en datiu pertanyen a la classe de *convenir*, per exemple, *fer falta, constar, faltar, mancar, etc.* Tots aquests verbs han seguit l'estratègia de convertir l'objecte en un subjecte derivat. Les frases en què apareixen ja no són, per tant, frases impersonals. Es tracta de construccions que han desenvolupat la capacitat d'acceptar un element en nominatiu. Aquesta capacitat és visible quan l'argument no datiu és un sintagma nominal animat, com ara els pronoms *jo* i *vosaltres*

de les frases de (13). Si adoptéssim la terminologia dels gramàtics tradicionals islandesos, podríem referir-nos a aquesta tendència dels subjectes datius medievals a esdevenir subjectes nominatius amb el terme 'mal del nominatiu' (o substitució per nominatiu).[6]

Actualment són molt pocs els verb de la classe de *caldre*. Són els verbs *urgir*, *pertocar*, *tocar* quan significa 'ésser el torn d'algú per fer quelcom' o 'tenir obligació', etc.[7] Vegeu-ho a (14).

(14) a. Em toca anar a València
b. Demà ens tocarà gimnàstica

De fet, l'ús del verb *caldre* està reculant en molts dels dialectes del català. En alguns, com ara en els parlars de les Balears, ja ha desaparegut del tot.[8] No obstant això, en aquells dialectes en què *caldre* gaudia fins fa poc de bona salut, ara ja comença a presentar simptomes del 'mal del nominatiu'. Així doncs, alguns parlants fan concordar el verb *caldre* amb el pronom personal de segona persona del singular, com es veu a (15a), tot i que altres formes personals no semblen encara possibles, com hem vist a (11). El cert és que el parlants prefereixen fer servir altres verbs quan a la frase hi ha un pronom en nominatiu, tal com es mostra a (15b), on *fer falta* té el mateix significat que *caldre*, és a dir, 'ser necessari'.

(15) a. ? Tu ja no li cals
b. Tu ja no li fas falta

A partir d'ara ens centrarem en les construccions impersonals amb el verb *caldre*, en la seva relació amb les construccions existencials i en el funcionament que presenta específicament en el ribagorçà i en el nord del català central. Concretament, analitzarem les frases com les de (16), on l'objecte verbal és un sintagma nominal o una frase infinitiva.

(16) a. Ens cal (el teu) ajut
b. Cal agafar l'autobús, per anar a la catedral

Deixem de banda, doncs, les frases on *caldre* apareix amb una subordinada finita i sense pronom de datiu: *no cal que hi vagis*, perquè no presenta diferències estructurals d'un parlar a l'altre. A les frases de (16), el pronom de datiu pot ser explícit, com (16a), o implícit, com a (16b). Quan és implícit, la frase rep una interpretació indeterminada o genèrica: a (16b) s'entén que hom ha d'agafar l'autobús, per anar a la catedral. En aquestes frases, *caldre* expressa l'existència d'una necessitat. L'objecte verbal expressa allò que és necessari *(el teu ajut / agafar l'autobús)*, en canvi l'element datiu designa el participant implicat en l'estat de necessitat. Procurarem mostrar que el funcionament

(6) Els estudiosos de l'islandès parlen del 'mal del datiu', perquè en aquesta llengua és precisament el datiu el cas que s'imposa.

(7) Aquest verb no s'ha de confondre amb el verb *tocar* dels exemples d'(i):

(i) a. Jo toco el sostre
b. Ell toca el piano

(8) En alguns parlar només existeix la foma negativa *no cal*. En altres *caldre* apareix només amb subordinades de subjuntiu: *com que ja hi era, no ha calgut que l'esperéssim.*

d'aquest verb deòntic segueix el patró general dels verbs existencials. Dit en altres termes, el funcionament del verb *caldre* no és un cas aïllat, sinó un exemple més d'un fenomen prou freqüent en les llengües romàniques.

En ribagorçà, el sintagma nominal que acompanya el verb *caldre* es comporta clarament com un objecte directe, ja que a més d'admetre de ser pronominalitzat pel clític partitiu *en*–com a (17a)– i d'aparèixer sense determinant–com a (17b)–, presenta també el funcionament d'un complement acusatiu. Vegeu-ho a (18).

(17) a. Mos en caldrà
b. Mos caldrà paciència

(18) a. No mos caleva aquests llibres
b. Ja te'l caleva, aquest cafè
c. Sí que m'ho cal, això
d. Ja ho hi cal, això, a casa teva

La frase (18a) mostra que en ribagorçà no hi ha concordança entre el verb *caleva* i el sintagma nominal *aquests llibres*. A (18b) l'objecte de *caleva* és un pronom d'acusatiu, com també a (18c) i (18d), on veiem que en aquest parlar el clític acusatiu neutre *ho* pot combinar-se amb *hi*. Totes aquestes frases serien igualment ben formades si el pronom de datiu fos el·líptic. Aleshores la frase rebria una interpretació indeterminada o genèrica.

En ribagorçà, quan l'objecte directe d'un verb és un sintagma nominal referent a éssers humans apareix precedit per la preposició *a*. Doncs, bé, aquesta preposició també apareix abans de l'objecte de *caldre* quan és un sintagma nominal amb el tret humà, tal com es mostra a (19a) i a (19b). El sintagma nominal pot ser representat també per un clític acusatiu, com a (19c). Queda clar, doncs, que *ta germana* o *Maria* són objecte directe del verb.

(19) a. Mi caldrà a ta germana
b. Mi caldrà a Maria
c. Me la caldrà (, a ta germana)

En el parlar central del nord, el comportament del sintagma nominal objecte del verb *caldre* és força diferent. Cap pronom d'acusatiu no pot substituir-lo, com es veu a (20). La frase (20a) no pot ser parafrasejada per (20b), frase que conté un pronom clític acusatiu. Ni (20c) no pot ser parafrasejada en català central per (20d).

(20) a. Ens cal aquest llibre
b. *Ens el cal
c. Li calia el teu ajut
d. *L'hi calia (a ell, el teu ajut)

Quan l'objecte és un sintagma nominal amb el tret humà, com ara *la Maria* a (21a), ni la preposició *a* ni un pronom d'acusatiu no podran aparèixer a la frase, tal com es mostra a (21b) i (21c).

(21) a. Us cal la Maria
b. *Us cal a la Maria
c. *Us la cal (, la Maria)

D'altra banda, en el parlar central del nord, el sintagma nominal reclamat per *caldre* concorda necessàriament amb el verb, com es pot veure a (22).

(22) a. Em calen els teus llibres
b. *Em cal els teus llibres
c. Et caldran els seus consells
d. *Et caldrà els seus consells

Ara bé, tot i que la concordança és obligatòria entre el verb *caldre* i el sintagma nominal en el parlar central, no pot aparèixer en aquesta construcció cap pronom nominatiu, ni tan sols en la forma el·líptica.[9] Vegeu-ho a (23).

(23) a. *Et calem nosaltres
b. *Nosaltres et calem
c. * Et calem
d. *No li calien elles
e. *Elles no li calien

Podem deduir de la impossibilitat de tenir un pronom nominatiu concordant amb el verb *caldre* que el cas nominatiu no es pot legitimar en les construccions del parlar central que portin aquest verb. Allò que proposem a Rigau (1997b) és que el sintagma nominal *els teus llibres* o *els seus consells* de les frases ben formades de (22) no és un element en nominatiu, sinó un objecte directe que va en acusatiu tot i concordar amb el verb. Fixeu-vos que la concordança és només en nombre i no pas en persona, ja que es tracta de frases impersonals. A Rigau (1997b) s'intenta demostrar que les frases del parlar central amb el verb *caldre* són tan impersonals com les del ribagorçà que hem vist a (18) i (19), frases impersonals amb un datiu i un sintagma nominal en acusatiu.

Observeu que la concordança en nombre també és obligatòria en el parlar central quan l'objecte de *caldre* va en cas partitiu. En canvi, en ribagorçà no s'hi veu cap concordança. Compareu les frases de (24) amb les de (25) i veureu que allò que és gramatical en el parlar central és agramatical en ribagorçà, i viceversa.

(24) a. No em calen consells (central)
b. *No em cal consells

(9) La frase (i) és gramatical. No obstant això, es pot demostrar que el pronom nominatiu es relaciona amb la posició de subjecte d'una frase subordinada finita, tal com es fa patent en el diàleg de (ii). *Ella* és en una posició d'element dislocat a l'esquerra.

(i) Ella no cal

(ii) a. - Cal que vinguin en Pere i la Maria?

b. - Ella no cal (= ella no cal que *pro* vingui)

Semblantment, (iii) és gramatical si i només si *ella* es relaciona amb la posició de subjecte de la subordinada complement de *probable* sobreentesa pel context discursiu.

(iii) Ella és probable (= ella és probable que vingui)

c. No me'n calen (, de consells)
d. *No me'n cal (, de consells)

(25) a. *No mi calen consells (ribagorçà)
b. No mi cal consells
c. *No me'n calen (, de consells)
d. No me'n cal (, de consells)

La pregunta que ens hem de fer ara és la següent: Si el sintagma nominal en les frases del parlar central com la de (21a) no és un subjecte derivat, sinó més aviat un objecte en acusatiu, per què no pot ser representat per un pronom acusatiu? La resposta pot ser que, pel que fa a les frases impersonals, els dialectes catalans segueixen dues estratègies diferents. Una és la del ribagorçà, que segueix l'estratègia dels dialectes occitans i del francès, on el verb no concorda amb el sintagma nominal; en francès, a més, la frase porta un pronom expletiu, un pronom sense contingut semàntic *(il)*. Vegeu-ho a (26).

(26) a. Il nous faut ces chaises (francès)
expl ens cal aquestes cadires
b. Il nous les faut
expl ens les cal
c. Òc que mos cau aguestes cagires (aranès)
d. Òc que mos les cau
e. Sí que mos cal aquestes cadires (ribagorçà)
f. Sí que mos les cal

En contrast amb el ribagorçà, el català central segueix una altra estratègia a l'hora de construir frases impersonals. Segueix l'estratègia del castellà i de l'italià estàndard. En el parlar central, com en castellà o italià, quan una frase impersonal conté un sintagma nominal, és a dir, un element capaç d'expressar concordança en nombre, aleshores aquest element ha de concordar amb el verb.

A (27) i (28) podem veure que el funcionament de *caldre* no resulta un cas aïllat, sinó un exemple més d'un fenomen normal en català i a les llengües romàniques (vegeu Solà 1973, cap. v). En tots els casos en què en ribagorçà hi ha manca de concordança, en el parlar central el verb concorda amb l'argument intern.

(27) a. Hi havia estudiants (ribagorçà)
b. Hi havia els estudiants
c. (Mos) ha fet uns dies molt clars
d. (En aquesta coral) hi canta nens
e. (A la universitat) vos arriba moltes cartes

(28) a. Hi havien estudiants (central)
b. Hi havien els estudiants
c. (Ens) han fet uns dies molt clars

d. (En aquesta coral) hi canten nens
e. (A la universitat) us arriben moltes cartes

Les frases (27a) i (27b) són frases existencials amb el verb *haver-hi.*[10] A (27c) el verb *fer* ha perdut el seu significat agentiu i actua com un verb de suport en una frase que descriu condicions atmosfèriques. La frase (27d) és un cas d'inversió locativa. El verb *cantar* perd el seu valor agentiu i esdevé un verb estatiu que expressa la propietat d'un lloc o d'una entitat: la coral. La frase significa que la coral té la propietat d'estar formada per nens, que hi ha nens que canten a la coral. El verb de (27e) és el verb inacusatiu *arribar.* La frase és impersonal i pren també un significat estatiu. Expressa una propietat de la universitat: ser un lloc on arriben moltes cartes.

Les frases de (28) són tan impersonals com les de (27). L'única diferència és que el sintagma nominal objecte mostra concordança en nombre amb el verb. Les frases de (27) i (28), com les frases amb *caldre*, ens mostren les diferents estratègies que segueixen aquests dos dialectes del català. En el parlar central, sempre que hi hagi a la frase impersonal un sintagma nominal objecte, el verb hi concordarà en nombre. En canvi, en ribagorçà, si la frase és impersonal estarà mancada no només de concordança de persona sinó també de concordança en nombre.

Tot seguit comentarem el funcionament de les frases amb *caldre* quan l'objecte és una frase d'infinitiu, com a (29).

(29) a. Us cal ser puntuals (central)
b. Vos cal ser puntuals (ribagorçà)
c. Cal ser puntual (central; ribagorçà)

Les diferències dialectals sorgeixen quan apareix un clític a la frase subordinada d'infinitiu. Mentre el parlar central no mostra el que s'anomena 'efectes de reestructuració',[11] el ribagorçà sí que en presenta. Compareu les frases de (30) i (31). A (30) els objectes clítics del verb subordinat es queden a la frase d'infinitiu, en canvi a (31) es traslladen obligatòriament a la frase principal. A (31) es produeix, doncs, l'efecte de reestructuració oracional. El verb *caldre* actua aquí com els verbs auxiliars, que permeten que els objectes clítics del verb en forma no finita apareguin davant del complex verbal *(la vaig veure; no l'he vist).*

(30) a. Ens caldrà fer-lo (, aquest viatge) (central)
b. Et caldria veure-la (, aquesta pel·lícula)
c. No us calia insistir-hi tant

(31) a. Mos el caldrà fer (, aquest viatge) (ribagorçà)
b. Te la caldria veure (, aquesta pel·lícula)
c. No vos hi caleva insistir tant

(10) Per a un estudi detallat del funcionament dels verbs existencials o locatius *haver-hi* i *ser* en els parlars catalans, vegeu Rigau (1997a).

(11) Sobre les característiques d'aquest fenomen en català, vegeu Hernanz-Rigau (1984) i Picallo (1990).

Les frases de (32) mostren que els efectes de reestructuració que presenta el ribagorçà són també visibles en rossellonès, en occità i en el català medieval (vegeu Coromines 1980).

(32) a. La caldrà vestir (rossellonès)
b Mo-lo calerà hèr (, aguest viatge) (aranès)
c. No el cal dues vegades punir (Llull, *Blanq.* II, 68.14)

El fenomen de l'elevació de clític cap a la principal és cada cop més usual en català. Avui dia és normal sentir a la majoria dels parlars catalans frases com les de (33), on el verb *aconseguir* o *procurar* són tractats com els verbs *voler* o *saber*, verbs que permeten l'elevació del clític complement del verb en infinitiu, com es mostra a (34). Curiosament, però, només en nord-occidental es dóna l'elevació de clític amb el verb *caldre*.

(33) a. Ho va aconseguir fer
b. Hi procuraré anar aviat

(34) a. Hi vol anar
b. Ho sap fer

Ara bé, en algunes construccions del ribagorçà el clític complement del verb en infinitiu roman obligatòriament a la subordinada. Una seqüència com (35a) no és possible en ribagorçà. En lloc seu s'emprarà la frase (35b), la frase subordinada de la qual és finita. Aquest fet ens mostra que la negació pot bloquejar els efectes de reestructuració en aquest parlar.[12]

(35) a. *Mos el caldrà no fer (, aquest viatge) (ribagorçà)
b. Caldrà que no el fem (, aquest viatge)

Un altre cas en què el clític roman a la subordinada d'infinitiu és el de les frases subordinades amb un verb reflexiu o pronominal, com *rentar-se, preocupar-se, adormir-se, etc.*, en tercera persona.

(36) a. No li caldrà rentar-si (ribagorçà)
b. *No li si caldrà rentar
c. No cal preocupar-si
d. *No si cal preocupar
e. No els cal rentar-si

Com en català central, el pronom reflexiu o anafòric *si* de (36a) i (36b) apareix a la frase subordinada. En aquests casos, doncs, no es produeix elevació de clític. Ara bé, la situació canvia quan el pronom reflexiu o anafòric de la subordinada és de primera

(12) Contràriament a l'element de negació, l'auxiliar aspectual *haver* no bloqueja l'elevació dels clítics cap la principal en ribagorçà. La frase *no mos ho caleva haver estudiat* és ben formada.

o de segona persona. Aleshores, el pronom que apareix a les frases del català central no es fa explícit en ribagorçà. Vegeu-ho a (37).

(37) a. No em cal rentar-me (central)
b. No et cal rentar-te
c. No ens cal rentar-nos
d. No us cal rentar-vos
e. No mi cal rentar (ribagorçà)
f. No ti cal rentar
g. No mos cal rentar
h. No vos cal rentar

En català central el reflexiu ha de ser present sigui quina sigui la persona gramatical. Altrament, el verb perd el seu valor reflexiu: *no em cal rentar* és una frase sinònima a *no cal que renti.*

Les dades estudiades en aquest apartat mostren fins a quin punt poden divergir en el seu funcionament sintàctic els verbs d'una llengua.

4. ALTRES PUNTS DE SINTAXI CATALANA QUE MOSTREN VARIACIÓ DIALECTAL

En aquest apartat presentarem molt breument dos altres aspectes de la variació sintàctica del català que caldria estudiar detalladament: la interrogació total i parcial i els auxiliars aspectuals.

4. 1. Un punt molt interessant és el de la construcció de les frases interrogatives totals. Poques construccions mostren tanta riquesa dialectal en català. Vegem-ne alguns exemples a (38).

(38) a. ¿Que tens gana?
b. ¿Tens gana?
c. ¿No tens pas gana?
d. ¿Oi que tens gana?
e. ¿No que tens gana?
f. ¿Eh que tens gana?
g. ¿(Vi)tat que tens gana?
h. Tens gana, ¿oi?
i. Tens gana, ¿no?
j. Tens gana, ¿eh?
k. Tens gana, (vi)tat?

La frase (38a) és emprada pels parlants balears, així com els del central, entre altres, per a buscar informació. Es tracta d'una pregunta que no pressuposa cap coneixement previ del fet sobre el que es pregunta. Ara bé, l'entonació que acompanyarà la frase serà diferent si el parlant és de Maó o de Manresa. Al parlar de Girona, però, (38a) no és una pregunta neutra. La presència de la conjunció *que* encapçalant la frase indica que algun fet ha sorprès el parlant, el qual mostra així que les seves expectatives eren unes altres, per exemple, que l'interlocutor demà no vindria. Evidentment, l'entonació serà diferent a la dels parlants abans esmentats. Al parlar de Girona, la via normal per fer preguntes que no expressin que existia una determinada expectativa en l'emissor és l'exemplificada a (38b). És l'entonació la que indica que la frase és interrogativa. La frase (38c) és només pròpia dels parlars que tenen l'element de negació *no-pas* . La pregunta no esdevé negativa, sinó que dóna a entendre que si la resposta és afirmativa se'n desprendrà una conseqüència, conseqüència que es pot fer explícita en el discurs o en la conversa: *¿no tens pas gana?...perquè, si vols podríem anar a dinar.* Les frase de (38d) a (38k) són preguntes que busquen confirmació. És interessant de comprovar que els dialectes catalans se serveixen de diferents elements de modalitat i de diferents patrons entonatius per construir les preguntes. Si (38d) i (38h) són pròpies de determinats parlars del català central, (38e) i (38i) pertanyen al parlar del Camp de Tarragona i comarques veïnes, mentre que (38f) i (38j) són les emprades, per exemple, pels parlants de les terres gironines, però també en altres zones, com ara el País Valencià. No obstant això, al Baix Ebre, al Montsià i a les terres valencianes, com ara, a la Ribera Alta són més comunes les preguntes amb *tat, vitat* o *veritat,* com les de (38g) i (38k). A les comarques del nord de Girona la gent gran de les zones rurals també utilitza encara l'element *fa* en les frases interrogatives de confirmació, com a (39a) i (39b).

(39) a. Fa que vau anar al Salt Dalmau ahir?
b. Vau anar al Salt Dalmau ahir, fa?[13]

Un altre tipus d'interrogativa de confirmació ben viu a Mallorca és l'exemplificat a (40a) i (40b). Aquesta construcció només és possible amb els elements *a que* a l'inici de la frase. Com assenyala J. Rosselló (1997: 320s), d'on són extrets els exemples de (40), aquesta mena de preguntes presenta una prosòdia peculiar.

(40) a. A que na Xesca ja no se presenta?
b. A que el farà en Pere?

Però la diversitat no queda limitada a la interrogació total, també en la interrogatives parcials hi trobem variació sintàctica, a part de la variació entonacional. Les construccions clivellades de (41), pròpies del català balear, no són utilitzades en altres parlars.

(13) Tant en aquest cas com en els de (37g)-(37i), és possible afegir-hi el pronom de segona persona singular o bé un vocatiu: ... *¿fa, tu?; ... ¿oi, Maria?,* etc. Les estratègies per aconseguir confirmació són molt variades. A (39b) *fa?* podria ser substituït per *és o no és?.*

(41) a. ¿Què és que vols pels Reis?
b. ¿Qui és que cerques?
c. ¿A qui és que tens mania?
d. ¿A qui és que ho hem de demanar?
e. ¿De qui és que parlaven?

Els elements interrogatius de (41) fan la funció d'objecte directe, indirecte o de complement de règim. Si la funció gramatical de l'interrogatiu és la de subjecte o d'adjunt de temps o causa, aleshores l'ús de la construcció clivellada esdevé més general en el domini català. Vegem-ho a (42).

(42) a. ¿Qui és que hi anirà?
b. ¿Quan és que hi hem d'anar, a Ferreries?
c. ¿Com és que no m'ho vas dir?

Observeu que *com* de la frase (42c) és un adverbi causal i no pas de manera. Hi ha, doncs, una diferència clara entre *¿com tens la feina?*, on *com* és complement de manera, i *¿com és que tens la feina?* o *¿com pot ser que tinguis la feina?*, on *com* té un significat causal. Ara bé, si l'element causal és *per què* i no pas *com*, l'estructura clivellada ja no és possible a la majoria dels parlars, tot i que ho és en mallorquí. Així, són agramaticals en català central les construccions com ara**¿per què és que plou?*, **¿per què és que tens la feina?*, mentre que una frase com *¿per què és que na Maria no la convida mai?* és perfectament gramatical en mallorquí (vegeu Rosselló 1997).

4.2. Els verbs auxiliars aspectius *haver* i *ser* (o *ésser)* constitueixen un altre punt interessant de variació. El parlar balear ha anat perdent l'ús del verb auxiliar *ser* en els contextos descrits per Mn. Alcover (1902-1903: 468s), reproduïts a (43). No obstant això, aquest verb és usat encara en alguns parlars, com ara el rossellonès i l'alguerès.

(43) Duen aquest ausiliar els temps compostos de tots els reflecsiu propiament dits: v. gr. *s'es mort el Papa; s'es rompuda la corda; ells dos se son barallats; ells ja s'eren vists; si ells se fossen entesos, estarien bé...*

Duen l'ausiliar *esser* alguns verbs intransitius que denoten certa passividat o falta d'acció pròpia, com *náixer, morir, esser, romandre, quedar, caure* y llavó els qui denoten moviment local, y son : *anar, venir; entrar, sortir, eixir; partir, arribar; pujar, devallar; muntar, debaixar, passar:* v. gr. *som vengut; era arribada; son entrats; foren sortits; ja varen esser partides elles, dues...* Tots els altres verbs duen l'ausiliar *haver.*

No obstant això, l'alguerès, en contextos on correspondria l'ús d'*ésser* --d'acord amb (43)-- empra *haver* si es compleixen determinades condicions, com ara, que el verb sigui ergatiu o inacusatiu (*venir, anar, entrar, morir, etc.*),[14] que el mode oracional sigui indicatiu, que el locatiu que els verbs reclamen sigui pronominal *(hi)* i que el sintagma

(14) Sobre els verbs ergatius o inacusatius del català, vegeu Gràcia (1989).

nominal que l'acompanya sigui indeterminat. Així, hi trobem frases com *hi ha vengut dos hòmens* o *n'hi ha tornat dos* enfront de *lo pare és vengut* o *hi són tornades elles*. Si el mode oracional és indicatiu el verb és *ésser: si hi fossin tornades elles...* (vegeu Pais 1970).

Ara bé, a Catalunya es conserva encara en algunes zones del nord l'ús del verb *ser* com a auxiliar aspectual. Aquest és el cas dels parlars rurals del Pla de l'Estany, la Garrotxa, i comarques veïnes on aquest auxiliar és emprat amb tot tipus de verbs, encara que només en determinades persones i en un determinat temps. Així, tal com es mostra a (44), el verb *ser* és sensible només a la primera i segona persones del singular del present d'indicatiu, que, combinat amb el participi passat, forma el pretèrit indefinit.

(44) a. Ho sóc vist jo
b. Ets set tu?[15]
c. Sóc arribat tard
d. *Ho soms vist nosaltres
e. *Eres arribat tard
f. *No es pensa que ho sigui vist jo

També en ribagorçà és viu encara l'auxiliar *ser*, verb que en aquest parlar no fa distinció de verb ni de persona, pero sí de temps. La forma de passat imperfet que, juntament amb el participi passat, constitueix el pretèrit plusquamperfet d'indicatiu es construeix amb *ser* i no pas amb *haver*. Com a (44), el participi passat no mostra concordança amb el subjecte.

(45) a. Era vingut de pressa per no fer tard
b. Tu ja te n'eres adonat
c. Ell l'era mirat
d. Naltres ja ho érom vist
e. Valtres vos érou escunçat amb Enric
f. Elles eren anat a comprar

A (46) es pot observar fins a quin punt el verb *ser* és sensible al temps passat imperfet: l'imperfet del modal d'obligació o deòntic *haver de* és forma amb el passat imperfet de *ser*.

(46) a. Tu eres de vindre més aviat per preparar-ho tot
b. Elles s'eren d'escunçar-se a la porta

5. Probablement aquest és un moment oportú per posar en evidència un fet. La dialectologia catalana compta amb un repertori bibliogràfic força extens, però, per desgràcia, no disposem de monografies ni d'atles que situïn els estudis sobre la variació sintàctica al nivell dels estudis sobre la variació dialectal fonètica, lèxica o morfolò-

(15) Al Pla de l'Estany, com també a la Garrotxa, és molt general l'ús de la forma [áts] per a l'auxiliar aspectual de segona persona del singular.

gica. El cert és que sabem ben poca cosa sobre la variació sintàctica del català. D'altra banda, tot i el perill de ser acusats de pessimistes, som del parer que cal afanyar-se a enregistrar els testimonis dels diferents parlars. La rapidesa amb què es produeix la pèrdua de la diversitat lingüística i dialectal en tot el món és un fenomen relativament recent (vegeu Bobalijk & Pensalfini 1996:1-24). La ràdio, la televisió, l'estandardització i el despoblament de les zones rurals són factors que provoquen l'homogeneïtzació lingüística. Alguns d'aquests factors són ben positius en altres aspectes de la vida social i no en podem pas prescindir, si bé hem de procurar que no s'empobreixi la riquesa expressiva del català. Però, per això, cal primer conèixer-la bé. Només llavors, des de l'escola, des de la universitat i des dels mitjans de comunicació podrem ajudar els parlants a adonar-se de la dignitat dels dialectes, per dir-ho amb les paraules de Joan Veny (1985: 21).

Per començar a posar fil a l'agulla en el punt que aquí ens pertoca, la diversitat sintàctica, presentarem una proposta: la creació d'un atles sintàctic que prengui per model l'*Atlante sintattico dell'Italia Settentrionale* que, sota la direcció de Paola Benincà, porta a terme el Centro di Studio per la Dialettologia Italiana de la Universitat de Pàdua. Un projecte així reclama molts estudis monogràfics, molts bons informants i molts bons enquestadors. No pot ser de cap manera una tasca individual. Això, però, no ens ha de suposar cap entrebanc. Actualment els Països Catalans disposen d'un estol d'estudiosos prou nombrós i qualificat com per poder posar en marxa un projecte com aquest. En són mostra projectes com la *Gramàtica del català contemporani,* coordinada per Joan Solà, gramàtica que compta, només en l'apartat de sintaxi, amb la col·laboració d'una trentena d'experts. Un cop finalitzada aquesta obra, ja a les portes del nou segle, haurà arribat l'hora de posar-se a treballar en un atles sintàctic que podrà recollir les aportacions dialectals dels projectes esmentats. Un atles que no ha de ser entès com un museu que conserva peces d'un tresor perdut sinó com un mirall que reflecteix la riquesa sintàctica del català. La paraula és nostra i l'oportunitat (i la responsabilitat) també. Si els sintactistes que estudiem el català no fem el primer pas, ¿qui el farà?

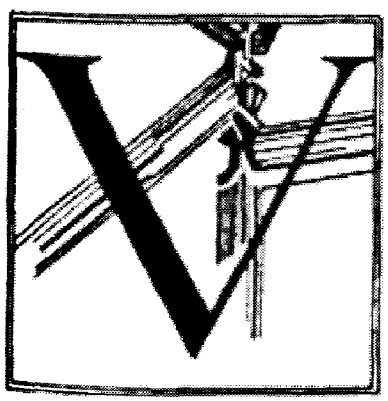

Les mostres lingüístiques que aquí hem aportat són mostres aïllades, mostres que caldrà revisar, però prou engrescadores com per fer-nos veure l'interès que aquest camp de recerca presenta per a la lingüística descriptiva, per a la lingüística històrica i per a la lingüística teòrica. Si ara fóssim capaços d'afegir-hi noves dades, l'interès augmentaria. Tornem només per un moment al verb *caldre.* Les mostres del nord-occidental que hem analitzat pertanyen al ribagorçà. Però, si considerem el comportament d'aquest verb al parlar urbà de la Plana de Lleida i anem baixant cap a l'Ebre, constatarem que els parlants tendeixen cada cop més a fer la concordança entre el verb i el sintagma nominal i que, contràriament al ribagorçà, no admeten la pronominalització d'aquest darrer a través d'un pronom acusatiu: *hi calen les vostres signatures; no mos calien aquests llibres; *les hi calen; *no mos els calien.* Tot i això, si el verb s'acom-

panya d'una frase d'infinitiu els clítics del verb subordinat cliticitzen en el verb principal, contràriament al parlar central: *ho cal fer enguany*. Ara bé, a mesura que ens desplacem cap a les terres del Baix Ebre i del País Valencià, el verb *caldre* és substituït per *fer falta*, predicat que concorda amb el sintagma nominal *(no mos feien falta los teus llibres)*. I en les construccions amb frase d'infinitiu el verb modal *haver-hi que* ocupa cada cop més el lloc de *caldre (hi ha que fer-ho)*. D'altra banda, si sense moure'ns del parlar central, baixem des de les terres gironines cap a Barcelona, comprovarem que l'ús de *caldre* és més restringit. No és usual en aquesta zona que aquest verb aparegui amb un sintagma nominal definit o nom propi (*li cal la seva mare*). Aquest fenomen es coneix com l'«efecte de definitud» i es dóna en altres contextos, com ara amb el verb existencial *haber* en castellà (*hay una chica/*hay la chica)* o *haver-hi* en valencià (*hi ha un xiquet/*hi ha Josep*). Els parlants de l'àrea de Barcelona prefereixen emprar *caldre* amb un sintagma nominal indefinit (*li cal un bon marit/hi cal més sal*). De fet, però, també al parlar central *fer falta* desplaça ràpidament el verb *caldre*.

Les tessel·les d'aquest gran mosaic només se'ns faran visibles i interpretables després de molts estudis monogràfics que recullin, comprovin i ofereixin una explicació de les dades. Però valdrà la pena intentar-ho. Al cap i a la fi, l'estudi del grau de diversitat que poden presentar les diferents llengües i els seus parlars és el camí per avançar en el coneixement de la facultat humana del llenguatge.

GEMMA RIGAU
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOVER, A. M. (1902-1903) «Questions de llengua i literatura catalana», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana I*, Barcelona, pp. 209-556.

BENOT, E. (1910) *Arte de hablar. Gramática filosófica de la llengua castellana*, edició facsímil, Barcelona, Anthropos, 1991.

BOBALIJK, J. D.& PENSALFINI, R. (1996) (eds.) *Language Endargerment and the Maintenance of Linguistic Diversity. MIT Working Papers in Linguistics,* vol. 28, Cambridge Mass.

COROMINES, J. (1980) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana,* Barcelona, Curial.

HALE. K, (1995) «Have and Be: Linguistic Diversity in the Expression of Simple Relations», ms. Cambridge, MIT.

HALE. K, (1997) «Some observations on the contributions of local languages to linguistic science». *Lingua* 100, pp. 71-89.

HERNANZ, M.L.- G. RIGAU (1984) «Auxiliaritat i reestructuració», *Els Marges* 31, pp. 29-50.

GRÀCIA, L. (1989), *Els verbs ergatius en català,* Ciudatella, Institut Menorquí d'Estudis.

MASCARÓ, J. (1985) *Morfologia,* Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

PICALLO, M. C. (1990) «Modal Verbs in Catalan», *Natural Languages and Linguistic Theory* 8, pp. 285-312.

PAIS, J. (1970) *Gramàtica algueresa,* A cura de P. Scanu, volum 1, Barcelona, Biblioteca algueresa.

PAR, A. (1923) *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge,* Halle, Verlag von Max Niemeyer.

RIGAU, G. (1997a). «Sintaxi i variació dialectal. Les construccions locatives», dins M. R. LLORET *et alii* (ed.), *Anàlisi de la variació lingüística,* Barcelona, PPU-Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona.

— (1997b) «Del lèxic a la sintaxi: estructura i funcionament del verb *caldre*», dins *Lèxic, corpus i diccionaris. Cicle de conferències 1996-97,* Barcelona, IULA, Universitat Pompeu Fabra.

ROSSELLÓ, J. (1997) «Arguments nuls i perifèria de la frase a les gramàtiques infantils i adultes», *Llengua & Literatura* 8, pp. 307-341.

ROSSICH, A. (1996) «Un tipus de frase negativa del nord-est català», *Els Marges* 56, pp. 109-115.

SALVADOR, G. (1987) *Lengua española y lenguas de España,* Barcelona, Ariel.

SOLÀ, J. (1973) *Estudis de sintaxi catalana / 2,* Barcelona, Edicions 62.

VENY, J. (1985) *Introducció a la dialectologia catalana,* Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

ZANUTTINI, R. (1991) *Syntactic properties of sentential negation. A comparative study of Romance languages,* Tesi doctoral, Universitat de Pennsylvania.

MERCÈ LORENTE CASAFONT

VARIACIÓ LÈXICA. DE LA IDIOSINCRÀSIA AL TRACTAMENT SISTEMÀTIC DE LA DIVERSITAT[1]

1. LA NOCIÓ DE VARIACIÓ EN RELACIÓ AMB EL LÈXIC

En lingüística el concepte de variació està lligat a la diversitat intralingüística, és a dir, a la multiplicitat de formes i de continguts que es produeixen dins d'una mateixa llengua. Els fenòmens de variació inclouen totes les relacions establertes entre les unitats del llenguatge que trenquin la biunivocitat (un a un): dues produccions fonètiques distintes per a un fonema, diversos significats per a una paraula, més d'una combinació sintàctica per a un missatge idèntic, possibilitats diverses per a una relació anafòrica, etc.

El lèxic se situa en una mena de cruïlla lingüística que absorbeix informació que prové del camí dels sons (fonètica i fonologia), del dels significats (semàntica), del dels morfemes (morfologia), del de les combinacions sintagmàtiques (sintaxi) o del camí de l'ús lingüístic i de les situacions comunicatives (pragmàtica). No hi ha cap unitat lèxica sense algun d'aquests aspectes, de manera que la variació que afecta les paraules s'origina també en algun d'aquests components.

Sigui quin sigui el seu origen, la variació lèxica, com tota la variació lingüística, està motivada externament. Segurament pel valor simbòlic que tenen, els parlants consideren les paraules com els elements que exemplifiquen de manera més clara la diversitat de tipus social, dialectal o funcional. El lèxic és el component de la llengua que, d'una

(1) Aquest treball s'inscriu en els projectes de recerca *La variación en el lenguaje. El catalán actual* (DGICYT PB94-0951) i *Configuración morfológica y estructura argumental: léxico y diccionario* (DGICYT PB93-0546-C-04-02).

banda, denota la variació lingüística de manera més evident i que, de l'altra, connecta la variació interna d'una llengua amb els aspectes d'identificació i diversitat cultural (Lorente et al. 1997).

Parlar de variació interna o de variació externa, doncs, es relaciona amb la perspectiva que adoptem a l'hora de descriure el fenomen: o partim dels resultats (variables gramaticals) o partim de les motivacions (variables comunicatives). Són dos vessants d'una mateixa muntanya que no poden separar-se, però podem centrar-nos en la descripció d'un dels vessants i referir-nos només a l'altre quan sigui necessari. Hem de tenir en compte, a més, que els lligams establerts entre els resultats i les motivacions de la variació no sempre són clars. Alguns canvis lèxics es poden explicar històricament o socialment, algunes variants coetànies poden ubicar-se geogràficament i certes alternatives poden respondre a opcions estilístiques fixades, però hi ha encara molts aspectes de la variació lèxica la causa dels quals encara no ha pogut determinar-se.

Des de la morfologia i la semàntica, s'han fet força incursions per descriure i explicar les regularitats, i també les irregularitats del lèxic. La dialectologia i la gramàtica històrica han abordat, des de lluny, fenòmens d'alternança i de canvi lèxic. La lingüística aplicada no ha pogut obviar la variació intrínseca del lèxic, i moltes aplicacions didàctiques, lexicogràfiques o computacionals han necessitat, i necessiten, descriure aquesta complexitat. De tota manera, els estudis centrats en la noció de variació, com a element nuclear, són relativament recents. Encara no disposem d'un model gramatical que expliqui completament la competència comunicativa, i la integració de la variació lèxica en alguns models teòrics és encara tímida.

Per això, en aquest article voldríem, centrant-nos en la variació interna, considerar la noció de variació com a part integrant dels models explicatius que s'ocupen del component lèxic de la gramàtica i relacionar sistemàticament els diversos aspectes del lèxic amb aquesta noció. Amb aquest objectiu, primer, ens referirem a la progressiva incorporació de la noció de variació en els models explicatius d'orientació lexicalista; a continuació, observarem la correlació establerta entre algunes manifestacions de la variació lèxica i certes motivacions externes; després, presentarem sistemàticament la ubicació de la variació lèxica en els aspectes que afecten la formació de paraules (morfologia lèxica), la projecció gramatical (sintaxi lèxica), i el significat (semàntica lèxica) i, per acabar, farem una breu incursió en el tractament de la variació lèxica en les aplicacions de caràcter lèxic.

2. LA INTEGRACIÓ DE LA VARIACIÓ LÈXICA EN ELS MODELS EXPLICATIUS DEL LLENGUATGE

Tot i que encara no disposem d'un model explicatiu del llenguatge que integri completament la competència lingüística, la competència comunicativa i l'actuació, la lingüística actual és lluny de posicions com les que presentaven el lèxic com un conjunt d'idiosincràsies i d'irregularitats, que cap sistematització podia explicar. El famós «sac de les irregularitats», herència de les aportacions de Bloomfield (1933) i de Chomsky i Halle (1968), ens posava davant de la premissa que la diversitat multidimensional no podia ser explicada internament dins de la gramàtica. La perspectiva de la gramàtica generativa, orientada cap a la formulació d'una teoria sobre la capacitat humana del llenguatge, no podia ser una altra que la recerca de la universalitat, en detriment de la recerca sobre la diversitat (Argente 1997: 16-18).

Sense apartar-se d'aquests pressupòsits, la reformulació de la gramàtica universal cap a un esquema més simple i parametritzat ha permès una anàlisi més adequada de la diversitat interlingüística. D'altra banda, la proliferació de models lexicalistes, que treballen sobre la base de les produccions lingüístiques reals per millorar l'adequació psicològica de l'explicació, ha transformat el component lèxic de la gramàtica en el motor de la creativitat lingüística, i, conseqüentement, ha obert una porta a la variació interna.

Els models lexicalistes de la gramàtica generativa, com la Gramàtica lexicofuncional (LFG) de Bresnan (1982) o com la Gramàtica d'estructura sintagmàtica orientada al nucli (HPSG) de Pollard i Sag (1988, 1994), parteixen de la Hipòtesi Lexicalista formulada per Chomsky (1970) i construeixen components lèxics potents que integren informacions fonològiques, morfològiques, sintàctiques i semàntiques relacionades amb cada peça lèxica.

En el cas de la LFG, per centrar-nos en un dels models, el lexicó no és un simple arxiu d'informació impredictible, sinó que es caracteritza pel seu potencial creatiu i de sistematització. Produeix unitats lèxiques reals i flexionades, que poden inserir-se directament en estructures de constituents superficials. Integra completament altres submòduls descriptius, com el fonològic i el morfològic, i conté mecanismes productius de gran abast, ja que, fins i tot, s'hi expliquen fenòmens que en d'altres formalismes s'explicarien en el nivell sintàctic. És una mena de fàbrica de mots, que disposa d'un magatzem de gran capacitat. En el procés de fabricació intervenen, de manera organitzada, maquinàries de naturalesa distinta: el component fonològic, el component morfològic, el component semàntic i el component sintàctic. El producte final està plenament caracteritzat, és a dir, que les peces lèxiques tenen assignada informació estructurada i sistemàtica sobre aspectes fonològics, morfològics, sintàctics i semàntics que els són pertinents, tal com presentem a (1), de forma sintètica.

(1)

mèrit	-ori	meritori
N	+sufix, A	A
(↑GEN) = MASC	(↑GEN) = MASC	(↑GEN) = MASC
(↑NUM) = SG	(↑NUM) = SG	(↑NUM) = SG
transcripció fon.	transcripció	mèrit-òri
trets semàntics	trets semàntics	trets semàntics
lexema=		Regla de redundància 1
		Regla de redundància 2
		Regla morfofonològica

Com podem observar, a cada entrada s'explicita la categoria lèxica, els trets gramaticals (gènere i nombre, per exemple) i l'estructura morfològica complexa, en el cas de formes derivades o compostes, o bé la coincidència amb el lexema, en el cas de formes simples. També s'hi inclouen la forma fonològica, i la informació semàntica relativa al significat dels formants, al referent definitiu i a les restriccions de formes adjacents (rectores o complements). En la matriu lèxica de l'exemple també es fa referència a dues classes de regles lèxiques: regles de formació (de redundància) i regles morfofonològiques.

Sobre la base de la teoria de l'entrada plena (Jackendoff 1975), el lexicó de la LFG conté formants productius (lexemes i afixos) i també unitats lèxiques completes. Les entrades lèxiques poden ser formes simples, formes derivades, formes compostes, formes sintagmàtiques i, fins i tot, locucions o frases fetes, com exemplifiquem a (2).

(2) *home, homes*
homenada, homenades, homenatge, homenatges, homenatjar, homenejar, homenenc, homenenca, homenencs, homenenques, homenera, homeneres, homenet, homenets, homenia, homenies, homenívol, homenívola, homenívols, homenívoles, homenot, homenots
milhomes
pobre home, home de palla, home d'estat, home d'empresa, home de dies, poc home, mal home, home de món (i les corresponents formes de plural)
fer-se (un) home, fer-se l'home, ser un home fet i dret, ser un altre home

Com es pot observar, no es tracta, pel que fa a les entrades, d'un component lèxic de tipus reduccionista, que només inclogui elements impredictibles, sinó que tota formació lèxica (de mot o superior) existent en la llengua s'hi incorpora explícitament. Es parteix de la idea que un parlant pot conèixer el significat i el funcionament d'una forma complexa com *cap de pardals* i, en canvi, desconèixer el significat de *pardal.*

L'altre exemple, el de la Gramàtica d'estructura sintagmàtica orientada al nucli (HPSG), fa alguns passos més enllà en aquesta orientació quan elimina tota referència a nivells de representació diferents i incorpora en una única estructura de trets totes les informacions fonològiques (i gràfiques), morfosintàctiques, de sintaxi relacional i semàntiques d'un signe lingüístic. A més, els mecanismes relacionals d'aquest model combinen les regles lèxiques, que redueixen el seu abast, amb les jerarquies de tipus lèxic, que es basen en la noció d'herència de trets múltiple. Aquest sistema bimembre simplifica la codificació informativa, de manera que fa preferible aquest model per a la integració en sistemes de processament del llenguatge natural (Badia 1994).

El lexicó es presenta, en ambdós models, com un conjunt estructurat on cada element es posa en relació amb els seus formants i amb les altres unitats lèxiques, mitjançant mecanismes específics. Aquest plantejament és el que fa que puguem parlar de l'obertura cap a la noció de variació. Qualsevol unitat lèxica regular o irregular hi és tinguda en compte, i els mecanismes relacionals (regles lèxiques i jerarquies de tipus) són prou flexibles per donar compte de relacions parcials (formals, semàntiques o sintàctiques) i multidimensionals, i milloren ostensiblement la capacitat explicativa de les regles de tipus derivatiu o transformacional. Un lexicó plenament estructurat obre perspectives cap a la compleció informativa relativa a l'ús lingüístic, en el sentit d'introduir informacions pragmàtiques que se sumin a les informacions ja explicitades fins ara en aquesta mena de formalismes.

Tot i així, no voldríem obviar les limitacions amb què encara es troben aquests formalismes per arribar a ser l'embrió d'una teoria del llenguatge que integri tant la universalitat com la variació, però convé forçar la línia de recerca cap a la descripció lèxica que doni compte de fenòmens d'ús, perquè això garantiria una presència major de la variació interna en la gramàtica i donaria peu a explicacions sobre com els parlants connectem mentalment les variants lèxiques. Una gramàtica integral hauria de posar en relació les xarxes conceptuals amb les regularitats i les irregularitats formals, amb els prototips semàntics i pragmàtics, i amb les restriccions d'ús. La descripció detallada del lèxic, i una bona estructuració per millorar-ne el processament (tant psicològic com computacional), hauria de donar compte dels criteris que activa el parlant per triar en cada acte comunicatiu unes variants lèxiques en detriment d'altres.

3. LA FALSA FRONTERA ENTRE VARIACIÓ INTERNA I VARIACIÓ EXTERNA EN EL LÈXIC

Ja hem indicat, a l'inici, la dificultat d'establir una frontera clara entre variació interna i variació externa, perquè és una distinció basada únicament en el punt de vista. Hi ha una relació directa entre qualsevol canvi lèxic i causes de caràcter social o

funcional; i quan un parlant selecciona una variant lèxica ho fa seguint motivacions contextuals (variació funcional), dialectals (variació geogràfica) o personals (variació idiolectal o estilística). Si els models teòrics han d'explicitar els criteris que condicionen les opcions dels parlants, sembla plausible que les motivacions externes han de poder ser-hi codificades.

Encara que en gramàtiques de tall sincrònic no s'incorporin elements informatius referits a canvis històrics, hauríem de tenir en compte en el disseny de gramàtiques i en la caracterització de les peces lèxiques totes les modificacions que es van estabilitzant. Que en un diccionari apareguin formes obsoletes o formes vigents descrites en relació amb usos modificats no significa que aquestes informacions siguin sempre pertinents en una gramàtica descriptiva de la llengua actual, però ens fan adonar que el canvi lingüístic és sempre present i que convé dissenyar formalismes i aplicacions prou flexibles per anar-lo integrant a mesura que es vagi produint.

Tota descripció completa del lèxic hauria d'estar preparada per incloure informació sobre la substitució d'un lexema per un altre i per donar compte dels fenòmens de polisèmia i homonímia, des de diverses perspectives, no únicament l'etimològica sinó que hauria d'incorporar variables semàntiques, com la metaforització en la creació lèxica (ex. el *ratolí* de la informàtica), o variables pragmàtiques, com les necessitats expressives (ex. *posicionar-se* en el discurs polític i periodístic).

Les opcions dels parlants sovint van més enllà de la tria personal, per coincidir amb les tendències lingüístiques desenvolupades en codis de grup o en discursos de temàtica especialitzada que haurien també d'integrar-se en la descripció. La selecció d'un determinat formant culte en la composició d'una paraula o d'un determinat afix en un derivat, i no d'un altre amb el mateix significat, pot estar consensuada en determinats actes comunicatius; com, per exemple, l'ús de la forma *aracat* en substitució d'*àcid aràquic*, habitual entre bioquímics.

Novetats culturals i ideològiques proporcionen novetats lingüístiques, que una teoria explicativa hauria d'incorporar amb immediatesa i amb la possibilitat de relacionar-les amb les variables externes que les han motivades. Per exemple, la creació de neologismes afixals com *euro-* i *eco-* que no estan relacionats amb els formants cultes d'origen grec homònims, sinó amb les unitats lèxiques Unió Europea i ecologisme, respectivament, reflecteixen noves realitats externes (Freixa, Solé i Cabré 1998).

Un lexicó estructurat i descrit amb compleció no pot deixar de banda tampoc la identificació que estableixen els parlants entre variació lingüística i cultura o societat, de manera que, més enllà d'etiquetar les formes lèxiques *escombra* i *granera* com a sinònims de base dialectal, expliqués la reducció de la presència de *granera* no només per la pressió del model estàndard, sinó també per la caracterització semàntica i formal (de *gra*) que relaciona la forma occidental amb un model sociolingüístic rural. Així mateix, al costat de la consideració de formes com *mangui* com a variant marcada socialment i per registre lingüístic, caldria també registrar el criteri psicolingüístic i

sociolingüístic de prestigi social, que fa que els parlants prefereixen usar la forma *comercial* en substitució de les tradicionals *venedor* o *corredor*.

La descripció de la variació personal o estilística podria ser vista pels estudiosos del lèxic com un pou sense fons, però no hem de descartar-la del tot en un model lexicalista integral, perquè ens aporta dades sobre l'alternança de formes que reflecteixen pèrdues de trets distintius, com en el cas dels sufixos de les variants *escanejar/escaneritzar*, dades sobre divergències de l'ús respecte de la norma o dades sobre la conversió de formes aparentment agramaticals en formes contextualment gramaticals.

Establerta la conveniència de reflectir la variació externa en forma de criteris codificats que donin compte de la variació interna d'una llengua i de l'opcionalitat dels seus parlants, però atesa la dificultat de correlacionar, ara per ara, variants amb motivacions, sembla justificat començar per descriure, de forma sistemàtica, les possibilitats i la ubicació de la diversitat lèxica.[2]

4. VARIACIÓ MORFOLÒGICA

La variació lèxica originada en els aspectes abordables des de la morfologia lèxica s'ubica entre els patrons de formació de paraules i entre els elements que formen part d'aquests processos de formació (afixos, formants cultes, lexemes i regles de formació).

Cada llengua disposa de regles i d'elements lèxics diversos per expressar continguts equivalents, i cada llengua manifesta també tendències en la formació de paraules que produeixen resultats evidents en els inventaris lèxics (diversitat lèxica interlingüística). Mentre que en anglès o en alemany la majoria de paraules complexes es construeixen compositivament, les llengües romàniques prefereixen una combinació més equilibrada de procediments formatius (derivació, composició, sintagmació i truncament).[3] I, en centrar-nos en els fenòmens intralingüístics, també trobem variació lèxica de base morfològica, que pot afectar lexemes, radicals, temes o afixos, com en els casos que relacionem a continuació:

a) Variació en unitats lèxiques simples

-Variants lexemàtiques per a un sol significat

sorra / arena	(variació dialectal)
lladre / mangui	(variació funcional i sociolectal)
neuràlgia / mal de cap	(variació funcional)

-Variants gràfiques i fonètiques d'un mateix lexema

blau / blav(a)	(motivades fonològicament)

(2) Les limitacions de l'article i la presència d'articles sobre fonologia i morfofonologia en aquest monogràfic ens condueixen a circumscriure la nostra atenció en aspectes de formació, de sintaxi i de semàntica lèxiques.

(3) Tot i que sembla créixer la productivitat d'alguns dels procediments per damunt d'altres. Vegeu resultats sobre neologismes en català a Freixa, Solé i Cabré (1998).

glucosa / glicosa (motivades per transcripció de l'ètim)
església / iclésia (sic) (motivades per interferència)

-Lexemes polisèmics (o homònims)
taló (part del peu / part del calçat/ document bancari)
glop (porció de líquid que hom beu / pollancre)
ratolí (mamífer rosegador / accessori informàtic)

b) Variació en unitats lèxiques derivades

-Prefixos sinònims
sota- / sub- *soterrani / subterrani, sotssecretari/ subsecretari*
entre-/ bes- *entrecanviar / bescanviar* (reciprocitat)

-Prefixos polisèmics
entre- *entrecuix* (locatiu) / *entreguerres* (temporal) / *entreobrir* (modal)
in- *immòbil* (negació) / *immigrar* (locatiu) / *intimidar* (parasíntesi)

-Sufixos sinònims
-itzar / -ificar *utilitzar / dignificar* (sufixos verbalitzadors causatius)
-dor / -nt *ballador / cantant* (sufixos deverbals actius)

-Sufixos polisèmics
-dor *venedor* (agent) / *obrador* (lloc) / *colador* (objecte)
-ada *cullerada* (contingut) / *garrotada* (cop)

c) Variació en unitats lèxiques compostes

-Variants de formants cultes
lito- / petro- *litologia / petrologia* (ètims grec i llatí)
astro- / cosmo- *astronauta / cosmonauta* (dos ètims grecs)

-Alternança entre formant culte i unitat lèxica patrimonial
quilo- / mil quilòmetre / mil metres
pinaco-/ pintura pinacoteca / museu de pintures

-Localització dels formants cultes (radical vs. tema)
-pata / pato- *psicòpata / patologia*
-morf / morfo- *polimorf / morfologia*

d) Variació en unitats lèxiques sintagmàtiques
nom de fonts / nom de pila / nom de bateig
ull de l'escala / forat de l'escala
agent de duanes / agent duaner

e) Variació entre processos de formació
trifosfat d'adenosina / adenosina trifosfat / ATP
maquina de rentar / rentadora
amansir / tornar mans
odontòleg / dentista
playback / «escala en Hi-fi»
poliomielitis / pòlio

La variació lèxica de base morfològica també es pot relacionar amb tendències formatives de major o menor productivitat, segons el subllenguatge,[4] segons l'acte comunicatiu o segons l'estil personal de l'emissor.

5. VARIACIÓ SINTÀCTICA

El funcionament sintàctic de les paraules és una altra font de variació lèxica, que només es recull molt fragmentàriament en els diccionaris o en les descripcions del lèxic. Podem localitzar variants lèxiques relacionades amb la subcategorització, amb la semàntica relacional dels predicats, amb les alternances categorials, amb la pronominalització verbal, amb l'ordenació dels complements d'una unitat, o amb la selecció lèxica entre unitats.

Com succeeix amb la variació de base morfològica, la tendenciositat a triar unes variants en front d'altres pot estar motivada per subllenguatges, com en les ordenacions estereotipades de la fraseologia del discurs jurídic o com en la selecció lèxica entre subjecte i verb en qualsevol llenguatge d'especialitat. Si bé sembla que la variació dialectal afecta poc els esquemes sintàctics, no es pot dir el mateix quant a la variació funcional, perquè, per exemple, el llenguatge oral espontani presenta variants sintàctiques clares respecte del llenguatge escrit.

Vegem alguns casos de localització de la variació lèxica de base sintàctica:

a) Variació en la subcategorització d'unitats predicatives

-Variants de règims preposicionals

interessat, -ada	*en / per*
adir-se	*a / amb*

obligar *a / de* (+INF)

-Alternança de constituents regits

abdicar	*el càrrec* (SN) / *del càrrec* (SP)
oblidar-se	*les claus* (SN) / de les claus (SP)
es jacta	*de liberalisme* (SN) / *de ser liberal* (INF) / *que és liberal* (O)

-Alternança transitiu / intransitiu

els préssecs maduren / madurar una idea
plou / plou fang
menjar macarrons / menjar de pressa

b) Variació en l'estructura argumental dels predicats

-Alternança d'estructura argumental

extraviar	x, y	*L'hem extraviat*
	y	*S'ha extraviat*
córrer	x	*Sempre corria i sempre feia tard*
	x, y	*Va voler córrer la cursa de la Mercè*

-Alternança d'estructura temàtica

baixar	Agent, Origen	*Baixar de l'escala*
	Agent, Tema	*Baixar una caixa*
	Agent, Lloc	*Baixar una escala*
	Tema	*Els preus baixen*
	Lloc	*El camí baixa*
rovellar	Causa, Tema	*L'oxidació rovella la xapa*
	Tema	*La xapa es rovella*

c) Variació en predicats pronominals

-Variants que no presenten diferències semàntiques ni de recció

abonançar / abonançar-se
arrelar / arrelar-se
morir / morir-se

-Variants que corresponen a significat i recció diferents

aconsellar / aconsellar-se
acudir / acudir-se

burlar / burlar-se
manifestar / manifestar-se

-Variants amb el mateix significat i de recció distinta:
oblidar / oblidar-se
recordar / recordar-se
(una forma no pronominal transitiva i una altra pronominal intransitiva de règim preposicional)
anar / anar-se'n
xalar / xalar-se
(una forma no pronominal intransitiva i una altra pronominal també intransitiva)

d) Variació entre formes morfològiques i estructures sintàctiques
la construcció de la torre / construir la torre
l'intercanvi de cromos entre els nens / els nens intercanvien cromos
el cant del rossinyol / el rossinyol canta
el cessament del director / han cessat el director

e) Variació fraseològica
donar ales / donar corda
ser de bona pasta / ser un tros de pa
fer el salt al marit / posar-li les banyes
pendre's a pit / pendre's a la valenta

6. VARIACIÓ SEMÀNTICA

Hem vist fins ara com darrere de cada cas de variació lèxica, sigui de base morfològica o sigui de base sintàctica, s'amaguen elements relatius al significat. Tant els afixos, com els formants de la composició, com els lexemes simples o complexos van lligats inextricablement a un o més sentits. El mateix passa amb les relacions sintàctiques dels mots: cada unitat lèxica predicativa (verbs, adjectius o noms deverbals) o no predicativa condiciona el seu context des del punt de vista de la combinatòria i del significat, sense possibilitat de deslligar ambdós fenòmens. La selecció lèxica entre subjecte i verb, o entre verb i objecte, l'atribució de papers temàtics a cada element de l'estructura argumental, o la presència de determinades preposicions o d'altres connectors afecten necessàriament la semàntica intrínseca i la semàntica relacional dels mots.

En conseqüència, les manifestacions de la variació lèxica morfològiques o sintàctiques poden comportar variació semàntica. Algunes de les alternances que hem

presentat no sembla que ho facin, si la tria de variants només està motivada geogràficament o si només afecta algun fonema o algun morfema de la paraula, com passava en els exemples de *arena/sorra*, *glucosa/glicosa*, *soterrani/subterrani*, *nom de fonts/ nom de pila*. Però, en la majoria de casos, com que la variació modifica tota relació de biunivocitat, qualsevol alternança comporta fenòmens de polisèmia o de sinonímia.

Casos com els de la paraula *taló* o dels afixos *in-* i *-ada*, ens mostren com la polisèmia es relaciona bàsicament amb la variació de caràcter morfològic, cosa que ens remet al principi d'economia del llenguatge, pel qual amb un nombre reduït d'unitats lèxiques podem generar múltiples unitats distintives per context (sintàctic, referencial i comunicatiu). Altres exemples, com el *ratolí*, ens permeten relacionar la polisèmia amb el sistema de formació de paraules de base semàntica més productiu, que és la metaforització del llenguatge.

En canvi, els exemples de variació de lexemes, com *lladre /mangui* o *neuràlgia / mal de cap*, presenten una relació semàntica de proximitat (o d'equivalència no contextual), però no ens permeten parlar de sinonímia (si de cas, de quasisinonímia), perquè contenen restriccions funcionals (canvi de registre). La sinonímia d'afixos, com la plantejada amb *entre- / bes-* o *-itzar / -ificar*, ha de ser vista amb reserves, perquè darrere d'una aparent equivalència de significat hi ha restriccions de tipus combinatori o de productivitat; mentre que el prefix bes- ha perdut molt de terreny en relació amb l'abast d'*entre-* i pràcticament no s'utilitza en la creació de nous mots, la parella *-itzar* i *-ificar* estan en distribució complementària pel que fa a la morfologia de les bases a les quals s'adjunten. Tots dos casos ens fan plantejar que la sinonímia afixal és aparent, perquè les condicions d'ús determinen que no sigui una sinonímia real.

Un panorama semblant se'ns ofereix amb els formants de la composició, ja que les seleccions entre *lito- / petro-* i entre *quilo-/ mil* estan restringides pragmàticament, en el primer cas, per la distinció dels discursos especialitzats que els utilitzen, i en el segon, a més de la tradició d'alguns discursos especialitzats, pel context concret (preferible *quilo-* en mesures regulades) o per registre lingüístic, com passa també amb les variants sintagmàtiques, com les dels exemples de *trifosfat d'adenosina / adenosina trifosfat / ATP* o *poliomielitis / pòlio.*

Gairebé tota la variació lèxica de base sintàctica comparteix espai amb la variació semàntica, evidència que reforça els plantejaments de les gramàtiques d'orientació lexicalista que representen la informació lèxica sintacticosemàntica de manera integrada. Una de les dificultats de representació d'aquesta classe de variants rau en la distinció entre canvi de significat i canvi d'accepció, perquè les distincions semàntiques entre una i l'altra sovint no són gaire evidents. Notem-ho, per exemple, amb els casos de distinció de preposició regida: mentre que alguns parlants observen un canvi de sentit entre l'ús de la preposició *per* o el de la preposició *en* amb el verb *interessar*, d'altres parlants no hi veuen la diferència. L'alternança de constituents regits també presenta aquesta inestabilitat d'interpretació semàntica perquè, mentre exemples com *abdicar*

el càrrec/ abdicar del càrrec són clarament sinonímiques i es justifiquen per la pèrdua de referent significatiu del prefix llatí *ab-*, no hi ha consens sobre si les variants *oblidar-se les claus/ de les claus* contenen canvis significatius.

La variació relacionada amb l'alternança d'estructures argumentals sempre comporta alternança semàntica, bé perquè hi ha una restricció de significat, com en la variant transitiva de *ploure* (*plou fang*), bé perquè hi ha una ampliació de significat, com en la variant intransitiva de *menjar* (*menjar de pressa*), o bé perquè una modificació en l'estructura argumental condueix a una modificació dels papers temàtics assignats a cada argument d'un predicat (*baixar de l'escala/ baixar una caixa*). El canvi de categoria, és a dir, l'alternança entre una variant morfològica i una variant sintagmàtica, com en els casos de la *construcció de la torre / construir la torre*, lògicament també condiciona part de la interpretació semàntica, però aquests casos sembla que estan més lligats amb la semàntica oracional que amb la semàntica lèxica.

7. LES APLICACIONS LÈXIQUES I EL TRACTAMENT DE LA VARIACIÓ

Després d'haver revisat alguns aspectes de la variació, voldríem introduir una reflexió sobre la pertinença de representar la variació lèxica en les aplicacions lexicogràfiques o computacionals d'orientació descriptiva i sobre les condicions que haurien de regir aplicacions d'aquesta mena.

Des de les disciplines de la lingüística aplicada, es reivindica el qualificatiu 'aplicat' en el benentès que designa l'orientació bàsica d'aquestes matèries, però sense deixar de banda l'existència d'un aparell teòric propi que les sustenta. Si les disciplines aplicades disposen dels seus propis cossos teòrics i les aplicacions estan relacionades amb la resolució de problemes pràctics, considerem que el desenvolupament efectiu de la lingüística aplicada passa per un acostament als plantejaments de la lingüística teòrica, que li permetrà millorar l'adequació descriptiva dels seus productes. Podem definir el concepte d'aplicabilitat com la possibilitat que un determinat model lingüístic o un aspecte concret d'aquest model pugui utilitzar-se per millorar el potencial descriptiu d'una determinada aplicació.

La lexicografia ha orientat el seu desenvolupament a les tasques didàctiques i a les descriptives, per la qual cosa no pot allunyar-se gens de les propostes de la disciplina paral·lela que li forneix els mecanismes i les unitats per a la descripció. Si bé, durant molt de temps, la lexicografia s'ha deixat guiar per la gramàtica tradicional, a hores d'ara sembla que no són pocs els intents lexicogràfics per canviar de guiatge. D'altres aplicacions, com la lingüística computacional, han experimentat, sense entrebancs, l'aplicabilitat de certs models gramaticals. Sembla que l'orientació computacional no té els mateixos condicionants que tenen altres àmbits aplicats, com els relatius als aspectes pedagògics o de comercialització, i que, en canvi, disposa de la possibilitat de tractar grans volums de dades lingüístiques de manera sistemàtica. Tant els projectes

de diccionaris formals com els projectes de diccionaris comercialitzables, necessiten eines potents per a la descripció del lèxic. Quan el conjunt de dades que s'han de tractar és molt voluminós i variat, cal que l'aparell descriptiu sigui molt precís.

La circularitat ha estat una de les premisses defensades, des de la lingüística aplicada, pels partidaris de l'aplicabilitat d'aspectes de la lingüística teòrica en el cos teòric i metodològic de les disciplines aplicades; de fet es parla de dependència mútua, de manera que els resultats de l'orientació teòrica i de l'orientació aplicada siguin compatibles i enriquidors. Encara que sembla que l'aprofitament no ha estat, fins ara, del tot bidireccional, els treballs analítics, fets pels projectes lexicogràfics, sobre els grans corpus lingüístics aportaran, sens dubte, dades que denotaran regularitats, irregularitats, restriccions i canvis que les propostes teòriques hauran de recollir (Lorente 1994).

La lexicografia descriptiva i la lexicografia teòrica (o de prototips) han de recollir necessàriament tota mena de variació lèxica a causa de l'exhaustivitat de representació lèxica que pretenen, de la mateixa manera que, sense representació de la variació, la lexicografia computacional no podria interactuar amb eines de processament del llenguatge natural per analitzar dades lingüístiques reals amb resultats eficients. D'altra banda, la lexicografia bilingüe i la lexicografia d'aprenentatge, encara que no tenen necessitats de representació lèxica exhaustiva, precisen recollir selectivament alguns fenòmens de variació necessaris per al desenvolupament de les activitats dels seus destinataris (aprendre la llengua i traduir).

La darrera consideració a tenir en compte es refereix a la necessitat que la variació representada en les aplicacions no ho sigui només amb criteris d'emmagatzemament, sinó que respongui al caràcter multidimensional del lèxic (la cruïlla del llenguatge), de manera que les aplicacions prevegin la interrelació multidireccional de totes les variants, cosa que afavoreixen les recerques aplicades sobre suports electrònics i sobre la millora de les navegacions hipertextuals (no seqüencials).

MERCÈ LORENTE CASAFONT
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ANDREWS, A. D. (1988) «Lexical structure» dins Newmeyer, F. J., ed., *Linguistics: The Cambridge Survey. Volume I. Linguistic Theory: Foundations*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 60-88.

ARGENTE, J. (1997) «Els fenòmens de la diversitat i la variació lingüístiques, i llur pertinència en l'estudi del llenguatge» dins Lloret, M. R., Boix, E., Lorente, M., Payrató, L. i Perea, M. P., eds. *Anàlisi de la variació lingüística. Actes de la 2a Jornada sobre la variació lingüística i del 3r Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB-3)*, Barcelona, PPU-Secció de Lingüística Catalana de la Universitat de Barcelona, pp. 15-44.

BADIA, T. (1994) «Lexicografia i models lingüístics: les teories lingüístiques i el lèxic», *Caplletra* 17, pp. 15-46.

BLOOMFIELD, L. (1933) *Language*, Chicago, The University Chicago Press, 1984.

BRESNAN, J. (ed.) (1982) *The Mental Representation of Grammatical Relations*, Cambridge, The MIT Press, 1985.

CABRÉ I CASTELLVÍ, M. T. (1994) *A l'entorn de la paraula. (I) Lexicologia general. (II) Lexicologia catalana*, València, Universitat de València.

CABRÉ, M. T. I RIGAU, G. (1985) *Lexicologia i semàntica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

CHOMSKY, N.; HALLE, M. (1968) *The Sound Pattern of English*, New York, Harper & Row, 1991.

DEMONTE, V. (1991) *Detrás de la palabra. Estudios de gramática del español*, Madrid, Alianza Editorial.

FREIXA, J.; SOLÉ, E.; CABRÉ, M. T., coord. (1998) «Anàlisi dels neologismes documentats durant l'any 1995 a la premsa en català», *Papers de l'IULA*, Sèrie Informes, 23.

GRÀCIA, L. (1995) *Morfologia lèxica. L'herència de l'estructura argumental*, València, Universitat de València.

LEVIN, B. i PINKER, S., eds. (1991) *Lexical & Conceptual Semantics*, Cambridge-Oxford, Blackwell Publishers.

LIEBER, R. (1980) *The Organization of the Lexicon*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.

LORENTE, M. (1994) *Aspectes de lexicografia: representació i interpretació gramaticals*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.

— (1996) «La lexicografia teòrica: els prototipus de diccionaris» dins *Miscel·lània Germà Colón 6, Estudis de llengua i literatura catalanes XXXIII*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 339-363.

LORENTE, M., CABRÉ, M. T. i DE YZAGUIRRE, L. (1997) «Variació i lèxic» dins Lloret, M. R., Boix, E., Lorente, M., Payrató, L. i Perea, M. P., eds. *Anàlisi de la varia-*

ció lingüística. Actes de la 2a Jornada sobre la variació lingüística i del 3r Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB-3), Barcelona, PPU-Secció de Lingüística Catalana de la Universitat de Barcelona, pp. 121-147.

MASCARÓ, J. (1985) *Morfologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

MATTHEWS, P. H. (1974) *Morfología. Introducción a la teoría de la estructura de la palabra*, Madrid, Editorial Paraninfo, 1979.

POLLARD, C.; Sag, I. (1988) *An information-based approach to syntax and semantics: Volume I. Fundamentals*, Stanford, CSLI, Lecture Notes No. 13.

POLLARD, C.; SAG, I. (1994) *Head-Driven Phrase Structure Grammar*, Chicago-Londres, The University Chicago Press.

REALITER-IULATERM (1998) *Taula de formants cultes*, Barcelona, Institut Universitari de Lingüística Universitària.

REY, A. (1977) *Le lexique: images et modèles*, Paris, Armand Colin.

SCALISE, S. (1984) *Morfología generativa*, Madrid, Alianza Editorial, 1987.

VARELA, S. (1990) *Fundamentos de morfología*, Madrid, Editorial Síntesis.

— ed. (1993) *La formación de palabras*, Madrid, Taurus Ediciones.

ZUBIZARRETA, M. L. (1987) *Levels of Representation in the Lexicon and in the Syntax*, Dordrecht, Foris Publications.

I. VARIACIÓ EXTERNA

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI

VARIACIÓ HISTÒRICA. EL TEMPS EN LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA

> Com és que parles, doncs, d'enguany? Esmena el mot i digues avui. Però, dius la veritat quan dius avui? Escolta això encara: d'avui ja han passat les hores del matí, les futures encara no han arribat. Has d'esmenar també aquest mot; digues: en aquesta hora. Però, d'aquesta hora, què tens? Ja n'han passat els primers moments; els futurs encara no són arribats. Digues, doncs, en aquest moment; quin moment?
>
> Mentre pronuncio síl·labes, si dic dues síl·labes, no sona la darrera si no és després de l'altra; així mateix, quan pronuncio una síl·laba, si té dues lletres, no sona la darrera si no és després de la primera.
>
> Sant Agustí, *Comentaris sobre els salms*, 76, 8.

1. INTRODUCCIÓ. EL TEMPS

D'antuvi direm que som ben conscients que el sentit del títol d'aquest escrit pot semblar ben estrany i que probablement els filòsofs hi tindrien alguna objecció; possiblement fins i tot deuen tenir un terme ben precís per a denominar-la; perquè, que sapiguem, no hi ha realització lingüística ni, doncs, variació lingüística, sense temps, ni tampoc sense espai, és clar, perquè, deixant a part les teories de la relativitat, que no crec que siguin aplicables ara per ara a la variació lingüística, el temps i l'espai tal com

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 101-108

els va definir Kant, són les formes *a priori* de la intuïció empírica, és a dir, les formes de la facultat humana de conèixer, de la nostra sensibilitat.

Però si es tracta d'una cosa òbvia, per què se m'ha demanat que, com a especialista en lingüística històrica, aporti la meva opinió sobre el tema? Això vol dir que els qui tracten de les qüestions lingüístiques des d'altres punts de vista potser no tenen en compte el temps (i l'espai); en aquest supòsit hem de considerar que treballen damunt d'abstraccions de caràcter sincrònic. I això és ben legítim metodològicament, sense que l'abstracció sigui una realitat per ella mateixa, sinó la descripció d'un estat puntual de la llengua i del seu sistema operatiu. És a dir, és com una mena de radiografia o fotografia amb la seva interpretació corresponent, de caràcter estàtic, que pot ésser útil per a un període determinat en el qual considerem que el sistema no pot haver variat substancialment.

2. EL CANVI LINGÜÍSTIC

Ara bé, les llengües, almenys les llengües vives, són entitats o ens dinàmics *per se*, i es realitzen contínuament. Aquesta realització comporta naturalment el canvi, encara que sigui només per a adaptar-se a la realitat de l'acció humana, social i individual, que ha de descriure. És per això que el pretès problema del canvi lingüístic ha estat considerat com una aporia per Coseriu, segons el qual la distinció entre sincronia i diacronia no pertany a la teoria del llenguatge (o de la llengua), sinó a la teoria de la lingüística.[1]

Recordem, en aquest sentit, mots ja vells però precisos de Sapir: «Però una llengua no és simplement una cosa que s'estén en l'espai, com si diguéssim –una sèrie de reflexions en ments individuals en el mateix quadre atemporal–. Una llengua es mou en el temps, és un corrent fet per ella mateixa».[2]

També hem de dir que no creiem en la dicotomia sincronia = sistematicitat enfront de diacronia = asistematicitat; és a dir, com si el canvi fos caòtic, només motivat per factors externs al sistema. Fins i tot considerant la inclusió eventual d'un element extern aliè al sistema que actuï amb caràcter pertorbador, és evident que la llengua haurà d'evolucionar orgànicament per a assimilar-lo i per a assolir un nou equilibri estructural. És a dir, si podem admetre que les llengües funcionen sincrònicament de manera sistemàtica, estructural, sembla evident que l'evolució que ha portat a aquest estat lingüístic també ha d'ésser sistemàtic.

La negació de la sistematicitat del signe lingüístic, parteix, com és ben sabut, de la famosa dicotomia a què ens hem referit atribuïda a Saussure. I diem «atribuïda» a aquest autor no solament a la vista de les precisions introduïdes per Tullio de Mauro,[3] sinó també pel fet que les deduccions de caràcter històric que exposà en la seva famosa

(1) Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia* (Madrid, Gredos, 3a ed. 1988), 111 i seg. Veg. també, Joan Martí i Castell, *Gramàtica històrica. Problemes i mètodes* (Universitat de València 1990).

(2) Edward Sapir, *El llenguatge*, trad. catalana d'Hortènsia Curell (Barcelona, Empúries, 1985), p. 142; aquests mots pertanyen al capítol 7, de títol ben explícit: «El llenguatge com un producte històric: el moviment», p. 139 i sg.

(3) Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, édition critique préparée par Tullio de Mauro, ed. francesa (Paris, De Payot, 1972), nota 176, pp. 452-455.

Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes, de 1878, com el mateix títol indica, són de caràcter sistemàtic, és a dir, estructural.[4]

De fet, totes les descripcions lingüístiques es basen en una selecció de dades interpretades segons els pressupòsits o esquemes epistemològics de què partim, tant sincrònicament com diacrònica, i hem de procurar d'evitar els equívocs conceptuals. Un d'aquests, bastant habitual, per exemple, és el d'identificar la lingüística històrica amb la lingüística diacrònica, perquè si bé la lingüística històrica estudia llengües o estats lingüístics no actuals, pot fer-ho, estructuralment o no, des d'un punt de vista estrictament sincrònic; és a dir, sense considerar-ne l'evolució, com en el cas de l'estudi descriptiu de la llengua d'un autor o d'una obra de caràcter unitari. I, de fet, molts, potser la majoria, dels estudis de caràcter històric que es presenten en les nostres universitats són bàsicament sincrònics, independentment del mètode científic que utilitzin, encara que presentin consideracions diacròniques.

3. TEMPS I CRONOLOGIA

Però si en els estudis de caràcter sincrònic (independentment del període històric que tractin) podem fer abstracció del factor temps, sembla evident que això no és possible o convenient en principi quan tractem de la variació lingüística, almenys si no volem tractar-la des d'un punt de vista exclusivament teòric, perquè la realització de qualsevol canvi suposa dos estadis, un de partida i l'altre de terme A → B, els quals en principi no es poden realitzar sincrònicament; és a dir, que el pas d'un estadi a l'altre comporta necessàriament un procés en el temps (i en l'espai). L'omissió del temps en l'estudi del canvi lingüístic no es pot considerar, doncs, dins la sincronia, sinó més aviat es tractaria d'una mena de lingüística «acrònica».

Un altre problema descriptiu és el de la concreció d'aquest temps, és a dir, el de la cronologia, absoluta o relativa, del canvi o de la seva extensió en l'espai. La lingüística històrica, com totes les ciències històriques, intenta o ha d'intentar precisar al màxim la cronologia dels canvis, amb tota la seva complexitat.

4. SINCRONIA I DIACRONIA. L'EVOLUCIÓ ARTICULADA

Per als períodes antics sovint el recurs és la comparació entre descripcions sincròniques de què posseïm una certa informació cronològica; per això s'ha considerat a vegades la lingüística diacrònica com la comparació d'estats sincrònics successius. Es tracta d'un mètode epistemològic ben pertinent, que a més permet contemplar l'evolució lingüística de forma estructural, en el seu conjunt i no pas atomitzadament,

(4) Sobre aquesta qüestió, veg. el capítol «La cuestión de las laringales» en el llibre de Pere Quetglas, *Elementos básicos de filología y lingüística latina* (Barcelona, Teide, 1985), pp. 157 i seg.

a la manera dels neogramàtics, però no hem de confondre tampoc en aquest cas les necessitats metodològiques o epistemològiques, és a dir, lingüístiques, amb la realitat objectiva, és a dir, amb la llengua en si; no podem concebre en aquest sentit la llengua com si evolucionés a salts, d'un estat a un altre, sinó que l'evolució, com la realització lingüística mateixa, és contínua, més o menys accelerada segons els factors interns o externs que hi intervinguin, però contínua al capdavall.

En aquest sentit són ben interessants les consideracions següents de Joan Coromines:

> En escriure aquesta nota estava redactant un tractat de gramàtica històrica catalana. No concebo una obra així com una col·lecció d'etimologies conegudes de mots i formes de mots, ordenades sota els títols de les lleis fonètiques o dels processos morfològics, analògics i àdhuc sintàctics com conceben una gramàtica històrica molts filòlegs; sinó com la combinació articulada de la descripció raonada d'un bon nombre de capes, tongades o estrats successius, històricament, en el descabdellament d'una llengua –una sèrie de tallats horitzontals–, amb l'explicació de com i per què cada un d'ells evoluciona fins a convertir-se en el següent: estrats, cada un, en equilibri més o menys perfecte.[5]

Com hi podem observar, aquesta descripció inclou uns conceptes sincrònics, estàtics, com són «capes, tongades, estrats successius... tallats horitzontals», però també uns altres de dinàmics, és a dir, diacrònics: «combinació articulada», sobretot al final del paràgraf: «... amb l'explicació de com i per què cada un d'ells [dels tallats horitzontals] evoluciona fins a convertir-se en el següent: estats, cada un, en equilibri més o menys perfecte».

Així, doncs, com diu Coromines, l'evolució és contínua i «articulada», és a dir, «ordenada», no pas asistemàtica o distorsionadora d'un sistema, sinó que precisament l'evolució s'entén, almenys en part, per la necessitat de cercar un major equilibri dins d'un sistema dinàmic, que comporta una refecció contínua, com és el cas de les llengües vives naturals.

5. PROBLEMES I MÈTODES. LINGÜÍSTICA I FILOLOGIA

Per al lingüista, i en relació amb aquest procés, el problema és doble: no solament ha de descriure i de precisar aquests canvis i llur evolució estructural i cronològica, sinó també ha de determinar l'origen dels factors diversos que hi contribueixen.

La primera d'aquestes qüestions ja és ben complexa quan tractem de períodes pretèrits, dels quals només posseïm generalment una informació indirecta o limitada.

En aquest sentit és important de tenir en compte els retrets que s'han fet al mètode dels neogramàtics, basats en la comparació lingüística, sobretot pel que fa a la

(5) Joan Coromines, *Entre dos llenguatges*, I (Barcelona, Curial, 1976), p. 13.

lingüística indoeuropea, els quals no solament feien reconstruccions hipotètiques, sinó que a vegades les consideraven fets provats, que és un risc que també tenen els qui parteixen de models teòrics apriorístics.

Però també és interessant l'elogi que féu Saussure del mètode dels romanistes, els quals són afavorits pel fet que poden disposar sovint de la filologia com a base prou segura d'informació i de verificació:

> La linguistique proprement dite, qui fit à la comparaison la place qui lui revient exactement, naquit de l'étude des langues romanes et des langues germaniques. Les études romanes, inaugurées par Diez, –sa *Grammaire des langues romanes* date de 1836-1838,– contribuèrent particulièrement à rapprocher la linguistique de son véritable objet. C'est que les romanistes se trouvaient dans des conditions privilégiées, inconnues des indo-européanistes; on connaissait le latin, prototype des langues romanes; puis l'abondance des documents permettait de suivre dans le détail l'évolution des idiomes. Ces deux circonstances limitaient le champ des conjectures et donnaient à toute cette recherche una physionomie particulièrement concrète.[6]

També serà interessant ara de reportar els mots de Coromines que segueixen els qui hem ofert suara:

> Quan tenim sobre el teler qualsevol llengua romànica que no sigui el francès (sobre el que sabem més), la primera cosa que caldrà fer a algú que vulgui escriure una obra així, és un munt de recerques per arribar a traçar i afinar la forma de tots o de la majoria d'aquests estrats. Recerca directa damunt les font autèntiques, és a dir textos datats i ben localitzats, o bé llistes de mots i noms propis; i això servint-se, sempre que pugui, de manuscrits visurats personalment, o en fotocòpies, microfilms o edicions facsimilars, o bé usant edicions o còpies fetes per erudits ben coneguts, i posats a prova com a fidedignes.[7]

6. Dinamisme lingüístic

Pel que fa a l'estudi dels factors que contribueixen al dinamisme lingüístic, habitualment se solen dividir per raó de llur origen en interns i externs. I també podem classificar-los, respecte de la seva incidència directa en l'estructura de la llengua, en fonètics, morfològics, sintàctics, lèxics, etc. Cal dir també d'antuvi que aquestes classificacions poden ésser i són ben útils epistemològicament, és a dir, amb caràcter metodològic i teòric, però que en la realitat lingüística tot és molt més complex, com correspon, de fet, al caràcter del llenguatge humà.

Doncs bé, si en la lingüística de caràcter contemporani ja és ben difícil sovint de copsar els múltiples aspectes de la realització lingüística i de donar-los una explicació raonada i coherent, la dificultat és encara més gran per a l'historiador de la llengua, que

(6) Saussure, *o. c.* nota 3, p. 18.

(7) J. Coromines, *o.c.*, pp. 13-14.

ha de treballar per força amb una informació més o menys limitada i sense possibilitats de comprovació o de verificació directa.

És per això que hom pot caure fàcilment en dos errors metodològics extrems: o bé atribuir automàticament un fenomen lingüístic concret a una causa remota sense prou justificació, en l'afany de voler donar una explicació a tots els fenòmens pretèrits que poden observar, o bé negar unes possibilitats d'influència que s'hagin pogut produir en un període històric determinat, com si aquest període no hagués existit, pel fet que no en tenim ara un coneixement positiu suficient. Això és el que s'ha esdevingut sovint en el cas de la història de la llengua catalana en relació amb el substrat o els substrats preromans. A vegades s'han fet atribucions directes, concretes o puntuals, massa atrevides a la influència del substrat, el caràcter lingüístic del qual és ben incert i problemàtic a casa nostra. Com a reacció, hom ha negat la possibilitat de qualsevol influència (excepte en el vocabulari i la toponímia) deguda al substrat només en base del nostre desconeixement.

7. COMPLEXITAT DELS PROCESSOS LINGÜÍSTICS

De fet, els processos d'evolució lingüística són molt complexos, i presenten múltiples factors interrelacionats, que sovint són difícils de precisar. El resultat pot ésser ben diferent dels components originals, a causa del complex dinàmic que se'n genera; per aquest motiu, sovint aquests processos han estat considerats veritables «fermentacions», com en el cas de l'evolució de la llengua llatina vers les llengües romàniques, les quals presenten, ultra diferències mútues considerables, unes estructures molt diferents de la de la llengua mare.

Com a mostra d'aquest dinamisme articulat i complex, podem analitzar les conseqüències de l'evolució fonètica en català sobre l'evolució de la morfologia verbal.

És evident que la caiguda de les vocals finals àtones altres que la *a* en català va produir en la nostra llengua una sèrie de confusions en la morfologia verbal com a conseqüència de les quals el sistema o estructura morfològica esdevingué molt confús en el període del català arcaic.

Això obligà a reconstruir el sistema verbal per mitjà dels recursos que permet l'analogia; aquest és el motiu del caràcter «innovador» de la morfologia verbal catalana en relació, per exemple, amb la castellana, puix que el castellà és una llengua que manté regularment les vocals finals originàries i, per tant, conserva millor les desinències morfològiques originals de caràcter vocàlic.

Però la caiguda d'aquestes vocals finals en català també ha de tenir alguna causa, que podríem atribuir, ni que sigui amb caràcter d'hipòtesi de treball, a la intensitat amb què es pronuncien les vocals tòniques, les quals absorbeixen bona part de l'energia espiratòria que s'aplica al grup d'intensitat a què pertanyen.

Ara bé, aquest fenomen, que no es produeix en altres llengües romàniques o que no s'hi produeix amb tanta intensitat com en català (excepte en francès), també ha de tenir una causa més o menys concreta i remota. La dificultat està a determinar aquesta causa amb la informació de què disposem: podem atribuir-la, o negar-la, a algun factor «extern» de l'element constitutiu bàsic, el llatí, com ara el substrat, sense excloure la possibilitat que es tracti d'una influència de substrat incorporada al llatí vulgar que arribà a l'àrea constitutiva del català, com ara l'osc o l'umbre, o bé al superstrat de caràcter germànic, si és que admetem que va poder influir en la formació de la llengua catalana.[8]

8. CONSIDERACIONS FINALS

Possiblement no podrem saber això mai amb certesa per manca de prou informació objectiva referent a aquests factors històrics, de manera que només hi podrem establir hipòtesis o conjectures, però és ben cert que hi ha hagut d'haver unes causes o uns factors que han determinat que en català s'hagi produït aquest fenomen que no és present, com hem dit, en altres llengües romàniques. En qualsevol cas, la manca o la insuficiència d'informació lingüística corresponent a un període històric més o menys remot no comporta que hàgim de negar la realitat de l'activitat lingüística en aquest període de temps i la possibilitat que aquesta activitat hagi pogut influir d'alguna manera en la configuració actual de la llengua.

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

(8) Veg. Joan Bastardas, *La llengua catalana mil anys enrere* (Barcelona, Curial, 1995), pp. 68-69.

JOAN VENY

LA GEOLINGÜÍSTICA CATALANA, AHIR I AVUI

I

L'estudi de la variació lingüística des d'una perspectiva geogràfica és més que centenària. I el català ha participat directament o indirecta dels seus moviments evolutius. En aquest treball, després de traçar una ràpida panoràmica dels camins seguits per la geolingüística i dels resultats assolits fins vers els anys setanta, donaré compte de posteriors treballs 1) que, en l'àmbit europeu, han obert noves vies d'estudi, i 2) que, en el marc del català, han enriquit la contribució geolingüística.

El 1876 Wenker enviava un qüestionari de quaranta frases curtes als mestres de la regió renana i els materials obtinguts per correspondència, completats per Wrede, foren la base del *Deutscher Sprachatlas*[1] (1953). Uns deu anys més tard, Sacaze (1887), ministre d'Instrucció Pública de França, enviava a mestres dels departaments del Migdia de França dos textos corresponents a dues llegendes pirinenques perquè fossin traduïdes al "patois" corresponent; aquests materials, pertanyents a àrea de parla occitana i de parla catalana rossellonesa, han estat cartografiats per Jordi Costa i convertits en l'*Atlas Sacaze* (1966), i, malgrat provenir en bastants casos de mestres que no eren de la localitat (dels 613 consultats, 212 no hi havien nascut), constitueixen una obra no exempta d'interès de cara a un estudi diacrònic del dialecte i al coneixement de la frontera catalanooccitana a la segona meitat del segle XIX.

(1) Vegeu fotocòpia de la carta i d'una part del Qüestionari a Pop (1955, 53-36).

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 109-134

Ateses les deficiències del mètode de recollida de dades per correspondència,[2] Jules Gilliéron posà en marxa el seu *Atlas Linguistique de la France* (1902-1910), amb dades recollides "in situ" amb un qüestionari sobretot de mots (presentat per ordre alfabètic), en un lapse breu i per un no lingüista, Edmond Edmont. El català septentrional hi era representat amb cinc punts (Oleta, Illa, Arles, Ribesaltes, Cotlliure) dels sis-cents cinquanta-nou explorats, pel fet de pertànyer el Rosselló políticament a França des del Tractat dels Pirineus (1659). Per si fos poc, Antoni Griera, que havia estat deixeble de Gilliéron a Paris, emprèn l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* (*ALC*), dins un programa de recerques de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que havia de portar a terme (1913) juntament amb Antoni M. Alcover; aquest, però, se'n separà (1917) per desavinences amb el seu "partenaire" entorn al nombre d'informadors i la transcripció fonètica així com per qüestions personals. Griera es mostrà molt fidel al seu mestre (un sol informador, ordre alfabètic de preguntes, mapes puntuals), tret de la realització de les enquestes a càrrec d'un lingüista, ell mateix. Nogensmenys, perduts els materials durant la guerra de 1936-1939 i estroncada la publicació al mapa *fregar* (*la roba*), Griera aconseguí que Antoni Pladevall, historiador, completés la part d'enquestes que restava pendent i així pogué publicar l'obra sencera (1923-1964); s'havia tornat en certa manera al criteri de Gilliéron: que l'enquestador no fos lingüista. De 2.886 preguntes del Qüestionari (que es titulava *Qüestionari per a l'"Atlas Lingüístic" de Catalunya, Balears, València, Rosselló i Sardenya* i que fou elaborat per Griera i Barnils) sols se'n van cartografiar 1.276. L'obra es ressent d'una feina precipitada, distribució de localitats massa clara en certes àrees (com la valenciana), falta de comentaris de les dades (mot arcaic, poc fi, no ajustat semànticament o morfològica a la pregunta), enquestes realitzades en dos trams cronològics separats per quaranta anys, informadors poc adequats pel seu grau d'instrucció, transcripció fonètica no adaptada al català, etc. (vegeu Veny 1978, 7-35); és útil en la part lèxica, però no en la fonètica. Tot i que el *Butlletí de Dialectologia Catalana* de 1923 (p. 151), arran de sis conferències pronunciades per J. Jud a l'Institut d'Estudis Catalans, reconeix la seva influència en els dialectòlegs del país, hem de dir que, almenys en aquest *ALC*, no es nota aquell mestratge. Més tard, Griera, animós, emprengué encara un petit atles regional, l'*Atles Lingüístic d'Andorra* (1960), fortament criticat (Colon 1961).

Abans de l'*ALC*, Salow (1912) i Krüger (1913) van estudiar la frontera catalanooccitana: el primer es va ocupar del costat oriental, des del Mediterrani fins a Sant Pau de Fenollera, explorant el parlar de seixanta poblacions; Krüger va enquestar un centenar de localitats del sector occidental, des de Caudiès de Fenouillèdes i Bouleternère fins a Aix-les-Thermes, Porté i la Torre de Carol. Van aplicar un qüestionari d'uns cinc-cents mots, preparat per Krüger, bon coneixedor dels parlars pirinencs; com a apèndix a l'obra de Salow, els dos dialectòlegs van publicar diversos

(2) Haust practicà ocasionalment el mètode per al seu *Atlas Linguistique de la Wallonie*, però després els materials eren objecte de control per part seva o dels seus col·laboradors (Pop 1950, 64-69).

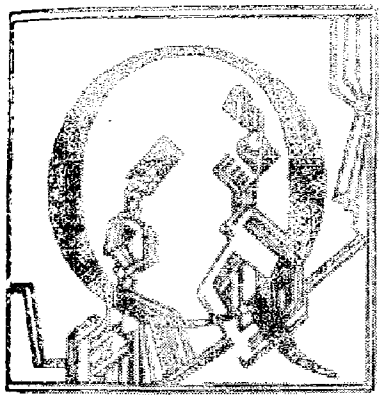

mapes lingüístics per a il·lustrar el pas d'una llengua a l'altra per superposició o entrecreuament d'isoglosses.

En una segona fase de la geolingüística, l'*Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* o *Atlante Italo-svizzero* (*AIS*) (1928-1940), dels professors suïssos J. Jud i K. Jaberg, presenta una nova orientació metodològica: tres qüestionaris (normal, reduït per a les ciutats, ampli per a una àrea de 12 localitats), enquestadors especialitzats (Sheuermeier per al centre i nord d'Itàlia, Rohlfs per al sud i Sicília, Max L. Wagner per a Sardenya), atenció a aspectes etnogràfics i presentació dels mapes per ordre semàntic. En certa manera és com un paral·lel d'aquest atles, l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (*ALPI*) (1960), dirigit per T. Navarro Tomás, que abraça les tres llengües històriques romàniques de la Península Ibèrica, galaicoportuguès, castellà i català. L'únic volum publicat comprèn 70 mapes de mots monònims, és a dir, que tenen un lexema originari comú (port. *boi*, cast. *buey*, cat. *bou* < llat. BOVE), transcrits amb una meticulositat fonètica massa generosa que dificulta la seva consulta. Moll i Sanchis Guarner van realitzar les enquestes del domini català (96 localitats); cada membre de l'equip investigador treballava independentment amb un informant, aspecte que no podem considerar positiu. No es preveu la continuïtat de la publicació d'aquesta obra. Ha estat aprofitada (el volum publicat i materials inèdits) per a estudis interpretatius, com el de Polanco (1982) per a una classificació dels dialectes catalans sobre base dialectomètrica i per Veny (1978, mapa 2) per a l'estudi de la iodització. Sembla una rèplica de l'*ALPI* l'*Atlas Lingüístico de España y Portugal*, dirigit per M. Alvar i que encara és inèdit; pareix que es publicarà parcialment en forma d'atles regionals.

Poc temps després d'iniciar-se les enquestes de l'*AIS*, els italians endegaven un altre atles nacional, l'*Atlante Linguistico Italiano* (*ALI*), promogut per Bartoli, Bertoni i Pellis; gran part de les enquestes van córrer a càrrec d'aquest, fins a la seva mort; altres investigadors van realitzar la resta de prospeccions. Després de moltes vicissituds, gràcies sobretot a l'empenta de L. Massobrio, han aparegut dos volums. Una de les localitats, la 721, correspon a l'Alguer. Andreu Bosch (1998) ha fet un seguiment i valoració dels resultats d'aquesta exploració dialectal, fent-ne veure les llacunes i els errors. Una experiència concreta ben interessant sobre la fiabilitat de dades recollides en enquesta geolingüística per un investigador estranger, desconeixedor de la llengua estudiada.

Una tercera fase en el desenvolupament de la geolingüística correspon als atles regionals, iniciats a França. El projecte, *Nouvel Atlas Linguistique de la France par Régions* (*NALF*), és degut a Albert Dauzat, que es proposava estudiar la variació lingüística segons les grans regions dialectals del domini gal·loromànic. El lingüista francès pretenia: 1) comprovar els canvis dialectals realitzats en cada àrea estudiada, cinquanta anys (o més) després de la publicació de l'*Atlas Linguistique de la France*; i 2) fer ressortir els elements més peculiars, més característics, més lligats a la terra de

cara regió. D'aquesta manera han aparegut els atles del Lionès (Gardette), del Massís Central (Nauton), de Gascunya (Séguy), etc. i altres que es troben en curs de publicació, com el de Còrsega (Dalbéra-Stefanaggi). De bell nou, una part del català s'ha vist afectada per una empresa científica de gran empenta impulsada dins el marc polític d'un altre estat: ens referim a l'*Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales* (*ALPO*) (1960), dirigit per Enric Guiter, que abraça tots els municipis del departament francès dels Pirineus Orientals més una franja circumdant que, al nord, comprèn parlars llenguadocians i, a l'oest i sud, parlars catalans d'Andorra i del Principat, però aplicant un qüestionari reduït de cinc-cents seixanta-cinc mots. L'atles resulta valuós per a l'estudi de la frontera amb l'occità i de la transició cap als dialectes catalans sudpirinencs; és de doldre, tanmateix, que l'autor, partint del principi que el rossellonès ha anul·lat l'oposició [e] - [ɛ] i [o] - [ɔ], apliqui a tort la mateixa indistinció fonemàtica a parlars del septentrional de transició, com, per exemple, Olot.

A partir del model francès, els atles regionals han proliferat arreu d'Europa: a Romania, a Itàlia, a Espanya (Andalusia, Canàries, Aragó, Navarra i la Rioja, Cantàbria, Castilla-La Mancha, Galícia). Pel que fa a l'àrea catalana i en relació amb el *NALF*, l'*Atlas Linguistique et Ethnographique de la Gascogne* (*ALEG*) (1954-1973) té un paper orientador en la metodologia de l'*Atles Lingüístic del Domini Català* (*ALDC*) que ha afectat la realització d'una bona part de les enquestes en gravació magnetofònica, com havia fet aquell atles en una segona fase (a partir del vol. IV). «L'abolition du passé est abolie», deia Séguy, mogut d'un fervorós entusiasme. Manuel Companys, que havia treballat amb ell i format part de l'equip inicial, va engrescar-nos a Badia i a mi en l'adopció del mètode. A més de gravar totalment una quarantena d'enquestes i una part de la resta, es van enregistrar textos lliures referents a treballs del camp, feines domèstiques, festes populars, anècdotes, etc. que han esdevingut una col·lecció d'etnotextos dels quals estan a punt de veure la llum els corresponents al català oriental (Veny-Pons 1998): contenen la transcripció fonètica, la transcripció normalitzada, una introducció i un glossari de mots dialectals; van acompanyats, a més, d'una casset amb textos seleccionats de cada dialecte. Altres característiques de l'atles respecte als anteriors del nostre domini: enquestes realitzades en deu anys (1965-1975), treball en equip (els dos enquestadors treballen junts amb el mateix informador), qüestionari de 2452 preguntes (enfront de les 565 de *l'ALPO* i de les 1276 de l'*ALC*), caràcter etnogràfic, 190 poblacions grans, mitjanes i petites, formació d'una base de dades que s'acabarà aquest any (1998).[3]

També l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja* (*ALEANR*), dirigit per M. Alvar, en aplicar un concepte administratiu de límits, ha inclòs dotze localitats de parla catalana[4] (vegeu figura 1). L'atles és útil per a l'estudi de fenòmens d'adstrat i per a distingir el que puguin ser manlleus dels casos de

(3) Per a una més àmplia informació sobre els atles precedents, vegeu Veny 1978, 7-37.

(4) Assenyalem amb subratllat aquestes localitats, els noms catalans de les quals són, de nord a sud: Noales, la Pobla de Roda, Areny, Tolba, Sanui, Albelda, Fraga, Faió, Calaceit, la Codonyera, Vall-de-roures i Penya-roja de Tastavins.

Fig. 1.- Localitats de l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja*.

continuïtat d'àrea lingüística (Veny 1986, 44-45 i n. 48; Veny 1991, 100-105) (vegeu figura 2, amb el mapa del 'verderol').

La geolingüística europea, seguint una línia de superació i perfeccionament, ha conegut una quarta fase, que és la dels atles continentals i de grups lingüístics, inaugurada amb l'*Atlas Linguarum Europae* (*ALE*), que és un atles interpretatiu, és a dir, que no ofereix els materials en brut, com havien fet la major part dels atles anteriors, sinó que, al costat de la part cartogràfica, presenta una interpretació, segons pautes onomasiològiques (del significat als significants) i sobretot –i aquí rau la seva novetat– motivacionals, que tenen sentit especialment en un atles plurilingüe, que abraça moltes llengües de gran heterogeneïtat, com és l'*ALE*: «Occorreva –deia Mario Alinei 1994, 26– rendersi conto che la nuova metodologia permette di ignorare le differenze formali fra lingue diverse, per concentrarsi sull'identità o somiglianza delle rappresentazioni ideologiche e culturali, contribuendo alla esplicitazione e allo studio di un metalinguaggio motivazionale, e un metodo particolarmente produttivo per ricerche interdisciplinari in stretto contatto con l'antropologia culturale, l'etnologia, la storia delle religioni, la preistoria, l'archeologia». Així, per exemple, els noms de l'arc de Sant Martí poden trobar una motivació en '(animal) que beu' (identificat amb balena, serp, dragó, rabosa, etc.) o bé en divinitats paganes (com Ukko, déu ugrofínic, Tjermes, déu lapó, etc.) i els seus atributs (arma, arc, falç, etc.), o bé en una divinitat cristiana / musulmana (Déu, Noè, etc.); i així es poden reconstruir respectivament tres estrats del passat: el zoomòrfic, el pagà (protohistòric) i el cristià i islàmic (històric) (Alinei 1992). L'*ALE* comprèn 2.631 localitats d'Europa, de l'Atlàntic fins a la cadena dels Urals, el riu Ural i la vessant nord de la serralada del Caucas, de sis famílies lingüístiques (basc, altaic [turc], caucàsic, indoeuropeu, semític, uràlic), amb 22 grups lingüístics (romànic, cèltic, germànic, eslau, etc. dins la família indoeuropea, mongol i turc dins l'altaica, àrab maltès dins la semítica, etc.). Els materials es basen en enquestes noves, en dades ja publicades (o en curs de publicació) i en arxius dialectals. La representació cartogràfica, mitjançant símbols, es basa en el mètode puntual i de caselles (s'escull una variant de les corresponents a cada casella, que poden ser explotades en el comentari). L'origen de l'empresa remunta al 1970 arran de la fusió dels projectes, independents, d'A. Weijnen (Nimega), L. E. Schmitt (Marburg) i M. Alinei (Utrecht). Hi ha un període holandès-alemany (1970-1987), amb seu a Nimega, Utrecht i Marburg, i un altre, després de superar una crisi financera, d'alemany-italià (des de 1987), amb seu a Florència i Bamberg. En suma, l'*ALE* constitueix un esforç notable, innovador: 1) pels mapes motivacionals que permeten aprofundir en la història cultural del continent; 2) com a model d'altres atles plurilingües; 3) com a pauta de col·laboració internacional (Alinei 1994, 37).

Fill de l'*ALE* és l'*Atlas Linguistique Roman* (*ALiR*), el primer atles d'un grup lingüístic, juntament amb l'eslau, que també té caràcter interpretatiu. El seu primer projecte data de 1986, impulsat per M. Contini i G. Tuaillon, des del Centre de

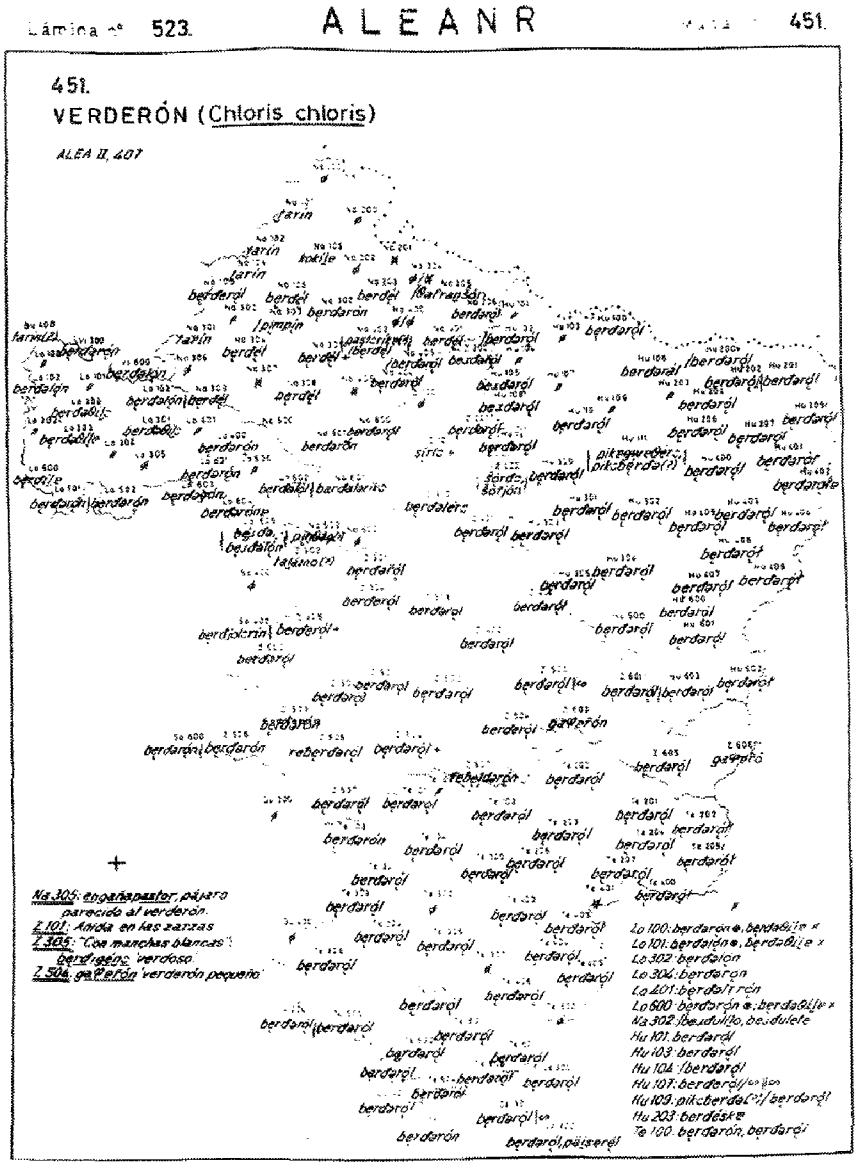

Fig. 2.- Mostra de l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja*: el "verderol"

Dialectologia de la Universitat Stendhal de Grenoble. La seva xarxa de poblacions arriba a 1.037 punts, dels quals quaranta corresponen al català (a l'*ALE* només n'hi havia vint-i-cinc). Les dades corresponen a enquestes noves i a atles ja publicats o en curs d'edició o d'elaboració. Ha aparegut un primer volum (1996) que, a més de la

BERCEAU

TABLEAU DE SYNTHÈSE

1.1.1	**Désignations formées à partir d'un radical BERTJ– d'origine celtique probable.**		
	prt. [b'ersu] glc. [b'ɛrθe] oïl [bɛr]	PRT. GLC.	1-13, 16-49, 51-54, 14, 15. 1-4b, 18-19b, 21b, 25, 27b, 46-47.
		FRA.	2-4, 7-9, 12-14, 19-21, 26-33, 38-44, 50-57, 64-72, 80-87, 97-101, 111-115, 125, 126, 138, 292, 293.
		WAL	109
1.2.1	**Idem mais du genre féminin.**		
	oïl [bɛrʃ] (f.)	FRA.	5, 6, 10, 11, 15-18.
		WAL.	101-105, 108.
1.3.1	**Idem avec un suffixe diminutif issu de –OLU.**		
	cat. [bərs'ɔl] oïl [bars'aq] occ. [bɛrsj'o] srd. [barθ'olu]	CAT.	213.
		FRA.	22-24, 34-36, 45, 46, 58-60, 73-76, 88-92, 102-105, 116-120, 127-131, 133, 134, 139-145, 150-155, 164-169, 178-182, 192-195,199, 205, 206, 218, 231, 245, 246, 260, 261; 146, 156, 157, 184.
		ITA.	149.
1.4.1	**Idem avec un suffixe issu de –OLA (f.).**		
	cat. [bərs'olə] (f.)	CAT.	203; 228, 230.

Fig. 3.- Fragment del quadre de síntesi del mot "bressol", de l'*Atlas Linguistique Roman*

Les désignations romanes du berceau

1.5.1	**Idem avec un suffixe diminutif issu de –OTTA (f.).**		
	oïl [bœrs'ɔt] (f.)	FRA.	106.
1.6.1	**Idem avec deux suffixes: –ONE + –ITTA.**		
	oïl [bœrsum'et] (f.)	FRA.	150.
1.1.2	**Désignations formées à partir d'un radical BRETJ–**		
	cat., arag. [brɛs] oïl [brɛ] occ. [brɛs] ipr. [bri]	CAT.	201, 202, 205-208, 214-216, 219, 223, 2 226, 238, 240.
		ESP.	45, 64b, 65b, 67b-68b.
		FRA.	93-96, 107-110, 121-124, 135-137, 149, 161-163, 175-177, 183, 189-191, 196-19 204, 207-213, 219-229, 234-243, 248-25 254-259, 262-265, 269-272, 274-276, 27 280, 283-285; 184.
		SUI.	201, 202; 204-207.
1.2.2	**Idem mais du genre féminin.**		
	cat. [br'ɛsa] (f.) occ. [br'ɛso] (f.)	CAT.	231; 202, 230.
		FRA.	266-268, 277, 278, 286.
1.3.2	**Idem avec un suffixe diminutif issu de –OLU.**		
	cat. [brəs'ɔl] occ. [bres'aw] srd. [brass'olu]	CAT.	204, 209-212, 227, 232-234, 236, 237, 2 241; 214.
		FRA.	170, 199, 212.
		ITA.	147, 148, 151-155; 149.
1.4.2	**Idem avec un suffixe issu de –ONE.**		
	ipr. [brəs'ɔ]	SUI.	203.
1.5.2	**Idem avec un suffixe diminutif issu de –OLA (f.).**		
	occ. [bress'ɔla] (f.)	CAT.	228-230.
		FRA.	252, 253.

cartografia, comprèn una part introductòria i una altra, amb onze estudis lexicals i un de fonètica; és com un volum d'assaig. Estan previstos vuit volums més de lèxic (el segon, amb noms d'insectes i rèptils, apareixerà enguany), un de fonètica històrica, un de fonologia i un altre de morfosintaxi. Seguint la pauta de l'*ALE*, la classificació de formes es fa amb criteris lèxic, morfològic i fonètic. Així, prèviament al comentari lèxic de 'bressol' (fr. *berceau*), es fa un quadre de síntesi dels elements romànics en apartats com: 1.1.1 Radical cèltic BERTI-, amb variants de gènere, de sufix, etc. (-OLU, -OTTA, etc.), 2.1.1 Radical cèltic CROTI-; 3.1.1 Derivats de CUNA, amb variants sufixades com 3.2.1 -ARIA, 3.3.1 -ULA, etc.); 4.1.1 Formes procedents del llat. *LIGINARE; 5.1.1 Derivats del grec NAKA més variants; 6.1.1 Mots que designen receptacles de cistelleria, ceràmica, etc. (fr. *panier*, it. *cesta*, etc.) (vegeu figura 3); a aquesta síntesi segueix un comentari on es desenvolupen els processos semàntics i formals, així com s'estableixen els diversos estrats lingüístics.

II

Assajarem ara de mostrar com el tractament geolingüístic s'ha enriquit, a casa nostra, amb una nova dimensió geogràfica, temàtica i social.

Pel que fa a la perspectiva geogràfica, a l'extensió territorial considerada, hem pogut veure que l'evolució dels atles lingüístics ha estat aquesta: 1) atles nacionals (*ALF*); 2) atles regionals (*NALF*); 3) atles continentals (*ALE*); 4) atles de grups lingüístics (*ALiR*). En rigor, com apunta Alinei, i en bona lògica, l'evolució hauria d'haver estat: 1) atles regionals; 2) atles nacionals; 3) atles de grups lingüístics; 4) atles continentals.

Passant al domini català, observem, en el darrer decenni, capgirant aquest darrer ordre, una profusió de microatles (un dels camins de futur de la nostra dialectologia, Veny 1991b), comparables alguna vegada als regionals, o bé, i sobretot, als de petites àrees, com molt abans havien fet Gilliéron al Valais romànic (1880), Millardet a les Landes (1910) o O. Bloch als Vosges meridionals (1917): em refereixo als atles lingüístics de la Terra Alta, de la diòcesi de Tortosa, del valencià meridional i alacantí de la Comunitat Valenciana i del substrat lèxic català de Múrcia. Començaré pels atles ja editats.

Pere Navarro, professor a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, que ja havia publicat una monografia sobre el parlar de la Fatarella (1992), va ampliar les enquestes als quinze municipis de la comarca per a confeccionar l'*Atles Lingüístic de la Terra Alta* (*ALTA*). A aquest efecte va aplicar un qüestionari, bàsicament de dibuixos, recollits per ell mateix, de 3.956 preguntes; un cop eliminats els fenòmens comuns al territori presenta 1.105 mapes, en color, fònics, morfosintàctics i lèxics. Cada àrea dialectal té un color diferent; els mapes són, doncs, de síntesi. L'interès de l'estudi és evident, car

1) es tracta d'una àrea poc estudiada, on la immigració és pràcticament nul·la; 2) la seva situació lateral li confereix característiques arcaïtzants (*justacòs*, *clar-o-non-clar* 'alba'); 3) constitueix una cruïlla on s'entrecreuen el nord-occidental (*cregos* 'creguis', *revolví* 'remolí'), amb el ribagorçà (*enta* 'cap a, fins', *sic* 'sóc'), el valencià (*gord*, *ges* 'guix', *estall* 'preu fet') i l'aragonès o castellanoaragonès (*requesson*, *noviembre*), amb fenòmens de contacte originals, així com d'evolució interna (com *perer* 'pedrer' —> *peret* [homonimitzat amb el nom de persona diminutiu] —> *pere* [amb restitució del suposat primitiu].

Lluís Gimeno Betí, professor a la Universitat Jaume I de Castelló, és autor de l'*Atles Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa* (*ALDT*) (1997). Format en el treball de camp amb l'equip de l'*ALDC*, recollí materials dialectals entre 1976 i 1986, en quaranta-vuit poblacions de les comarques de la Terra Alta, Ribera d'Ebre, Montsià, Baix Maestrat, Tinença de Benifassà, Matarranya, els Ports i Alt Maestrat. La xarxa és més densa en les comarques jutjades de més interès per a la definició del dialecte, com són el Baix Maestrat, Montsià i Baix Ebre. Els subjectes pertanyen predominantment a la primera generació (entre 60 i 80 anys), el qüestionari té per base el de l'*ALDC* i la representació cartogràfica es fa amb símbols (vegeu figura 4). Obra valuosa sens dubte per a

Mapa 0*a*. Clau de les poblacions

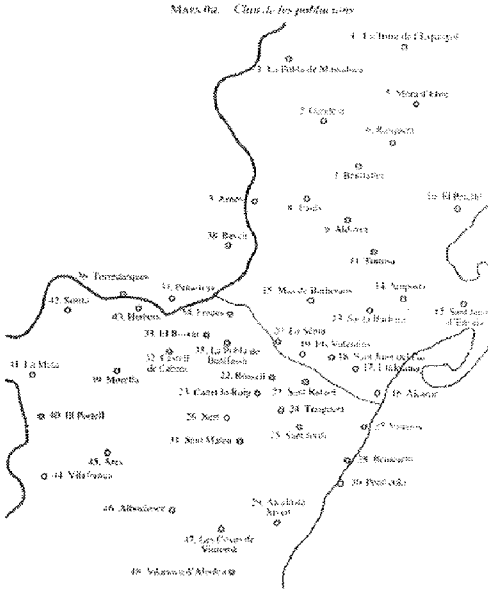

Mapa 496. *Ensopegar*

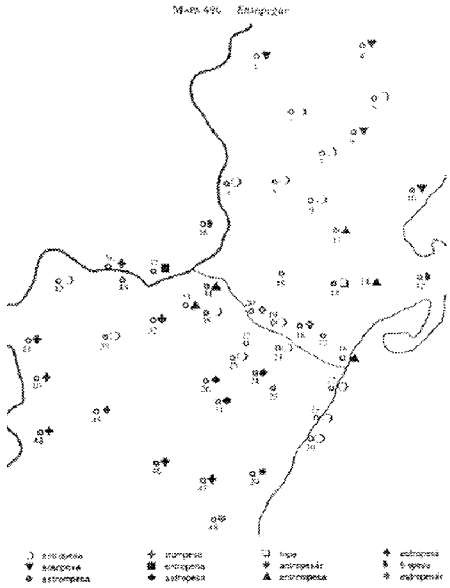

Fig. 4.- Dues mostres de l'Atles lingüístic de la Diòcesi de Tortosa: 'noms de les poblacions' i 'ensopegar'.

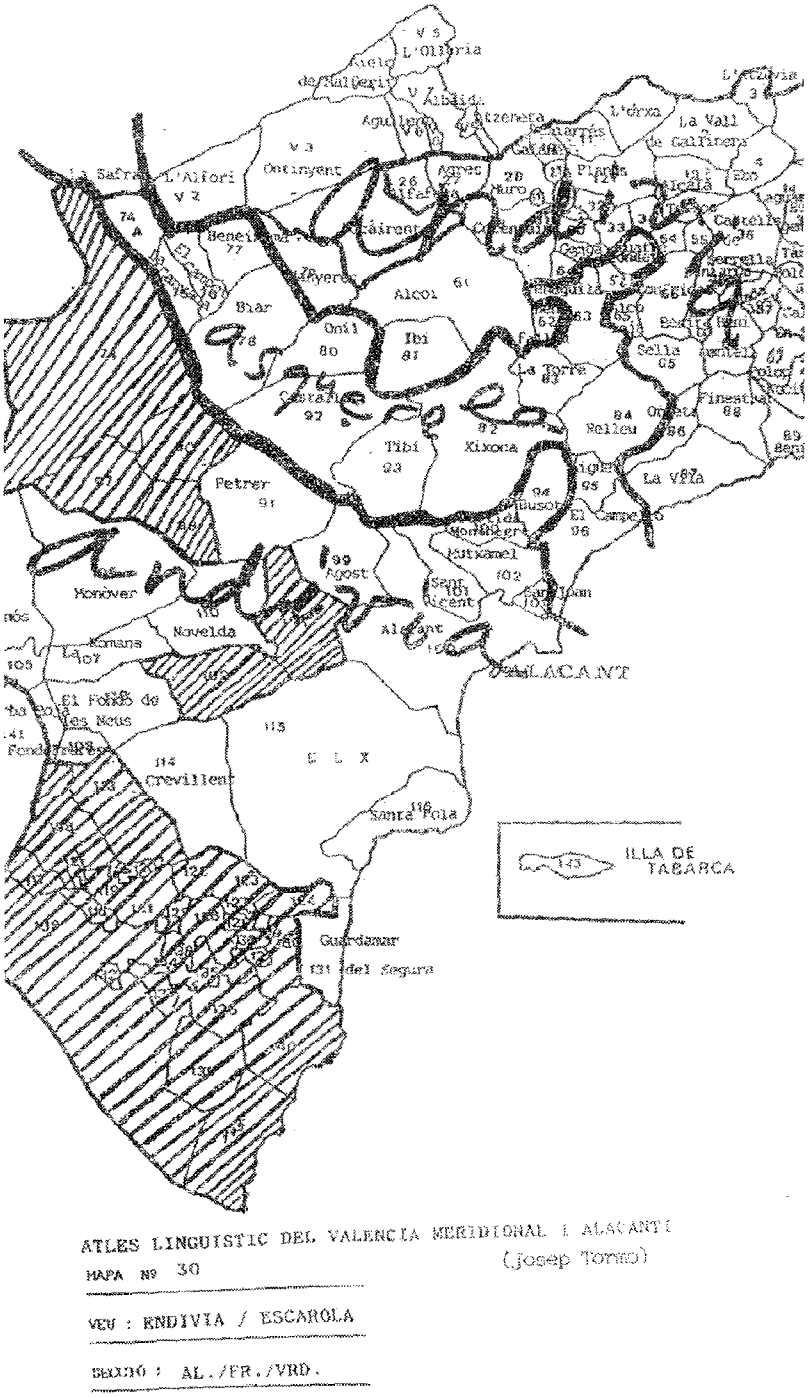

Fig. 5.- Una mostra de l'*Atles Lingüístic del Valencià meridional i l'Alacantí*: l''escarola'.

l'estudi d'una àrea de transició entre el nord-occidental i el valencià, amb una població escolar que, segons es trobi en l'àrea administrativa del Principat o del País Valencià, coneix un estàndard un xic diferent. L'autor parla de tortosí comú, caracteritzat, entre altres trets, per la desinència *-o*, l'article *lo(s)* i la confusió de les persones 4 i 5 del present i imperfet de Subjuntiu (*cantéssem, -ésseu* 'cantem, cantéssim', 'canteu, cantéssiu'), que divideix en *septentrional* (Montsià, Baix Ebre) i *meridional* (la resta de l'àrea).

Una altra aportació en aquest camp és l'*Atles Lingüístic de la Comunitat Valenciana* (*ALCV*), dirigit per Jordi Colomina, catedràtic a la Universitat d'Alacant. Com resa el títol, comprèn tot el territori del País Valencià, amb 103 localitats catalanòfones (20

Fig. 6.- 'Polseguera' en el català residual de Múrcia (Sempere 1995, 150).

amb un qüestionari de 1339 preguntes i 83 amb un altre de 604 preguntes) i 46 castellanòfones (9 punts amb un qüestionari de 1000 preguntes i 37 amb un altre de 285). Els informants pertanyen a la franja d'edat provecta i el qüestionari presenta un espai gran dedicat a morfologia i sintaxi, més que en altres atles (com, per ex., l'*ALDC*). Obra interessant per a l'estudi de les característiques del valencià i del contacte de llengües.

L'Atles Lingüístic del Valencià Meridional i l'Alacantí (*ALVMA*), que està elaborant pacientment Josep Tormo, d'Alcoi, abraça tots els municipis catalanòfons de la província d'Alacant i la Vall d'Albaida (queden exclosos Asp i Montfort, però hi entra el Carxe, ja dins la província de Múrcia, producte d'un repoblament el s. XVIII des de la Foia de Castalla). Aplica un qüestionari de 500 mots, una cinquena part dels quals són d'ornitonímia i la resta de variació lèxica o formal. Els mapes, que he pogut veure gràcies a l'amabilitat de l'autor, donen compte tant de la frondositat onomasiològica (per ex., per al 'lluer', *Carduelis spinus*: *llogueret, joqueret, lluidet, niueret, llauiset, nic, niquet, nyic, nyiquet, tiro, tiroret, franceset, gavatxet, mentiró, mentironet, lliberal*) com de la convivència geogràfica de variants sovint de factura oriental i occidentall (*esquerola / endívia, rovelló / pebràs, esclata-sang*, etc.) (vegeu figura 5).

Un interès especial mereix el microatles del substrat català de Múrcia realitzat per Joan A. Sempere Martínez (1995). Es tracta d'un conjunt de quaranta-set mapes lingüístics referents a mots residuals catalans del murcià (*llenca, magencar, coguda, escascullar, sorell, remor*, etc.). L'autor, després de revisar la filiació catalana d'alguns mots, comenta críticament cadascuna de les paraules cartografiades –pertanyents sobretot a l'àmbit rural i mariner– i mostra la concentració de catalanismes a la part oriental de Múrcia, des d'on alguns s'han propagat cap a Andalusia (vegeu figura 6).

En la dimensió temàtica assistim els darrers decennis a una notable ampliació que obre noves perspectives d'estudi vers la morfologia, el llenguatge mariner, l'onomàstica. Antoni M. Alcover es va revelar el pioner pel que fa a la flexió verbal: entre els anys 1912 i 1920 va recollir la variació de 68 verbs en 149 poblacions de tot el territori de parla catalana, servint-se amb una certa freqüència de nens con a informants. Aquests riquíssims materials van ser després ordenats, classificats i publicats en forma de llistes per Francesc de B. Moll (1929-1933) i han estat explotats després per diversos estudiosos (J. Allières [1963-1968] per a l'estudi del present de Subjuntiu en *-o* del català occidental; J. Torres i F. Bernat [1989] per a alguns mapes de morfologia verbal [*Com*, 9, 16.18]; jo mateix els vaig tenir en compte per a afegir el tret *-eix / -ix* dels incoatius en la partió del català en occidental i oriental [Veny 1978, 15]). D'altra banda, M. Pilar Perea, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, a través d'un projecte subvencionat per l'Institut d'Estudis Catalans, ha informatitzat aquests materials juntament amb els inèdits que es troben a l'arxiu del *Diccionari català-valencià-balear*, de Palma de Mallorca. Se'n preveu una publicació en CD-ROM. A més, sense sortir de la morfologia, Joaquim Viaplana porta a terme un

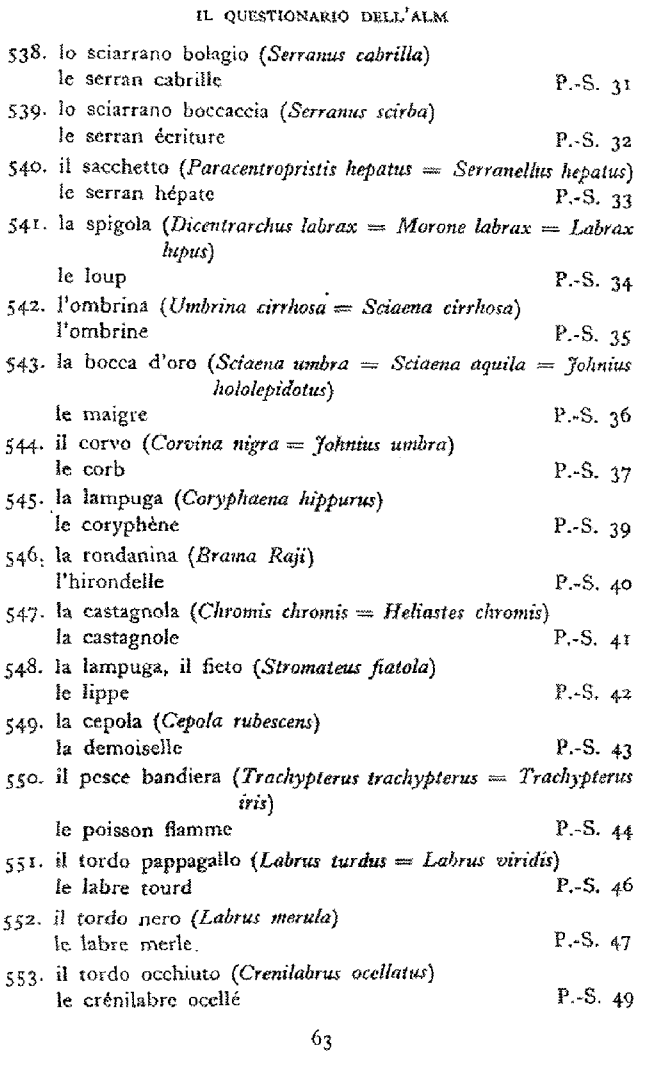

IL QUESTIONARIO DELL'ALM

538. lo sciarrano bolagio (*Serranus cabrilla*)
le serran cabrille P.-S. 31
539. lo sciarrano boccaccia (*Serranus scirba*)
le serran écriture P.-S. 32
540. il sacchetto (*Paracentropristis hepatus* = *Serranellus hepatus*)
le serran hépate P.-S. 33
541. la spigola (*Dicentrarchus labrax* = *Morone labrax* = *Labrax lupus*)
le loup P.-S. 34
542. l'ombrina (*Umbrina cirrhosa* = *Sciaena cirrhosa*)
l'ombrine P.-S. 35
543. la bocca d'oro (*Sciaena umbra* = *Sciaena aquila* = *Johnius hololepidotus*)
le maigre P.-S. 36
544. il corvo (*Corvina nigra* = *Johnius umbra*)
le corb P.-S. 37
545. la lampuga (*Coryphaena hippurus*)
le coryphène P.-S. 39
546. la rondanina (*Brama Raji*)
l'hirondelle P.-S. 40
547. la castagnola (*Chromis chromis* = *Heliastes chromis*)
la castagnole P.-S. 41
548. la lampuga, il fieto (*Stromateus fiatola*)
le lippe P.-S. 42
549. la cepola (*Cepola rubescens*)
la demoiselle P.-S. 43
550. il pesce bandiera (*Trachypterus trachypterus* = *Trachypterus iris*)
le poisson flamme P.-S. 44
551. il tordo pappagallo (*Labrus turdus* = *Labrus viridis*)
le labre tourd P.-S. 46
552. il tordo nero (*Labrus merula*)
le labre merle. P.-S. 47
553. il tordo occhiuto (*Crenilabrus ocellatus*)
le crénilabre ocellé P.-S. 49

63

Fig. 7.- Una pàgina del Qüestionari de l'*Atlante Linguistico Mediterraneo*.

ampli estudi, *Dialectometria lingüística: una aplicació al nord-occidental,* encara inèdit, que, tot aplicant la teoria lingüística a la dialectologia, comptabilitza, per via dialectomètrica, les divergències morfològiques i fonològiques del català i en traça mapes de síntesi on els diferents grups i subgrups dialectals són representats jeràrquicament amb tonalitats cromàtiques vàries.

Dins el lèxic, és notable la projecció cap a l'estudi del lèxic mariner, iniciat a un nivell geolingüístic per l'*Atlante Linguistico Mediterraneo* (*ALM*), promogut per Mirko Deanovic; el qüestionari (vegeu-ne un fragment a figura 7), de 810 conceptes,

Ge 1	pẹlumíđẹ	Al 2	pehelịmộ^{e}; lé:šɐ
Ge 2	sẹ́rbjẹ	Gr 1	léšɐ, bẹrđərò
Ge 3	sẹrbiọ́lẹ	Gr 2	bẹrđərọ́:
Ge 4	sirbiẹ +.	Ma 1	pehəlịmṓŋ
B 1	sẹrbiọ́lẹ, sérbjẹ	Ma 2	pehə limộŋ
B 2	ø	Ml 1	pẹ́ limộ; léšɐ
B 3	bẹrđẹrọ́l	Ca 1	pẹ́ đə limộŋ
Ta 1	bẹrđẹrọ́l	Ca 2	péĥə limṓŋ
Ta 2	bẹrđẹrọ́l	Ce 1	péĥə limṓŋ
Ta 3	š̊ónɐ	H 1	limṓŋ
Cs 1	bẹrđẹrọ́l +	H 2	peĥə limộŋ
Cs 2	bẹrđẹrọ́l; lẹ́ša ø	Gs 1	ø
Cs 3	dọráọ	Lz 1	ø
V 1	berđerọ́l	Lz 2	ø
V 2	verđerọ́l	Fv 1	huré: [?]
A 1	verđerọ́l, doráo	Fv 2	međrəgá:
A 2	verđerọ́l	GC 1	ø / međrəgậ
A 3	verđerọ́l	GC 2	hó:bɐ; peĥə́řẹ́ị
A 4	verđerọ́l	GC 3	ŕomé:rọ
Mall 1 ...	vẹrđẹrọ́l	GC 4	ø
Mall 2 ...	vẹrđẹrọ́l; sírvi ø	Tf 1	hurẹ́l
Mall 3 ...	vẹrđẹrọ́l; sirviọ́lẹ ø	Tf 2	pámpeno đe ạḷtúri
Mall 4 ...	sirviọ́lẹ	Go 1	ø
Men 1 ...	sírviə	Go 2	ø
Men 2 ...	vərdərọ́l	LP 1	ø
Men 3 ...	sirviọ́lə	LP 2	ø
Ib 1	vẹrđẹrọ́l x; sirviọ́lẹ; sírviẹ ø	Hi 1	međrəgạ́l
Mu 1	sẹrbịólɐ	Hi 2	ø
Mu 2	léšɐ	SS 1	ø
Al 1	léšɐ	SS 2	ø

Fig. 8.- Informació (parcial) del *Léxico de los Marineros Peninsulares* (núm. 601) relativa a la 'círvia' (Seriola *Dumerilii*)

s'ha aplicat a 125 localitats de la costa mediterrània i les enquestes començaren el 1956. Els materials es guarden a la Fundació Cini de Venècia, però l'obra ha restat inèdita. Moll es va encarregar de les set enquestes del litoral català.

A partir d'aquest model, Manuel Alvar va tenir la idea d'estudiar el llenguatge mariner de tota la costa de la Península Ibèrica. El que havia de ser un *Atlas Lingüístico de los Marineros Peninsulares* esdevingué un *Léxico de los Marineros Peninsulares* (*LMP*) (1985-1989), és a dir, conjunt de materials geolingüístics presentats en forma de llistes. El qüestionari és bàsicament una traducció del de *l'ALM*; les 853 preguntes s'han reduït a 752 conceptes referents a noms de barques i les seves parts, meteorologia, relleu marí, fauna marina, etc. Respecte a l'*ALM* té en compte la costa atlàntica i augmenta el nombre de punts de la costa mediterrània; vint-i-set ports, d'un total de 117, pertanyen a l'àrea catalana, les enquestes de la qual van ser dutes a terme, entre 1973 i 1975, per un equip coordinat per J. Veny.[5] Les enquestes s'estenen de Roses a Santa Pola i comprenen les Balears (però no l'Alguer ni la costa rossellonesa). És interessant la visió de conjunt del llenguatge mariner que ofereix aquesta obra (vegeu-ne una mostra parcial a figura 8), tot i que s'ha de comptar amb un percentatge de materials equívocs imputable a la mateixa naturalesa de l'enquesta

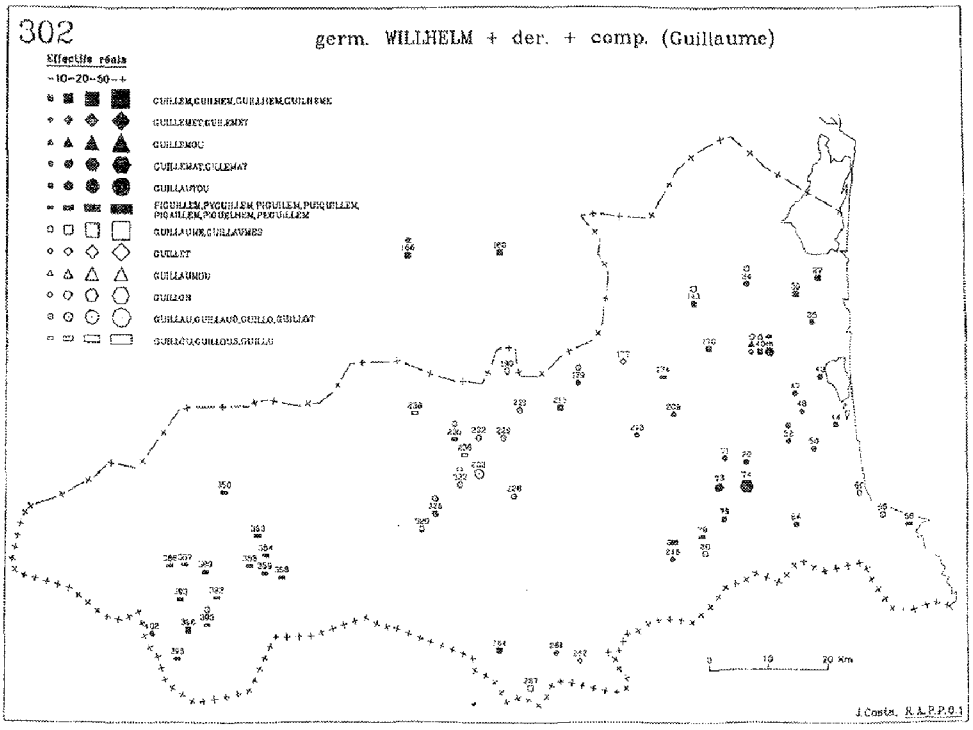

Fig. 9.- Dues mostres del *Répertoire-atlas Patronymique des Pyrénées Orientales au XIX siècle.*

(5) Les enquestes van córrer a càrrec de L. Alpera, Montserrat Badia, F. Gimeno, J. López Casanovas, J. Martí, J. Rafel i J. Veny.

(amb confusions d'espècies afins especialment freqüent en els noms dels peixos plans, les rajades, els taurons); és de doldre que els coordinadors de cada àrea no hagin pogut corregir les proves abans de veure la llum pública, ço que hauria evitat un cert nombre d'errors de lectura dels materials dels quaderns d'enquesta.

Una part d'aquestes dades, corresponents a setze enquestes, confrontades en alguns casos amb els de l'*ALM*, des de Roses a Sant Carles de la Ràpita, més les Balears i quatre ports del Rosselló (enquestes de Boisgontier), fins un total de prop de cinc-cents conceptes constitueixen l'aportació del català al nou *Atlas Linguistique des Côtes de l'Arc Nord-Occidental de la Méditerranée* (*ALCANOM*), coordinat per Philippe Dalbéra i subvencionat per l'Académie des Langues Dialectales de Mònaco. L'atles comprèn el litoral mediterrani que va de Tortosa fins a Florència, amb els parlars llenguadocians, provençals i genovesos, a més dels catalans.

La costa atlàntica s'ha beneficiat també de l'*Atlas linguístico do litoral português. Fauna e flora* (Lisboa 1987), de Gabriela Vitorino.

L'expansió temàtica de la geolingüística ha arribat també a l'onomàstica des de les terres extremes septentrionals del domini, vertebrada sobre els noms de persona i els malnoms. Jordi Costa, professor a la Universitat de Perpinyà, deixeble d'Enric Guiter, que ja havia mostrat la seva habilitat cartogràfica en la preparació i edició de l'*Atlas Sacaze*, ja comentat, ens ha ofert recentment un *Répertoire-Atlas patronymique des Pyrénées Orientales au XIXe siècle* (1994). Es tracta d'un repertori de cognoms del

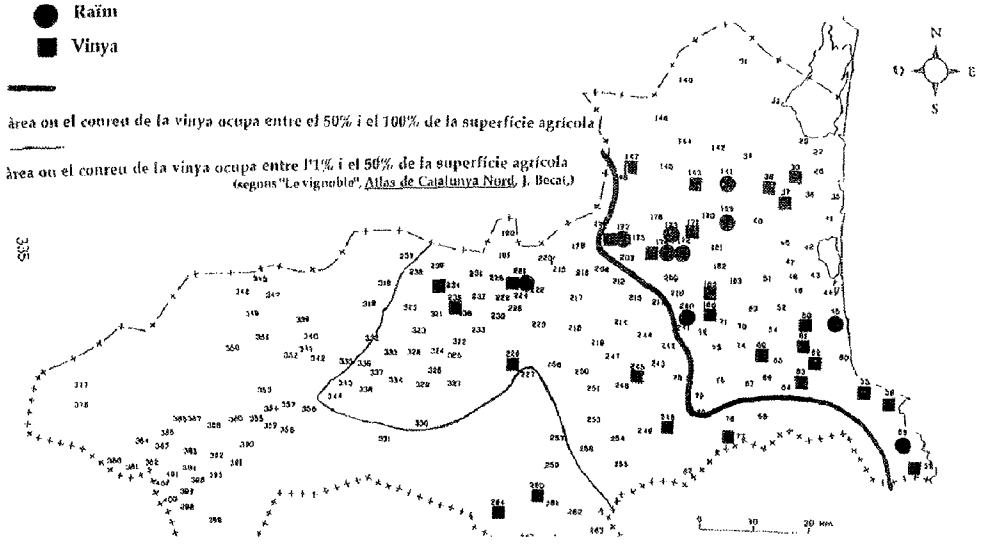

Fig. 10.- Malnoms relacionats amb la vinya i el vi i les àrees vitícoles al Rosselló (Tirach 1997).

Rosselló (exactament 11.176), basat en les llistes de censos de 1841, processats informàticament, corresponents a 236 punts de l'àrea rossellonesa. A més de llistes de patrònims per població, per ordre alfabètic, amb efectius reals i relatius, així com dels 300 de major freqüència i extensió, Costa presenta un total de 303 mapes dobles del mateix cognom: a la llegenda hi figura l'ètim i a cada nom, amb grafies diverses (*Guillem, Guilhem...*), amb derivats (*Guillemet*) i amb compostos (*Piguillem*), corresponen uns símbols de dimensió variable segons les ocurrències reals (-10, -20, -50, +50), o relatives, és a dir, segons el percentatge de portadors del llinatge en relació amb la població total (-1, -2, -5, +5) (vegeu figura 9). La presentació cartogràfica permet de veure les àrees de concentració de certs cognoms i de destriar els elements pròpiament catalans dels occitans, que són abundosos i reflecteixen eloqüentment el freqüent flux migratori des de més enllà de les Corberes, particularment intens els segles XVIII i XIX, amb repercussions notables en la fesomia dialectal del català rossellonès.

La malnominació ha conegut una innovació metodològica que és la seva presentació cartogràfica. Normalment es fan estudis monogràfics dels malnoms d'una població. Però Pasqual Tirach, en la seva tesi doctoral *Malnominació a Catalunya Nord* (1997), ha seguit camins menys fressats. Després d'enquestar durant deu anys (1986-1996) en 222 pobles dels Pirineus Orientals i de recollir més de 13.000 sobrenoms, després de classificar aquests materials i d'estudiar-ne aspectes morfosintàctics,

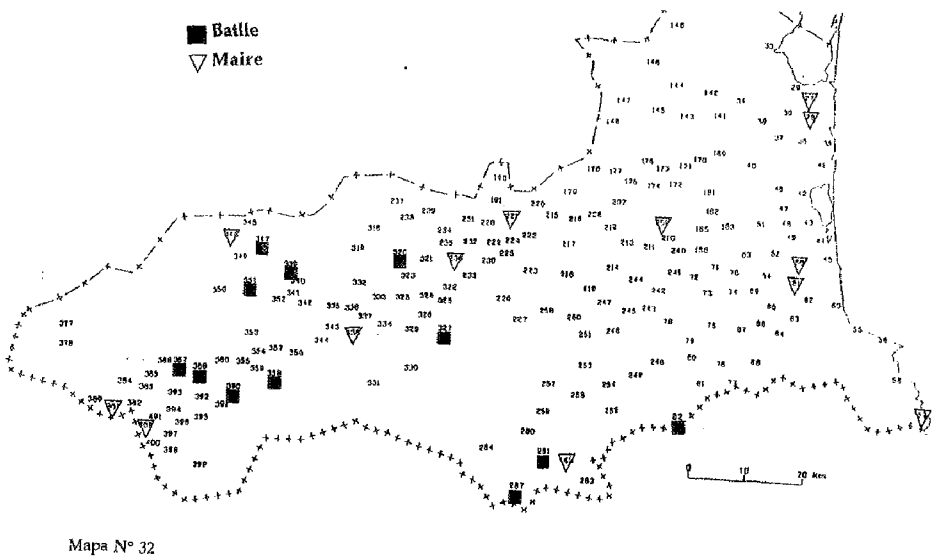

Fig. 11.- Els malnoms Batlle i Maire al Rosselló (Tirach 1997).

semàntics, fonètics, retòrics i antropològics, presenta 36 mapes on, a un nivell geolingüístic, es veuen, per exemple, les àrees de distribució de *cal / can*, del sufix *-aire*, *-eire*, el percentatge d'occitanismes, gal·licismes i rossellonismes a cada comarca, així com el predomini de noms relatius a porcins, èquids, ocells, ocells de mar i estany, religió, vegetals, la guilla, etc., que han generat sobrenoms. No sempre resulten eloqüents els mapes, però alguna conclusió es pot extreure relativa a una major influència del francès a la plana del Rosselló o a la major densitat de malnoms vinculats amb el raïm i la vinya en l'àrea de conreu vitícola (*en Vinyavella, en Rapa*) enfront de la menor de la Cerdanya (vegeu figura 10); també es constata la notable presència de castellanismes en aquesta enfront de la de rossellonismes a la plana del Rosselló, la concentració de *Batlle* a l'oest i sud enfront del predomini de *mere* (fr. *maire*) a l'est (vegeu figura 11), o la profusió de noms relacionats amb la religió a tota l'àrea (*l'Abat, el Bisbe, el Flare*, etc.).

La geolingüística o geografia lingüística, com diu el seu nom, s'ha ocupat de la llengua des de l'angle de la diferenciació horitzontal, geogràfica. Només en països on aquesta diversificació és escassa o pràcticament nul·la, com els Estats Units i el Canadà, s'han fet intents d'unir l'eix social al geogràfic. El *Linguistic Atlas of New England*, formant part del projecte global *Linguistic Atlas of the United States and Canada*, n'és un exemple. Més a prop de nosaltres, García Mouton-Moreno (1994), en l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Castilla-La Mancha*, en curs de realització, reuneixen dades fonètiques referents a parlants masculins i femenins, que presenten algunes diferències, i es proposen fer enquesta sociolingüística a cinc ciutats castellano-manxegues, segons variables d'edat, nivell d'instrucció, sexe i barri, a un 1/3.000 del total de la població i en funció de tres registres de formalitat.

CARTE CUMULATIVE

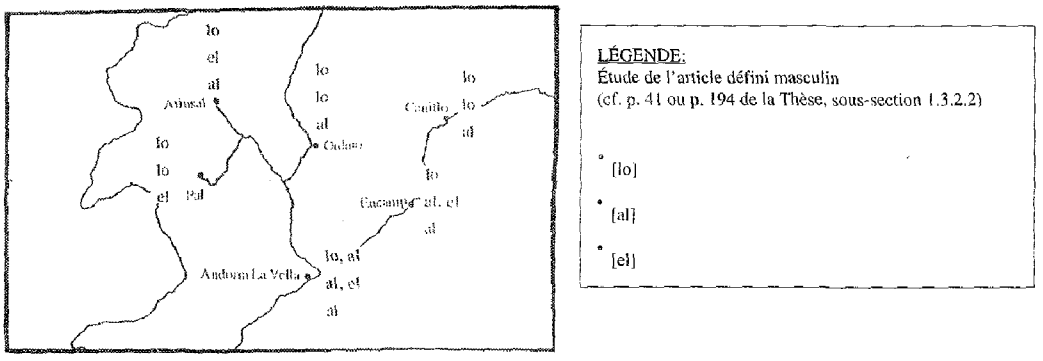

Fig. 12.- Distribució geogràfica i generacional de l'article definit en andorrà (Rabassa 1994).

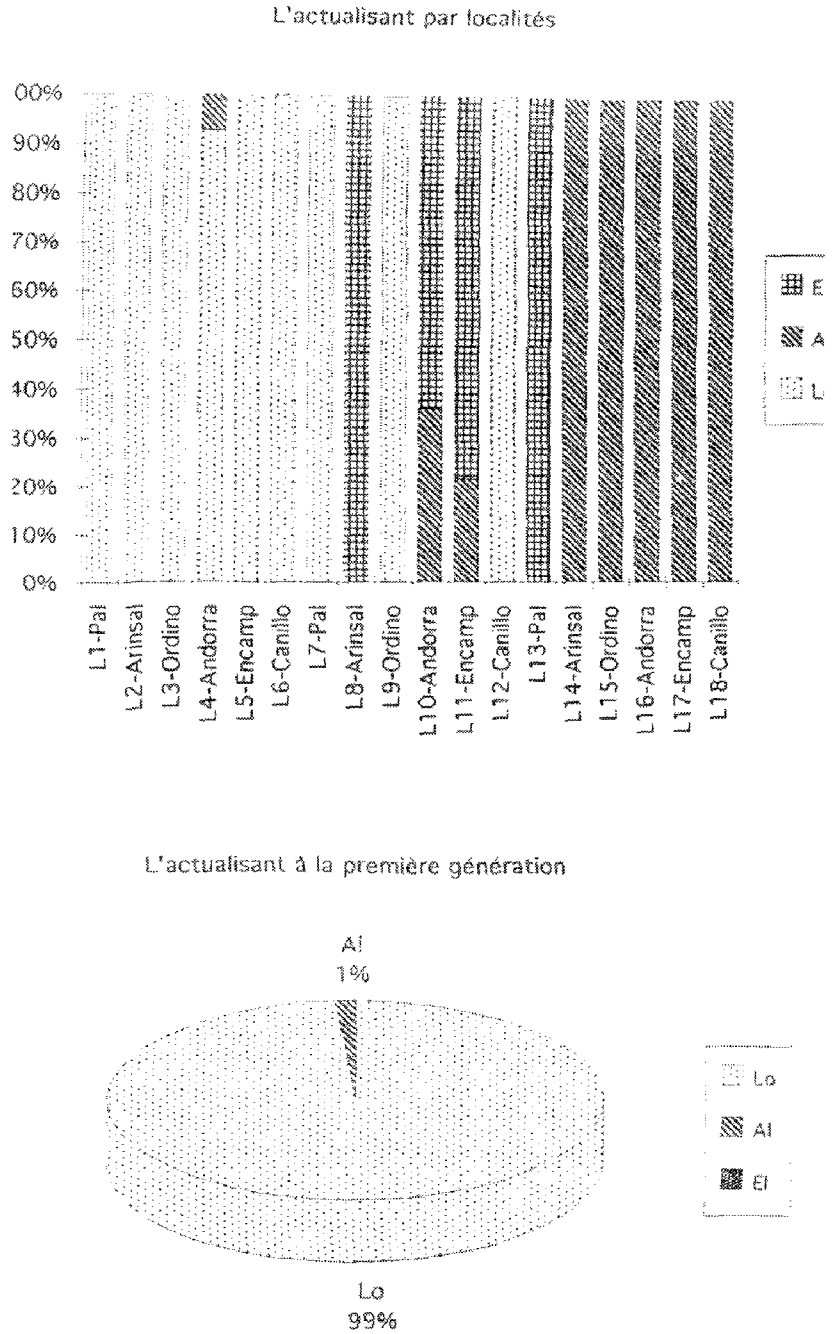

Fig. 13.- Gràfics de la distribució de l'article definit per localitats i generacions en andorrà (Rabassa 1994).

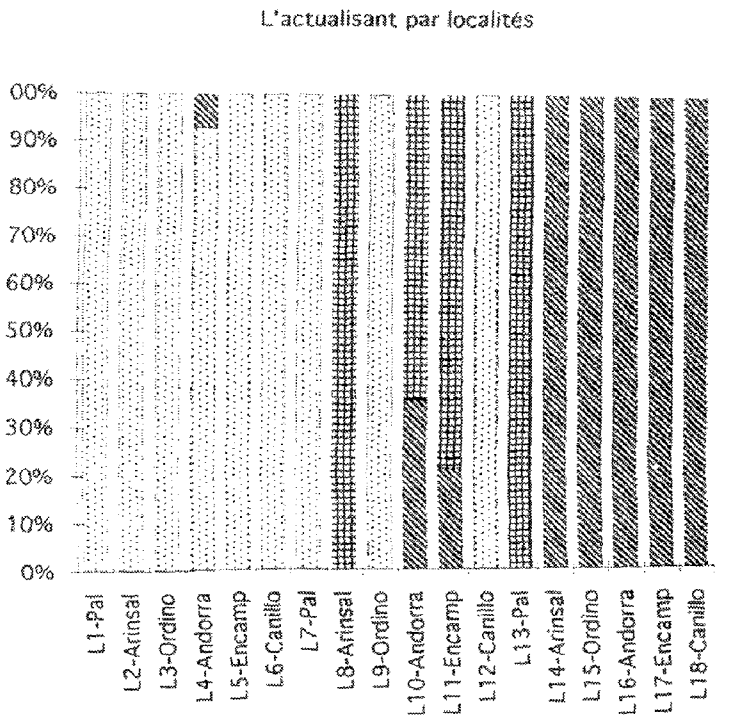

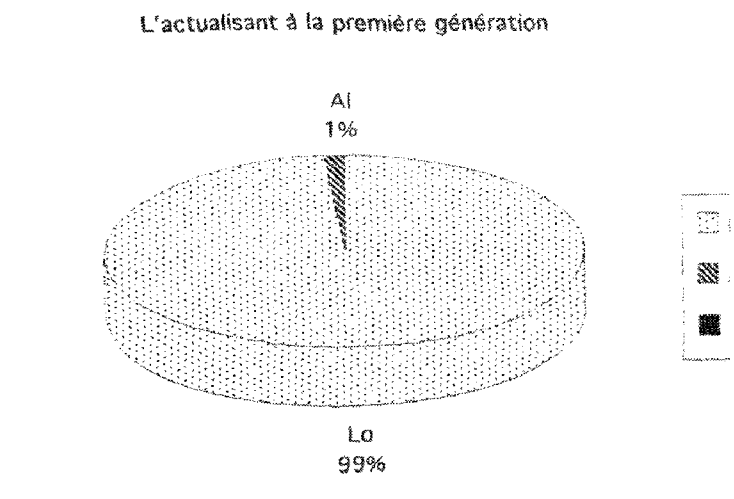

Fig. 14.- Gràfics de la distribució de l'article definit per generacions en andorrà (Rabassa 1994).

És cert que, especialment als nuclis més populosos, les diferències dialectals segons les variables suara esmentades tenen un cert relleu. En un treball inèdit, Peroy-Turull (1986) feien veure com, a Lleida, al concepte 'albercoc', en una enquesta feta a deu informadors, cinc joves i cinc d'edat més avançada, corresponia un ventall de set variants formals: *aubergínia, aurigínia, asbergínia, auregina, abergina, obergínia, aubergina.* Aquesta variació difícilment apareix en una enquesta de dialectologia tradicional a partir d'un o dos subjectes considerats representatius. A casa nostra, Joan Martí (1985) ha estudiat la variació dialectal a tres localitats del Priorat (Marçà, la Torre de Fontaubella, Margalef) i a una de l'Alt Camp (Alió) a través de tres generacions, servint-se d'un qüestionari de fonètica i lèxic de 329 preguntes; les conclusions no per esperades són menys interessants: solució de continuïtat entre les generacions 1 i 3, mentre la 2 fa de pont, canvis més perceptibles en lèxic que en fonètica i més notable en poblacions de frontera (Marçà i la Torre de Fontaubella), procés d'anivellament cap a les formes orientals a causa de l'escolarització, els mitjans de comunicació i el prestigi del model oriental, identificat en certa manera amb la normativa. Aquest estudi no presenta una dimensió cartogràfica, com tampoc el de Núria Vilà (1991) que, prenent com a base de treball les eines agrícoles al Baix Camp, fa un enfocament etnolingüístic, semàntic i sociolingüístic.

Però darrerament hi ha hagut alguna temptativa d'incorporar la sociolingüística a la geolingüística a partir només de la variable edat, el que en podríem dir *geolingüística social.* Lídia Rabassa, professora a la Universitat de Toulouse-le-Mirail, és autora d'un treball sobre els parlars andorrans amb aquesta orientació: *Phonétique, phonologie et morphologie nominale du catalan andorran: le système et ses variations* (1994). Enquesta divuit informadors de sis localitats del Principat, tres per localitat pertanyents a tres generaçions (primera: més de 60 anys; segona: entre 30 i 60; tercera: entre 20 i 30) i hi estudia aspectes fònics i de morfologia nominal, que representa cartogràficament i en forma de gràfics. Així, es mapifiquen els resultats de l'article definit davant consonant (*lo, el, al*) i s'observa l'estabilitat de la forma tradicional *lo* en la primera generació (tret d'Andorra la Vella on ja alterna amb *al*), el començament de la penetració de *el / al* a la segona generació i el triomf de *al / el* entre els joves; uns gràfics amb percentatges completen la informació (vegeu figures 12, 13 i 14). Les dades no fan més que confirmar la creixent orientalització dels parlars andorrans. Aportació valuosa al coneixement integral de las seva estructura fonètica i morfològica. Cal dir, de tota manera, que els sociolingüistes no deuen considerar gaire canònica la introducció del seu mètode en la geolingüística utilitzant un informador tant per a Canillo (396 habitants) com per a Andorra la Vella (8.833 habitants), car sembla que el nombre d'informadors hauria d'estar en relació amb el nombre d'ànimes de cada població.

En conclusió, la recerca geolingüística a casa nostra s'ha beneficiat de projectes d'altres estats per raons de pertinença política, però també els investigadors del nostre

domini lingüístic han mostrat una continuada inquietud per aquest tipus d'estudi que han impulsat i enriquit amb la realització d'atles nacionals, regionals i comarcals i amb una remarcable ampliació temàtica. En aquesta línia, caldria posar les bases d'un atles folklòric, com el suís de P. Geiger i A. Weiss, intentar elaborar un atles paremiològic, com el dels italians, o un atles parlant com el dels Alps Centrals de Goebl. Per al primer, potser ja hem arribat un xic massa tard per la decadència de la cultura popular; per al segon, les dificultats són grans de cara a un enfocament geolingüístic; el darrer, fill brillant del progrés tecnològic, fa bonic, és espectacular.

JOAN VENY
Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

a) Sigles i abreviatures d'atles lingüístics

AIS = K. Jaberg - J. Jud (1928-1940) *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* [Atlante Italo-Svizzero], Zofingen, 8 vols.

ALA = A. Griera (1960) *Atlas Lingüístic d'Andorra*; Barcelona, Polígrafa.

ALC = A. Griera (1923-1964) *Atlas Lingüístic de Catalunya*, vuit volums, Barcelona.

ALCV = J. Colomina (director) *Atles Lingüístic de la Comunitat Valenciana*, València, Generalitat Valenciana (en premsa).

ALDC = J. Veny - L. Pons (directors) *Atles Lingüístic del Domini Català*, Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans (en curs d'elaboració).

ALDT = L. Gimeno Betí (1997) *Atles Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística, IV.

ALF = J. Gilliéron (1902-1910) *Atlas Linguistique de la France*, Paris.

ALI = M. G. Bartoli, G. Vidossi, B. A. Terracini, G. Bonfante, C. Grassi, A. Genre, L. Massobrio (1995-1996) *Atlante Linguistico Italiano*, I i II, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

ALiR = M. Contini - G. Tuaillon (directors) (1996) *Atlas Linguistique Roman* (un volum cartogràfic, un de *Présentation* i un altre de *Commentaires*), Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

ALPI = *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*, I, Madrid, 1962.

ALPO = H. Guiter (1966) *Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales*, Paris.

ALTA = P. Navarro (1996) *Els parlars de la Terra Alta. 1. Estudi geolingüístic. 2. Atles Lingüístic de la Terra Alta (ALTA)*, 2 vols., Diputació de Tarragona.

ALVMA = J. Tormo, *Atles Lingüístic del Valencià Meridional i l'Alacantí* (en curs d'elaboració).

Atlas Sacaze = G. Costa (1986), *Atlas Linguistique Sacaze des confins catalano-languedociens*, Sant Esteve.

LMP = M. Alvar (1985-1989, *Léxico de los Marineros Peninsulares*, Madrid, Arco.

RAPO = G. Costa (1994) *Répertoire-atlas patronymique des Pyrénées Orientales au XIXe siècle*, Perpignan, Presses Universitaires de Perpignan - Centre de Recerques i d'Estudis Catalans.

b) Altres obres

ALCOVER, A. MOLL, F. de B. (1929-1932) «La flexió verbal en els dialectes catalans recollida personalment a 149 poblacions per Mn. A. M. Alcover», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, 2 (1929), pp. 73-184, 3 (1930), 73-168, 4 (1931), 9-104, 5 (1932), 9-72.

ALINEI, M. (1994) «L'*Atlas Linguarum Europae*: risultati, struttura, storia, prospettive», dins P. GARCÍA MOUTON (ed.), *Geolingüística. Trabajos europeos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

ALLIÈRES, J. (1963-1968) «Le subjonctif en *-o* du catalan occidental», *Estudis Romànics* 12, pp. 255-265.

BOSCH, A. (1998) «El català de l'Alguer i l'*Atlante Linguistico Italiano*», treball de doctorat de la matèria *Geovariació* (curs 1997-1998).

COLON, G. (1961) «Autour de l'Atlas linguistique d'Andorre», *Zeitschrift für romanische Philologie* 77, pp. 49-69 (trad. al català dins *Estudis de filologia catalana i romànica*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 339-346).

Com 6. Mapes per a l'estudi de la llengua catalana, Barcelona, 1989, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (2a ed., Vic, Eumo).

GARCÍA MOUTON, P. (ed.) (1994) *Geolingüística. Trabajos europeos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

KRÜGER, F. (1913) *Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon*, Hamburg (i dins *Revue de Linguistique Romane*, II, 1911, i V, 1913).

MARTÍ CASTELL, J. (1985) «Dialectologia social. Estudi de les localitats de Marçà, la Torre de Fontaubella, Margalef de Montsant i Alió», dins J. VENY-J. M. PUJALS (eds.), *Actes del Setè Col·loqui Internacional de llengua i literatura catalanes* (Tarragona-Salou 1985), Abadia de Montserrat, pp. 545-583.

PEROY, C. / TURULL, A. (1986) *Manteniment, recessió i pèrdua a la parla de Lleida*, Lleida (treball inèdit).

POLANCO, L. (1984) «Llengua i dialecte: una aplicació dialectomètrica a la llengua catalana», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, Universitat de València, I, pp. 267-276

(reproduït a A. FERRANDO (ed.) *Miscel·lània Sanchis Guarner, III*, Barcelona, Abadia de Monterrat, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, pp. 1-28

POP, S. (1950) *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquête linguistique*, Louvain.

— (1955) *Bibliographie des questionnaires linguistiques*, Louvain, Comité International Permanent de Linguistes.

RABASSA, L. (1994) *Phonétique, phonologie et morphologie nominale du catalan andorran: le système et ses variations*, Université de Toulouse-le-Mirail, tesi de doctorat.

SALOW, K. (1912) *Sprachgeographische Untersuchungen über des östlichen Teil des katalanisch-languedokischen Grenzgebietes*, Hamburg.

SEMPERE MARTÍNEZ, J. A. (1995) *Geografía lingüística del murciano en relación al substrato catalán*, Murcia, Real Academia Alfonso X el Sabio.

TIRACH, P. (1997) *Malnominació a la Catalunya Nord. Estudi sincrònic dels sobrenoms nord-catalans, testimoniatges lingüístics i culturals*, Universitat de Perpinyà, tesi de doctorat.

VENY, J. (1978) *Els parlars*, Barcelona, Dopesa (des de la tercera edició, *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*, Palma de Mallorca, 1982).

VENY, J. (1986) *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

— (1991a) *Mots d'ahir i mots d'avui*, Barcelona, Empúries.

— (1991b) «Où va la dialectologie?», *Quaderni di semantica XII*, 2, pp. 317- 325.

VENY, J. / PONS, L. (1998) *Atles Lingüístic del Domini Català. Etnotextos del català oriental*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (en premsa).

VILÀ, N. (1991) *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles al Baix Camp*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

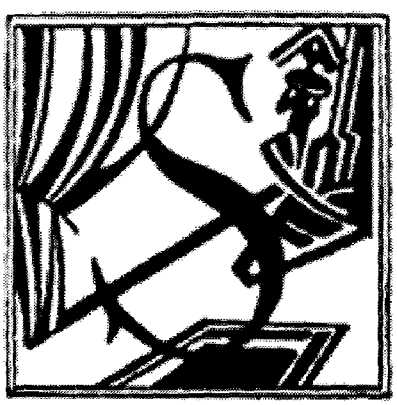

EMILI BOIX

LA VARIACIÓ SOCIAL[1]

A quelli soli infatti che avevano un uguale compito fu data la stessa lingua: per esempio, fu una per tutti gli architetti, una per tutti quelli che rimuovevano i massi, una per tutti quelli che li procuravano, e così accadde per ogni gruppo di lavoratori. E quante erano le varie mansioni degli addetti alla construzione, tanti furono i linguaggi in cui gli uomini furono divisi. (Dante Alighieri. *De vulgari eloquentia, Opere latine,* Milano, Rizzoli, 1965, 34, I,VII; trad. it. de M. Felisatti.)

No res menys entre persones de bon ingeni o esperiència, fàcilment se coneix dits vocables esser de Empurdà, o de Urgell, o de Mallorques, o de Xàtiva, o de les Muntanyes, o pagesívols, dels quals no acostumen a usar los cortesans ne elegants parladors e trobadors. (*Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* (s. XV) –Badia 1950-1953: n. 37.)

A. INTRODUCCIÓ

A.1. Estratificació i convencionalització socials

Qualsevol alumne aplicat i qualsevol parlant socialitzat com déu mana coneixen i reconeixen que hi ha variació social en la llengua. Part d'aquest coneixement sociolingüístic és ben conscient i tot: és fruit d'un adoctrinament repetit i persistent. En català algú ens ha alliçonat més d'una vegada amb un: «parla-li de vostè quan el saludis!» o algú altre, amb la condescendència del superior, ens ha deixat anar un «ja em pots parlar de tu...», que només ella (o ell) estava legitimada a autoritzar...

Sigui com a resultat d'una norma d'ús explícita, com en el cas de les formes personals d'adreçament personal *–tu, vostè* i *vós* en català modern– a què acabem d'al·ludir, sigui implícitament o inconscientment, el comportament lingüístic simbolitza i reflecteix, de manera més o menys indirecta, molts aspectes de la desigualtat i la diversitat socials. Així, els que podríem anomenar «universals» de la desigualtat social –fonamentalment les diferències en la distribució i control del poder i la riquesa, en forma de propietats i d'ingressos– es manifesten arreu i persistentment en totes les llengües. Ja Dante escrivia que la gent parlava diferent segons quines fossin les feines amb què es guanyaven el pa. I, en la nostra tradició, ja en el segle XV, les *Regles*

(1) Vull agrair a Núria Alturo la lectura atenta d'aquest article i a Joan Solé les informacions recents. La responsabilitat de l'article és meva, és clar. Aquest article forma part del projecte «Variació i llenguatge» i ha rebut un ajut de la DGICYT (projecte PB90-0505) i de la CIRIT (CS93-1017).

d'esquivar vocables... mostren que aleshores hi havia variació social. Molt més a prop de nosaltres William Labov i l'escola variacionista que ell inicià als anys seixanta han demostrat que els canvis en les variables lingüístiques, sobretot fonètiques, estan relacionats amb llur rol com a símbols d'un conflicte social (Labov 1994: 300-303; vegeu per al català Turell 1995:17-49).

Ara bé: els parlants sabem més com funciona la variació sociolingüística i sabem molt millor comportar-nos apropiadament (el «know how») que no pas sabem descriure què fem o per què ho fem (el «know what») (Robinson 1979: 217). Es comprèn, doncs, que hi hagi una enganyadora transparència en la visió (en la mala visió, en els prejudicis que cal vèncer) que se sol tenir d'aquests aspectes sociolingüístics i pragmàtics («ja se sap de què va»). Les diferències d'hàbits de consum (en el vestit o en el menjar, per exemple) o les manifestacions discursives de les diferències de classe o estrat social són perceptibles. En general, els parlants creuen que en saben. En canvi, en altres aspectes de la llengua, com els morfosintàctics, els parlants, de bon començament, creuen que no saben res... com els infants dels poblets que s'espaordien quan mossèn Antoni Maria Alcover els demanava les llistes de conjugacions verbals, en les seves excursions de recerca dialectal l'any 1906... (Alcover 1988: 33). Els coneixements i les ideologies dels parlants són, doncs, clarament diferents segons l'aspecte del comportament lingüístic que volem descriure.

En darrer terme, les diferents ideologies o representacions que els parlants tenen de la variació lingüística són d'arrel social, en la mesura que construïm socialment la realitat. Vegeu l'obra clàssica de sociologia del coneixement de Berger i Luckmann (1966), Tejerina (1992) per a una aplicació a les relacions entre llengua i nacionalisme, i Siguan (1979: 53-55) per a les relacions entre llengua i socialització. Interioritzem una determinada visió i classificació del món a partir de la socialització. El nostre coneixement i reconeixement de les varietats del repertori de la comunitat en què vivim i parlem ve explicat en darrera instància per aquesta socialització. Bona part de les normes d'ús lingüístic són mantingudes i reproduïdes gràcies a mecanismes de control social, com la ridiculització o la correcció (Schlieben 1977 [1973]: 138-139). Així trobem manifestacions de normes socials inculcades i interioritzades per part dels parlants que sovint s'han autonomitzat de causes antigues –són un dels molts efectes d'histèresi. Per exemple, la norma de convergència sistemàtica cap a l'intertocutor de parla castellana continua aplicant-se tot i que la majoria d'individus que parlen en castellà entenen el català a la Catalunya dels noranta.

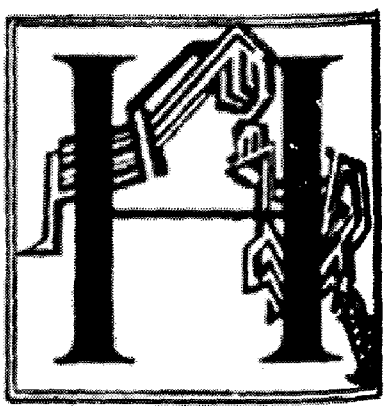

És prou sabut que per a l'explicació de la identitat social dels individus i grups no n'hi ha prou a recórrer a factors aïllats ni fixos. Grups i individus construeixen i projecten identitats segons que apliquen uns o altres marcs de similaritat i diferència (vegeu Tajfel 1974 i Bourhis i Leyens (eds.) (1996) per a la perspectiva de la psicologia social; i Jenkins 1996 des de la sociologia). Les diverses varietats –generacionals,

geogràfiques, de nivell de domini de la llengua estàndard i/o escrita, les pròpiament dites socials, les de gènere...– s'encavalquen les unes amb les altres i simbolitzen les diferències de poder i riquesa. La complexitat d'aquesta imbricació entre les diferents varietats i diferents identitats socials ens adverteix de no ensopegar amb simplificacions. Com més alt sigui l'estrat social de pertinença d'un parlant, per exemple, és més probable que la diversitat geogràfica o social en l'interior d'aquest sector sigui menor. De manera semblant, en la mesura que els habitants d'una zona geodialectal estiguin més especialitzats en una determinada ocupació, és més probable que la varietat usada pels seus habitants passi a rebre les connotacions d'aquesta ocupació. Els atributs «pagès» o «rústic» han estat identificats amb els de «pobre» o «inferior» per als habitants de les ciutats o les viles.

L'estratificació social es troba relacionada amb d'altres factors (gènere, edat, grup ètnic...), però no és equipol·lent amb aquests factors sinó el factor més decisiu (Berruto 1995:117-146). Aquí repassarem alguns estudis sobre la variació sociolectal exclusivament i no la confondrem amb aquests altres factors que sovint se solen anomenar també socials (Martí 1985).

L'estratificació i distinció socials canvien de contingut –les pautes de consum i d'imatge guanyen un paper cada vegada més important en les societats ocidentals, complexes i dinàmiques. Actualment les classes socials, que són les manifestacions històriques més significatives d'aquesta estratificació social arreu del món industrial i postindustrial actual, no desapareixen, però (vegeu Miguélez *et al.* 1997 per a una presentació recent). La relativa opacitat de l'estratificació social ve donada per la major mobilitat social existent i pel discurs ideològic dominant que difon una visió individualista d'igualtat d'oportunitats teòrica, davant de la llei i davant del mercat. Aquesta discussió –gens teòrica perquè afecta la política *tout court*– ha arribat massa poc a les ribes de les illes d'alguns filòlegs. Resultat d'aquest aïllament entre científics socials i filòlegs és que «la *variació diastràtica* (en dialectes socials o *sociolectes*) és segurament l'eix menys estructurat en la teorització sobre la variació» (Maingueneau i Salvador 1995). I els estudiosos del català no ens en salvem, d'aquest judici. Les mateixes introduccions a la sociolingüística o a la variació als països de llengua catalana tracten d'esquitllentes el tema de la variació sociolectal (vegeu Castellanos i Pazos 1995: 56-65; Mollà i Palanca 1987:88).

Intentaré en aquest article situar, d'una banda, alguns dels problemes principals que se solen plantejar els investigadors en variació social; d'altra banda, valorar quins d'aquests problemes –sobretot, de quina manera– s'han plantejat en l'estudi de la variació social en la llengua catalana. Al llarg del text i en el tercer i darrer apartat, com a conclusió, suggeriré algunes pistes de recerca.

Els (socio)lingüistes suposem que els grups socials (agregats que mostren una densitat d'interacció relativament elevada, amb rols recíprocs i lligams integratius

entre els seus membres) tendeixen a ser assenyalats o marcats lingüísticament, per tant, molt dúctilment. L'interessant per al sociolingüista, en estudiar la variació, sigui quina sigui, és entendre com aquestes diferències, per convenció, arriben a significar alguna cosa, com s'avaluen aquestes diferències i com canvien amb el temps. Investigar la convencionalització significa, en paraules de Ferguson (1994: 15), estudiar:

> [...] el procés mitjançant el qual els membres d'una comunitat arriben a relacionar determinades agrupacions de sons amb determinats significats, de manera que poden comunicar-se verbalment, tot i que ni tan sols dos parlants parlen exactament de la mateixa manera i tot i que la llengua compartida no pari de canviar (traducció meva).

Qualsevol aspecte del comportament lingüístic pot ser convencionalitzat socialment, però alguns tenen més probabilitats d'ésser-ho, com han assenyalat els psicòlegs socials. Robinson (1979: 240-241) suggereix que ho són més els aspectes més perceptibles i més invariants, com les salutacions, les pautes entonatives i algunes preferències lèxiques. En català, en sabem ben poca cosa. Les recerques monogràfiques que comencen a fer-se sobre el català col·loquial d'una banda, i sobre els mecanismes de la conversa, d'una altra, poden ajudar a examinar la «manipulació» en les interaccions concretes d'aquests indicadors socials. No sols es pot afirmar allò de «Digue'm qui ets i et diré com parles» [i a l'inrevés] sinó també «Digue'm qui ets i et diré com et parlen» [i també a l'inrevés].[2] Són molt visibles les formes d'adreçament, un clar senyal de poder i solidaritat socials, les quals arriben a ser fixades en «manuals de bones maneres» i en les instruccions de protocol (p. ex. BOE del 4 d'agost de 1983). Però hi ha moltes altres estratègies pragmàtiques que són, per tant, manifestacions més o menys convencionalitzades de la variació i desigualtat socials.

Els processos de convencionalització social poden interessar per moltes raons: per les seves implicacions per al canvi lingüístic, per al canvi social i per a la teoria lingüística mateixa (Guy 1988). La recerca sobre els processos de convencionalització social inclou tres grans aspectes interrelacionats de les varietats socials:

1-. conèixer-ne l'ús;

2-. conèixer-ne les representacions o ideologies, o avaluacions (vegeu-ne un estat de la qüestió a Schieffelin i Woolard 1994); i

3-. conèixer la gènesi, aprenentatge i evolució, tant d'1 com de 2.

Els estudis sobre la variació social poques vegades examinen aquestes tres vessants d'una manera conjunta, que en permeti entendre l'entrellat, els perquès de les diferències. La diversitat és encara més gran en els enfocaments que s'adopten en aquests estudis. A grans trets –reduint a un videoclip una gran novel·la riu– els enfocaments se situen en una gradació entre dues visions extremes, els mateixos dos grans pols entre

(2) Bernard Shaw ens ho recorda en boca del professor de fonètica Higgins a *Pigmalió*: «La diferència entre una senyora i una venedora de flors no està en com es comporten sinó precisament en la forma com són tractades per les altres persones.»

els quals se situen i discuteixen els científics socials: la visió que posa l'èmfasi en el manteniment i la cohesió i la visió oposada que posa l'èmfasi en el canvi i el conflicte.

— D'una banda, les visions consensualistes posen més èmfasi en el que trava i dóna cohesió a la societat, i no tant en el que la divideix. Les descripcions estructuralistes i funcionalistes es troben en aquest pol de la gradació. Des d'aquest enfocament cada comportament ve guiat per unes normes socials que tenen sentit, que encaixen dins d'una estructura social determinada. Aquests enfocaments tendeixen a descriure un ordre social compacte que permet poques possibilitats de canvi (vegeu Williams 1992: 235; Guy 1988). La societat és percebuda com una gran estructura «où tout se tient».

— D'una altra banda, les visions conflictivistes posen més el pes en la fricció i la lluita socials que obren les possibilitats al canvi, a l'evolució. Els enfocaments marxistes de lluita de classes en són la manifestació més coneguda.

A.2. Un marc d'anàlisi integrador: la societat com a mercat

No pretenem trencar aquí el nus gordià de la discussió entre aquestes dues grans visions de la societat. Sols ens limitem a presentar la concepció de la societat com a mercat perquè sembla un intent gens simplificador d'arribar a una síntesi integradora d'aquestes dues visions. Els conceptes d'anàlisi de Bourdieu i col·laboradors (vegeu Bourdieu i Bolstalski 1975; Bourdieu 1982 i 1992) proporcionen un marc on situar i amb què relacionar els dinamismes dels usos, ideologies i canvis lingüístics. Els conceptes d'*habitus*, *capitals* i *camps*, entre d'altres proposats per Bourdieu (1975, 1992; vegeu Boix 1993 per a un resum),[3] tenen un triple avantatge:

1-. aclareixen els espais de relacions, mòbils i de geometria variable, en què es troben els usos, representacions i canvis lingüístics. S'intenta, alhora, obtenir una visió «exterior», ètica, i una visió interior, fenomenològica, èmica, dels fets;

2-. permeten examinar transversalment aquestes relacions amb d'altres factors no lingüístics, socials, en particular, sense limitar-se a establir correlacions. A partir dels conceptes de Bourdieu, Sankoff i Laberge (1978: 239) van operacionalitzar el concepte de *mercat lingüístic*, «un índex que mesura específicament com l'activitat econòmica dels parlants, entesa en el sentit més ampli de la paraula, demana o es troba associada amb la competència amb la llengua legítima o estàndard».

3-. eviten la dicotomia excessiva entre la sincronia i la diacronia. La llengua manté trets d'estructures socials ja pretèrites. De la mateixa manera que usem molts termes d'origen religiós tot i la forta secularització social, certs sectors socials mantenen estats de llengua provinents de l'Antic Règim, ignorats per la majoria de la societat (vegeu també certs usos de l'aristocràcia mallorquina a § b.3 més endavant)

(3) Els *habitus* són «esquemes de percepció, representació i acció» , estructurats i estructuradors, que caracteritzen diferents actors i grups socials en llurs pràctiques tant conscients com infraconscients. L'*habitus* dels membres d'un grup els estilitza, els «coloreja» quan aquests actuen en els *camps socials*. Els *camps* són espais socials que tenen unes regles de joc específiques de manera que els *capitals* que s'hi empren tinguin més o menys valor, per exemple, el camp immobiliari, el d'un determinat esport, el de l'art o un determinat tipus d'art. Els *capitals* són els recursos econòmics, de relacions socials, culturals, lingüístics i simbòlics, que tenen un valor variable i tenen una distribució desigual entre la població que competeix en els diferents camps del mercat.

Examinem, per exemple, de quina manera un fenomen sociolingüístic com la hipercorrecció és una manifestació d'un *habitus*. Aquesta hipercorrecció lingüística, que es manifesta en auto- i heterocorreccions, és molt freqüent en les classes mitjanes-baixes, en la vella petita burgesia (vegeu Soler 1986 a,b per a les correccions en la classe mitjana de l'Eixample barceloní). Aquestes hipercorreccions són una manifestació d'al·lodòxia (creure erròniament que s'està complint les directrius d'una norma social), paral·lela i amb causes comunes a d'altres al·lodòxies extralingüístiques. Aquesta al·lodòxia és la manifestació d'un *habitus* característic d'aquests estrats socials mitjans, que són molt conscients de la norma social, perquè molt sovint es comparen amb els grups socials veïns entre els quals se situen. L'*habitus* de vigilància i de control per mor de complir aquestes normes socials explica també d'altres comportaments i representacions, en hàbits d'alimentació, de vestit, de posició del cos,[4] etc.

Aquesta tradició bourdieusista té, tanmateix, dificultats per descriure el canvi i el conflicte: que existeixin i es mantinguin «mercats alternatius» i que aquests a vegades esdevinguin dominants. Tot i que la majoria dels membres d'una comunitat de parla comparteixin una determinada avaluació o representació de l'ús lingüístic, a la pràctica no segueixen el que diuen que és «millor». Hi ha escletxes en l'hegemonia de tot grup social dominant, escletxes que són l'embrió de qualsevol canvi, l'embrió de qualsevol nova hegemonia futurible. Sempre cal descobrir l'implícit: «les normes amagades» (*covert norms*) que reflecteixen formes de solidaritat horitzontals, no necessàriament alternatives però sí resistents. Sense aquests mercats potencialment alternatius no entendríem —com encara no entenen molts normativistes— el «fracàs» de les intervencions que des de dalt, des del poder (l'escola, els mitjans de comunicació de masses), volen fer canviar certs usos lingüístics, sobretot col·loquials i públics no oficials.

(4) Pla (1977, 330) ens dóna un magnífic exemple dels comportaments exageradament correctes, els quals responen a l'*habitus* de sectors de la burgesia barcelonina: «La senyora Doloretes menjava amb el que pels voltants de 1912-1913 s'anomenava istil —estil que hom utilitzava en els ambients de la petita burgesia, sobretot quan es tenia forasters. Era una imitació exagerada de les bones maneres. El cos s'havia de mantenir rígid. Hom transportava els aliments del plat a la boca, amb la cullera o la forquilla, fent donar amb el braç, a aquests estris, una corba majestuosa. Quan els aliments arribaven a la boca, hom els absorbia amb les puntes dels llavis, amb una extrema delicadesa, procurant de donar a la cara, mentrestant, un aspecte d'indiferència displicent.»

B. LA VARIACIÓ SOCIAL ALS PAÏSOS DE LLENGUA CATALANA

> «Cercau-la [la paraula viva] y la trobaréu pe'ls monastirs y castells enderrocats, per les masíes y per les fonts, recolliula dels segadors y les filaneres; *mas també la trobareu esbarriada per les ciutats* [...]» (cursiva meva)
>
> Josep Lluís Pons i Gallarza, «Discurs als Jocs Florals de 1870» (Anguera 1997: 33)

A continuació resseguiré els diferents enfocaments que han proporcionat dades sobre l'estratificació i convencionalització socials en català: els estudis dialectals i sociolingüístics, els literaris i els lexicogràfics i prescriptius. Prèviament, comentaré alguns problemes de base que filtren què interessa i què no interessa investigar.

B.1. Alguns problemes en la recerca de la variació social

Tot i la frondositat de la tradició sociolingüística als països de llengua catalana (vegeu-ne un estat de la qüestió recent a Boix i Payrató 1997) els sociolectes poques

vegades han estat estudiats (vegeu Bernardó 1994: 14-28). Crec que convé començar recordant aquí alguns dels problemes de base que expliquen aquesta situació.

(a) Hi ha hagut i hi ha un contacte intensíssim entre el català i el castellà que ha comportat la bilingüització majoritària del conjunt de la població d'origen autòcton i, darrerament, bé que en menor grau, de la d'origen immigrant, si més no a Catalunya. La doble causació de la situació sociolingüística actual –la substitució lingüística en sectors de la població autòctona, d'una banda; i les migracions massives al llarg d'aquest segle, d'una altra– ha comportat que en certs sectors socials, tant de classe alta, com de classe baixa, certes varietats socials hagin o desaparegut o passat a ésser representades per la llengua dominant (castellà o francès). La llengua referencial ha estat, doncs, una altra llengua per a la majoria de la població de primera llengua catalana. Així, les pautes de prestigi no són intralingüístiques sinó que provenen, com correspon a una situació d'interposició i fragmentació, de les del grup dominant. Sovint les connotacions de vulgaritat s'associen a aquelles formes que es diferencien de les de la llengua de referència prestigiosa. L'avaluació negativa de l'elisió de [r] en posició final de l'infinitiu i de l'ús de l'article davant dels nom propis personals a Canals a la comarca de la Costera (Sancho Cremades 1995: 42, 55) reflecteix les convencionalitzacions socials del castellà. Sobretot en les zones on la població no té en compte una varietat de referència en la llengua pròpia es compleix el que assenyalava ja Weinreich (1953: 88): «quan un individu s'adona que la seva llengua materna no és un idioma estandarditzat i utilitzable en tot tipus de comunicació formalitzada (activitats governamentals, literatura, ràdio, escoles, etc.), aleshores pot esdevenir indiferent a la interferència que s'hi pugui produir».

Al costat de la persistència d'una pressió convergent favorable al castellà trobem una certa vehiculació d'un model estàndard català escrit, que anivella algunes però no totes les formes locals (Ponsoda 1996). Al costat de la familiarització amb el castellà de pràcticament tots els catalanoparlants de ciutadania espanyola, els castellanoparlants l'aprenen o el reaprenen en el cas dels sectors que, havent perdut la llengua a casa, en reprenen l'ús privat (es revernacularitzen). A causa d'aquesta vehiculació parcial i molt asistemàtica d'una varietat estàndard catalana en la població del país hi ha un desguitarrament lingüístic força generalitzat, els parlants no compten amb unes normes clares de copresència a què atenir-se per a l'ús de varietats sociolectals i funcionals (Vallverdú 1987, Ervin-Tripp 1972). En la parla espontània i en els mitjans de comunicació és ben fàcil escoltar fragments del tipus «Hi ha que fer algo perquè el Catalunya sigui quelcom més que un club». Arribats a aquest punt es fa difícil respondre a l'interrogant: ¿Com diferenciar a vegades entre el canvi induït per aquest contacte –el català gairebé sempre, ni que sigui regirant-se a la contra, n'està influït– i els canvis evolutius independents d'aquest contacte? Aquest desguitarrament sembla que podria ser més gran en la variació sociolectal, perquè amb aquest procés d'intensíssim

contacte de llengües s'entrellacen canvis demogràfics i socials espectaculars que han portat a noves formes d'estratificació social. El Principat, per exemple, només tenia dos milions d'habitants en començar el segle xx i tres de cada quatre catalans a finals del segle xx tenen algun origen no autòcton. Les varietats socials han estat, doncs, tan sacsejades que no trobem varietats socials gaire sedimentades ni gaires casos de variants socials tallants (*sharp*), sinó de caire gradual. En el cas de Barcelona, per exemple, Marí recentment (1996:102-103) ha suggerit que «l'elevada mobilitat de la societat [...] fa que poques d'aquestes varietats tinguin perspectives de consolidar-se com a pròpies de grups socials ben definits i consistents».

(b) La mentalitat purista. Thomas (1991: 12) ens defineix el purisme com «la manifestació d'un afany per part de la comunitat lingüística (o alguna part) de preservar o alliberar una llengua d'elements considerats aliens o d'altres parts que es veuen com a rebutjables (incloent-hi aquells que s'originen en dialectes, sociolectes i estils de la mateixa llengua). El purisme pot anar adreçat a qualsevol nivell lingüístic, però normalment s'adreça al lèxic. El purisme, sobretot, és un aspecte de la codificació, conreu i planificació de les llengües estàndard». El purisme és una manifestació d'un moviment social de lleialtat lingüística. El purisme sol enterbolir o com a mínim simplificar la complexitat del comportament lingüístic, si s'interessa només en una pretesa parla més genuïna, com l'arqueòleg que busca restes del passat. La diversitat social, com tantes d'altres (vegeu el rebuig dels fenòmens de simultaneïtat a Woolard; en preparació) ha estat secundària perquè aquesta diversitat interna contradiu el vector principal d'unicitat i compacticitat que solen perseguir els moviments nacionalistes. En la mesura que el catalanisme cultural dominant ha tingut un component majoritari mesocràtic (Flaquer 1996: 357), és fàcil que en les ideologies lingüístiques es reflecteixin en els *habitus* d'aquestes capes mitjanes. En el «bon gust» i el «bon usatge» lingüístics de les classes mitjanes barcelonines catalanistes, d'una banda, els elements rústics (ser «pagès», ser «de poble») han estat o mitificats reinventant-los o més normalment denigrats; de l'altra, els elements populars també han estat denigrats, pel fet de provenir de sectors socials inferiors de qui calia distingir-se, tant si eren de la mateixa llengua o de la llengua castellana (vegeu «el xava» més endavant a l'apartat b. 3). A vegades, doncs, serà de mal diferenciar si es «purifica» una forma lingüística perquè és popular o perquè no és catalana.

Encara més. La mentalitat purista sol anar associada a una visió dirigista del canvi lingüístic, com si aquest només pogués ser impulsat «des de dalt», aquell introduït pels sectors socials dominants i amb plena consciència pública. Des d'aquesta mentalitat es tenen expectatives massa grans sobre la influència d'institucions inculcadores com l'escola, per exemple. Per contra, des d'aquesta mentalitat, esdevé difícil estudiar els canvis «des de sota», aquells que apareixen primer en el *vernacular*–mai introduïts pels sectors socials dominants–*i que no són conscients, si no és que ja es troben en un procés avançat de difusió* (Labov 1994:78).

Tot i la vella i venerable tradició d''administradors de la llengua' (vegeu les valoracions de Rogge i Beinke 1991: 214 i de Soler 1996b), el purisme ha estat ben poc investigat.

(c) La manca de formació i recerca interdisciplinàries Hi ha hagut –i hi ha– un dèficit terrible en formació interdisciplinària. Hi contribueix, ben segur, el fet que les ciències socials, des de l'antropologia fins a la sociologia siguin de creació recent a les nostres universitats i que a les facultats de filologia, aquestes ciències socials siguin perifèriques. No hi ha ni formació de tercer cicle ni recerca integrada de la variació social. Els conceptes d'estratificació social són eines que el lingüista, per prudència o per *pruderie*, es limita a agafar en préstec (vegeu, per exemple, Pradilla 1995: 80). Aquesta manca d'interdisciplinarietat es manifesta també en l'absència d'estudis integrats del repertori lingüístic, que la complexitat sociolingüística fa especialment necessaris.

Passem ara a presentar els quatre apartats, en què classifiquem la recerca: (§ b2) la recerca dialectal i filològica, (§ b3) la recerca d'inspiració sociolingüística, (§ b4) els estudis literaris i (§b5) la tradició lexicogràfica i prescriptiva.

B. 2. La recerca dialectal i filològica

En la recerca dialectològica la informació social és escassa, com és escàs el material urbà (per a un estat de la qüestió, vegeu Colomina 1990). Ací i allí, en la tasca impressionant dels dialectòlegs hi ha informacions de caire social, però gairebé sempre de caràcter tangencial, perquè la dialectologia s'inicià sobretot com a complement de la lingüística històrica (Veny 1985). Apareixen més dades sociolectals sobre el món tradicional. Així, la parla de l'aristocràcia mallorquina, per donar-ne un exemple, manté l'ús de les formes d'adreçament arcaiques com *senyor avi* o *senyora àvia* (enfront d'es *padrí* o es *pradí*) o les formes de salutació *bones tardes tenguila*, per tal de distingir-se de les formes alternatives que empraria la majoria dels mallorquins, *padrí* o *padrina* i *bon dia* o *bones tardes*, respectivament (Veny 1994: 246-267). Bibiloni (1983: 36) suggereix dos casos de triple denominació marcada socialment també a Mallorca: *s'onclo* i *Perico* (aristocràcia), *el tio* i *Pedro* (classes urbanes) i *es conco* i *Pere* (classes rurals) El món rural proporcionava més els elements genuïns que es buscaven que no pas la paraula viva «esbarriada per les ciutats», com proclamava Pons i Gallarza. La llengua dels barris i les ciutats, la que es desviava del bon camí de la llengua pura, és comprensible que es trobi infrarepresentada en aquest tipus de recerca. A. M. Alcover al DCVB només té quatre informants a la ciutat de Barcelona, per exemple. Val a dir, però, que molts estudis descriptius o prescriptius afirmen basar-se en el barceloní. Sovint s'ha plantejat el dubte de la representativitat d'aquestes dades.

Colon (1973:236), arran d'una descripció del barceloní per part d'un nadiu de la ciutat com A. M. Badia i Margarit, es demanava: «Est-ce donc le barcelonais ou la langue littéraire qu'il a voulu nous présenter?».

En general trobem notes i informacions socials aïllades, que proporcionen hipòtesis de treball als sociolingüistes. Vegem-ne alguns exemples:

— El canonge mallorquí (Alcover 1920) ens dirà que la tendència cap a variants vocàliques anteriors a Santa Margalida «s'hi comença a introduir entre la gent menuda». Barnils (1914: 49 a Montoya 1995:175) ens informarà que els joves maonesos de classe alta «pronunciaven els plurals de substantius amb [ɔs], mentre que els de classe baixa, els feien amb [ɛs]».

— Trobem valoracions sobre el nivell educatiu dels parlants, que en el món tradicional coincidia amb el nivell social, com a Aiguaviva, al Baix Aragó: «los que són purificats com tu, diuen céntimos [en lloc de centímos]» (Rafel 1981: 31-32).

— Com hem vist més amunt, la mobilitat social ha anat aparellada amb l'abandó de la llengua del país en favor de la llengua forastera; quan la població ha volgut distingir-se, sovint ha recorregut a l'ús o adopció del codi dominant o a l'ús d'elements d'aquest codi, com és habitual en situacions d'interposició. Serra i Orvay (1908: 183-185) dóna constància que la classe alta eivissenca usava un català molt interferit de castellanismes com a suposat senyal de distinció envers l'eivissenc popular.

— La recerca dialectal proporciona moltes mostres de *malapropisms*, aquelles formes discordants de la norma culta «reconstruïdes» pels parlants menys posseïdors de la cultura considerada més legítima, per exemple «vestit mermell», «putestant», «caixer utomàtic», «caixa d'oros», «dos arràdios», a més d'elements d'altres llengües. Els *malapropisms* són marcadors de distinció social, i ho eren encara més quan bona part de la població no estava alfabetitzada. En català, encara la majoria de la població no ha pogut conèixer la seva pròpia llengua oficial, de manera que aquests *malapropisms* no van necessàriament correlacionats amb l'estratificació social, sinó amb el capital lingüístic (vegeu, per a Mallorca, Bibiloni 1983: 237-238). Parlants de classes mitjanes altes poden emprar-los sovint. Les tendències centrífugues de la llengua tenen més terreny per córrer, en la mesura que la majoria de la població encara pateix d'una alfabetització mínima –o nul·la– en català. Les realitzacions més anecdòtiques i caricaturizables d'aquests *malapropisms* –també anomenats *piquiponades* en memòria dels errors de lèxic del batlle barceloní Pich i Pon– eren un element de versemblança per a obres literàries i per a programes dels mitjans de comunicació (vegeu § b.4).

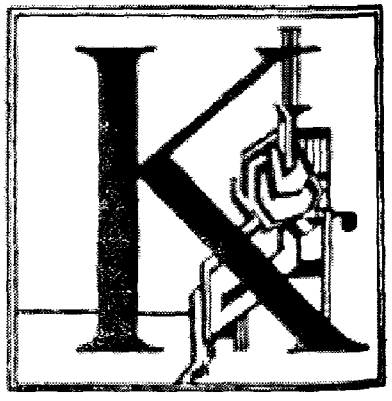

El que ha estat estudiat són les varietats que han influït en el català popular i col·loquial (Vinyoles 1978; Vinyoles i Ferran 198, Romà 1987, Vinyoles i Piqué 1989, Sánchez 1991 i Pujolar 1997): les argòtiques del món de la delinqüència, la política, el joc, els sectors juvenils, d'una banda, i el caló, de l'altra. Els elements calós, provinents

d'una comunitat ètnica força estable i segregada com la gitana, no solament han influït en els argots de la delinqüència i la marginació (Payrató 1988: 169-175) sinó també en les varietats col·loquials barcelonines i a partir d'aquestes s'han difós possiblement fora de l'àrea d'origen (Vinyoles 1978; Wagner 1924).

B. 3. La recerca d'inspiració sociolingüística

Hem començat dient que inevitablement hi ha variació social. En català, però, aquesta variació, no es concreta en varietats socials ben definides, que permetin construir mapes amb zones ben definides (Bibiloni 1997: 74). En dialectologia social els ventalls d'isoglosses són el més freqüent. L'enfocament variacionista és el que proporciona un marc teòric i sobretot metodològic des d'on estudiar alhora tots els elements dels processos de convencionalització sociolingüística (Weinreich, Labov i Herzog 1968). Des d'aquest enfocament interessen tant els canvis en l'ús de les variables amb les seves variants alternatives corresponents, com la representació o actitud dels parlants envers aquestes variants. Així, els diferents esglaons en un procés de canvi lingüístic van relacionats amb diferents tipus de consciència d'aquest canvi. Algunes variables són *estereotips*: són temes explícits de comentari social i mostren casos de correcció i ultracorrecció. Unes altres variables són *marcadors*: no en són tan conscients els parlants, però mostren una distribució estilística i social consistent. Finalment, d'altres variables són *indicadors*: la majoria de parlants no en són conscients, però es diferencien pel seu ús en el grup que sembla iniciar un canvi lingüístic (Labov 1994: 78). Des dels anys vuitanta, tant a Barcelona com a Alacant, principalment (vegeu Gimeno i Montoya 1989 i Turell (ed.) 1995), ha arrelat i pres embranzida aquesta tradició variacionista. Sempre aquesta tradició està interessada en l'estratificació social perquè aquesta és un dels factors que expliquen les causes i les trajectòries del canvi lingüístic.

Fins ara aquesta tradició laboviana al nostres països ha estat poc «urbana» i ha consistit en monografies en localitats relativament petites on l'estratificació social és poc complexa –Petrer, Benicarló, Pont de Suert...–. És en l'estudi de grans zones urbanes com Tarragona, Girona, Barcelona o Palma on es planteja de debò la qüestió de la validesa de les eines d'estratificació social. És sobretot a Barcelona, on hi ha un ventall de sociolectes més ampli. Fem ara un zoom per parlar-ne, atesa la importància clau d'aquesta zona.

B. 3. 1. El repertori lingüístic de Barcelona.

Barcelona és la zona urbana més gran i complexa dels països catalans, on el català s'ha mantingut en tots els estrats, des de la burgesia fins a la classe obrera. Les variants socials poden esdevenir un senyal més matisat de distinció, que no pas al món rural de

l'Antic Règim. Barcelona és també una de les zones on, ni que sigui durant breus períodes de la història del segle XX, s'han pogut difondre els models de la llengua fabriana més enllà de les cledes dels filòlegs i companyia. La norma lingüística era, si no coneguda, reconeguda sobretot per les classes mitjanes urbanes: se sabia que hi havia un model de referència, un cànon respecte al qual comparar-se, respecte al qual sentir-se segur o insegur lingüísticament. Vallverdú (1986:6) assenyalava fa uns anys que «només una minoria exigua de ciutadans (escriptors, alguns professors, uns quants professionals i poques persones més) tenen una sensibilitat lingüística prou desenvolupada per distingir entre català col·loquial i català estàndard, i, encara, aquesta minoria no ha tingut tradicionalment cap pes social determinant».[5] Si en algun lloc aquesta minoria ja no és exigua i hi ha «parlants i lectors mitjans» és a Barcelona (vegeu els estudis de Soler (1986 a, b) sobre la inseguretat lingüística a les classes mitjanes de l'Eixample barceloní) i a certes comarques del Principat.[6] Caldria examinar l'atracció i el rebuig del barceloní. Si bé el barceloní es troba a la base del català estàndard, no hi coincideix. Aquest parlar de la capital ha estat expansiu. Ja des de començament de segle s'han estès cap a l'oest del Principat les desinències en -i del subjuntiu. Ja des de finals de l'edat mitjana (recordem les *Regles d'esquivar vocables grossers i pagesívols*) el barceloní ha difós algunes de les seves solucions, com les realitzacions lleistes. Alhora, però, el barceloní és víctima de connotacions negatives, qui sap si compensadores de la megacefàlia de la capital.[7]

Amb López del Castillo (1976) s'iniciava l'estudi dels sociolectes del barceloní. Fins aleshores el barceloní havia estat objecte de manifestacions d'amor i odi (el barceloní era «horriblement mestayat i sollat de castellanismes» per a A. M. Alcover, *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* X, 1918-19: 126), però poc de recerca sistemàtica. Per primera vegada aquest autor suggerí una primera classificació de les varietats socials del català de Barcelona. Tot i que el procediment de recollida plantejà alguna ombra sobre la representativitat de les dades, aquesta proposta de López del Castillo, entre d'altres autors que com ell han renovat l'ensenyament de la llengua, va fer que els esquemes massa maniqueus de correcció comencessin a esquerdar-se. En el quadre 1 presentem la seva classificació dels nivells de llenguatge i en el quadre 2 els trets principals de les varietats «xava»i del «bleda». La varietat «ultra» corresponia a un comportament hipercorrecte purista i arcaïtzant per part de minories de parlants cultes «infosos d'un fort esperit normativista, en desproporció manifesta amb les possibilitats del moment» (p. 54). La varietat «bleda», estesa entre alguns sectors esnobs, sobretot femenins, es caracteritzava pels cultismes i xenismes i pel refús, per afany de distinció, de mots populars. Les varietats «ultra» i «bleda» són les que possiblement han perdut més terreny des d'aleshores. Caldria distingir el *bleda* de varietats sociolectals barcelonines de classes altes denominades *pijas*, que es caracteritzen per una nasalitat generalitzada, a més de múltiples trets provinents del castellà.

(5) L'aprenentatge i domini (o exhibició de domini) de la llengua estàndard és sovint un indicador de la posició final. Crec, però, necessari assenyalar que la divisió entre dominadors i no dominadors de la varietat estàndard no inclou de cap manera totes les formes de variació socialment significatives en la situació actual de la llengua catalana. La competència en la llengua estàndard no és «l'únic criteri socialment vàlid per identificar a hores d'ara aquestes varietats del català» (Castellanos i Pazos: 1995).

(6) Joan Fuster (Diari, 18-XII-1969, a *Escrits* sobre la llengua 1994: 44), amb els ulls d'un habitant d'una zona més desvalguda, descrivia així aquesta difusió relativa dels models del català culte entre alguns barcelonins: «Un francès mitjà, l'home del carrer francòfon, és manufactura d'instituteurs i de lectures, dels locutors de ràdio i dels altaveus del cinematògraf: "parla" en bona part com s'escriu; la seva llengua és llengua culta. Entre nosaltres, ara com ara, no hi ha res d'això. Els únics que avui solen parlar un català "culte" –relativament si més no– són uns curts sectors de la burgesia, de la mitjana burgesia, de Barcelona. ¡I no el parlen per "disciplina", per una voluntariosa decisió de resistir! Aquests sectors, i algun altre de més popular, van consumir "El Patufet" fins l'any 1938, van tenir escoles, saben qui és Pompeu Fabra. La resta... La resta dels catalanoparlants, deixats endur per la rutina domèstica, abandonats a ella, ens resignem a parlar com Déu vol».

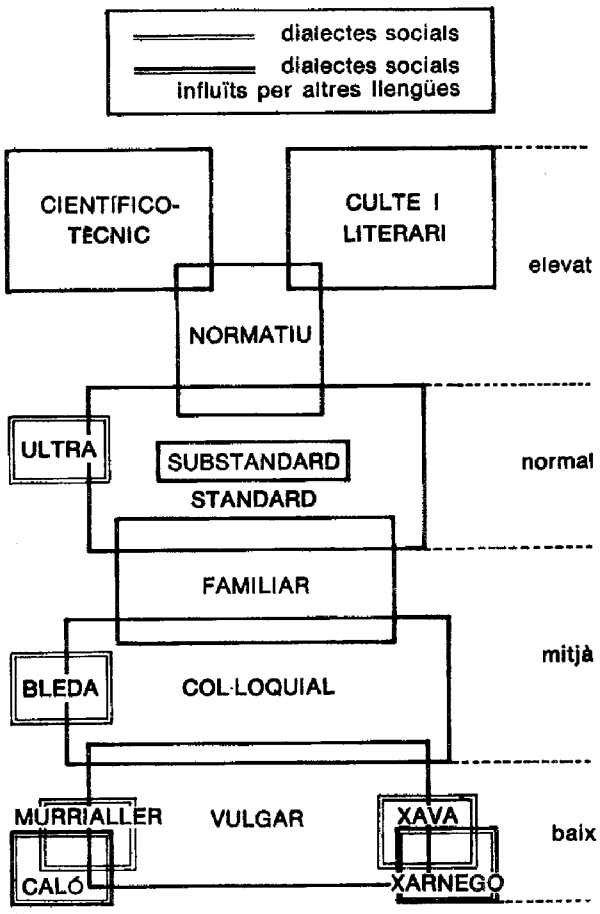

Quadre 1
Els diversos nivells de llenguatge a Barcelona segons López del Castillo (1976: 68)

En canvi, la varietat i el terme «xava» encara continuen essent ben vius tot i que el seu contingut hagi pogut canviar (vegeu Pla 1996, Payrató 1988: 158-162, i sobretot Ballart 1996). El «xava» és considerat una varietat simplificada molt influïda per l'espanyol, originària de barriades populars de Barcelona. Els parlants del «xava» serien tant immigrants i fills d'immigrants catalanitzats, com persones autòctones influïdes per aquests. En el quadre 1 s'indica que sols algunes varietats estan influïdes pel castellà. Actualment cap varietat deixa d'estar influïda pel castellà, fins al punt que Vallverdú (1986: 7) creu que el tret fonamental del xava, l'apitxament, «ha anat progressant entre la joventut, fins a atenuar les "diferències" de classe, i ha fet aparèixer en el pla fonètic un *neo-xave*, pràcticament general a Barcelona i als seus voltants».

(7) El trasbals polític i social del segle no ha permès prou «repòs», com perquè aparegués un pòsit normatiu prou estable. Una escriptora barcelonina de tota la vida com Maria Aurèlia Capmany resumia així la situació: «[...] els vells barcelonins sabem distingir els qui parlen en els límits d'una certa correcció i els qui diuen "vindre" i "tindre", "relotge" i "catredal", i encara els distingim dels qui diuen el "metxe ha anat a cassa del meu xermà" [...] per pega –cosa greu que s'afegeix a la manca de norma– la classe alta es distingueix [sic] per parlar molt malament, quasi tan malament com els nous arribats a la llengua. No tenim llenguatge model, vet aquí, com poden tenir els anglesos, per exemple» (*Avui*, 13-IX-1981). Vegeu també Saragossà (1997: 58-70) i Camps i Fulquet (1992).

Nivell Xava	*Bleda*
Fonètica i fonologia	
Reducció vocàlica:[«]>[e]; [o,]>[u]	A més dels trets del xava "potser més amoro-
[e/E]>[«], [o,]>[o]	sits" (p. 58)
Ensordiment[z]> [s], [z]>[s]	Realització no velar de /l/
Ieisme no tradicional: [·]>[j]	Absència de neutralització en [u] d'algunes
Elisió/aspiració de [s] implosiva	-o: moto, foto, total.
Morfosintaxi i lèxic	
Ús anòmal (supressió, pleonasme,	arcaismes (...) (*quelcom*) i certs
confusió) d'alguns pronoms febles: *en, hi, ho*:	estrangerismes (*frapar, afrós*) (p. 59).
«*O tinc tot*», «*n'hi ha un casa*», «*lo farem tot*»	Bandejament de formes considerades vul-
	gars: *got, ficar, plegar, engegar, totxo.*

Quadre 2. Alguns dels trets principals de les varietats «xava» i «bleda» del barceloní, segons López del Castillo (1976).

Mier (1986) estudià les variables dels sons sibilants amb variants sordes i sonores alternatives, de (dues), (haver de), i (en) a partir de 43 entrevistes al barri de Gràcia de Barcelona. Únicament la petita burgesia (petits professionals i empresaris autònoms) mostrà usar de manera coherent les formes normatives. La variable (dz) fou l'única en què l'autora troba una correlació positiva entre la realització sorda [ts] i les ocupacions altes dels parlats, en l'estil informal d'una entrevista. Aquesta correlació, però, no es confirmava en l'estil formal, en què els mateixos informants no ensordien. Les expectatives provinents de la tradició laboviana no es compleixen, doncs. Mier no va trobar cap relació significativa entre aquestes variants i alguna ocupació socioprofessional. Cap nivell ocupacional específic és el motor del canvi lingüístic.

En els darrers anys hi ha hagut una nova fornada de recerques sobre el barceloní. Pla (1996), des de la perspectiva variacionista i a partir dels enregistraments experimentals de setze informants, ha mostrat com la vocal neutra oberta és un indicador sociolingüístic: «és un procés en marxa, ni incipient –ja s'ha difós més enllà dels grups socials estrictament precursors afectant, però, només els més joves– ni gaire avançat –encara no ha assolit un grau elevat de consciència social» (p. 157). Ballart (1996) analitza no només els trets interns del «xava» sinó les representacions socials que l'han envoltat, a partir de conceptes de la teoria de la identitat social de Henry Tajfel (vegeu Tajfel 1974 i Bourhis i Leyens (eds.) (1996) i una introducció a Boix 1993: 88-93). Aquest autor expressa sense embuts el que fins ara devia ser una forma de «prestigi amagat» (*covert prestige*). Els parlants populars del català de Barcelona reivindiquen la legitimitat de l'ús de la seva varietat. Apareix, doncs, una reacció contra la profunda estigmatització negativa de què és víctima el «xava» en quatre fronts alhora:

(1) el «xava» és una varietat «dolenta» per a les classes mitjanes i mitjanes altes de la zona barcelonina, per raons de distinció de classe;

(2) el «xava» és rebutjat pels parlants de fora de la zona barcelonina

(3) el «xava» és estigmatitzat pels catalanoparlants perquè és identificat amb la parla castellanitzada dels nous aprenents del català; i

(4) el «xava», d'altra banda, no pot gaudir del prestigi emmascarat dels sectors populars, com a símbol dels sectors treballadors perquè és el castellà la varietat que simbolitzaria millor els lligams de solidaritat de caracter horitzontal, de classe.

En alguns aspectes, la variació sociolectal barcelonina mostra una distribució tallant. Recentment, Boix (en preparació a) ha analitzat la variació social de les variants de *mare*, com a vocatiu: *mama/mamà/mare*, en català central barceloní. En una enquesta a 207 subjectes de primera llengua catalana de la zona barcelonina en els anys 1994 a 1996, un 71.4 % (n:148) afirmaren que usaven *mama* en la seva socialització primària, un 24.6 % *mare* (n: 51) i 4.8 % (n: 10) *mamà*. Aquesta darrera variant era usada solament per sectors de classe mitjana-alta o alta, gairebé sempre de Barcelona ciutat, els quals estigmatizaven la variant *mama*. Per contra, la variant *mamà* era estigmatitzada per la resta de parlants: fins i tot la majoria la consideraven una variant aliena al català. En els anys noranta contrasta la tria majoritària de *mama* i *mare* (i el rebuig de *mamà*), en la publicitat, en els llibres de text i en el model de català col·loquial vehiculat a la CCRTV, amb l'ús generalitzat de *mamà* (i el rebuig de *mama*) en publicacions infantils catalanes de classe mitjana abans de la guerra civil. Paloma (1995) assenyala que la Comissió de Normalització Lingüística de la CCRTV «assenyala que *papa* i *mama* només són vàlides en llenguatge infantil». Mamà és considerada «forma molt connotada» i s'aconsellen les formes més neutres socialment: *mare* i *pare*.

Els estudis antropològics i de l'etnografia de la comunicació ens proporcionen una descripció més dinàmica dels sociolectes, perquè són considerats un element més del joc d'identitats dels individus, tal com són percebuts en situacions i grups concrets. Des d'aquesta perspectiva Tuson (1985) eixampla encara més la visió d'anàlisi en introduir el concepte de repertori. La comunitat de parla de Barcelona en el seu conjunt de parlants i de varietats és l'objecte d'anàlisi, no pas una llengua o varietat aïllada.

Pujolar (1997), també dins d'una tradició antropologicolingüística, a partir de l'observació participativa en dos grups de joves barcelonins descriu els trets de la llengua popular, en funció del gènere (els nois mostren un *habitus* transgressor de les normes en el seu comportament lingüístic mitjançant l'argot i l'agressivitat verbals, per exemple). L'autor mostra com a la zona barcelonina, els recursos expressius del català popular són molt limitats. El català sona fi, té connotacions de formalitat (p. 201), «no

era ben bé del seu món» (p. 269), mentre que el castellà és identificat més amb la solidaritat horitzontal dels grups sense poder, amb el que Woolard anomena «mercats alternatius» (Woolard 1985). Estudis monogràfics d'aquest tipus permetrien anar descrivint els catalans populars de les grans zones urbanes.

Mentrestant, ens hem de satisfer amb dades no tan detallades qualitativament. Amb la voluntat de descriure sistemàticament aquest repertori, des de la UB s'ha començat a recollir un corpus de varietats socioculturals del català (Boix 1996), que es basa en una graella social d'entrevistes semidirigides de parlants del català central barceloní, establerta a partir de les propostes d'estratificació proposades en el *survey* de l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona (Subirats *et al.*1992). Aquestes dades de base poden permetre començar a estudiar els sociolectes de la zona i a valorar la seva mateixa consistència.

B.3.2. La variació social a la resta dels països catalans

Hi ha d'altres recerques que abasten, a més de Barcelona, d'altres zones dels països de llengua catalana. Les pautes de prestigi social també mostren una fragmentació important en el domini lingüístic català, perquè tant els processos de substitució com els d'evolució de l'estructura social han estat diferents a unes zones i altres.

Les formes personals d'adreçament foren investigades a Catalunya, a partir de l'esquema clàssic de Brown i Gilman (1963), per Joy Robinson (1979) en la seva tesi doctoral. Comptem encara amb poques recerques històriques sobre variació sociolectal. López del Castillo (1995: 79), en una anàlisi del valor social de l'ortografia, apunta que «la classe treballadora catalana, que es manifestava pràcticament monolingüe catalana en la comunicació oral privada i pública fins a les vagues del període 1913-1919, en els seus escrits en canvi feia un ús exclusiu del castellà –per cert, un castellà amb registres de notari». Esdevé, doncs, gairebé impossible que algú hagués investigat textos privats populars, com L. Spitzer a *Lettere di prigioneri di guerra italiani. 1915-1918* (trad. italiana de R. Solmi, Boringhieri, Torí). Els sectors populars urbans de parla catalana, majoritàriament analfabets o alfabetitzats en castellà, no han participat gaire de la cultura «oficial» catalana, particularment les dones (Vilanova 1995). Aquí rau una les raons del poc pes dels estudis sobre català popular urbà (compareu amb els fets sobre el *français populaire* o sobre l'*italiano popolare*). La tradició popular on el català té més paper és la d'un món rural que la majoria de catalanoparlants actuals viuen o (re)viuen en el seu imaginari col·lectiu, no en les seves experiències quotidianes. El domini de la cultura transnacional d'arrels o usos anglosaxons i la interrupció (definitiva?) dels centres de cultura obrera (ateneus, moviment corals) potser ja fan impossible que es pugui sentir mai més la veu d'aquesta visió obrera i popular. Aquests sectors populars de parla catalana a la zona de Barcelona es concentren en les franges de més edat. Hi ha, encara, la possibilitat d'enregistrar-ne la parla, tal com fan, bé que sense recollir-ne aspectes imprescindibles per al sociolingüista, els historiadors orals.

Algunes monografies proporcionen elements per explicar una de les ideologies lingüístiques: el purisme. Han estat estudiades dues organitzacions que volien difondre models de català entre la població: l'associació «Nostra parla» (1916-1924) (Graña 1995) i «La Lliga del Bon Mot» (Mas i Solench 1991). Rossich (1996) ha començat a investigar l'evolució de les representacions de les diferents varietats geogràfiques –ço és, la història que ha portat a l'atribució d'una més gran genuïnitat a determinats parlars de la Catalunya Vella.

Menys recerques sociolectals trobem en terres valencianes. A València, la segona ciutat del domini teòric de la llengua catalana, la variació social ha estat poc estudiada. L'apitxat i la seva difusió han estat tractats des del variacionisme (sobre Gandia, vegeu Morant 1987). El projecte col·lectiu en curs de la Universitat d'Alacant examina els canvis en la parla que són deguts a la introducció del català en el sistema educatiu (Ponsoda 1996). La investigació sobre les interferències de Blas Arroyo (1993: 163) mostra com els sectors populars, amb menor grau d'escolarització (en contrast amb les classes mitjanes barcelonines, per exemple; vegeu Soler 1986a, b) no tenen consciència de la norma i es despreocupen de les interferències. A Sagunt, Gómez Molina (1989) també constata aquesta manca de consciència d'una norma de referència: la distribució d'ús de les variants discordants amb la norma escrita catalana no és pas més alta en els registres formals (proves de traductibilitat) que els informals (conversa espontània). Gómez Molina en el mateix estudi (1989: 75) observa una dispersió notable entre els diferents grups sociològics establerts.

Com és prou conegut, la variació social dins del seu català es veu encongida perquè bona part del ventall d'estrats socials ha adoptat el castellà com a llengua habitual (Ninyoles 1996). En canvi, a d'altres zones valencianes, especialment a les anomenades darrerament comarques centrals (l'Alcoià, el Comtat, la Marina Alta, la Costera, la Ribera, la Vall d'Albaida), el valencià és llengua familiar i habitual en gairebé tots els estrats socials. És significatiu que sigui en una de les ciutats capdavanteres de la industrialització al país, on trobem un marcador, és a dir, una variable amb distribució social i estilística. Una regla variable estableix que les /-a/ finals esdevenen [-ɛ], independentment del timbre de la vocal tònica. Aquesta realització canvia segons els grups socials (Colomina 1985: 78-79):

> [...] la variant [-ɛ] presenta diversos graus d'aproximació al fonema / ɛ / i en el cas més extrem s'associa a la pronunciació marcadament local i pròpia de les classes populars alcoianes: és el que s'anomena a Alcoi «parlar de la». En canvi, hi ha un altra variant, una [-a] molt semblant a la -a castellana, típica de les persones castellanitzades i de diversos grups de les classes altes alcoianes, i que popularment es coneix com a «parlar baiós» o «parlar de la baia».

A Mallorca, Bibiloni (1983), a partir de l'enregistrament de dues-centes cinquanta unitats de parla de caràcter públic, en general d'un cert grau de formalitat, ens propor-

ciona informació sobre la distribució social de certes variants fonètiques i morfològiques en deu grups de població. Les variants principals són: pronúncia de la *a* a la termi-nació àtona *-ia*; *home* (en lloc de *homo*); pronúncia no ieista; terminació *-tat* en lloc de *-d*at; s/z; terminació *-tzar*, *poder* (en lloc de *porer*); pronoms enclítics àtons; article estàndard; *nosaltres* (en lloc de *noltros*); *llavò* (en lloc de *llavonses*). Per a Bibiloni, les diferències en l'ús de les diverses classes socials són accidentals, mai tallants, i molt menys significatives que les geogràfiques. La llengua parlada en públic seria bastant homogènia i en general «clarament diferenciada de la varietat estàndard» (p. 545). Els únics que es diferencien de la resta de la població són els intel·lectuals, els quals tenen contacte amb «formes lingüístiques que transcendeixen la pura varietat local» (p. 544).

B.4. El estudis literaris i sobre obres audiovisuals

La manca de pautes clares de variació social[8] afecta també la creació literària. Sense aquestes pautes és enrevessat que els escriptors se'n surtin amb facilitat quan volen servir-se de varietats sociolectals –estrafent-les, descrivint-les, etc.– per a objectius literaris, sobretot en el teatre, en el món audiovisual i en la prosa. Enrevessat perquè ha faltat que durant força anys un gruix suficient de lectors, d'espectadors, d'oïdors, s'hagi familiaritzat alhora amb models similars de llengua escrita i oral de manera que els hagin passat a compartir com a varietat de referència. Falta, doncs, la «posició de punt mort» a partir de la qual qualsevol recurs estilístic és significatiu (Pericay i Toutain 1997: 225), a partir de la qual es pot establir el *foregrounding*, que Azevedo (1996: 139) proposa d'anomenar *realçament* en català. Per al Cercle Lingüístic de Praga *realçament* és una «desviació literària significant, contra el fons d'una norma no literària... tan aplicable a l'estudi pragmàtic del llenguatge en context com a d'altres aspectes més formals del llenguatge» (Leech 1992: 259, citat a Azevedo 1996: 139).

Així doncs, els escriptors o traductors catalans –per exemple, Robert, Vilanova, Rusiñol, Pla, Sales–, que han recorregut a la dissonància literària, és a dir, a la barreja de varietats socials o funcionals, en llur obra o en llur versió de les obres d'altri, s'han trobat que els seus lectors no eren còmplices dels convencionalismes socials amb què l'escriptor treballava. Bona part dels lectors no havien pogut familiaritzar-se, no reconeixien prou bé la significació de les varietats socials o funcionals que es posaven en contrast.[9]

La prosa costumista i realista, des d'Emili Vilanova fins a Ferran Torrent passant pels originals i versions de novel·la negra, l'obra d'alguns periodistes i literats de la generació del 25, la tradició teatral de caire humorístic i els mateixos còmics, entre d'altres textos, han de mantenir uns certs nivells de versemblança en la seva caracterització dels estrats socials. Per això la tradició costumista i satírica (Cassany 1992 per

(8) Val a dir que massa sovint es cerquen uns senyals d'estratificació tan clars com els de la societat britànica. És servil i injustificat, crec, emmirallar-se en aquest -com en tants d'altres models- que ni tenen en compte la història contingent del país, ni, sobretot, tenen en compte la situació de contacte de llengües (vegeu també Vallverdú 1982:7-8).

(9) Així succeeix en la versió catalana a càrrec de Joan Sales dels *Germans Karamàzov* de Dostoievski (1990: 617). El traductor afegeix una nota en què aclareix que un personatge, en usar un llenguatge pedantesc, fa broma. Vallverdú (1987: 34) també assenyala que els aspirants a corrector o assessor lingüístic de TV3 tenien valoracions molt divergents de la va-riació funcional.

al Principat; la tradició dels sainets per a València) recorre sovint a trets sociolectals. També la novel·la realista se'n fa ressò (vegeu el diàleg inicial de *La Papallona* de Narcís Oller, per exemple).

Les produccions de ràdio i televisió per al gran públic s'enfronten a exigències de versemblança encara més estrictes que en la literatura del XIX perquè la competència comercial és molt més dura. Darrerament la producció, escrita i oral, teatral, radiofònica o audiovisual, de caire satíric i humorístic a Catalunya, proporciona molts materials d'interès sociolectal. El seu èxit sembla mostrar que el públic reconeix, si més no en la parla barcelonina, tant certes varietats socials (la parla de Joan Capri o la de Vanessa, interpretada per Lloll Bertran (Bassas et al. 1996) com els jocs lingüístics amb l'alternança i ambivalència de llengua (Woolard en preparació). L'estudi d'aquests materials ens aporta pistes per descriure el repertori d'estereotips i marcadors sociolingüístics de cada zona. L'adaptació catalana de *Pigmalió* de Bernard Shaw per part de Joan Oliver (1957) ha estat ja estudiada (Urgell 1964, Vallverdú 1985, 1986). Boix (1997), recentment ha analitzat la versió de *Pigmalió* de Xavier Bru de Sala (1998; vegeu Boix en preparació b), tot comparant-la amb la d'Oliver quaranta anys abans.

La literatura infantil i sobretot juvenil també té exigències específiques de versemblança de manera que hi trobem mostres de sociolectes, bé que molt barrejades amb elements generacionals. La tendència a temàtiques realistes en la novel·la per a joves fa que aquests trets dialectals hi siguin molt presents (vegeu, p. ex., Hernàndez 1996).

Falten estudis sobre autors literaris amb domini de la llengua popular, de la mateixa manera que sobre produccions de caire popular, com ara els programes d'humor (Eugenio/Eugeni; equip de El terrat, Joan Monleon...), les revistes de còmics (*Cul de Sac*, per exemple) o els pocs missatges publicitaris que són elaborats des del principi en català.

B. 5. La recerca lexicogràfica i prescriptiva

Els problemes de base que té la situació sociolingüística del país (cf. b.1) i l'estat de la qüestió de la recerca en la variació sociolectal (cf. b.2, b.3 i b.4) expliquen que tant en els diccionaris normatius com en els de caire més descriptiu, la informació de caire social sigui bastant minsa.

No disposem encara de treballs que analitzin la informació social en els diccionaris catalans i que en permetin fer un balanç sistemàtic.

En el DCVB i en el DELC trobem informacions sociolectals ara i adés, fruit de la recerca dialectològica i filològica prèvia. En el DELC de Joan Coromines, al costat de descripcions úniques de variació social de l'autor, hi ha afirmacions valoratives de caire social que entelen la validesa de les dades.[10] Han aparegut reculls lexicogràfics sobre l'argot i el català popular (Vinyoles 1978; Vinyoles i Ferran 1982; Romà 1987, Vinyoles i Piqué 1989, Sánchez 1991 i Pujolar 1997). La necessitat d'emprar tant

(10) Coromines arriba a preveure que una forma «no es dirà». Aboca així pel broc gros els seus particulars prejudicis que, això sí, ell mateix reconeix que ho són. Coromines es descriu a si mateix com a purista. Vegem el que escriu a l'entrada 'Mama': «[...] Com a vocatiu dirigit a la mare per les criatures i nois havia estat general fins endavant del S. XIX i resta **i restarà** en ús: a finals del S. XIX molta gent de la classe alta els ensenyà l'afrancesat 'mamà' (a Mallorca 'mamai') [...]» (negreta meva).

l'argot com un català versemblantment popular als mitjans de comunicació de masses porta que els llibres d'estil i la pràctica dels assessors lingüístics hagi de (re)crear i proposar-ne. De la pràctica i experiència com a assessor lingüístic de l'autor als mitjans de comunicació ha sorgit el darrer diccionari sobre argot i català populars (Pomares 1997). S'hi pot observar que els criteris de classificació del que és popular no són encara ni explícits ni sistemàtics, i que hi manquen indicacions geogràfiques, que permetrien establir geosinònims.

Els diccionaris prescriptius principals s'estan de proporcionar gaires etiquetes valoratives de caracter social, ja que el seu objectiu central és proporcionar una norma de referència. Així el DIEC s'estima més reduir al mínim les etiquetes massa ambigües com: col·loquial, popular, familiar i vulgar (Lorente 1996). Tot i aquesta reducció, aquestes etiquetes continuen essent molt arbitràries.[11] El DIEC informa poc sobre l'ús dels mots (Macià 1996: 74).

Aquests dèficits no seran superats en un termini breu, si no es fa un diccionari d'ús, el qual hauria de proporcionar dades sociolectals. Quan el tinguéssim es podria oferir un diccionari d'interregistres o intervarietats que permetés «traduir» d'una varietat social o funcional a una altra (vegeu Lewis i Lewis 1994 per a l'anglès). Val a dir que algunes formes del català popular, les argòtiques sobretot, poden ésser molt efímeres. Convindria elaborar llistes consultables com l'*Alternative Catalan Language*, una pàgina Web, que es pot consultar a Internet (vegeu *La Vanguardia* 14-IX-1997).

A part dels diccionaris, els llibres d'estil i encara més els llibres de bones maneres pertanyen a la tradició prescriptiva. Els llibres de bones maneres de Myself (1927) i Morató (1986) proporcionen dades en negatiu (dient el que s'hauria de fer, ens informen del que se sol fer), bé que asistemàtiques, sobre aspectes de la variació social. El manual d'ús de Lacreu (1992), per la seva banda, aconsella certs usos orals comparant-los amb els que l'autor creu que són més generals en valencià.

C. CONCLUSIONS

La recerca en varietats socials als països catalans és encara força humil. Els estudis dialectològics, literaris, i sobretot sociolingüístics ens en proporcionen un panorama encara fragmentari i sense un canemàs teòric al darrere. Disposem de dades sobretot de sociolectes de la zona del català central barceloní com el «xava», però poquíssimes d'altres zones del territori lingüístic. Les dades lexicogràfiques i prescriptives són també escasses.

La majoria de models d'anàlisi de la variació de què disposem actualment no serveixen per a explicar el canvi i la diversitat en la parla de comunitats lingüístiques no monolingües, que mostren una gran manca d'acord normatiu dels seus membres. La situació de subordinació i substitució del català i la consegüent interposició del castellà (o francès) expliquen que en els països de llengua catalana les relacions i correlacions

(11) Quant al DIEC, Cabré Monné (1996, 21) assenyala: «no es veu amb quin criteri s'han introduït les marques de ponderació (popular, vulgar, castellà, etc.). L'arbitrarietat amb què s'han utilitzat posa en evidència altre cop la manca de criteri i de visió de conjunt de què parlava (compareu les entrades maco, guapo, vano, caldo, per exemple)».

entre capitals socials i econòmics, d'una banda, i els capitals lingüístics, d'una altra, siguin diferents que en els països occidentals on s'han investigat més els sociolectes.

Per raons d'eficàcia científica, i fins i tot per raons pragmàtiques d'estalvi, cal coordinar la recerca de la variació social a partir de les necessitats de la situació concreta dels països catalans, en les línies següents:

- Convé estudiar la parla urbana, amb criteris sociològics pertinents, de manera que es pugui situar la variació lingüística en el teló de fons de l'estructura social sense la ingenuïtat de molts estudis actuals. No ha d'estranyar la migradesa de dades socials en els diccionaris catalans actuals, l'estrany és que en el futur tampoc se'n recullin per als propers diccionaris.

En la variació sociolectal convé treballar, complementàriament, a tres nivells com a mínim:

(1) A l'interior dels corpus del català oral caldria recollir, des del disseny inicial, informació social detallada dels informants, perquè les dades puguin ser utilitzades tant per lingüistes com per sociolingüistes, no sols pels primers.

(2) En relació amb els investigadors del castellà, convindria que els investigadors sobre la llengua catalana treballessin conjuntament, perquè la població investigada tendeix a bilingüitzar-se molt profundament; i

(3) En relació amb les altres ciències humanes i socials, caldria facilitar la informació i coordinació mútues, tant a nivell pràctic com teòric. Quant al nivell pràctic aquesta comunicació permetria que els materials orals provinents de l'antropologia, de la història oral i del periodisme audiovisual no es desaprofitessin llastimosament per al seu ús per a estudiosos de la llengua (les transcripcions homogeneïtzen i normativitzen la parla real) .

La variació sociolectal és un camp de recerca perifèric dins les ciències del llenguatge: els seus termes no apareixen ni als diccionaris de lingüística ni als de sociologia en català. A totes les interfícies –és un trist consol– els deu passar el mateix. Només l'estudi interdisciplinari, en diferents zones dels països de llengua catalana, pot explicar com diferents factors (classe social, etnicitat, edat, grau de competència i ús de les llengües en contacte, sexe, relació amb la llengua estàndard...) incideixen alhora en l'ús de les variants i varietats del repertori. Aquest treball interdisciplinari pressuposa un diàleg previ entre les parts, que poques vegades hi és. Pressuposa abandonar lluites nominalistes: l'estudi de la variació social de la llengua interessa tant el qui vol descriure una gramàtica de la llengua com el sociòleg, l'antropòleg o l'historiador.

EMILI BOIX
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALCOVER, A. M. (1988) *Diari de viatges (Dietari de l'excursió filològica de 1906)* (Pròleg de Joan Miralles), Palma de Mallorca, Moll.

ANGUERA, P. (1997) *El català al s. XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona, Empúries.

AZEVEDO, M. (1996) *La parla i el text*, Lleida, Pagès Editors.

BADIA, A. M. (1950-1953) *«'Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols'. Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana»*, *BRABLB*, XXIII (1950), pp. 137-152; XXIV (1951-1953) pp. 83-116; XXV (1953), pp. 145-163.

BADIA, A. M. i M. CARDÚS (1969) «Sociologia del pretèrit simple en el català de Barcelona», *Ibero-romania. Zeitschrift für spanische, portugiesische und katalanische Sprache und Literatur* 1, pp. 19-30.

BALLART, J. (1996) «An urban accent in a bilingual setting: the case of 'xava' Catalan», M. A. Dissertation, University of Salford.

BASSAS, J. *et al.* (1996) *Estimat diari*, Barcelona, La Magrana.

BERGER, P. i T. LUCKMANN (1966) *The Social Construction of Reality*, Nova York, Doubleday (trad. catalana Herder 1988).

BERNADÓ, A. (1994) «La sociolingüística de la variació als Països Catalans», treball no publicat, consultable al Centre de Documentació Sociolingüística, Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

BERRUTO, G. (1980) *La variabilità sociale della lingua*, Torí, Loescher.

— (1995) *Fondamenti di sociolinguistica*, Bari-Roma, Laterza.

BIBILONI, G. (1983) *La llengua dels mallorquins. Anàlisi sociolingüística*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona.

— (1997) *Llengua estàndard i variació lingüística*, València, Tres i Quatre.

BLAS ARROYO, J. L. (1993) *La interferencia lingüística en Valencia (dirección: catalán-castellano). Estudio sociolingüístico*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I.

BOIX, E. (1993) «El contacte de llengües a la Barcelona dels noranta», *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant/Elx, 9-14 de setembre de 1991)* vol. 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 283-300.

— (1993) *Triar no és trair. Llengua i identitat en els joves de Barcelona*, Barcelona, Ed. 62.

— (1996) «Els materials de llengua oral del corpus de català contemporani de la UB», dins *Corpus, Corpora. Actes del 1r i 2n Col·loquis Lingüístics de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, PPU, pp. 93-114.

— (1997) «De la Roseta a la Rosita», *El País* (edició de Barcelona), 26.VI.1997

— (en preparació a) «'Papa o papà nostre': un exercici de dialectologia social», *Treballs de sociolingüística catalana* 14.

— (en preparació b), «Sociolectes en les adaptacions catalanes de *Pigmalió* de Joan Oliver (1957) i de Xavier Bru de Sala (1998)», *Els Marges*.

BOIX, E. i Ll. PAYRATÓ (1997) «An overview of Catalan sociolinguistics and pragmatics», *Catalan Review. International Journal of Catalan Culture*, vol. IX, 2, pp. 317-403.

BOURDIEU, P. (1982) *Ce que parler veut dire*, París, Fayard.

— (1983) «Vous avez dit 'populaire'?», *Actes de la recherche en sciences sociales* 46, pp. 98-105.

— 1992) *Réponses. Pour une anthropologie réflexive*, Ed. du Seuil, Paris (trad. catalana, Herder 1994).

BOURDIEU, P. i L. BOLTANSKI (1975) «Le fétichisme de la langue», *Actes de la recherche en sciences sociales* 4 , pp. 2-32.

BOURHIS, R.Y. i LEYENS, J-P. (eds.) (1996) *Estereotipos, discriminación y relaciones entre grupos,* Madrid, McGraw-Hill.

BRU DE SALA, X. (1998) *Pigmalió a partir de l'adaptació catalana de Joan Oliver. Posat en escena al Teatre Poliorama de Barcelona (9. V. 1997)*, Barcelona, La Magrana.

CABANA, F. (1996) *La burgesia catalana. Una aproximació històrica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

CABRÉ MONNÉ, T. (1996) «Valoració del DIEC», *Serra d'Or* 435, pp. 180-181.

CASSANY, E. (1992) *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*, Barcelona, Curial.

CASTELLANOS, C. i Ll. PAZOS (1995) *Curs de sociolingüística*, Vilassar, Oikos-Tau.

COLOMINA, J. (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alacant, Diputació Provincial d'Alacant.

— (1990) «Bibliografia de dialectologia catalana», *A Sol Post. Estudis de Llengua i Literatura* 1, pp. 75-131.

COLON, G. (1973) Intervenció en el col·loqui posterior a A. M. Badia «Morpho-syntaxe», dins *La linguistique catalane*, París, Klincksieck, p. 236.

DOSTOIEVSKI, F. (1990) *Els germans Karamàzov,* Barcelona, Club Editor.

ERVIN-TRIPP, S. (1972) «On sociolinguistic rules: alternation and co-occurrence», dins J. GUMPERZ i D. HYMES (eds.) *Directions in sociolinguistics,* Nova York, Rolt, Rinehart and Winston, pp. 213-250.

FERGUSON, C. A. (1994), «Dialect, Register and Genre: Working Assumptions About Conventionalization», dins D. BIBER i E. FINEGAN (eds.) *Sociolinguistic Perspectives on Register,* Oxford, Oxford University Press.

FLAQUER, L. (1996) *El català, ¿llengua pública o privada?*, Barcelona, Empúries.

CAMPS, C . i FULQUET, J. M. (1992) «'De causis linguae: cornuts i pagar el beure», dins X. PERICAY i F. TOUTAIN (eds.) *El barco fantasma*, Barcelona, Empúries, pp. 43-46.

GRAÑA, I. (1995), *L'acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GROSSMANN, M. (1991) «Katalanisch: Soziolinguistik» dins G. HOLTUS, M. METZELTIN i C. SCHMITT (eds.), *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, Tübingen, Niemeyer, pp. 166-181.

GÓMEZ MOLINA, J. R. (1989) «Algunas peculiaridades morfosintácticas del valenciano oral de Sagunto», *Braçal* 1, pp. 67-77.

GUY, G. R. (1988) «Language and social class», dins F. J. NEWMEYER (ed.) *Linguistics: The Cambridge Survey. IV. Language:The sociocultural context*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 37-63.

HERNÀNDEZ, X. (1996), *La nit que van plorar per mi*, Barcelona, Alfaguara/Grup Promotor.

JENKINS, R. (1996) *Social identity*, Londres, Routledge.

KRAMER, J. (1994), «Sprachreform in Romanischen Regionalsprachen», dins I. FODOR i C. HAGEGE (eds.) *Language Reform. History and Future*, vol. VI, Hamburg, Helmut Buske Verlag, pp. 415-421.

LABOV, W. (1994) *Principles of Linguistic Change. Internal Factors*, Oxford, Blackwell.

LACREU, J. (1990) *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València, Universitat de València.

LEECH, G. (1992) «Pragmatic Principles in Shaw's You Never Can Tell», dins M. TOOLAN (ed.) *Language, Text and Context. Essays in Stylistics*, Londres, Routledge, pp. 259-278.

LEWIN, E. i A. E. LEWIN (1994) *Thesaurus of Slang*, Nova York, Facts on File.

LÓPEZ DEL CASTILLO, L. (1976) *Llengua standard i nivells de llenguatge*, Barcelona, Laia.

— (1995) «Valor social de l'ortografia», *Articles de Didàctica de la Llengua i la Literatura* 3, pp. 73-83.

LORENTE, M. (1996) «Valoració del DIEC», *Serra d'Or*, p. 435.

MACIÀ, J. (1996) «Algunes observacions sobre el *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans», *Els Marges* 57, pp. 71-95.

MAINGUENEAU, D. i V. SALVADOR (1995) *Elements de lingüística per al discurs literari*, València, Tàndem.

MARÍ, I. (1996) *Plurilingüisme europeu i llengua catalana*, València, Universitat de València.

MARTÍ, J. (1985),«Dialectologia social. Estudi de les localitats de Marçà, la Torre de Fontaubella, Margalef de Montsant i Alió», dins *Actes del Setè Col·loqui de l'AILLC*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 543-583.

MAS I SOLENCH, J. M. (1991) *Ivon l'Escop i la Lliga del Bon Mot*, Barcelona, La Formiga d'Or.

MC DONOGH (1989) *Las buenas familias de Barcelona*, Barcelona, Omega.

MIER, J. Z. (1987) «Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana», *Treballs de Sociolingüística Catalana* 6, pp. 33-112.

MIGUÉLEZ, F. *et al.* (1997) *Desigualtat i canvi. L'estructura social contemporània*, Barcelona, Edicions Proa/ Universitat Autònoma de Barcelona.

MOLLÀ, T. i C. Palanca (1987) *Curs de sociolingüística I*, Alzira, Bromera.

MONTOYA, B. (1995) «L'observació del canvi fonològic en el català balear», dins M. T. TURELL JULIÀ (ed.), pp. 165-219.

MORANT, R. (1987) *L'apitxat de Gandia: un problema sociolingüístic*, Gandia, CEIC Alfons el Vell.

MORATÓ, J. (1986) *Si us plau. Fem més fàcil la convivència*, Barcelona, Claret.

MYSELF (1927) *L'home ben educat. Regles d'urbanitat i etiqueta,* Barcelona, Barcino.

NINYOLES, R. L. (1996) «La situació social del valencià a la ciutat», dins *Sociologia de la ciutat de València*, Alzira, Germania, pp. 101-108.

OLIVER, J. (1957) adaptació catalana de *Pigmalió* de G. B. Shaw, Barcelona, Nereida.

PALOMA, D. (1995) *El català col·loquial a les sèries de producció aliena de Televisió de Catalunya*, treball de recerca, UAB.

PAYRATÓ, L. (1988) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Universitat de València.

PERICAY, X. i F. Toutain (1997) *El malentès del noucentisme*, Barcelona, Empúries.

PLA, J. (1977) *El quadern gris*, Barcelona, Destino.

PLA, J. (1996) «L'obertura de [ə] a Barcelona: el xava i altres varietats», dins M. T. TURELL JULIÀ (ed.) *La sociolingüística de la variació,* Barcelona, PPU, pp.139-162.

POMARES, J. (1997) *Diccionari del català popular i de l'argot,* Barcelona, Edicions 62.

PONSODA, J. J. (1996) «Variació lingüística, norma i ensenyament de la llengua», *Temps d'educació* 16, pp. 223-245.

PRADILLA, M. A.(1995) «El desafricament prepalatal intervocàlic al català de transició nord-occidental/valencià», a M. T. TURELL (ed.), pp. 53-113.

PUJOLAR, J. (1997) *De què vas, tio?*, Barcelona, Empúries.

RAFEL, J. (1981) *La lengua catalana fronteriza en el bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, Universitat de Barcelona.

— (1996) Col·loqui «Recerques i aplicacions a partir de corpus lingüístics», a *Corpus, Corpora. Actes del 1r i 2n Col·loquis Lingüístics de la Universitat de Barcelona*, PPU, Barcelona, 127-162.

ROBINSON, J. L. (1980) «Sociolingüística i variació semàntica: els tractaments en català», a J. BRUGUERA i J. MASSOT (eds.) *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra 1-6 octubre de 1979),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 619-637.

ROBINSON, W. P. (1979) «Speech markers and social class», a K. R. SCHERER i H. GILES (eds.), pp. 211-249.

ROGGE, W. i C. BEINKE (1991) «Katalanisch: Sprachnormierung und Standardsprache», a G. HOLTUS, M. METZELTIN i C. SCHMITT (eds.), *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, Tübingen, Niemeyer, pp.192-218.

ROMÀ I ROURE, M. (1987), «L'argot dels joves gironins», *Revista de Girona* 120, pp. 82-93.

ROSSICH, A. (1995),«El reconeixement de la vocal neutra», a P. BALSALOBRE i J. GRATACÓS (eds.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema.

RYAN, E. B. (1979) «Why do Low-Prestige Language Persist», a H. GILES i R. N. St. CLAIR (eds.), *Language and Social Psychology*, Blackwell, Oxford, pp. 145-157.

SÀNCHEZ, A. *et al.* (1991) *Argot barceloní*, Barcelona, Parsifal.

SANCHO CREMADES, P. (1995) *El valencià col·loquial de la vila de Canals*, Canals, Ajuntament.

SANKOFF, D. i S. LABERGE (1978) «The linguistic market and the statistical explanation of variability», a D. SANKOFF (ed.) *Linguistics variation: models and methods*, Nova York, Academic Press.

SARAGOSSÀ, A. (1997) *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals*, València, Saó.

SCHERER i H. GILES (eds.) (1979) *Social Markers in Speech*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 211-249.

SCHIEFFELIN, B. i WOOLARD, K.A. (1994) «Language Ideologies», *Annual Review of Anthropology*, pp. 23, 55-82.

SCHLIEBEN-LANGE, C. (1977, or. alemany 1973) *Iniciación a la sociolingüística*, Gredos, Madrid.

SIGUAN, M. (1979) *Lenguaje y clase social en el niño*, Madrid, Pablo del Río.

SOLER, J. (1986a) *Language Standardization and Norm Formation in Catalonia*, Tesi doctoral, Indiana University.

— (1986b) «Model i límits de la llengua estàndard a Barcelona», a *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 5, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 131-148.

SUBIRATS, M. *et al.* (1992) *Enquesta metropolitana 1986. Condicions de vida i hàbits de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona, 20. Transmissió i coneixement de la llengua catalana a l'àrea metropolitana de Barcelona*, Institut d'Estudis Metropolitans, Bellaterra.

TAJFEL, H. (1974) «Social identity and intergroup behaviour», *Social Science Information* 13, pp. 65-93

TEJERINA, B. (1992) *Nacionalismo y lengua. Los procesos de cambio lingüístico en el País Vasco*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.

THOMAS, G. (1991) *Linguistic Purism*, Longman, Londres.

TURELL JULIÀ, M. T. (1995) «La base teòrica i metodològica de la variació lingüística», a M. T. TURELL JULIÀ (ed.) *La sociolingüística de la variació*, Barcelona, PPU, pp. 17-49.

— (ed.) (1995) *La sociolingüística de la variació*, PPU, Barcelona.

TUSON, A. (1985) «El repertori lingüístic de la ciutat de Barcelona», a *Formazione dell'insegnante di lingue in ambiente di lingue in contatto*, Bargatto, Roma, 63-85.

URGELL XAMBÓ, M. D. (1964) *Estudio lingüístico sobre «Pigmalió» de J. Oliver*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.

VALLVERDÚ, F. (1982) «Pròleg», a M. STUBBS, *El llenguatge i l'escola. Cap a una anàlisi sociolingüística del llenguatge en l'educació*, Barcelona, Rosa Sensat i Ed. 62, pp. 5-8.

— (1985) «Sobre la llengua de Joan Oliver/Pere Quart», a *Escrits sobre poetes i poesia*, Manacor, Tià de Sa Real, 74-82.

— (1986) «Pròleg», a J. OLIVER «Adaptació lliure de *Pigmalió* de Bernard Shaw», Barcelona, Ed. 62, pp. 5-8.

— (1987) «El model de llengua al mitjans de comunicació», a *Actes de les segones jornades d'estudi de la llengua normativa*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat de Barcelona, pp. 89-111.

VENY, J. (1985) *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

— (1994) «Esperit i esdevenidor de la llengua catalana. Vitalitat de la parla. Els dialectes», a R. PANIKKAR (ed.) *Llengua i identitat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 246-267.

VIAPLANA, J. (1996), *Dialectologia*, València, Universitat de València.

VILANOVA, M. (1995) *Les majories invisibles: explotació fabril, revolució i repressió*, Barcelona, Icària.

VINYOLES, J. J. (1978) *Vocabulari de l'argot i de la delinqüència*, Barcelona, Millà.

VINYOLES, J. J. i J. FERRAN (1982) *Llenguatge subterrani de la política*, Barcelona, Millà.

VINYOLES, J. J. i R. PIQUÉ (1989) *Diccionari eròtic i sexual*, Barcelona, Ed. 62.

WAGNER, M.-L. (1924) *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

WEINREICH, U. (1953) *Languages in contact*, Nova York, Linguistic Circle of New York (versió catalana, 1996, Alzira, Bromera).

WEINREICH, U., W. LABOV i M. HERZOG (1968) «Empirical foundations for a theory of language change», a W. LEHMAN i Y. MALKIEL (eds.) *Directions for historical linguistics*, Austin, University of Texas Press, pp. 97-195.

WILLIAMS, G. (1992) *Sociolinguistics. A sociological critique*, Londres, Routledge.

WOOLARD, K. A. (1985) «Language variation and cultural hegemony: Toward an integration of sociolinguistic and social theory», *American Ethnologist* 12, 4, pp. 738-748.

— (en preparació) «Strategies of Simultaneity and Bivalency in Bilingual Communication».

GABRIEL BIBILONI

VARIACIÓ I ESTÀNDARD

1. ESTANDARDITZACIÓ I LLENGUA

Pel que fa a la majoria de les llengües europees establertes, la identitat de cadascuna d'aquestes i la representació que en tenen el usuaris no són, òbviament, realitats prèvies als processos d'estandardització, sinó una conseqüència d'aquests processos. Alguns casos especials –el basc, per exemple, seria percebut en qualsevol cas, amb estandardització o sense, com una llengua diferent de les que l'envolten– es justifiquen pel fort contrast amb les llengües veïnes, amb les quals no hi ha relació del punt de vista de l'evolució històrica. A l'interior d'allò que s'anomenen famílies lingüístiques la configuració de llengües reconegudes no és més que el resultat d'un procés històric amb múltiples aspectes implicats –polítics, culturals, de vegades religiosos, etc.–, en relació amb tots els quals s'han desenvolupat els diversos processos d'estandardització, que han conduït a l'existència de les llengües que sigui. Una altra història política i social hauria portat sens dubte a un altre mapa lingüístic. Ha estat prou adduït el cas de l'alemany i el neerlandès, aquest darrer més acostat a les varietats del baix alemany que no pas aquestes a l'alt alemany; o les llengües escandinaves, menys distants que els dialectes d'algunes llengües d'unitat indiscutida; o l'espanyol i el portuguès, que amb un altre procés politicocultural ben bé podrien haver estat una sola llengua.

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 163-172

Enmig de la complexitat de totes aquestes qüestions hi ha una correlació bàsica: allà on hi ha hagut l'establiment de societats dotades d'una organització política, amb estructures nacionals o prenacionals, s'ha bastit regularment una llengua que ha estat alhora l'element bàsic de vertebració d'aquella societat. El triomf històric de totes dues –societat i llengua– són simplement dues cares d'una sola moneda. I les realitats lingüístiques de partida poden ser ben diverses: en uns casos, com l'italià o l'alemany, s'han integrat mosaics de varietats lingüístiques força distants, mentre que en uns altres, com les nacions escandinaves o algunes noves comunitats lingüístiques del sud-est d'Europa, s'ha aïllat el que hauria pogut considerar-se com una part d'una entitat lingüística ben imaginable com a única.

2. INTERACCIÓ LINGÜÍSTICA I ESTANDARDITZACIÓ

A l'Europa medieval –i postmedieval– la diglòssia representa més que res l'existència de diferents xarxes d'interacció lingüística, de naturalesa també molt diferent: d'una banda, les xarxes primàries de la interacció *face to face*, i, de l'altra, la xarxa de les elits il·lustrades que es comunicaven en llatí. Les xarxes primàries tenen l'abast que permeten o determinen la comunicació quotidiana, la de l'àmbit de la feina, les transaccions comercials o les escasses activitats d'esplai, i van esvaint-se en l'espai geogràfic paral·lelament a la manera com van esvaint-se les facilitats d'intercomprensió i com van augmentant les diferències lingüístiques. Xarxes d'interacció i varietats lingüístiques són peces de dos entramats que es corresponen i es configuren com dos contínuums fets de salts suaus i transicions graduals.

Les xarxes primàries d'interacció lingüística anaren afaiçonant-se i adaptant-se als contextos polítics o administratius que feren de motlle a les varietats lingüístiques sorgides d'aquella interacció. El mot *vulgar* o altres d'equivalents, usats per a designar la parla diària, s'adjectiva amb els gentilicis corresponents a les diverses comunitats polítiques, i aquests adjectius seran després els noms de les llengües triomfants o dels dialectes arraconats –tot depèn de la sort o dissort que la història els havia d'oferir. És a dir, que si en un determinat racó del continent el llatí vulgar es transformà en la llengua que avui parlam els catalans, no és tant en virtut d'unes forces lingüístiques cegues existents en el si d'aquell llatí vulgar, sinó perquè els nostres avantpassats s'organitzaren d'una manera determinada i crearen unes certes condicions d'interacció social que van determinar la transformació del llatí en un sentit concret (amb tendències centrípetes, unificadores del grup i diferenciadores respecte a l'exterior del grup) i, en conseqüència, la formació del català.

L'estandardització de les llengües nacionals europees, procés paral·lel a la formació de l'Europa de les nacions, que arranca en el context del Renaixement i cristal·litza en

el context del nacionalisme de l'època contemporània, consisteix en una intervenció sobre el sistema lingüístic –codificació– però també en una intervenció sobre les xarxes d'interacció lingüística. L'estandardització consisteix a crear una xarxa d'interacció lingüística ajustada a l'espai nacional; i no sols a crear aquesta xarxa sinó a optimitzar-la, dotar-la de la màxima solidesa i intensificar-hi tots els fluxos comunicacionals. Aquest és un fet cabdal que condicionarà profundament la realitat de la variació lingüística en el si d'una llengua determinada. El mapa de la variació en una llengua estandarditzada i de funcions socials completes estarà en bona part conformat pel fenomen de la difusió de l'estàndard.

3. L'ESTÀNDARD, MODEL DE REFERÈNCIA

Tot i que l'estàndard exerceix un conjunt de funcions socials, la major part de les quals indispensables per a la mateixa existència de la comunitat lingüística, la funció primària és actuar com a model de referència per a les actuacions lingüístiques, car aquestes, com tota l'activitat social, necessiten ajustar-se a normes, i, com tota activitat social, són objecte d'avaluació per part dels altres individus. L'estàndard discrimina allò que és considerat vàlid i allò que és considerat no adequat, o allò que és requerit d'un punt de vista neutre i global de la llengua i allò que és propi d'un ús local només vàlid col·loquialment.

L'abast de la funció referencial de l'estàndard depèn de les circumstàncies històriques de cada comunitat lingüística. En primer lloc, en aquelles societats que han desenvolupat una llengua nacional amb un estàndard d'arrels antigues i plenitud de funcions, l'assumpció del valor referencial d'aquest estàndard és un fet àmpliament consolidat socialment. En aquestes societats i en el moment present tot el que no entra dins la norma estàndard ha pres un camí inevitable cap a la desaparició. En segon lloc, unes altres societats mantenen una situació –la que es coneix amb el nom de diglòssia– caracteritzada per la coexistència de dues varietats fortament diferenciades, una d'elles codificada i amb funció de model referencial per als usos formals i una altra, sense codificació, utilitzada en la comunicació ordinària. Aquestes situacions són avui dia pertanyents més aviat a l'àrea del tercer món: per exemple, la majoria de països africans, on alternen una antiga llengua colonial europea i les llengües autòctones, o, més en concret, el món àrab, amb l'àrab clàssic i els àrabs locals, fet degut més que res a l'especificitat de la cultura islàmica. En tercer lloc, en aquelles comunitats lingüístiques on hi ha un projecte de llengua nacional més o menys formulat però no reeixit i, conseqüentment, un estàndard a mig fer, la funció referencial d'aquest estàndard té unes limitacions correlatives a la dificultat de desplaçar l'estàndard corresponent a la llengua estrangera dominant. No cal dir que l'exemple paradigmàtic n'és la societat catalana.

4. ESTÀNDARD I VARIACIÓ SOCIAL

Els estàndards moderns solen tenir com a antecedent una llengua literària usada en un altre temps per unes elits il·lustrades. L'estàndard és, doncs, en l'inici una llengua de classe. I ho continua essent després de convertir-se en una llengua nacional, en tant que són les classes més elevades les que en tenir més accés a l'educació i la cultura n'assumeixen més intensament el valor referencial. L'estandardització és, doncs, un fenomen generador de variació social, consistent en la diferenciació entre els usos de les capes socials més educades, més ajustats al model, i els usos de les capes socials inferiors, mantenidores en major grau de les formes que aquell model no acull. Ara bé: amb la difusió de la cultura i amb el pes dels mitjans de masses, fenòmens propis de les societats actuals, es produeix un desplegament del coneixement del model estàndard i de l'atracció que aquest exerceix sobre capes socials de cada vegada més àmplies. Així l'estàndard experimenta un procés d'expansió de dalt cap a baix amb la tendència a ocupar tot l'espai. D'aquesta manera resulta, doncs, que un mateix mecanisme crea variació social i al mateix temps la redueix.

Això és el que ocorre en la majoria de societats europees o d'origen europeu (Amèrica, Austràlia). En les situacions de diglòssia –a Europa l'únic cas clar és el de la Suïssa Alemanya– la varietat alta és una varietat funcional associada en principi a uns usos específics, però també a un estrat social, car aquest sector és bàsicament el que controla aquells usos. Tanmateix, atès que hom ha assumit que només la varietat baixa és l'adequada per a la conversa ordinària i atès que tota la població, independentment de l'estatus social, usa aquesta varietat en els àmbits col·loquials, el resultat és un mapa de la variació diferent del descrit per a les societats no diglòssiques. El manteniment de l'estàndard –és a dir, la varietat alta– com a varietat funcional limitada a uns dominis concrets n'impedeix el desplegament social de caràcter substitutori que hem descrit més amunt. Amb tot, caldria analitzar en cada cas aspectes com la pressió exercida per la varietat alta sobre la baixa, la interferència entre totes dues i les diferències lingüístiques entre les diverses classes socials, ben segur que existents, encara que totes utilitzin la varietat baixa en la parla ordinària. Òbviament, les respostes a aquestes qüestions diferiran segons els paràmetres socioculturals de cada comunitat lingüística: ha de ser per força diferent una societat europea com la suïssa germànica o un país àrab, posem per cas.

Finalment cal parlar de les comunitats lingüístiques amb una llengua subordinada. A diferència dels casos de diglòssia, en què tota la població és parlant de les dues varietats, o, com a mínim, de la baixa, i la divisió de funcions és taxativa i no problemàtica, en les situacions de subordinació hi ha una població unilingüe en la llengua dominant, no hi ha divisió de funcions regular i normalment es produeix un

conflicte entre dos estàndards, o entre un estàndard i el que podríem considerar un projecte d'estandardització.

En aquests casos el principal fet a destacar és la dificultat de l'estàndard subjugat d'actuar d'agent condicionador de la variació social en la forma en què ho fan els estàndards de societats lingüísticament no dependents. Variables relacionades com manca d'ús social, manca de coneixement, manca de prestigi o poca atracció com a model regulador de la conducta lingüística en són les causes evidents. En aquestes situacions les correlacions entre variables lingüístiques i variables socials s'estableixen bàsicament a partir de la llengua dominant, ço és, d'acord amb el major o menor domini del model estàndard d'aquesta llengua; i aquest fet és més cert com més gran és el dèficit funcional de l'estàndard de la llengua del país. Aquest regularment té poca capacitat de generar variació social, perquè aquesta funció l'exerceix implacablement l'altre estàndard. Exercida la discriminació social per l'estàndard de la llengua dominant, entre les classes socials del grup dels parlants de la dominada es manifesta una considerable uniformitat lingüística que sol contrastar amb la intensa variació geogràfica. Tanmateix, això no vol pas dir que la variació social "interna" –la que és aliena a l'acció de l'estàndard dominant– sigui nul·la: en alguns territoris de la comunitat lingüística catalana podríem trobar algunes variables sociolingüístiques notables, relacionades amb un determinat grau de separació dels diferents estrats socials tradicionals. Cal remarcar, a més, que l'estàndard dominant fa també de marc de referència en l'ús de la llengua subordinada. Un exemple ben simple: a Mallorca la vocalització de /l/ davant consonant labial és un fenomen tradicional, ara parcialment en crisi; però mentre que en un mot com *salvatge* la variant amb vocalització (*sauvatge*) té connotacions rústiques i de poc refinament, en un altre mot com *espelma* la variant amb vocalització (*espeuma*) és absolutament general, perquè en el primer cas hi ha el referent espanyol i en el segon no.

Alerta, però, perquè el que es diuen situacions de subordinació lingüística constitueix un espectre ben diversificat de casos, alguns dels quals s'assemblen ben poc entre ells. Ben poc tenen a veure una situació terminal com l'occitana i la del català, en alguns aspectes pròxima a les situacions de no-subordinació. En casos com el català, de forta pugna entre els mecanismes de la subordinació i la substitució lingüística, d'una banda, i les tendències normalitzadores, d'una altra, l'acció de l'estàndard –o dels estàndards– com a condicionant del conjunt de la variació lingüística és quelcom molt complex, que requereix una anàlisi més profunda que la que podem fer en aquest esbós.

Per un cantó, és cert que l'estàndard dominant és el que té la plenitud de la funció referencial, el que actua de referent també en l'ús de la llengua subordinada i el que marca l'evolució lingüística en aquesta llengua subordinada (qualsevol innovació en el lèxic o la fraseologia consisteix invariablement en una forma coincident en les dues llengües produïda a partir de la llengua dominant). Un aspecte bàsic que cal no perdre

de vista és el que hem anomenat interferència unilateral, un fet implacable en les relacions de subordinació: el sistema de la llengua subordinada es veu de cada cop més interferit en tots els nivells per la llengua dominant, mentre que l'estructura d'aquesta, anècdotes a part, està exempta d'interferència per part de la llengua subordinada.

Per un altre cantó, però, en la mesura que el projecte d'estàndard de la llengua subordinada pugui ser vehiculat socialment serà, bé que limitadament, un model objecte de certa imitació i d'una determinada expansió social i un cert motor, doncs, de transformació del panorama de la variació social de la llengua. En aquest punt és obligatori esmentar la influència exercida els darrers anys pel model lingüístic de la televisió pública catalana sobre els usos lingüístics de la gent del Principat i de fora del Principat, un fenomen d'envergadura que caldria avaluar a partir de treballs extensos. Independentment de la valoració que es pugui fer d'aquest model, cal reconèixer el seu influx especialment sobre les varietats geogràfiques que en són més distants i més encara sobre els usos de la joventut. A Mallorca, per exemple, hem pogut observar no sols un degotís de formes "televisives" en el parlar sobretot de la gent jove, sinó fins i tot com nombrosos nois de famílies hispanoparlants que s'han integrat en la comunitat lingüística catalana ho han fet més adoptant la varietat emprada per la televisió, fonètica inclosa, que la que usen els seus companys mallorquins. Simplement perquè estan molt exposats al primer model i molt poc al segon. Hem entrat, però, en el terreny de la variació geogràfica, aspecte que, al cap i a la fi, no es pot tractar separadament del de la variació social.

5. ESTÀNDARD I VARIACIÓ GEOGRÀFICA

A partir del moment que l'estàndard és per damunt de cap altra cosa un model comú a tota la comunitat lingüística, l'efecte obvi de l'estandardització és la reducció de la variació geogràfica. La unificació s'efectua per imitació de formes modèliques dotades de prestigi social. Aquestes són les usades pels sectors socials prestigiosos, l'escola, la universitat i actualment també els grans mitjans de comunicació, a més de ser les formes associades en general a l'escriptura i la lletra impresa.

Com dèiem més amunt, les classes superiors són les que més adeqüen la parla als patrons de l'estàndard, per la qual cosa la representació de la variació geograficosocial té forma piramidal: com més alt és l'estatus social dels individus més estret és l'espectre de la variació geogràfica, i aquesta és més multiforme i dispersa com més baix és l'estatus dels parlants. En les societats actuals és molt habitual que hi hagi menys distància lingüística entre dos parlants de nivell cultural alt de dos punts geogràfics distants que entre dos parlants del mateix lloc de nivell cultural considerablement diferent. Però també cal tenir en compte factors difusors de modes lingüístiques, com els moderns *mass media*, que no sempre propaguen formes corresponents als sectors socials elevats.

La tendència unificadora que deriva de la difusió de l'estàndard opera en els espais d'interacció que marquen els límits de la comunitat lingüística i que, en la majoria dels casos, corresponen a l'àmbit d'un estat. Els aparells estatals –burocràcia, ensenyament, *mass media*– són els que imposen implacablement el paisatge lingüístic que trobaran els futurs estudiants de dialectologia, els quals tindran molt poca matèria de què examinar-se si l'assignatura persisteix amb l'enfocament diatopista tradicional.

La relació entre els espais d'organització política i d'interacció social i els models de variació lingüística vinculats amb formes diverses d'estandardització és un aspecte que ens sembla especialment interessant. Pel que respecta a comunitats lingüístiques esteses per diversos estats, cal diferenciar aquells casos en què, tot i haver-hi usos lingüístics "nacionals", no s'han desenvolupat models estàndards estatals amb prou entitat perquè siguin percebuts com a tals (Regne Unit i Irlanda; França, la Suïssa francesa i la Bèlgica valona; Itàlia i la Suïssa italiana; Alemanya i Àustria, etc.), i aquells casos en què s'han format models estàndards excloents i alternatius, o, com s'ha dit de vegades, estàndards autònoms (anglès britànic i anglès americà o espanyol d'Espanya i espanyol d'Amèrica). En aquests darrers casos som davant models que presenten bàsicament diferències de tipus fonètic i lèxic, tot i que també se n'hi poden trobar de sintàctiques i, fins i tot, d'ortogràfiques. La percepció de la seva diferent entitat es manifesta en fets com l'existència de materials d'aprenentatge separats o de correctors ortogràfics per a processadors de textos també distints.

Aquests models responen a l'existència d'àmbits d'interacció prou diferenciats i distants, determinats per marcs polítics i administratius, en cada un dels quals el respectiu estàndard posseeix tota la força referencial i el prestigi que li cal per a esdevenir moneda vàlida per a tota la població d'aquell àmbit d'intercomunicació. L'acceptació social d'aquests models de referència nacionals, com l'anglès nord-americà, forma part de l'assumpció del complex d'elements que constitueixen la identitat nacional del grup. En el cas del model estàndard de l'espanyol americà, que es pot oposar en bloc a l'espanyol peninsular, usat en un àmbit geogràfic supranacional, cal tenir en compte factors de tipus històric. Normalment aquests estàndards autònoms funcionen en mons físicament, políticament i psicològicament llunyans; a l'interior d'Europa no se'n troben casos semblants, amb l'excepció contundent del noruec, que, per circumstàncies especials, ha codificat i socialitzat dos models d'estàndard completament diferenciats.

A la comunitat lingüística catalana hi ha dos fets a destacar que per a nosaltres constitueixen dues anomalies directament relacionables amb la situació de subordinació de la llengua: l'existència de models lingüístics regionals semblants –pel que fa a l'apartat de formes lingüístiques– als estàndards autònoms esmentats més amunt, però amb unes condicions sociològiques en absolut equiparables a les que emmarquen aquells; i la incapacitat d'aquests, diguem-ne –amb molta precaució– estàndards regionals, d'actuar àdhuc dins el seu espai geogràfic com a models objecte d'imitació i de l'expansió social de dalt cap a baix que atribuïem als estàndards normals.

L'origen del problema és la inexistència d'un àmbit d'interacció real, de les característiques dels que es troben en les societats modernes, que es correspongui al marc geogràfic on el català és parlat. Ho fa inviable la manca d'unes estructures polítiques i administratives coincidents amb aqueix marc geogràfic i el fet que la interacció efectiva entre tots els catalans es produeix en un altre marc més ampli entreteixit amb la llengua espanyola i que en fa innecessari qualsevol altre, de marc general. El fet que qualsevol producte televisiu, àdhuc un simple espot, necessiti doblatges diferents per a ser passat a la televisió regional barcelonina i a la televisió regional valenciana, és un exemple prou eloqüent que ens estalvia de continuar amb el tema. La codificació de principi de segle va ser incapaç de bastir una llengua escrita vàlida per a tot el territori català i es conformà amb unes varietats literàries regionals, fetes amb morfologies verbals incompatibles, que es justificaven pel seu mateix caràcter de varietats estrictament literàries. Amb la vinguda de la societat mediàtica continua sense resoldre's el problema de l'edificació d'un estàndard nacional. I el que creiem que s'ha de destacar és que sense un espai global d'interacció tramat a partir sobretot dels moderns *mass media* no té gaire sentit parlar d'un estàndard comú. Afegim també que la coexistència de models regionals no és quelcom per si mateix problemàtic, mentre es tracti de fets d'accent i de l'ús de sinònims perfectament "desregionalitzables" amb un cert temps i amb la pràctica de la normalitat comunicativa. Que no s'entengui que estam en contra de la variació geogràfica, sinó contra els factors que compartimenten la comunitat lingüística i la fan, doncs, inviable.

Amb tot, cal reconèixer que l'anàlisi anterior és una simplificació; una simplificació volguda, que té per objecte destriar allò que és essencial i allò que és secundari. De fluxos comunicatius al nivell de tota la comunitat lingüística n'hi ha, òbviament. La recepció de la televisió pública del Principat a la resta del país és un fet remarcable, igual que hi ha una determinada circulació de productes culturals en català que travessen fronteres autonòmiques. Les conseqüències lingüístiques ja han estat assenyalades i destacades més amunt. El que succeeix és que això no és suficient, i que la dinàmica disgregadora de la comunitat lingüística pesa més que els mecanismes integradors.

La situació és igual de complexa pel que respecta a les dificultats que aquests models lingüístics regionals tenen de sortir del clos d'una llengua escrita controlada per un exèrcit de correctors i esdevenir patrons de llengua oral espontània –almenys en registres formals– assumits per amplis sectors socials i en procés d'expansió. Tot i que es dóna una determinada reproducció dels models, com ja s'ha indicat, en la parla formal espontània de la majoria de catalanoparlants de nivell cultural alt o mitjà destaca més la presència de marques diatòpiques extraestàndards i d'elements d'interferència que l'adaptació al model codificat. Si el lector em permet un altre exemple extret del meu context més immediat, sentir alguns –bastants– mandataris balears parlant per televisió o fent un discurs al Parlament és un esdeveniment que invita a arrancar a córrer i no aturar-se fins a un lloc sòlidament protegit on no pugui arribar l'eco de les

destrosses. I és que els parlants d'una llengua subordinada no sols confien tot el valor de model a l'estàndard de la llengua dominant, sinó que mantenen una percepció de col·loquialitat intrínseca com a atribut de la llengua subordinada. A part que explicitar consideracions de validesa de formes no normatives pot ser una manera d'intentar ennoblir la més gran de les ignoràncies lingüístiques: recordem aquell president autonòmic que al Senat espanyol començà el seu discurs amb un advertiment de la seva incompetència comunicativa, que pretengué camuflar proclamant que parlaria en "mallorquí pagès".

Seguint el mateix fil i reblant el clau, les situacions de subordinació generen el que podem anomenar la cultura lingüística de la fragmentació, un conjunt de percepcions i mentalitats que retroalimenten el mateix estat de subordinació. En són part la idea força estesa de la validesa de certes paraules només en el seu àmbit dialectal o la concepció de l'estandardització com una amenaça al manteniment de les identitats lingüístiques geogràfiques. Ni una cosa ni l'altra no es donen en les situacions de no-subordinació. Aquí tots els mots de la llengua són concebuts com a recursos a la disposició de tots els membres de la comunitat lingüística, i els canvis generats per l'estandardització són vists, en tot cas, com a part de la dinàmica del canvi històric, no com una alteració d'identitat.

Els dèficits en els aspectes socials de l'estandardització en una comunitat subordinada i les distorsions creades pels mecanismes de la cultura de la fragmentació són elements que condicionen de manera decisiva l'acció de l'estàndard com a factor afaiçonador i modificador del mapa de la variació lingüística en tota la seva complexitat.

GABRIEL BIBILONI
Universitat de les Illes Balears

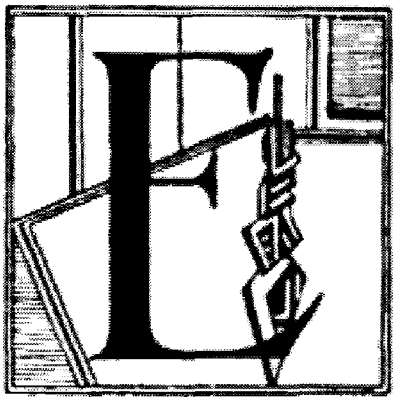

M. TERESA CABRÉ CASTELLVÍ

VARIACIÓ PER TEMA. EL DISCURS ESPECIALITZAT O LA VARIACIÓ FUNCIONAL DETERMINADA PER LA TEMÀTICA: NOVES PERSPECTIVES

1. ELS LLENGUATGES D'ESPECIALITAT

Les necessitats de comunicació del món actual, marcades pel seu caràcter plurilingüe i per un grau important d'especialització, han fet augmentar la necessitat de formació en llengües per a usos específics i han obert la porta a parlar de llenguatges d'especialitat. Molt sovint es contraposa el coneixement general al coneixement especialitzat, també denominat coneixement científic; es fan servir nocions com la d'àmbit especialitzat per referir-se a una determinada parcel·la del saber, o es parla de llenguatge general diferenciant-lo dels llenguatges d'especialitat.

Però no tots els lingüistes accepten l'ús del terme «llenguatge» per referir-se als recursos de la comunicació especialitzada. Així es manifesta B. Quemada (1978):

> La linguistique descriptive condamne les désignations de "langue" technique et scientifique qui sont également impropres. Il convient plutôt de parler de vocabulaires, s'agissant d'emplois particuliers du français et de ses variétés qui font appel, pour la prononciation, la morphologie et la syntaxe, au fonds de la langue commune, caractère à partir duquel notre analyse établit des rapports fonctionnels mais non hiérarchisés.

A més de la problemàtica que sorgeix de l'ús abusiu del terme «llenguatge», el tema dels llenguatges d'especialitat també planteja el gran interrogant sobre si hi ha criteris

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 173-194

suficients per establir una línia divisòria entre allò que denominem general i el que denominem especialitzat, que en la pràctica no és tan fàcil com pot semblar en teoria.

Habitualment se sol parlar de llenguatge general per fer referència al conjunt de recursos que usen la majoria dels parlants d'una llengua, i es reserva la denominació llenguatges d'especialitat per denominar el subconjunt de la llengua que s'actualitza en la comunicació especialitzada per la temàtica.

Aquestes distincions aparentment tan clares, amaguen tota una sèrie de problemes que requereixen una anàlisi més precisa. N'analitzarem bàsicament tres: la denominació *llenguatges d'especialitat*, la *noció d'especialitat* o *àmbit d'especialitat*, i la noció de *text especialitzat*.

La denominació *llenguatges especialitzats* suposa, en la nostra opinió, un ús abusiu del terme llenguatge. En efecte, si en lloc de partir de la noció de llenguatges d'especialitat com un supòsit assumit, analitzem les produccions lingüístiques que es donen en els contextos de comunicació especialitzada per inferir si s'han fet servir per a la seva producció sistemes d'elements lingüístics específics (és a dir, diferenciats dels del llenguatge comú), fàcilment observarem que, des del punt de vista dels recursos gramaticals que els constitueixen, els textos especialitzats són textos codificats a partir de la mateixa gramàtica que s'utilitza en totes les situacions comunicatives. Així, les característiques fonològiques, morfològiques i sintàctiques dels textos especialitzats coincideixen amb les que s'empren per a la comunicació general.

Tot i això, sembla clar que els textos anomenats especialitzats presenten algunes característiques que els donen una especificitat dins del conjunt dels textos produïts en una llengua.

Certament, si partim de la concepció que la llengua general, que inclou tant les varietats marcades com les no marcades, és un conjunt de conjunts de recursos interrelacionats des de molts punts de vista, diem que cada un dels subconjunts de recursos emprats específicament per un tipus de situació és un registre funcional.

Des d'aquest punt de vista, els anomenats llenguatges d'especialitat són registres funcionals caracteritzats per una temàtica específica, emprats en situacions de característiques pragmàtiques precises, determinades pels interlocutors (bàsicament l'emissor), el tipus de situació en què es produeixen, i els propòsits o intencions que es proposa la comunicació especialitzada.

No tots els especialistes comparteixen aquest enfocament dels llenguatges d'especialitat entesos com a registres de les llengües. Les posicions divergents es donen en dos sentits contraris: la dels que defensen que els llenguatges especialitzats són codis complets diferenciats del llenguatge general (Hoffmann 1979); i la dels que redueixen la seva especificitat al lèxic (Rondeau 1983; Rey 1976; Quemada 1978). Entre una i altra posició, una tercera via considera els llenguatges especialitzats com a subconjunts,

fonamentalment pragmàtics, del llenguatge entès en sentit global (Varantola 1986; Sager 1980; Picht i Draskau 1985).

Per damunt de totes aquestes diferències de conceptualització del que són els llenguatges especialitzats hi ha alguns punts en què tots coincideixen: en el fet que les comunicacions que es produeixen es refereixen a parcel·les específiques del coneixement. Des d'aquest punt de vista, totes les àrees especialitzades, disciplines acadèmiques tradicionals, oficis i professions, són àmbits de coneixement especialitzat. I l'expressió i transmissió d'aquest coneixement podria requerir l'ús d'unitats i regles específiques. És en aquest sentit que es parla de llenguatges d'especialitat.

2. LA COMUNICACIÓ ESPECIALITZADA

Els processos de transmissió dels coneixements especialitzats mostren que la comunicació especialitzada presenta unes característiques que la fan diferent de la comunicació general. Aquesta especificitat es dóna tant en els factors que intervenen en el procés d'interacció comunicativa com en les característiques intrínseques dels missatges que es produeixen.

Des del punt de vista dels elements que intervenen en el procés comunicatiu, la comunicació especialitzada té tres especificitats destacables: la temàtica, els parlants i les situacions.

Analitzarem a continuació aquests tres factors, començant pel primer: la temàtica. D'entrada es parla de temes especialitzats per referir-se als àmbits de continguts que no formen part del coneixement general dels parlants d'una llengua i que han hagut de ser objecte d'un aprenentatge particular. En aquest sentit, es consideren temàtiques especialitzades totes les que són objecte explícit d'ensenyament acadèmic o professional. L'assumpció de les formes expressives pròpies d'aquestes matèries s'interioritza amb l'aprenentatge dels seus continguts. A diferència dels coneixements generals, que s'adquireixen de manera inconscient per experiència directa, els coneixements especialitzats requereixen un aprenentatge explícit, a través de la transmissió verbal dels coneixements per part dels especialistes en la matèria, o de la transmissió de l'experiència per contacte amb el medi professional. Aquesta transmissió no suposa només el traspàs del contingut seqüencial de la matèria, sinó sobretot la perspectiva des de la qual aquesta matèria ha de ser conceptualitzada. És precisament aquesta òptica la que dóna la característica d'especialitzat a un tema determinat, com veurem més endavant. Aprendre, doncs, una temàtica especialitzada significa interioritzar els seus continguts i l'òptica de la seva significació.

El segon element que confereix especificitat a la comunicació especialitzada són els seus interlocutors, bàsicament els emissors. En efecte, els qui tenen els coneixements

especialitzats són els qui en són especialistes, que actuen en tots els casos d'emissors de la comunicació especialitzada. Només poden ser productors de comunicacions tecnicocientífiques o professionals de nivell restringit els qui tenen un coneixement específic de la temàtica, coneixement adquirit prèviament per aprenentatge acadèmic o professional; poden ser-ne receptors els especialistes del tema, que alhora poden actuar interactivament com a emissors en qualsevol acte comunicatiu, els aprenents d'especialista, i el públic en general, que rep passivament en qualitat d'aprenent molt genèric les comunicacions especialitzades. No obstant aquesta diversitat de receptors, és la finalitat de l'aprenentatge el criteri que permet distingir uns i altres aprenents; els primers interioritzen els coneixements per a esdevenir-ne usuaris naturals, i, doncs, emissors de comunicació especialitzada; els segons absorbeixen els coneixements com a simple informació.

El tercer factor que caracteritza la comunicació especialitzada és el relatiu a les situacions mateixes en què es produeix aquesta transmissió de coneixements. Certament, els continguts especialitzats no solen ser objecte de transmissió al marge de situacions no referencials. Dit en altres mots, la comunicació especialitzada, tot i que pot proposar-se finalitats específiques (avaluar, descriure, argumentar, ordenar, classificar, etc.), sempre s'estableix sobre la base de mantenir el caràcter referencial.

En resum, tot i que la comunicació especialitzada té unes característiques constants (transmet coneixement especialitzat, és de tipus formal, i normalment està regulada per criteris professionals o científics), no es produeix sempre en les mateixes situacions de comunicació ni presenta unes característiques constants pel que fa als interlocutors i circumstàncies del missatge.

De les idees exposades fins ara se'n desprenen dues conseqüències a tenir en compte: en primer lloc que el fet que un discurs sigui especialitzat no depèn tant del tema en si mateix com de la manera de tractar-lo; i, en segon lloc, que la comunicació especialitzada admet una diversificació discursiva d'acord amb les característiques situacionals.

Pel que fa al primer factor, la determinació del caràcter especialitzat d'una temàtica no rau tant en ella mateixa com en l'òptica des de la qual s'aborda en el missatge. Així, qualsevol objecte considerat tradicionalment científic, si és presentat (codificat i transmès) banalment, en el sentit que es transmet com un contingut no precís, que no es desxifra en relació amb una estructura preestablerta de significació, o la seva transmissió simplement no pretén ser referencial, esdevé matèria de comunicació no especialitzada. I a la inversa, qualsevol objecte de la realitat més comuna pot ser tractat també de manera estructurada i precisa si es codifica-descodifica en referència a una estructura sistemàtica rigorosament establerta, esdevenint en aquest cas objecte de coneixement especialitzat.

Pel que fa al segon factor, si la comunicació especialitzada exigeix una adequació discursiva a possibilitats variades, un llenguatge d'especialitat no pot ser un subconjunt estructuralment monolític de recursos que es produeixen de manera constant, sinó que ha de presentar varietats en funció dels usos i de les circumstàncies comunicatives.

Per Kocourek (1982), els llenguatges d'especialitat, concebuts com a sistemes de comunicació, permeten d'entrada dues aproximacions diferents: en relació amb la semiòtica, i en relació amb les llengües naturals.

Des del punt de vista de relació amb la semiòtica, la comunicació especialitzada a través de les llengües no és més que una de les diverses possibilitats de transmissió del coneixement especialitzat. Des d'aquesta òptica, els llenguatges d'especialitat serien un objecte semiòtic. Des del segon punt de vista, de relació amb les llengües naturals, tenint en compte que tots els sistemes de transmissió del coneixement són reductibles al sistema del llenguatge natural, la comunicació especialitzada seria lingüística i faria servir sistemes complementaris de representació.

La primera aproximació es basa en el fet que un llenguatge d'especialitat és un sistema de transmissió i intercanvi d'informació que utilitza diversos codis al mateix temps. El llenguatge humà articulat és indubtablement el sistema més important de comunicació, però no l'únic. Altres sistemes alternatius (representacions icòniques, símbols, nomenclatures, fórmules, etc.) comparteixen amb el llenguatge natural les comunicacions especialitzades.

La segona aproximació se sustenta en la prioritat comunicativa del llenguatge natural, també per a la comunicació especialitzada. Des d'aquest punt de vista, el procés de comunicació s'estableix sobre la base rellevant del llenguatge natural, seleccionant dels recursos del sistema lingüístic (per la seva sistemàtica o per la seva freqüència en contrast amb altres situacions de comunicació) alguns elements característics que li donen una certa especificitat. En aquesta especificitat intervenen elements diversos: la presència de determinats recursos en contrast amb l'absència d'altres elements, les característiques de concisió i precisió del discurs, i el tema vehiculat per la comunicació, sempre des d'una perspectiva específica.

Temàticament, els diversos àmbits de comunicació especialitzada no són més que segments del contínuum de coneixement, més o menys arbitraris. Aquesta arbitrarietat justificaria tant la mobilitat dels àmbits temàtics com la circularitat del coneixement. És de sobres sabut que el coneixement ni està segmentat de manera natural en compartiments estancs ni és de naturalesa estàtica. En són una bona mostra l'aparició de nous camps científics, la formació d'interdisciplines de nova estructuració o la construcció de camps de coneixement a partir de la reunió d'aspectes transdisciplinaris vistos com a espais unitaris. El coneixement científic avança permanentment perquè el coneixement especialitzat és dinàmic i polièdric.

Discursivament, les seves produccions especialitzades poden tenir, fins i tot dins de cada àmbit d'especialitat, diversos graus d'abstracció o nivells de transmissió de l'especialitat, que duen a establir diversos estils discursius. Com en el cas de la comunicació general, en la comunicació especialitzada es donen diferents varietats estilístiques, condicionades per les característiques de les situacions de comunicació (temàtica, destinataris, situacions i finalitats comunicatives). Aquestes característiques determinen el grau d'abstracció en què es presenta una temàtica, les estructures sintàctiques i textuals de les produccions comunicatives, l'estil del discurs i fins i tot la materialitat mateixa de la disposició del text.

Tenint en compte, doncs, els elements presentats fins ara, que intenten mostrar la variació en la comunicació especialitzada, a fi de fer-ne una sistematització que reculli tots els elements rellevants en la caracterització d'aquest tipus de comunicació, considerarem dos paràmetres de variació:

a) una variació horitzontal, centrada en la temàtica (tipus de temàtica i perspectives o punts de vista des dels quals s'aborda)

b) una variació vertical, que travessa la temàtica especialitzada amb tres variables: el nivell d'especialització del text, el grau de formalitat i la finalitat primera del discurs.

3. ELS TEXTOS ESPECIALITZATS

Per damunt de la discussió sobre el caràcter estrictament semiòtic o eminentment lingüístic de la comunicació especialitzada, hi ha hagut diversos intents d'establir les característiques més rellevants de les produccions especialitzades, anant més enllà de les especificitats pragmàtiques i la funcionalitat dels seus textos.

Rondeau (1983), després d'analitzar un corpus de textos cientificotècnics, que considera que són els més representatius de la comunicació especialitzada, afirma que els dos criteris més rellevants de caracterització dels textos especialitzats es donen en dos plans: el pla textual i el pla lèxic. Al costat d'aquests dos aspectes, afirma, són els elements pragmàtics els factors que millor representen l'especificitat dels textos de caràcter especialitzat.

3.1 L'òptica textual

Segons Rondeau, els textos especialitzats es caracteritzen per una configuració global específica que els diferencia de la que posseeixen altres tipus de textos com els periodístics, els religiosos, els literaris, els publicitaris, etc., per l'absència de recursos freqüents en altres situacions de comunicació o per la presència de recursos infreqüentment usats en textos no especialitzats. Una d'aquestes característiques és la temàtica de què tracten els textos especialitzats.

Pel que fa a la temàtica, s'han establert tradicionalment diferents tipus de disciplines, que, per la seva idiosincràsia interna, condicionen la forma, l'estructura i l'estil del text:

a) les ciències teòriques
b) les ciències experimentals
c) les tècniques
d) les matèries, enfocades des del punt de vista de la producció
e) les matèries, enfocades des del punt de vista del consum

Un aprofundiment de la idea de Rondeau ens duu a una proposta una mica més refinada i ampliada de criteris rellevants per establir la idiosincràsia dels textos especialitzats des del punt de vista de la temàtica. El criteri temàtic no només tindria en compte la matèria en si, entesa com l'objecte especialitzat que és el nucli d'estudi de la matèria, sinó també l'òptica (científica o, simplement especialitzada) des de la qual es tracta aquest objecte dins de l'especialitat.

D'acord amb el primer factor (la temàtica en si mateixa), podem establir una sèrie de contrastos entre matèries o blocs de matèries especialitzades, que condicionen el tractament i el contingut del text especialitzat:

—les matèries cientificotècniques, en contrast amb les activitats professionals
—les ciències, en contrast amb les tècniques
—les ciències experimentals, en contrast amb les ciències exactes
—tot el grup anterior, en contrast amb les ciències socials i humanes
—les ciències socials, en contrast amb les ciències humanes
—les ciències i tècniques tradicionals, en contrast amb els camps d'intersecció disciplinària
—les matèries o disciplines constituïdes (mono o interdisciplinàries), en contrast amb els camps o objectes de coneixement transdisciplinaris
—totes les ciències, en contrast amb els camps d'activitat especialitzada

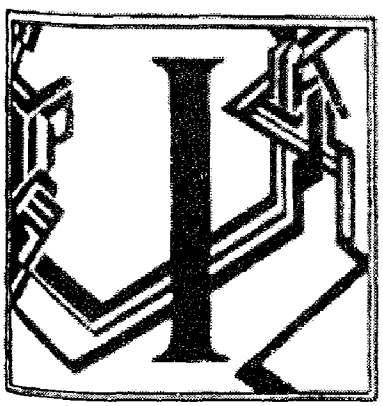

D'acord amb el segon factor (l'òptica des de la qual es tracta l'objecte dins de l'especialitat), es poden establir diverses perspectives d'abordatge i anàlisi del camp científic o especialitzat:

—des del punt de vista teòric o fonamental
—des del punt de vista experimental
—des del punt de vista aplicat o tecnològic
—des de la producció
—des del consum

Creuar aquestes dues tipologies ens duu a la constitució d'una graella en la qual cada matèria especialitzada pot ser tractada des de perspectives diferents i, en cada perspectiva, s'hi poden agrupar matèries diverses.

3.2 L'òptica lèxica

El segon aspecte crucial de caracterització dels textos especialitzats és, seguint Rondeau, el lèxic que presenten. En efecte, des del punt de vista lèxic els textos especialitzats són específics per la terminologia que utilitzen, terminologia que, com veurem a l'apartat 5, pot presentar diversos nivells d'opacitat, d'especialització, de variació expressiva i d'obertura estructural segons el tipus de temàtica, l'òptica de tractament del tema i el nivell d'especialitat del text, aquest nivell en relació amb els seus destinataris i funcions.

3.3 L'òptica pragmàtica

Al costat dels aspectes textuals i lèxics, els factors pragmàtics complementen la caracterització dels textos d'especialitat. Des del punt de vista d'alguns elements pragmàtics, els textos d'especialitat són, de fet, molt diferents dels anomenats textos generals. Un dels elements que més bé mostra aquesta gran diferència és el grau de comprensió interlingüística.

Certament, és molt rellevant la facilitat amb què es comprenen els interlocutors especialitzats malgrat les diferències de llengües que els separen, sobretot si la comunicació s'estableix per escrit. Sembla força evident que l'especialista d'una determinada matèria és capaç d'entendre amb una relativa facilitat textos de la seva especialitat escrits en una altra llengua, encara que sigui incapaç de mantenir en aquesta mateixa llengua una conversa oral sobre un tema d'altra temàtica. El perquè d'aquesta situació cal buscar-lo en el fet que els llenguatges d'especialitat posseeixen unes característiques bastant sistemàtiques, concentrades en l'ús d'un lèxic força estandarditzat i d'uns recursos sintacticotextuals molt restringits. Conèixer el lèxic propi de l'especialitat fa que d'entrada el text sigui comprensible en un percentatge força important. Aquests elements, al costat del fet que es tracti d'una temàtica establerta, faciliten la intercomprensió, tant més quant més consolidada i estructurada sigui la matèria i més estandarditzat el seu lèxic. Paral·lelament, com més especialitzat és un llenguatge, més restringit és el nombre dels seus usuaris i més internacionals les seves unitats i regles.

Aquest fet, que no es dóna en la llengua comuna, constitueix un factor important de diferenciació del llenguatge comú respecte a l'especialitzat i un factor d'unió dels llenguatges especialitzats entre si.

> LSP's tend to share much of their resources not merely with LGP's, but also often have common cognate resources. LSP thus tends to be more "international", or indeed "universal", than does LGP. *Beaugrande (1987).*

Cal matisar, però, que la comprensió dels textos especialitzats només es dóna d'una manera explícita quan es tracta de textos molt especialitzats amb interlocutors especialistes en la matèria, però no en d'altres circumstàncies.

En efecte, fora de les situacions estrictament i fortament especialitzades de comunicació, escrita, entre especialistes de la matèria, la comprensió dels textos especialitzats se situa en un pla diferent, segons les circumstàncies. Aquesta comprensió lluny de ser automàtica i lineal depèn de factors variats, entre els quals cal destacar en primer lloc l'adequació del nivell d'especialització del text, la densitat terminològica, el grau de redundància i variació expressiva, i el grau de possibilitat de comprensió dels seus destinataris. Com més especialitzat sigui un text menys comprensible serà per als destinataris no especialistes; i viceversa, com menys especialitzat sigui aquest text més problemes d'interpretació podrà generar entre els especialistes. La banalització del coneixement comporta necessàriament una alteració cognitiva del text, a fi de fer-lo comprensible a destinataris no experts.

No obstant això, cal remarcar que la comprensió d'un text especialitzat no pot ser mai automàtica, perquè sempre pressuposa un coneixement previ de la matèria; i tampoc no pot ser lineal, perquè canvia en relació directa amb el nivell d'especialització de cada text. Els textos d'especialitat, amb independència de la seva temàtica, tenen com a funció bàsica la transmissió d'informació a nivell referencial, sense alteracions de significat; per tant, les regles que determinen la descodificació i interpretació poden ser més sistemàtiques.

En síntesi podem afirmar que els textos propis de la comunicació especialitzada, cientificotècnica o professional, es caracteritzen per cinc aspectes rellevants:

—per la seva semàntica global: són textos essencialment referencials que defugen altres funcions que alterin la seva referencialitat
—per les seves característiques formals generals: presenten un grau de restrictivitat estructural molt alt per tal com són limitats quant als propòsits funcionals
—per la rellevància del lèxic com a nus d'explicitació dels continguts especialitzats
—per l'especificitat del seu lèxic, ja sigui perquè pugui resultar opac per al no especialista, ja sigui per la precisió o diferència del seu significat en relació amb la mateixa unitat formal usada en el discurs no especialitzat
—en algunes temàtiques, perquè es fa ús d'unitats de sistemes alternatius integrats al text que solen parafrasejar les unitats lèxiques pròpies del tema

4. El discurs especialitzat

En la comunicació especialitzada, com en qualsevol altre procés de comunicació, hi intervenen uns factors fonamentals constants, que, seguint Jakobson (1963), són: l'emissor, el receptor, el canal, el missatge, el codi i el referent. D'acord amb aquest esquema, la peculiaritat de la comunicació especialitzada se centra en dos d'aquests elements: l'emissor i el referent, i n'afecta directament dos més: el codi i el missatge.

4.1 ELEMENTS I FUNCIONS

Una de les peculiaritats generals que caracteritzen els elements de la comunicació especialitzada és el seu caràcter restringit. Així, analitzant un primer element de la cadena comunicativa, l'emissor, trobem que, a diferència de la comunicació general, l'emissor d'un text especialitzat no pot ser qualsevol parlant de la llengua, sinó que ha de ser necessàriament un especialista en una matèria, perquè només des del coneixement del tema es pot transmetre el seu contingut sense que es perverteixi el caràcter especialitzat. Tot i això, aquesta transmissió es fa a vegades de manera indirecta, a través de professionals que fan de pont entre els emissors naturals i els seus destinataris, ja sigui per vèncer obstacles de llengües (la traducció i la interpretació), ja sigui per facilitar la comprensió del contingut (divulgadors científics). En tots dos casos, però, el mediador fa en alguna mesura el paper d'especialista en la matèria.

Un segon element de la comunicació especialitzada que, en contrast amb la general, té un caràcter restringit és la referència. Aquesta afirmació, no obstant això, s'ha de matisar convenientment per delimitar-ne el contingut precís, ja que podria induir a pensar que el coneixement especialitzat i el general es refereixen a realitats diferents, l'un (el general) a una realitat sense limitacions i l'altre (l'especialitzat) a una realitat restringida.

En la nostra opinió, el procés de coneixement es manifesta sempre sobre la realitat, que no és en si mateixa ni general ni especialitzada; ara bé, la seva conceptualització, la forma com interioritzem la seva percepció, fa que en uns casos puguem parlar de coneixement general i en uns altres de coneixement especialitzat. El coneixement general es conceptualitza directament a través de l'experiència i el contacte amb el món real i adquireix un valor semàntic aproximatiu; el coneixement especialitzat es conceptualitza a través de la seva estructuració mediatitzada per un esquema preestablert de referència, que fa que cada coneixement ocupi un lloc delimitat i definit en aquest esquema. El caràcter restringit, doncs, de la referència especialitzada, no és la referència en ella mateixa, que coincideix amb la pròpia del coneixement general, sinó la seva conceptualització, i, en conseqüència, el seu valor semàntic en la comunicació. Utilitzant una metàfora aclaridora, diríem que el significat de les unitats de coneixement especialitzat són com el contingut dels noms propis, precisos i denotatius, mentre

que el significat de les unitats que expressen el coneixement general són de fronteres difuses, com els noms comuns.

Dit això, sembla lògic suposar que el contingut dels textos especialitzats serà molt més nítid i ben delimitat que el dels textos de caràcter general. El discurs especialitzat es diferencia d'altres tipus de text, perquè persegueix tres objectius específics: la concisió, la precisió i la sistematicitat; concisió quant a la forma, precisió quant al contingut i sistematicitat quant a l'estructura. El compliment d'aquestes condicions dóna el nivell de qualitat del text especialitzat, condicions que en els textos generals són totalment irrellevants.

Com a conseqüència de les característiques descrites fins ara, els recursos emprats en la producció d'un text especialitzat són limitats, i, doncs, el text mateix reflecteix aquestes limitacions. Des d'aquesta perspectiva, un text especialitzat, tot i que es confegeix a partir del codi gramatical global, serà més o menys adequat en la mesura que faci ús dels recursos propis d'aquests tipus de textos i respecti la selecció que imposa el discurs d'especialitat.

Paral·lelament a la restrictivitat dels elements comunicatius, les funcions de la comunicació especialitzada són també restringides si prenem com a referència la diversitat funcional del discurs general.

És ben sabut que l'ús que els parlants fan del llenguatge no es limita a la intercomunicació, sinó que abraça moltes altres funcions. Jakobson (1960) va establir les sis funcions primordials que pot fer el llenguatge, cada una vinculada prioritàriament a un dels sis factors dels actes de comunicació.

En situacions especialitzades, però, no es materialitzen totes les funcions establertes per Jakobson, o si ho fan, algunes són infreqüents i tenen molt poca rellevància. En efecte, la funció bàsica essencial de la comunicació especialitzada és la transferència referencial amb propòsits específics diversos. El fet que la comunicació especialitzada vulgui preservar el caràcter referencial té com a conseqüència que el significat de les unitats comunicatives no es veu alterat per usos que es proposen desviar semànticament les unitats en favor d'una riquesa expressiva que la comunicació especialitzada no intenta tenir. El fet de diversificar els propòsits comunicatius, però no el caràcter referencial de la comunicació, fa que les estructures sintàctiques i textuals variïn en funció dels propòsits específics de cada text, que bàsicament són els següents: descriure, classificar, ordenar, avaluar i argumentar.

4.2 Caràcter discursiu de la comunicació especialitzada

Tot i que fins aquí s'ha descrit la comunicació especialitzada des del punt de vista dels components que hi intervenen (tema, interlocutors, funcions i propòsits), comunicar una temàtica especialitzada no es pot limitar a una caracterització estàtica dels factors que hi intervenen, sinó que necessàriament s'ha de posar en relació amb la

dinàmica del procés de producció-comprensió que descriu qualsevol acte de comunicació.

La comunicació especialitzada, com qualsevol altre procés de comunicació, és el fruit d'una interacció entre els elements que intervenen en la seva producció i recepció. Es tracta, doncs, d'un procés dinàmic determinat per les seves condicions de producció, en el decurs del qual es materialitza el significat i es creen les condicions de recepció i descodificació. D'aquesta dinàmica sorgeix el valor sociofuncional del discurs especialitzat.

Així doncs, tot i que el discurs especialitzat com a tipus discursiu presenta unes característiques constants amb independència de la temàtica que vehicula i de les circumstàncies comunicatives en què es produeix, les diferents condicions de producció del discurs especialitzat creen una tipologia basada en diversos criteris, tipologia que permet situar cada discurs en una graella multivariant, de forma que es defineix per unes característiques específiques, i, dins de cada característica, pot adquirir valors diferents segons les circumstàncies de producció-recepció.

Sobre la base d'aquesta idea, partirem del supòsit que la tipologia del discurs especialitzat s'estableix sobre dos criteris de variació: una variació horitzontal i una variació vertical.

D'acord amb la primera variable horitzontal, el discurs especialitzat es classifica tenint en compte la temàtica, que lluny de representar una segmentació estàtica, ahistòrica i atemporal, és el fruit de l'activitat dels interlocutors i els sabers, i, per tant, pot canviar en funció de cada situació construïda. La multiplicitat de dimensions de què poden ser objecte les temàtiques especialitzades confereixen a les especialitats una poliedricitat de tractament i abordatge també molt variada, sobretot les matèries interdisciplinàries.

D'acord amb la segona variable, el discurs especialitzat participa de la diversificació dialectal i funcional pròpia del llenguatge. Així, es poden produir missatges diferents dins d'una mateixa temàtica especialitzada enfocada des d'una dimensió específica, en la mesura que vagin canviant les variables espacials, temporals i socials de producció del discurs, així com les condicions funcionals de cada acte comunicatiu.

La variació vertical de la comunicació especialitzada permet produir discursos de diversos nivells d'especialització (de més a menys especialitzat), de grau de formalitat diferent (més o menys formal) i amb finalitats o propòsits diversos (argumentar, descriure, avaluar, ordenar o classificar). Cada tipus discursiu produirà tipus de textos diferenciats segons el grau de redundància de la informació, el nivell d'opacitat de les unitats formals i semàntiques, la densitat terminològica, la diversificació formal del contingut o el caràcter sintètic o analític de les unitats de contingut.

Finalment, les intencions o propòsits de la comunicació, tant en el llenguatge general com en els especialitzats, condicionen els recursos sintàctics, morfològics i textuals que s'utilitzen en els textos: els tipus de frases més habituals, les persones i els

temps verbals, la correlació temporal, els pronoms, les conjuncions, la progressió del text, els recursos de cohesió, etc.

5. LES UNITATS TERMINOLÒGIQUES EN LA COMUNICACIÓ ESPECIALITZADA: UNA PROPOSTA RENOVADORA

S'ha dit repetidament que un dels aspectes que més diferencien el llenguatge comú i l'especialitzat és l'ús d'una terminologia específica. En aquest sentit, s'ha destacat el paper crucial que la terminologia juga no només per caracteritzar el llenguatge especialitzat, sinó també per establir i classificar els diversos llenguatges d'especialitat i per diferenciar-los entre si.

En aquesta línia es pronuncia Rey (1976) referint-se al llenguatge jurídic:

> Au sens propre il n'existe pas de langue du droit en soi mais seulement à l'intérieur de la langue française, un vocabulaire du droit et sans doute quelques tours syntaxiques spécifiques.

En la nostra opinió, però, la peculiaritat dels textos d'especialitat no s'explica directament per l'ús que fan del vocabulari específic propi de cada àmbit d'especialització, sinó que hi ha més elements al darrere d'aquesta afirmació, que permeten matisar més bé la diferència entre l'expressió general i l'especialitzada. Aquests elements, que com ja hem argumentat abans no configuren un llenguatge, van lligats en uns casos al vocabulari, d'altres als textos i d'altres encara a les circumstàncies comunicatives.

Ens ocuparem a continuació dels factors que tenen relació amb el lèxic, que en la nostra hipòtesi deriven del procés de conceptualització del coneixement.

Rondeau (1983) afirma que els llenguatges especialitzats es caracteritzen fonamentalment pel seu lèxic i per les característiques semàntiques generals dels textos que produeixen:

> La terminologie a pour objet la dénomination des notions; ce n'est donc que de façon accessoire que ses préoccupations rencontrent celles de la phonologie, de la morphologie et de la syntaxe.

En efecte, la terminologia, com s'ha descrit abundantment, és l'aspecte peculiar més visible dels textos especialitzats. Les comunicacions especialitzades, a més de contenir un determinat nombre de paraules funcionals i lèxiques pròpies del llenguatge comú, contenen termes peculiars propis de la temàtica de què tracten. El conjunt dels termes d'un camp, que constitueix la seva terminologia, reflecteix el camp conceptual de la matèria, i cada un dels termes representa un concepte de la xarxa estructurada d'aquesta matèria.

És un fet ben conegut que la terminologia, doncs, a més de ser l'element més visible dels textos especialitzats, juga un paper crucial en la representació i comunicació especialitzades. I això almenys per tres raons:

—perquè el vocabulari és el punt clau de la comunicació especialitzada, ja que els termes són les unitats discursives que concentren una major densitat de coneixement especialitzat
—perquè el coneixement especialitzat no coincideix totalment amb el general, i, en conseqüència, el significat dels termes pot no coincidir amb el significat de les paraules del lèxic general, tot i que puguin coincidir en la forma
—perquè la precisió d'un text especialitzat, i per tant un dels punts de mesura de la seva qualitat, només s'aconsegueix fent ús de la terminologia que usen els especialistes quan es comuniquen entre si.

Sembla lògic afirmar que, amb independència de la posició filosòfica que puguem mantenir sobre si la realitat es pot percebre "per se" o només a través d'un sistema d'expressió com el llenguatge, les coses "són" en la realitat i hi ocupen un determinat espai. Les ciències cognitives, que es proposen analitzar les diverses operacions que expliquen el coneixement, des de la seva adquisició fins a la seva utilització en el discurs, en la reflexió o en l'acció, han descrit les diverses fases que tenen lloc des de l'aproximació que els humans fem a la realitat, fins a la seva ubicació en un sistema de conceptes.

En aquesta via, la nostra idea de partida és que l'ontologia no té per què coincidir amb la conceptologia, o dit altrament, que la "mateixa" realitat pot ser percebuda de maneres molt diferents i, per tant, conceptualitzada de manera diversa. És en aquesta possibilitat de diferenciació entre diverses conceptualitzacions on se centra la nostra hipòtesi. El coneixement especialitzat és una de les possibles vies de conceptualització de la realitat. Però encara més, des de l'òptica precisa de les matèries d'especialitat, una mateixa realitat pot ser conceptualitzada diferentment, i aquesta diferenciació pot presentar diferents graus de realització admetent, per tant, que entre dos conceptes referits a una mateixa realitat o objecte hi pugui haver una percepció diferent. Aquesta diferència pot tenir diversos graus, segons si es basa en el fet de donar una importància diferent a les característiques intrínseques i extrínseques que defineixen els conceptes, o en una diferència de matís en la interpretació d'una o més característiques, o en una diferència efectiva de característiques, o finalment en una separació total de matrius de característiques.

Una proposta com aquesta permetria explicar amb el mateix mecanisme no només la diferència entre el coneixement general i l'especialitzat, sinó entre les diferents especialitats quan tracten el mateix objecte, sense necessitat d'haver de recórrer a l'explicació de la teoria terminològica clàssica, que manté una separació entre el

vocabulari general l'especialitzat com si es tractés de dos mons a part, que defensa una objectivitat en el coneixement científic que no sempre està justificada, i que considera que els termes usats en diverses disciplines són termes diferents, tractant-los, doncs, com a homònims.

Moltes han estat les obres que, dins de la terminologia clàssica, han defensat el caràcter unívoc i monoreferencial dels termes. Així, s'ha establert com un principi teòric de la proposta clàssica de la disciplina terminològica, que els termes, a diferència dels mots del lèxic general, no són polisèmics. En aquesta via, s'ha mantingut que tots els termes formen part d'una disciplina i que és en el si de la qual que adquireixen el seu significat, de forma que una mateixa unitat usada en una disciplina diferent es considera un terme diferent. Aquest plantejament, com es pot observar, deixa sense cap explicació la mobilitat de conceptes i termes dins de la ciència i les especialitats.

Paral·lelament, en un intent de diferenciar-se al màxim de la lexicologia, la teoria tradicional ha assumit que els termes, a diferència dels mots del lèxic comú no presenten gairebé sinonímia. Però una revisió ràpida de les dades que mostra la realitat terminològica posa en dubte aquesta afirmació, com molt bé s'ha descrit darrerament.

La terminologia és una peça imprescindible per a la transferència del coneixement especialitzat, tant més important com més alt és el nivell d'especialització d'un text. També ho és per a la representació dels continguts d'una matèria d'especialitat, de forma que com més consolidada i estructurada està una matèria més estandarditzada i sistemàtica és la seva terminologia. En aquest esquema, característiques de la terminologia com la monoreferencialitat o la univocitat representen un eix que poden complir els termes en un o altre grau. Com més especialitzada, estructurada i internacionalitzada sigui una matèria, més alt serà el grau de precisió i univocitat de la seva terminologia. El nivell més alt en aquesta escala l'ocuparà la comunicació estandarditzada internacional, fruit d'un consens no només de conceptualització dels continguts, sinó també de fixació de les denominacions que els vehiculen. En aquests casos, la comunicació especialitzada es produeix en un nivell gairebé artificial, les regles de joc canvien i la perspectiva d'anàlisi també.

6. LA VARIACIÓ DE LA TERMINOLOGIA DINS DE LA COMUNICACIÓ ESPECIALITZADA

S'ha dit que la teoria terminològica s'ha basat fins fa poc en el seguiment rígid de determinats principis que han definit la disciplina. Un d'aquests principis, potser un dels més importants, ha estat el de la separació de terminologia i lexicologia, i, en conseqüència, en la diferenciació total entre l'objecte de tractament de les dues matèries: la unitat terminològica (el terme) i la unitat lexicològica (el mot).

Un dels principis essencials que ha defensat la teoria terminològica en relació amb els termes és el de la seva homogeneïtat en temps, espai i grup social. L'interès de la

terminologia per la normalització internacional, restringida a la seva forma escrita, ha conduït a fer prevaldre en les unitats terminològiques el seu caràcter d'unitats de comunicació estandarditzada, i, doncs, semiartificial, en nom de l'eficàcia comunicativa, d'una comunicació centrada en una base econòmica i allunyada de qualsevol òptica cultural.

En aquesta perspectiva, la variació terminològica real en els textos especialitzats no ha estat objecte d'interès fins fa relativament pocs anys. Per al discurs de la normalització, les unitats terminològiques han estat vistes en el seu vessant exclusivament denominatiu d'una referència concebuda com a uniforme, ahistòrica, atemporal, asocial i neutra ideològicament.

El problema d'aquesta concepció no rau pas en el fet que serveixi per descriure la comunicació estandarditzada per consens, sinó en el fet que hagi estat considerada l'òptica privilegiada —o exclusiva— de la terminologia, sense distinció de situacions de comunicació.

Malgrat la persistència d'aquesta concepció, des de fa uns pocs anys s'han començat a posar en qüestió determinades afirmacions unitaristes i s'ha començat a desenvolupar una proposta de la terminologia concentrada en la seva anàlisi en un marc textual dins de la comunicació especialitzada i amb el biaix cultural propi de les ciències del llenguatge. En conseqüència, s'ha començat a descriure el seu caràcter variat.

Així, aplicant a la terminologia l'esquema de variació propi del discurs especialitzat, podem dir que les unitats terminològiques també presenten variació, variació interlingüística i variació en el si d'una mateixa llengua. Aquesta variació respon als paràmetres que descriuen la variació discursiva i gramatical, fonamentalment als lligats a les característiques dels individus (espai, temps i grup socioprofessional) i als propis de les situacions (tema, nivell d'especialització i grau de formalitat). La terminologia, doncs, admet variants topolectals, cronolectals, sociolectals, tecnolectals, funcionals, i fins i tot argòtiques.

5.1 La variació dialectal

D'acord amb el primer bloc de variables (les dialectals), trobem en el si de les llengües i dels seus usos comunicatius especialitzats, unitats terminològiques diverses en l'espai, el temps i el grup socioprofessional.

La variació lligada a l'espai ha estat la més desenvolupada i acceptada en la pràctica terminològica internacional. D'una banda, ha estat sempre fàcil de constatar que les comunitats d'especialistes de països diferents en què es parla una mateixa llengua empren variables denominatives diferents, sobretot en els camps científics poc internacionalitzats, i que aquesta diversificació ha estat fins i tot estimulada per polítiques terminològiques específiques. D'altra banda, el fet que la participació en els comitès internacionals d'estandardització s'hagi fet sobre la base de representants per estat (i

no per llengua), ha fet que una mateixa llengua pogués comptar amb més d'un portaveu, i, doncs, amb la possibilitat de trobar-se davant de més d'una proposta per a la denominació d'un concepte.

En aquesta via, la variació geogràfica "nacional" o "regional" figura com un ítem normalitzat en totes les normes d'estandardització de la terminologia. Normalment, hi ha més variació com més extens és el territori en què es parla una llengua, i més reduïdes les variants en la mesura que la llengua està menys dispersa geogràficament, fins a poder arribar a una possible uniformitat, sobretot si es correlaciona amb l'augment del nivell d'especialització de la comunicació. Així, a la proposta clàssica de diferenciar només les variants que podien correspondre a modalitats d'una mateixa llengua allunyades territorialment, normalment representatives de diferents estats o regions (per exemple, les varietats referides al francès de França, de Quebec, de Bèlgica, de Suïssa o dels països africans francòfons, magrebins o subsaharians), l'ha seguit la proposta de diferenciar també dins del mateix territori diferents variants topolectals denominatives d'un mateix concepte.

Paral·lelament, una anàlisi de les unitats terminològiques en la seva diacronia pragmàtica mostra també que l'evolució en el temps del coneixement científic arrossega una evolució terminològica, de vegades relativa només al contingut, sovint, però, amb canvis de denominació i contingut alhora.

I la dimensió professional lligada al grup que usa els termes ha fet aparèixer també una tercera variació: la perspectiva des del col·lectiu usuari de la terminologia, que inclou tant el fet que existeixin diferents escoles científiques de pensament sobre una mateixa temàtica, com grups d'usuaris variats d'una mateixa terminologia diferenciats per les seves activitats professionals sobre la mateixa matèria (per exemple, els tècnics i els operaris en el context d'una empresa).

5.2 La variació funcional

Però la variació de la terminologia no s'esgota en la perspectiva dialectal, sinó que la seva inserció en la comunicació i l'ús que se'n fa en els textos la fan entrar en el món dels registres funcionals. Dins d'aquest àmbit, els criteris de variació que afecten les unitats terminològiques es distribueixen en dos eixos: un eix horitzontal centrat en la temàtica i la perspectiva des de la qual s'aborda el tema; i un eix vertical, determinat pels destinataris de la comunicació i pel nivell d'especialització dels continguts.

5.2.1 Variació horitzontal: temàtica i perspectiva

Tal com hem presentat a 3, la variació horitzontal de la terminologia té en compte dos paràmetres: la temàtica en si mateixa i l'òptica des de la qual es tracta. D'acord amb la variable de la temàtica, s'ha organitzat la terminologia per matèries cientifico-

tècniques, per professions o per activitats especialitzades. Així, es parla de la terminologia de la medicina, de la física, de la sociologia, del medi ambient, de la fusteria, de la restauració, de la banca, del comerç o dels esports. Aquest aspecte ha estat descrit sobradament en la bibliografia terminològica i és a la base d'aplicacions terminològiques que condueixen a l'elaboració de glossaris i diccionaris especialitzats.

La segona variable relativa a la perspectiva des de la qual una matèria es pot tractar, ha estat molt menys descrita fins ara que l'anterior. És cert que s'ha parlat de les diferències que hi ha entre matèries com la matemàtica i la sociologia, per exemple, i com aquestes diferències repercuteixen en l'estabilitat i la delimitació de la terminologia, però s'ha parlat molt poc del contrast que s'estableix en la noció "terminologia d'una matèria" quan es pren com a base d'anàlisi una disciplina tradicionalment consolidada (la física, la biologia o la matemàtica) o bé una de recent, de caràcter interdisciplinari (el medi ambient, la bioètica, per exemple).

Aquesta situació de contrast ha posat en crisi la concepció uniforme de les matèries especialitzades, i la crisi ha quallat en diversos aspectes, avui en exploració, d'entre els quals en destacarem dos: l'atribució d'un terme a una disciplina i la unidimensionalitat de les disciplines.

Pel que fa al primer aspecte, hem de subratllar que la idea que una unitat terminològica ha de "pertànyer a una disciplina o àmbit temàtic" ha hagut de ser convenientment matisada. Certament, una unitat només té caràcter terminològic en el context d'una matèria d'especialitat, però aquest fet no té per què pressuposar que les unitats terminològiques hagin de pertànyer necessàriament a un àmbit d'especialitat. Actualment, els treballs sobre aquest tema han entrat en una nova concepció centrada en "la pertinença a partir de la utilització en el discurs propi de la disciplina o l'àmbit temàtic". Des d'aquesta perspectiva, els termes no pertanyen a un domini determinat, sinó que s'usen en un domini determinat, i, per tant, la constitució del vocabulari específic d'una disciplina o d'un objecte especialitzat només es pot realitzar un cop definit l'objecte en qüestió, que pot formar part d'àmbits i treballs diferents.

Pel que fa al segon aspecte, la proliferació actual de necessitats terminològiques diversificades ha obert la porta a una concepció més àmplia dels camps d'especialitat centrada en la circularitat del saber. Les àrees temàtiques no es conceben com a compartiments o segments tancats i inamovibles, sinó com a construccions d'espais de treball o d'anàlisi. Des d'aquest punt de vista, la segmentació del coneixement especialitzat en àrees temàtiques és oberta, com ho és també la possibilitat d'analitzar un mateix tema des de perspectives o dimensions diferents.

La temàtica del discurs especialitzat no es pot classificar seguint una segmentació estàtica, ahistòrica i atemporal, sinó que, en concebre's com el fruit d'una activitat en què participen els interlocutors i els sabers, pot canviar en funció de cada situació construïda. La multiplicitat de dimensions de què poden ser objecte les temàtiques

especialitzades confereixen a les especialitats una poliedricitat de tractament i abordatge molt diversificada, sobretot les matèries interdisciplinàries.

5.2.2 Variació vertical: nivell d'especialitat i tipus de discurs

La noció d'especialitat referida a un text no sempre és fàcil d'establir. Com ja s'ha analitzat abans, un text és especialitzat per la temàtica si vehicula un coneixement que no forma part del conjunt d'informacions del parlant mitjà quan actua com a parlant. El contrari seria quan actua com a científic, tècnic, professional o simplement entès en una matèria precisa.

Si el pensament especialitzat, doncs, es manifesta a través dels textos especialitzats, aquests seran fruit de seleccions lingüístiques d'acord amb les variables de tota situació comunicativa especialitzada i de les subvariables de cada situació comunicativa específica. Així, un text especialitzat es descriu en dos nivells: a) pel que té en comú amb el discurs especialitzat en general, i b) per les característiques específiques de cada acte comunicatiu, determinades pel tipus de tema que es tracta, el punt de vista des del qual es tracta o el grau d'especialització que rep. Tots aquests factors són determinats també per l'adequació del discurs especialitzat a les finalitats de cada acte comunicatiu.

Assumint les idees exposades fins ara, sobretot tenint ben present que la terminologia per a la comunicació especialitzada més freqüent apareix sempre en discursos produïts bàsicament pels especialistes i professionals, i que aquests discursos no són homogenis, la terminologia entra a participar en el joc de la tipologia discursiva.

Des d'aquesta perspectiva, direm que la comunicació especialitzada requereix de la terminologia una adaptació a cada tipus discursiu. Així, si distingim diferents tipus de discursos especialitzats en funció de la quantitat compartida d'informació entre emissor i receptor i de la finalitat que l'emissor vol donar al seu text, en cada un d'aquests nivells la presència, rellevància i formes de la terminologia seran diferents.

Ara bé, hi ha sempre un factor constant en tota comunicació especialitzada: el tipus d'emissor. El coneixement científic no s'aprèn per experiència de manera natural, sinó que és fruit d'aprenentage voluntari. Això suposa, doncs, que tan sols els qui han adquirit aquest coneixement, bàsicament els especialistes o experts en el tema, poden codificar un missatge especialitzat.

Els anomenats mediadors de la comunicació, que fan de pont entre la producció de coneixement i la seva recepció, juguen un paper especial. Els traductors medien entre interlocutors de dues llengües recreant el discurs original, conservant —òbviament— el seu contingut i intentant respectar les característiques pragmàtiques de l'original (adequació i tipus discursiu). Els periodistes científics fan de pont entre l'especialista i el gran públic, i transmeten els mateixos continguts alterant la forma d'expressió a fi de fer participar els receptors d'un discurs inicialment restringit als qui han après

l'especialitat. Per això, es diu que els divulgadors científics alteren formalment el text sense modificar-ne el contingut.

La consideració dels receptors del discurs especialitzat ens fa entrar també a distingir dins de la comunicació especialitzada entre el discurs especialitzat (altament o mitjanament especialitzat), destinat a especialistes; el discurs didàctic o d'aprenentatge d'una especialització, adreçat als aprenents d'una matèria; i el discurs divulgatiu adreçat al gran públic.

En cap dels tres casos, tot i que la temàtica és tractada a nivells de complexitat diferents, el text deixa de tenir caràcter especialitzat. Un text conserva el seu caràcter especialitzat si la conceptualització que transmet és feta des de la perspectiva de l'especialitat i de l'especialista, i no des de l'òptica del parlant comú. L'especialització d'un text no es basa, doncs, en la temàtica que vehicula, sinó en com vehicula aquesta temàtica.

El grau d'especialització de la comunicació condiciona no només la densitat terminològica d'un text, sinó també la quantitat de variació expressiva per fer referència al mateix concepte. Un text altament especialitzat sol ser precís, concís i sistemàtic; la terminologia que utilitza tendeix a la monosèmia i a la univocitat. A mesura que disminueix el grau d'especialització, el discurs va adquirint característiques que l'acosten al discurs no especialitzat: en el pla semàntic, variació conceptual, redundància, ambigüitat, falta de precisió estricta; en el pla de l'expressió, un alt índex de sinonímia, però sobretot un ús molt alt de fórmules parafràstiques que expliquen analíticament el mateix concepte que en un nivell especialitzat seria designat inequívocament per un terme.

8. CONCLUSIONS

Tothom sap que la terminologia va néixer de la necessitat pràctica dels especialistes d'establir una comunicació amb el màxim de garanties d'univocitat. Aquesta exigència és condicionada per les característiques del tema i per les funcionalitats de la comunicació.

La terminologia serveix bàsicament per a dues funcions: la representació del coneixement i la seva transferència. La temàtica més representativa de la comunicació especialitzada és científica.

Ja els segles XVII i XVIII els científics, i el XIX i XX els tècnics es van preocupar per la univocitat de la comunicació de la temàtica que els ocupava, atès que eren conscients que el llenguatge ordinari (o natural) no els permetia garantir una comunicació sense cap fissura. Així, van optar, els primers, per establir nomenclatures científiques de base llatina, i els segons, per consensuar internacionalment les formes de denominació.

Ambdues activitats se sustenten en la creença que darrere de les matèries hi ha un pensament uniforme, és a dir, una conceptualització universal.

La difusió del pensament científic a través de l'ensenyament i els mitjans de comunicació, però, ha portat la terminologia més enllà del cercle restringit dels especialistes, i la comunicació especialitzada, més lluny dels intercanvis estandarditzats internacionalment. Aquest fet ha posat en qüestió tant la uniformitat del pensament com la restricció dels usos especialitzats a registres molt determinats.

Però el pensament científic no és necessàriament uniforme; pot convocar una unanimitat absoluta en la conceptualització d'alguns objectes, però no en la totalitat dels conceptes que configuren el seu camp d'estudi. Les escoles científiques en són una mostra explícita. Si la conceptualització dels fets científics no és homogènia, difícilment es pot plantejar una unificació de les denominacions dels conceptes, almenys en una determinada proporció.

Al costat de les dificultats que planteja una representació uniforme del pensament especialitzat, comunicar la ciència no pressuposa tampoc un esquema de transmissió especialista-especialista, sinó un procés en el qual l'especialista és l'emissor, però el receptor pot ser variat, de forma que el discurs especialitzat, en adequar-se en aquesta gamma de situacions de comunicació, diversifica l'ús dels termes.

L'International Standardisation Organization (ISO) va néixer el 1947 per a «desarrollar normas universales que mejoraran la comunicación y la cooperación internacionales y redujeran las barreras de los intercambios comerciales a nivel internacional». Remarquem-ho, doncs, la normalització internacional de cara al comerç i les transaccions econòmiques internacionals.

Pretendre extrapolar a tots els àmbits i situacions aquesta concepció dels termes basada en unes necessitats de comunicació molt precises, que requereixen tan sols la forma escrita de la denominació, sense matisos ni connotacions i descontextualitzada de tot entorn lingüístic i tipus de discurs, seria com reduir el lèxic a la seva funció merament referencial, pressuposant que totes les llengües veuen el món de manera idèntica. Amb aquesta nova perspectiva, la terminologia com a objecte i com a camp d'estudi, retorna a la casa de les ciències del llenguatge i entra de ple en els interessos científics d'aquells lingüistes per als quals les llengües no es redueixen només a una gramàtica.

M. Teresa Cabré Castellví
Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA)
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BEAUGRANDE, R. (1987) «Special Purpose Language and Linguistic Theory», *ALSED-LSP Newsletter,* vol. 10, núm. 2 (25), desembre, pp. 2-10.

BEAUGRANDE, R.; ACUÑA, C. (1997) «Hacia un nuevo plan de actuación de la terminología internacional». *A:* Actas del III Simposio Iberoamericano de Terminología *(1992). Barcelona, 1997*

CABRÉ, M. T. (1997) «La terminologia catalana: correcció i adequació», *Estudis de Llengua i Literatura en honor de Joan Veny,* vol. 1. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 291-309.

CABRÉ, M. T. (1997) «Élements pour une théorie de la terminologie» (en premsa). *II Rencontres Terminologie et Intelligence artificielle*, Université Toulouse-le-Mirail.

CABRÉ, M. T. (1997) «Précisions sur le discours de spécialité» (en premsa).

HOFFMANN, L. (1979) «Towards a Theory of LSP, Elements of a Methodology of LSP Analysis», *Fachsprache*, vol. 1, núm. 1-2, pp. 12-17.

JAKOBSON, R. (1963) *Essais de linguistique générale*, París, Éditions du Minuit.

KOCOURECK, R. (1991) *La langue française de la technique et de la science. Vers une linguistique de la langue savante*, 2a edició actualitzada amb una nova bibliografia, Wiesbaden, Brandstetter.

KOCOURECK, R. (1991) «Textes et termes», *Meta*, vol. 36, núm. 1, març, pp. 71-76.

PICHT, H. i DRASKAU, J. (1985) *Terminology: An Introduction*, Anglaterra, The University of Surrey.

QUEMADA, B. (1978) «Technique et langage», A. B. Gille (ed.), *Histoire des techniques*, col. «La Pléiade», París, Gallimard, pp. 1146-1240.

REY, A. (1976) «Néologisme: un pseudo-concept?», *Cahiers de lexicologie*, vol. 28, núm. 1, pp. 3-17.

RONDEAU, G. (1983) *Introduction à la terminologie*, 2a edició, Chicoutimi, Gaëtan Morin.

SAGER J. C. *et al.*, (1980) *English Special Languages. Principles and Practice in Science and Technology*, Wiesbaden, Brandstetter.

VARANTOLA, K. (1986) «Special Language and General Language: Linguistic and Didactic Aspects», *ALSED-LSP Newsletter*, vol. 9, núm. 2 (23), desembre, pp. 10-19.

LLUÍS PAYRATÓ

VARIACIÓ ORAL. REFLEXIONS SOBRE L'ESTUDI DE LA LLENGUA ORAL[1]

1. INTRODUCCIÓ. ELS ESTUDIS LINGÜÍSTICS I LA LLENGUA ORAL

1.1. Prioritat i oblits en la tradició lingüística

Hem sentit i llegit tantes vegades que la lingüística moderna ha donat la primacia a l'anàlisi de la llengua oral enfront de l'escrita que, potser sense pensar-nos-hi prou, ens ho hem arribat a creure. De fet, una cosa és que la lingüística hagi entès que la forma prioritària de manifestació del llenguatge sigui la llengua parlada (oral espontània), i una altra de ben diferent és que aquesta modalitat hagi estat presa realment com la principal, tant a l'hora de fixar els objectius teòrics de la recerca lingüística com a l'hora de considerar les dades (elements empírics) objecte d'estudi. Sense fer aquesta reflexió no s'entendria que, admès com a postulat el caràcter primari de l'oralitat, la recerca en aquesta dimensió i els coneixements que en tenim siguin lluny, força lluny, dels anàlegs pel que fa a la dimensió escrita.

La contradicció s'aclareix si considerem que, en realitat, en el corrent central i tradicional d'una lingüística entesa en un sentit molt estricte, que gairebé coincidiria amb el que podem anomenar *gramàtica*, la primacia atorgada a la llengua oral ha estat més una declaració de principis que no pas una directriu de la investigació. En aquest corrent, la llengua parlada ha estat, com a molt, "tinguda en compte", però poc més. El

(1) Els dos primers apartats del conjunt d'aquest text es van publicar, com a article independent, amb el títol de «Llengua oral i escrita: tradició i tòpics», en el volum 333 (1996) d'*Escola catalana* (pàgines 6-8). L'elaboració d'aquest estudi s'ha beneficiat del projecte de recerca PB97-0889.

principi ha servit, doncs, com una mena de mitigador de males consciències investigadores, però no ha servit perquè s'estudiés de debò la llengua oral. La varietat de referència dels treballs en general, i de les gramàtiques i dels diccionaris en particular, ha estat –ha continuat sent– l'escrita. Perquè l'afirmació no sembli massa gratuïta, només cal donar un cop d'ull, per exemple, a la definició i als estudis dels conceptes d'*oració* i d'*enunciat*, i ens adonarem de seguida de la complexitat i fins prolixitat que acompanyen el primer cas, i de la precarietat que s'aparella amb el segon. Això no significa que buscar oracions en un text parlat equivalgui a buscar papallones blaves damunt la mar, com diu una cançó, o una agulla en un paller, com diu la dita. Simplement es tracta de saber com hem d'analitzar un text oral (sobretot els més espontanis i els conversacionals) i saber què n'hem de fer de tot allò que hi trobem i que no s'adiu amb el concepte teòric, abstracte, d'oració. Justament en aquesta abstracció trobem una de les claus de volta que ajuden a explicar el desequilibri entre els estudis sobre l'oralitat i l'escriptura, i en concret sobre els models gramaticals que se'n deriven.

1.2. Abstracció i abandons

L'abstracció és una estratègia imprescindible en el desenvolupament de la ciència, i pel que fa a la gramàtica ha permès, igual que en moltes altres disciplines, arribar a formular uns models teòrics necessaris i útils. Però el procés d'abstracció, que s'associa inevitablement amb un procés de selecció i, doncs, de no prendre en consideració una més o menys llarga sèrie de dades o variables, ha anat sovint seguit d'una concepció malinterpretadora i empobridora: tot allò que no es considerava no quedava fora de la recerca (d'*una* recerca) només per estratègia de la investigació, sinó que en realitat era matèria de rebuig: asistemàtica, irrellevant, prescindible.

Quan les finalitats aplicades de la lingüística tradicional i quan els objectius teòrics de les noves àrees sorgides en el si de les ciències del llenguatge han confluït i han necessitat aquestes dades, el divorci entre una concepció i l'altra s'ha fet obvi, i s'ha manifestat també amb evidència en el camp concret dels models i dels estudis sobre la llengua parlada i l'escrita.

Algunes de les noves (sub)disciplines lingüístiques, com la sociolingüística, la pragmàtica i l'anàlisi del discurs, s'han fonamentat precisament en aquests terrenys de rebuig de la lingüística tradicional i teòrica. I ho han fet partint, a vegades, d'autèntics *solars*, fet que explica i justifica una falta de tradició i un consegüent endarreriment (comparativament parlant) amb altres línies de recerca. L'estudi de la llengua parlada ha patit –i pateix encara– aquest decalatge, però amb la progressió de la recerca s'ha arribat ja a la (quasi) unanimitat de considerar que avui és un objecte d'estudi *també* indispensable.

1.3. Reconeixement i valoracions

Tant si es planteja en un vessant més aviat aplicat (ensenyament de primeres i segones llengües, traducció i interpretació, tractaments automatitzats de productes lingüístics i tecnologia de la veu, etc.), com si es planteja en un vessant més aviat teòric (descripció i explicació de la variació lingüística, de patologies verbals, dels usos discursius en un context sociocultural, dels models textuals, etc.), l'estudi de la llengua parlada ha aconseguit atènyer finalment, doncs, de debò, el reconeixement d'objectiu científic rellevant.

Aquesta mena de «majoria d'edat» de la llengua parlada ha tingut repercussions ben visibles. Així, per exemple, les programacions d'objectius i continguts lingüístics de l'ensenyament no universitari s'han fet ressò del canvi de mentalitat i, fins i tot, de vegades sembla que hagin seguit un moviment pendular i hagin tendit al pol contrari d'allà on eren. No es tracta pas ara, però, de menysvalorar els usos escrits, o de concebre l'escriptura com un subproducte o derivació de l'oralitat. De fet, la posició aparentment justa i desitjable porta a una consideració equipol·lent de l'oralitat i l'escriptura com dues modalitats en què es manifesta la capacitat humana de llenguatge.[2] Dues modalitats *diferents*, però amb molts punts de contacte i amb moltes interseccions: les múltiples marques orals en l'escriptura (deliberades o inconscients) i la influència de la lletra escrita en la producció oral en són proves evidents.

La superació del tòpic tradicional, molt arrelat encara, de la pobresa de l'oral enfront de l'escrit, tan difícil de sostenir si pensem en un bon exercici d'oratòria, o bé en l'explicació exitosa d'un acudit, un conte o una anècdota, no vindrà pas pel costat de menysprear o subestimar el potencial de la llengua escrita, i els resultats –prou innegables i coneguts– dels productes lingüístics escrits, ja siguin cartes, manuals, novel·les o poesies.

2. CONCEPCIÓ DE LA LLENGUA ORAL I TÒPICS ASSOCIATS

Una concepció més ajustada i rendible de la relació entre oralitat i escriptura comporta l'oblit d'un altre tòpic també ben arrelat: el que presenta aquestes modalitats com una dicotomia; gairebé, doncs, com formes comunicatives irreconciliables. L'aprofundiment en els estudis de la llengua oral ha mostrat, com un dels primers resultats, que *llengua oral* no és sinó una etiqueta còmoda que aplega una multitud de fets de parla i de varietats diferents: unes varietats orals que, per descomptat, presenten el tret comú de basar-se en el canal vocal-auditiu pel que fa a la transmissió del missatge, però que es fonamenten alhora en d'altres trets que creen i expliquen diferències profundes entre elles, o bé que les acosten –molt més del que es pensava– a algunes

(2) Vegeu en aquesta línia Camps *et alii* (1990), o els volums d'*Escola Catalana* 308 (1994) i d'*Articles de didàctica de la llengua i de la literatura* 4 (1995), monogràfics dedicats respectivament a «Els registres lingüístics» i «La diversitat discursiva».

varietats escrites, o sigui, les que es basen en un canal o suport visual. De fet, una constatació anàloga ha pres força en aquest altre *bàndol*, és a dir, en tot allò que, amb un altre rètol també còmode però simplificador, s'ha anat anomenant en la tradició, sense matisos, *llengua escrita*: un conjunt de varietats que es poden reclassificar atenent a factors altres que el canal de producció (per exemple, per posar només dos dels casos principals, la formalitat o informalitat, i la memorització, planificació o improvisació que condicionen el text).

El tòpic d'aquesta concepció tradicional tan difosa (tant en els estudis lingüístics com en la seva aplicació a l'ensenyament) ha consistit a prendre els prototips o arquetips respectius de l'oralitat i de l'escriptura com a manifestació *única* del que era en realitat un conjunt miscel·lani. Per molt que en siguin uns representants molt clars, la llengua oral no es restringeix a la conversa o al text parlat espontani, ni l'escrita al text expositiu o literari planificat. El mateix procés d'abstracció (i el consegüent de rebuig) que havia operat en molts estudis gramaticals i que s'ha comentat més amunt, ha tingut un paral·lel en els estudis sobre l'oral i l'escrit, i no ha contribuït tampoc en absolut a oferir-nos una idea encertada de la complexitat i de les interrelacions de les diverses modalitats del llenguatge, que els mitjans de comunicació de masses actuals i les noves tecnologies eixamplen sense parar.[3]

El creixent interès pels fenòmens de la variació lingüística, present ja en tots els àmbits de les ciències del llenguatge, pot contribuir decididament a l'estudi, exempt de tòpics i prejudicis, de cada una d'aquestes modalitats, alhora com a productes textuals i com a productes culturals; en d'altres paraules, com a missatges lingüístics (textos) inserits en contextos socioculturals. El procés d'ensenyament-aprenentatge d'aquestes modalitats es beneficiarà, sens dubte, de l'increment dels nostres coneixements sobre la seva constitució i les seves particularitats. I no cal dir que aquesta (re)visió de les modalitats lingüístiques ens ajudarà a superar un altre tòpic o prejudici que encara cueja amb força: el que les classifica, amb naturalitat i senzillesa, en bones i dolentes, en correctes o incorrectes, segons les *faltes* (o atemptats contra la normativa) que continguin, tot fent gala d'un menyspreu olímpic de qualsevol altre factor o mèrit. L'abstracció i el rebuig, en aquest cas, són ja molt més que discutibles.

3. CARACTERITZACIÓ DE LA LLENGUA ORAL

En nombrosos treballs s'han proposat diverses caracteritzacions de la llengua oral, en què es recullen els seus trets essencials. Encara que no s'acostuma a recordar, una de les primeres i més encertades és la que, alhora, caracteritza el mateix llenguatge verbal, amb el benentès, ja exposat i comentat en la introducció, que la llengua oral constitueix la manifestació primigènia d'aquesta capacitat humana. Els trets que

(3) Cf. en aquest sentit Salvador (1990), Tusón (1995) i Calsamiglia *et alii* (1997).

identifiquen la llengua oral vistos com a aspectes que la distingeixen d'altres codis comunicatius s'han apuntat al llarg de nombrosos estudis lingüístics i semiòtics, i no sempre amb unanimitat, però solen arrenglerar-se en la sèrie següent:[4]

(1) *Canal vocal - auditiu*, que permet que la producció de sons –a banda de requerir molt poca energia física– es dugui a terme conjuntament amb altres activitats.
(2) *Transmissió radiada* i *recepció direccional*, derivades ambdues de les característiques físiques en què opera el canal.
(3) *Extinció ràpida*, qualitat que facilita la producció de nous missatges.
(4) *Intercanviabilitat de papers o funcions*, pel que fa a l'emissió i recepció dels senyals.
(5) *Retroalimentació completa*, la qual cosa permet un control molt estricte del misssatge.
(6) *Especialització*, en el sentit que els senyals lingüístics són importants o transcendents per les seves conseqüències, i no pas pel simple procés de producció dels senyals.
(7) *Semanticitat*, és a dir, capacitat de significació dels senyals lingüístics.
(8) *Arbitrarietat*, donat el caràcter simbòlic dels materials verbals.
(9) *Discrecionalitat*, o caràcter discret (no analògic o gradual) dels senyals lingüístics.
(10) *Desplaçament*, o capacitat de referir-se a fets remots en el temps i en l'espai.
(11) *Creativitat* o *obertura*, gràcies a la qual es poden construir missatges nous.
(12) *Tradició*, en el sentit que el sistema és transmès generació rere generació.
(13) *Estructura dual*, amb una primera estructura d'unitats significatives i una segona d'unitats mínimes no significatives.
(14) *Prevaricació*, qualitat que permet mentir molt fàcilment a través del canal.
(15) *Reflexivitat*, o capacitat per referir-se al mateix vehicle comunicatiu.
(16) *Capacitat d'aprenentatge*, de forma que qualsevol llengua humana pot ser apresa per qualsevol parlant normal (malgrat certes restriccions, en relació amb l'edat de l'aprenent).

En realitat, molts dels trets anteriors són també aplicables a modalitats del llenguatge verbal que no són pas orals, per la qual cosa d'altres estudis han intentat presentar d'una manera més concreta l'especificitat de la llengua oral. Entre els més destacables, per bé que no entre els més coneguts i citats, el de Perera (1984: 159-206) mereix sens dubte un dels primers llocs, sobretot tenint en compte el seu caràcter tan complet i la recerca empírica que l'acompanya. Perera arrenglera les diferències entre oralitat i escriptura en diversos nivells: en la forma, en l'estructura gramatical i en l'organització discursiva. En el primer cas, la distinció fonamental és òbvia: els trets paralingüístics i prosòdics consubstancials a l'oralitat, i absents –o reflectits pàl-

(4) La sèrie està reproduïda de Payrató (1997: 52-54), i recull els trets originals proposats en els estudis pioners de Charles F. Hockett i d'altres que els completen proposats al llarg de diversos estudis d'etologia i semiòtica.

lidament– en l'escriptura. Pel que fa a l'estructuració gramatical, algunes diferències es relacionen amb la producció física (redundància més gran en l'oralitat), algunes amb factors situacionals (dependència contextual més gran de la parla), amb contrastos funcionals (informalitat superior en la parla) i d'altres es relacionen amb l'absència de trets prosòdics en l'escrit. En l'organització discursiva, per últim, l'estructuració de la informació és també prou distinta, però alhora fa evident que les comparacions entre oralitat i escriptura només es poden plantejar d'aquesta manera si s'escullen mostres *que representin, com a arquetips, els dos extrems, en aquest cas concret, la conversa* (col·loquial) i l'escrit (preparat).

4. LLENGUA ORAL I VARIACIÓ. MODALITATS DE LA LLENGUA ORAL

Si es vol continuar aprofundint la caracterització de l'oralitat, no queda més remei que plantejar les diferències que presenten entre elles diverses modalitats de la llengua oral. És així també com el concepte de llengua oral queda unit al de variació, donat que, tal com s'ha plantejat en la introducció, no es pot continuar mantenint el tòpic d'una llengua oral monolítica, oposada simplement a la modalitat escrita, entesa també, al seu torn, com una varietat uniforme.

Entre les classificacions més conegudes, la pròpia de la tradició lingüística anglosaxona, basada en el concepte de registre (i els factors de camp, mode, tenor i to) deu ser segurament la més difosa, per bé que no s'hagués previst exclusivament per a les modalitats orals, sinó per a totes les varietats funcionals. La classificació va aparellada amb la subclassificació, també prou coneguda i en forma d'arbre, de les modalitats orals i escrites associades als factors de l'espontaneïtat i la preparació.[5]

La segona línia més coneguda i difosa en la classificació de les modalitats orals prové de la seva consideració com a productes textuals. Així, en la mesura que qualsevol mostra de llengua oral és un text, pot ser classificat com a tal, ja sigui en la seva dimensió més interna (amb les característiques intrínseques que presenta) o en la seva dimensió més externa (la del text com un producte sociocultural).[6] En la primera, ens veiem abocats a les –també tradicionals, ja– tipologies textuals, que acaben girant majoritàriament al voltant de modalitats o tipus textuals com la narració, la descripció, l'explicació, l'argumentació i la injunció (i minoritàriament amb l'afegit de la predicció i la conversació). En la segona dimensió trobem els no menys tradicionals gèneres textuals o discursius, amb el rerefons de la retòrica, la teoria de la literatura o, més recentment, l'etnografia de la comunicació; cadascuna orienta les classificacions en funció dels seus pressupòsits i objectius.

La síntesi d'aquestes classificacions es presenta en el Quadre 1, amb algunes de les denominacions més usuals que s'han utilitzat com a nomenclatura de les classes de llengua oral.[7]

(5) Vegeu Gregory i Carroll (1978) i Halliday (1985).

(6) Vegeu, com a reculi, Biber i Finegan (1994).

(7) El quadre, de fet, encara es podria completar amb les distincions associables amb les varietats dialectals (geogràfica, històrica i social) corresponents a cada mostra de llengua oral. Vegeu una exposició més detallada del quadre i d'altres aspectes tractats breument en aquest apartat a Payrató (1988, 1996) i Castellà (1992).

QUADRE I

REGISTRES / TEXTOS / GÈNERES
TIPOLOGIES DE L'ORALITAT

REGISTRES	TEXTOS	GÈNERES
(No) Tècnic	Narratiu	Conversa
(No) Planificat	Descriptiu	Salutació
(No) Informatiu	Expositiu	Acudit
(No) Formal	Instructiu	Endevinalla
	Argumentatiu	Conte
———	(Conversacional)	Classe
	(Predictiu)	Conferència
Col·loquial	(Poètic/Retòric)	Entrevista
Científic		Sermó
Periodístic	———	
		Confessió
Literari		Judici
Esportiu	Narració	Interrogatori
Jurídic	Conversa	Telenotícies
Administratiu	Discurs situat	Informe meteor.
Simplificat	Discurs teòric	Debat
Críptic		Anunci
...	———	...

5. MODALITATS DE LA LLENGUA ORAL I CORPUS LINGÜÍSTICS

Sense invalidar la utilitat de l'aplicació dels criteris anteriors esmentats, sí que cal reconèixer que totes les classificacions acaben patint d'uns mals comuns: la dificultat de definir conceptes fonamentals en què es basen i la dificultat de segmentar uns productes lingüístics que se'ns presenten com un continu (dues dificultats que, tot sigui dit, solen presentar-se aparellades). En efecte, la distinció de variables a partir dels conceptes de camp, mode, tenor i to (representables com a tema, canal, propòsit i formalitat), típica de bona part de la tradició anglosaxona, resulta molt complexa i, al capdavall, inevitablement arbitrària; el mateix és aplicable a les variables que fan possible l'agrupació dels textos en tipus de textos o en gèneres. En definitiva, el caràcter difús i convencional d'aquestes variables acaba provocant que no disposem, ara com ara, de cap classificació de les modalitats orals que compti amb un suport unànime o ben generalitzat.

Una de les millors proves que es poden adduir per refermar l'afirmació precedent és comprovar com s'han triat les mostres de llengua oral que componen els corpus lingüístics, els inventaris de textos que ens permeten fer-nos una idea representativa de l'estat d'una llengua. Per donar-ne dues mostres concretes, els dos quadres següents recullen els criteris adoptats pel corpus d'anglès oral de Santa Barbara i pel British Corpus. Tot i que en el primer cas (Quadre 2) es podria pensar –per la comparació amb el segon– que es tracta d'un corpus de dimensions més aviat modestes, el cert és que un milió de mots orals constitueix ja una xifra molt elevada. La compartimentació dels materials recollits revela en aquest cas un interès evident pels diferents tipus de parla, situada contextualment i representativa (llevat d'algunes característiques geogràfiques i socials) dels parlants de la comunitat anglesa nord-americana.[8]

QUADRE 2

LANGUAGE TYPES IN THE CORPUS OF SPOKEN AMERICAN ENGLISH

A. MULTIPARTY INTERACTION: GENERAL TALK	
- Face-to-face conversation	350.000
- Telephone conversation	50.000
B. MULTIPARTY INTERACTION: ROLE-BASED TALK	
- Task-oriented (e.g. job) talk	100.000
- Service encounters	50.000
- Interviews	50.000
- Organized discussions	50.000
- Call-in shows	25.000
C. LARGELY MONOLOGIC TALK	
- Sports commentaries	50.000
- Presentations and demonstrations	50.000
- Oral histories	25.000
- Lectures	50.000
- Speeches	50.000
- Sermons	50.000
- Newcasts	50.000

El British National Corpus, al seu torn, representa un esforç ingent per donar un material representatiu de l'estat de la llengua anglesa al Regne Unit. L'enorme volum de dades (10 milions en total) s'organitza, tal com es pot comprovar en el Quadre 3 (reproduït de Crowdy 1991), en funció de característiques dels parlants (edat, sexe, procedència geogràfica, classe social), però també de la situació de parla concreta en què es recull la mostra. Així, es combinen en un sol corpus variables de tipus dialectal amb variables de tipus funcional, o, el que és el mateix, s'intenta oferir una instantània de l'estat d'una llengua que la retrati amb la màxima fidelitat possible.

(8) Vegeu pel que fa a aquest corpus Chafe, Du Bois i Thompson (1991). El quadre que es presenta procedeix d'un document mecanografiat no publicat de presentació del corpus. Les xifres corresponen al nombre de mots de cada modalitat, la suma dels quals ateny el milió.

QUADRE 3

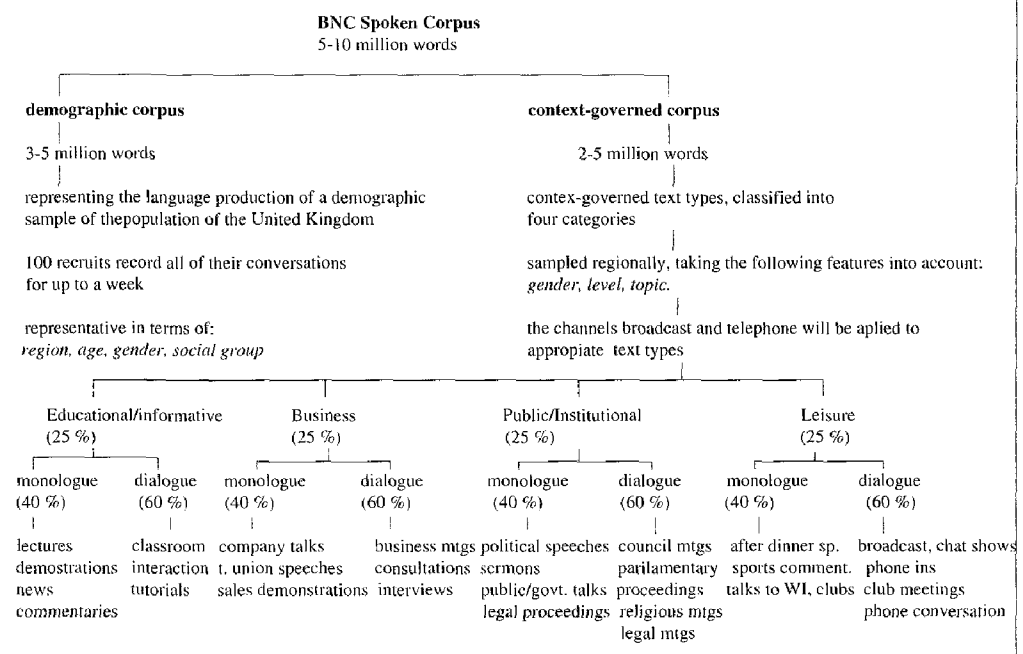

5. CLOENDA

L'exemple d'aquests dos corpus, ben diferents, serveix, entre d'altres coses, per fer-se càrrec de la majoria de problemes que presenta actualment, encara, l'estudi de la llengua oral i de les seves modalitats. Els obstacles i les dificultats són presents en totes les fases de la recerca: des de la selecció i la recollida de les dades (inabordable sense la delimitació d'uns objectius), passant pels problemes de transcripció i tractament de les mostres, fins a la delimitació de les variables, que són, al capdavall, l'essència de la variació.

Per consegüent, acostar-se a l'anàlisi de l'oralitat significa acceptar tota una sèrie de mancances i riscos. Certament, la poca tradició d'estudis i de teories de què disposem sobre molts aspectes de la llengua oral –des de l'entonació fins a la sintaxi– i la seva inherent variació –associable a trets individuals, socials, geogràfics, històrics i situacionals– constitueixen dos inconvenients per a la recerca; tanmateix, per una altra banda, i mirant-los positivament, poden ser interpretats també com dos reptes que ens haurien d'engrescar a emprendre noves anàlisis.

LLUÍS PAYRATÓ
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BIBER, D. i E. FINEGAN (eds.) (1994) *Sociolinguistic perspectives on register*, Nova York, Oxford University Press.

CALSAMIGLIA, H. *et alii* (1997) *La parla com a espectacle*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

CAMPS, A. *et alii* (1990) *Text i ensenyament. Una aproximació interdisciplinària*, Barcelona, Barcanova.

CASTELLÀ, J. M. (1992) *De la frase al text. Teories de l'ús lingüístic*, Barcelona, Empúries.

CHAFE, W. L., J. W. DU BOIS i S.A. THOMPSON (1991) «Towards a new corpus of spoken American English», dins K. Aijmer & B. Altenberg (eds.), *English Corpus Linguistics. Studies in Honour of Jan Svartvik*, London, Longman.

CROWDY, S. (1991) *Spoken Corpus Design and Transcription*, Document mecanografiat.

GREGORY, M. i S. CARROLL (1978) *Language and Situation. Language Varieties and their Social Contexts*. Londres, Routledge & Kegan Paul. Trad. cast.: *Lenguaje y situación. Variedades del lenguaje y sus contextos sociales*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1986.

HALLIDAY, M. A. K. (1985) *Spoken and written language*, Oxford, Oxford University Press (2a. ed., 1989).

PAYRATÓ, Ll. (1988) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Universitat de València (3a. ed., 1996).

— (1996) «Variación lingüística y modalidades de la lengua oral», dins A. BRIZ *et alii* (eds.), *Pragmática y gramática del español hablado*, València, Universitat de València, pp. 177-192.

— (1997) *De professió lingüista. Panorama de la lingüística aplicada*. Barcelona, Empúries.

PERERA, K. (1984) *Children's writing and reading. Analysing classroom language*, Oxford, Blackwell / Deutsch.

SALVADOR, V. (1990) «Els registres orals», dins A. FERRANDO (ed.), *La llengua als mitjans de comunicació. Actes de les Jornades sobre la la llengua oral als mitjans de comunicació valencians*, València, Institut de Filologia Valenciana / Universitat de València.

TUSÓN, A. (1995) *Anàlisi de la conversa*, Barcelona, Empúries.

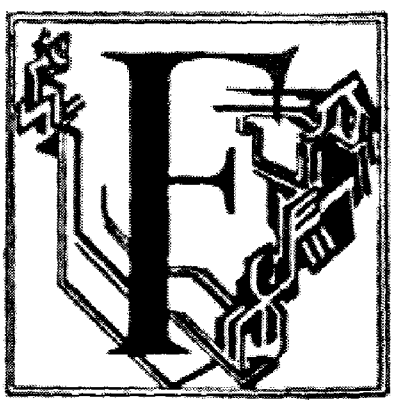

AMPARO TUSON VALLS

DIFERÈNCIA SEXUAL I VARIACIÓ LINGÜÍSTICA

Les paraules del home són com una fletxa que va directa al blanc, les de la dona s'assemblen a un ventall trencat (refrany xinès).

Los hombres *hablan*, las mujeres *platican* (refrany castellà).

Mula que fa *ih!* i dona que parla llatí fan mala fi (refrany català).

1. LA IDENTITAT SEXUAL: TRET UNIVERSAL O FET SOCIOCULTURAL?

La diferència sexual –i la seva relació amb la diversitat lingüisticodiscursiva– no és simplement un fet individual sinó que participa de característiques socials i culturals. El que és una persona ve definit, en part, des d'un punt de vista extern o macrosocial, en termes del lloc que ocupa dins l'entramat social i del conjunt dels atributs culturals que se li confereixen; ara bé, des d'un punt de vista microsocial, aquesta definició no és res –o és ben poc– si no s'activa o actualitza en els comportaments i activitats quotidianes que la persona porta a terme, entre les quals, els comportaments comunicatius mitjançant l'ús lingüístic són especialment rellevants, donat que són alhora una activitat i un instrument per portar a terme d'altres activitats de la vida social i cultural en les quals participen les persones.

De la mateixa manera que el que és una persona ve definit en termes del seu lloc dins l'entramat social i del conjunt d'atributs culturals que se li confereixen, el que és un home o una dona (a banda de les diferències biològiques estrictes) té a veure amb una història social i cultural que configura cada grup sexual, de forma genèrica, amb uns trets concrets que tenen a veure amb l'edat, l'estatus social, la procedència geogràfica o ètnica, la professió, les creences, etc.

Caplletra 25 (Tardor 1998), pp. 205-220

Així, no és el mateix ser una dona a Algèria que a Suècia; ser una nena petita que una vella; ser una obrera que una aristòcrata. Aquests atributs (geogràfics, d'edat, de classe) que fan variar la significació cultural de «ser dona» també, evidentment, fan variar el que significa «ser home» en cadascuna de les circumstàncies que, a tall d'exemple, hem assenyalat. Per tant, podríem dir que les persones s'agrupen, socioculturalment parlant, en funció d'uns trets que són variats i variables.

¿Fins a quin punt, doncs, podem parlar de l'existència de certes característiques distintives entre la parla de les persones «simplement» perquè pertanyen a l'un o a l'altre sexe? Resulta del tot necessari i convenient fer unes quantes precisions abans d'entrar en el detall del tema que ens ocupa.

En primer lloc, quan diem «variació per *sexe*» hem d'aclarir si ens estem referint a una característica biològica o a la significació cultural que històricament s'associa a un tret biològic. En el primer cas, estarem parlant d'un universal ja que, amb molt poques excepcions, les persones vénen al món amb unes característiques anatòmiques que les identifiquen com a membres d'un grup sexual o d'un altre. En el segon cas, però, observarem que el significat cultural de ser home o de ser dona pot variar molt. Ara bé, ¿fins a quin punt la «universalitat» biològica marca, condiciona o determina la «diversitat» sociocultural? «Ser home» o «ser dona» és el resultat de l'articulació complexa, variable i –de vegades– conflictiva d'aquests dos aspectes que, d'entrada, poden semblar oposats: la universalitat biològica i la diversitat cultural.

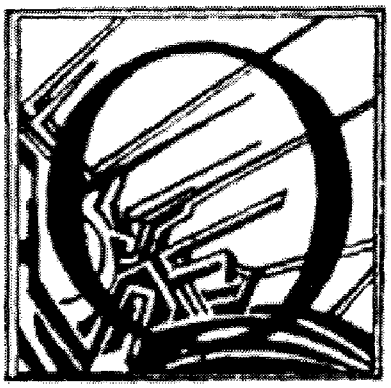

Amb el sexe passa com amb el color de la pell, que –exceptuant casos de canvi buscat– ens acompanya al llarg de tota la nostra vida. Però, encara, tinguem el color que tinguem, serem homes o dones (i, viceversa, és clar, sigui quin sigui el nostre sexe, tindrem un color o un altre). Tot i així, aquesta manera de veure les coses parteix d'una concepció ideològica «binària» de la realitat sexual que té com a conseqüència una visió també binària de la realitat sociocultural (R. Wodak, 1997), visió que avalua com a «desviacions» tot el que no es correspongui amb una concepció estereotipada dels comportaments masculins per als homes i femenins per a les dones.

En segon lloc, i com a conseqüència del que acabem de dir, si parlem de «variació lingüisticodiscursiva pel sexe», haurem de destriar aquells trets específics que s'associen al parlar dels homes i al parlar de les dones. Això comporta una doble dificultat: d'una banda, en el discurs, un mateix element pot tenir una significació múltiple, és a dir, per exemple, ser a la vegada «típicament rural i típicament masculí» o «típicament femení i típicament juvenil». D'una altra banda, haurem de destriar allò que s'acosta més als aspectes «universals» (per exemple, la qualitat de la veu) d'allò que s'acosta més a la variació sociocultural (per exemple, paraules que són tabú per a un o l'altre sexe en una determinada cultura).

En tercer lloc, hem de tenir en compte que existeix també la variació situacional que s'entrecreua amb els altres trets diferenciadors. No parlen de la mateixa manera una

dona o un home quan estan fent festes a la seva nena petita que quan estan dirigint una reunió de treball a la feina. No és el mateix la parla que un home fa servir en la intimitat amorosa que quan està mirant un partit de futbol amb els amics, etcètera.

Tots aquests matisos ens porten a fer un aclariment fonamental: les característiques que assenyalarem al llarg d'aquest article com a «masculines» o «femenines» no s'han de entendre d'una manera absoluta o mecànica, sinó com a tendències més freqüents en un grup sexual o en l'altre, i sempre pensant, bàsicament, en la cultura occidental. Per tant, no afirmem que *tots* els homes o que *totes* les dones fan servir tots els trets que anirem assenyalant; tampoc afirmem que el homes *només* utilitzen els trets que denominem «masculins» i que les dones *només* utilitzen els trets que denominem «femenins». Ara bé, el que els estudis fins ara realitzats en el camp de la diversitat lingüística i la diferència sexual mostren és que en el parlar dels homes s'observa una major freqüència en l'ús de les estratègies i les característiques dites masculines així com en el parlar de les dones s'observa l'ús més freqüent de les estratègies i les característiques dites femenines.

2. PRIMERES APROXIMACIONS AL TEMA

La dona és tan mudable com lo vent; de ses paraules no farás fonament

Els estudis tradicionals de dialectologia, on podríem esperar trobar una certa atenció a les diferències entre el parlar dels homes i el de les dones, no s'ocupen d'aquest tema, tot i que sempre hi ha hagut postures diferents respecte a si és convenient o no incloure dones entre els informants (I. Lozano Domingo, 1995), la qual cosa expressa un reconeixement ni que sigui implícit de l'existència de diferències.

Com plantegen J. K. Chambers i P. Trudgill (1980), el prototipus d'informant de la dialectologia ha estat, fins fa relativament molt poc, el que ells anomenen amb el acròstic NORMs: *nonmobile, older, rural males* (mascles rurals, vells i no mòbils). Aquest *NORM* era considerat qui millor *conservava* la parla «autèntica» objectiu de recerca de la dialectologia tradicional; qui viatja es «contagia» d'altres formes de parlar, qui viu en un medi urbà també està exposat a d'altres parles i llengües, els joves o encara «s'estan fent» i tenen un llenguatge «pobre» o per tal de distingir-se dels adults busquen formes de parlar diferents i, finalment, les dones resulten poc fiables perquè o bé són considerades massa «normatives» o massa variables i lingüísticament «volubles». D'aquesta manera, com ben encertadament manifesten Chambers i Trudgill, els estudis dialectològics –amb tot l'interès innegable que puguin tenir–

> [...] semblen ser una mena d'arqueologia lingüística. Joves que han nascut i han viscut tota la seva vida en una mateixa zona sovint han sentit inquietud en descobrir que la parla registrada en els estudis de camp de les seves zones és totalment aliena al que els resulta familiar. Aquest descobriment no és en absolut sorprenent quan considerem que, avui en dia, la proporció més gran de la població es mòbil, més jove, urbana i femenina [...] (p. 5, T. A.)

A l'àmbit de la dialectologia catalana, per exemple, A. Griera (1928, 1952) justificava la conveniència d'excloure les dones de les recerques amb treball de camp amb qüestionaris per la seva dificultat a mantenir l'atenció una estona molt llarga, perquè tenien vergonya o perquè no tenien coneixements sobre els temes entorn dels quals giraven els qüestionaris[1] (i que –curiosament?– no tractaven temes sobre els quals les dones *sí* que tenien coneixements). En aquesta mateixa línia, M. Sanchis Guarner manifestava com segueix la preferència per triar homes com a informants per a l'elaboració de l'*Atlas de la Península Ibérica* (ALPI):

> Como en el cuestionario del ALPI predomina la terminología agrícola, en general hemos preferido interrogar a los hombres y no a las mujeres, que, en muchas regiones apenas intervienen en las labores del campo; por otra parte, las mujeres solían tardar más en hacerse cargo de la índole de nuestra labor, y además, por presunción, siempre tienden más que los hombres a refinar su habla vulgar ante el forastero; aparte de ello, mientras que en determinadas épocas del año es relativamente fácil contratar a los campesinos poco ocupados entonces para las varias jornadas que durará el interrogatorio, las mujeres nunca se hallan libres de sus labores domésticas y se niegan a comprometerse para la totalidad de la encuesta; en cambio, según declaran los autores del AIS, en Italia conservan mejor el dialecto local porque viajan menos (p. 57)

Poc coneixements dels temes de les enquestes, dificultat per entendre el que fan els entrevistadors, «presumpció» que les porta al refinament lingüístic, molta feina a la casa i poc temps per a les entrevistes... Tanmateix, també Sanchis Guarner reconeix que aquesta apreciació no és compartida per tothom (tot i que la raó dels dialectòlegs italians és que les dones no viatgen i per això *conserven* més la seva parla...).

En general, la filologia i la lingüística tradicionals, donat que han centrat el seu interès a descriure el sistema o la competència innata o a prescriure les formes d'usar la llengua «correctament», no han parat atenció a cap tipus de diferència en el parlar d'homes i dones. Quan, de vegades, trobem alguna al·lusió al tema, és, normalment, per desautoritzar la 'veu' femenina[2].

Els principals eixos que han promogut la recerca entorn de la diversitat lingüística lligada a la diferència sexual han estat les diferències en l'adquisició lingüística segons el sexe; les formes de transmissió cultural i, especialment l'adquisició i el desenvolupament de la competència comunicativa en nens i nenes, nois i noies; els diferents interessos manifestats en els temes de conversa i el lèxic emprat. Aquests estudis van començar en els àmbits de la psicologia, l'antropologia i la sociolingüística.[3]

(1) Les paraules exactes d'aquest dialectòleg, que apareixen citades a l'obra de S. Pop (1950: 373) i a I. Lozano Domingo (1995: 83), són: «Les raons que m'hi obligaren són: l'impossibilitat de guardar atenció durant un llarg interrogatori d'alguns dies; el tenir els coneixements de les coses, generalment, més limitats que els homes i, sobretot, la falta de fixesa d'idees que es tradueix en una denominació imprecisa de les coses» (A. Griera, 1928: 5, nota I)

(2) Pel que fa a l'atenció que s'ha concedit a la dona als estudis dialectològics, es pot consultar el capítol cinquè de I. Lozano Domingo (1995) i per conèixer l'opinió de lingüistes i gramàtics pel que fa al parlar de les dones, el capítol tercer d'aquesta mateixa obra així com el llibre de M. Yaguello (1978).

(3) Des de la perspectiva lingüisticodiscursiva, els primers treballs sobre la diversitat lingüística i la diferència sexual que han tingut un gran impacte i s'han convertit en referència obligada són els de R. Lakoff (1975) i D. Tannen (1982, 1986, 1990, 1993 i 1994). Per a una exposició més detallada dels inicis de la recerca entorn als parlars «femenins» i «masculins», es poden consultar els treballs de D. Maltz i R. Borker (1982), I. Lozano Domingo (1995) i L. Martín Rojo (1995).

Una altra línia de recerca, molt lligada a l'elaboració d'un pensament i una acció no sexista, és la que intenta esbrinar la manera com les llengües -qui fa i usa les llengües- «tracten» o representen els dos grups sexuals. Bàsicament aquests estudis s'han interessat per dos fenòmens; d'una banda, des del punt de vista morfològic, s'han analitzat els usos dels gèneres gramaticals, per exemple, l'ús del masculí singular com a genèric o del masculí plural com la forma que inclou individus masculins i femenins, el canvi de significat del femení respecte al masculí (p. e. *home públic, dona pública*, o els noms que indiquen professions fins fa poc típicament masculines i la resistència d'alguns a utilitzar el femení –*metgessa, jutgessa*– per indicar la dona que exerceix com a tal i no la muller de qui l'exerceix). D'una altra banda, des del punt de vista lèxic, s'han analitzat definicions de diccionari i el vocabulari associat prototípicament –o estereotípicament– a les característiques masculines i femenines[4]. Els treballs realitzats en aquest sentit han estat aplicats a l'àmbit de l'educació, on també s'han fet recerques molt interessant que analitzen la manera com la institució escolar transmet, entre d'altres «valors» culturals, actituds i valors sexistes.[5]

3. LA VEU: BIOLOGIA O CULTURA?

Tres dones i un pato, mercat.

Sembla, d'entrada, un fet del tot –i per tots i totes– acceptat que la qualitat física de la veu masculina i la de la veu femenina és diferent i que aquesta diferència té unes causes anatòmiques que s'expliquen per una configuració especial i diferent de l'aparell fonador de cada grup sexual. Així, en general, els homes tenen una veu més greu i les dones una veu més aguda. També és cert que existeixen excepcions i podem trobar alguns homes amb una veu especialment aguda si la comparem amb la mitjana masculina i, a l'inrevés, podem trobar que algunes dones tenen una veu especialment greu respecte a la mitjana femenina. En principi, aquestes excepcions s'expliquen també físicament.

Ara bé, si mirem aquest aspecte –la qualitat de la veu–, aparentment biològic i universal, amb més detall, veurem que les coses no són tan simples. Per començar, tal com afirmen D. Graddol i J. Swann (1989),

> Hi ha estudis de diferents parts del món que mostren que el to i la qualitat de la veu són culturalment variables. En segon lloc, existeixen proves que les veus de les noies i dels nois es poden distingir molt abans que el seu aparell vocal s'hagi diferenciat a l'adolescència (p. 23, T.A.).

(4) Per a aquests tipus d'anàlisi, és indispensable la consulta d'A. García Messeguer (1988, 1994).

(5) Sobre aquest tema es poden consultar, entre d'altres, els treballs de M. Subirats i el seu equip (M. Subirats i C. Brullet, 1988; M. Subirats i A. Tomé, 1992; X. Bonal, 1993), els d'A.V. Català Gonzálvez i E. García Pascual (1989) i, especialment, la monografia del núm 16 de la revista *SGNOS. Teoría y Práctica de la Educación* , on es poden trobar articles de M. Subirats, M. Yaguello, Luisa Martín Rojo, D. Maltz i R. Borker, X. Bonal i A. Tomé, així com una guia de recursos (bibliogràfics i audiovisuals) preparada per C. Lomas.

És a dir, tot i havent-hi unes bases anatòmiques per a la diferència de les veus masculines i femenines, el valor que s'associa a aquestes diferències és un fet sociocultural tan important que fins i tot fa que nens i nenes *facin* veu d'homes o de dones abans que anatòmicament el seu aparell fonador s'hagi diferenciat. El que això ens mostra és que també la veu és un element en la construcció de la identitat personal. El valor que s'associa a les qualitats de les veus està íntimament relacionat amb els papers que socialment s'assignen a homes i dones. Així, la veu «pública» apropiada és una veu greu –és a dir, masculina– mentre que una veu aguda es considera inadequada. Tant és així que a Margaret Thatcher, quan va ser nomenada Primer Ministre (o Primera Ministra), li van fer seguir unes sessions amb un tutor del *National Theatre* perquè aconseguís un to de veu més baix que el seu «natural», donat que pel seu càrrec públic de primera línia aquest semblava inadequat perquè era «massa» agut; al final d'aquest «entrenament» va baixar el seu to de veu 46 Hz, la meitat de la diferència mitjana entre les veus masculines i femenines (vegeu Graddol i Swann, 1989, p. 38). Curiosament –o no tant– s'avalua millor una dona que té una veu greu, masculina que un home amb veu aguda, femenina. Donades les circumstàncies socioculturals a què ens estem referint, una dona amb veu greu «sona» seriosa, responsable, capaç d'exercir l'autoritat, digna de crèdit, mentre que un home amb veu aguda «sona» infantil, poca cosa, efeminat, ridícul o estrany.

Per comprovar fins a quin punt aquest valor simbòlic de les veus funciona, només cal observar quin ús en fa la publicitat audiovisual (o radiofònica). A la immensa majoria d'anuncis, la part on hi ha el «consell» sobre la bondat del producte o la descripció de les seves qualitats o on s'explica la importància de consumir-lo, i que apareix normalment al final de l'espot (sovint com a veu *en off*), és una veu masculina. Tant se val si es tracta d'un cotxe de sis milions com d'un producte d'alimentació, de neteja o d'uns bolquers. És a dir, sigui quin sigui el públic a qui s'adreça l'anunci, al marge de si la petita història que s'hi explica està protagonitzada per dones i per a dones, la «darrera paraula» és dita per un home... I com està demostrat a bastament (C. Lomas, 1996), a la publicitat res no és casual.

4. LA SELECCIÓ TEMÀTICA I EL LÈXIC

Una mujer no calla más que lo que no sabe.
L'home per la paraula i el bou per la banya.

La relació entre lèxic i cultura ha estat objecte d'estudis molt fructífers tant en el camp de la lingüística com –i sobretot– en l'àmbit de l'antropologia lingüística.[6]

Les persones, com a membres de determinats grups culturals i subculturals, tendeixen a caracteritzar-se perquè comparteixen uns tipus d'interessos i d'activitats.

(6) Per a una revisió actualitzada dels estudis que des de l'antropologia lingüística s'han fet de las relacions entre lèxic i cultura, vegeu el capítol tercer dins A. Duranti (1997).

Per exemple, podríem dir que una gran part del jovent del nostre àmbit cultural té en comú el gust per la música moderna (pop, rock i derivats), el fet d'anar a determinats locals de lleure (bars juvenils, discoteques o similars), buscar una forma de vestir identificadora, etc. Aquests interessos i activitats compartits es converteixen en temes dels quals es parla i, per tant, les persones que formen un grup utilitzen uns camps lèxics més que les persones d'un altre grup.

En el cas dels homes i de les dones, també l'estudi dels temes predominants i del lèxic utilitzat per cada grup sexual pot portar a resultats força interessants perquè revela, en definitiva, formes de vida històricament marcades, preferències, gustos, etc. Històricament, a la nostra cultura occidental mediterrània, les dones s'han ocupat, sobretot, de la casa, dels fills i de la família. Aquestes ocupacions comporten tota una sèrie d'activitas entorn del menjar, la neteja, l'embaràs, el naixement i la cura dels fills, el vestit, l'economia «domèstica», l'atenció a les malalties, la cura dels vells, etc. Tot un seguit de tasques referides al món del que es considera «privat», íntim, les «petites coses» de la vida quotidiana, que no transcendeixen –o molt poc– a l'esfera pública. Per la seva banda, els homes s'han ocupat, sobretot, de treballar fora de casa, de la vida institucional (política, econòmica, religiosa), d'anar a la guerra, d'organitzar els esports, etc., en definitiva, d'una sèrie d'activitats que conformen el que es considera l'esfera «pública», els «grans problemes» del món, d'on les dones, fins fa molt poc i encara de forma majoritària, han estat excloses.

Després d'aquest repàs molt breu de les activitats típicament (és a dir, *històricament, culturalment*) habituals d'homes i de dones, no ens pot estranyar que, a més del vocabulari comú, hi hagi una certa especialització que ve condicionada pels temes, activitats i interessos predominants a l'un i l'altre grup. En efecte, el vocabulari relatiu als àmbits de la política, l'economia, el treball remunerat i els esports és més conegut i més usat per homes que per dones. Per la seva banda, el vocabulari referent a la llar, al vestit, a la família, als afectes, en tots els seus vessants, és més conegut i més usat per les dones.

A més del que acabem de dir, que sembla del tot lògic i difícilment contestable, hi ha d'altres aspectes del lèxic que han estat assenyalats com a diferenciadors i caracteritzadors dels dos grups sexuals. Aquests aspectes tenen a veure, molt especialment, amb el que, d'una forma general, anomenarem elements *modalitzadors*: aquest conjunt de peces que serveixen per manifestar –més o menys explícitament– la posició de qui parla respecte al que està dient. Per exemple, s'ha observat que les dones fan servir més elements afectius, com ara diminutius, apel·latius que manifesten estimació (*bonic, monada, carinyo, perleta, rei/reina*, etc.), expressions hiperbòliques (*molt, però que molt requetebonica...*) i exclamacions valoratives (*ui!, ai!, ex!, ...*). Del cantó masculí, s'ha assenyalat que els homes utilitzen un lèxic més escatològic, més renecs i paraulotes, apel·latius «negatius» –fins i tot per expressar estimació, p. e.: *cabronàs!*, dit a un bon amic (L. Payrató, 1988 i J. Pujolar, 1997)–, etc.

El que resulta interessant és veure que aquests usos lèxics preferents o més típics d'un grup sexual o de l'altre configuren imatges prototípiques –o estereotípiques– del que es considera culturalment masculí o femení.

Novament la publicitat ens pot servir com a referent per veure com es construeixen aquests estereotips. L'observació dels anuncis que apareixen durant les campanyes de nadal i reis dedicats a les joguines resulta altament alliçonadora. Dels tipus de joguines que s'ofereixen al nens es desprenen una sèrie de característiques que s'associen amb el que se suposa que ha de ser un «noi»: valent, competitiu, aventurer, agressiu, poderós, fort, segur, intel·ligent, dur... De la mateixa manera, els anuncis dedicats a joguines per a nenes proposen un arquetipus de feminitat, compost, també, per una sèrie de característiques del que se suposa que ha de ser una «noia»: dolça, sensible, tendra, prudent, neta, honesta, maternal, detallista, guapa (o com a mínim, «graciosa»)...

5. ELS ESTILS DISCURSIUS I CONVERSACIONALS

Quan una dama diu *no*, vol dir 'potser';
Quan diu *potser*, vol dir 'sí';
I quan diu *sí*, no és una dama.
(Voltaire)

Apuntàvem al començament d'aquest article que les persones construïm les nostres identitats socioculturals mitjançant, en gran manera, les nostres activitats discursives i comunicatives en general. Som el que fem, i l'ús lingüístic és l'instrument privilegiat que ens permet portar a terme les nostres activitats així com representar-nos a nosaltres mateixes i als altres, com a persones dins el món que ens envolta. Les nostres maneres de parlar en cada situació, sobre temes diferents, amb persones diverses, perseguint finalitats obertes o amagades, conscients o inconscients, configuren aquesta identitat multifacètica, complexa i, a la vegada, definitòria del que una persona és. Evidentment, hi ha d'altres aspectes, com per exemple, la forma de vestir o de pentinar-se que també contribueixen a donar forma a aquesta «imatge» personal; parlar, però, i tot el que l'acompanya –molt especialment els gestos i els elements proxèmics– són com una segona pell, un dels senyals d'identitat més importants –com s'ha dit tantes vegades– de la persona.

La formació de la identitat és un procés llarg i lent en el qual intervenen factors molt diversos de caràcter psicosocial. Aquests processos tenen lloc, majoritàriament, en el si de les interaccions que, des de petites, les persones mantenen entre d'altres que es troben al seu entorn: a casa, al carrer, a l'escola, als espais de lleure... Des de la infantesa, nens i nenes van rebent influències de les persones adultes que els envolten (pares i mares, avis i àvies, persones que els cuiden, altres familiars, veïns i veïnes, amics i

amigues, etc.), així com de tots els missatges que els arriben des dels mitjans de comunicació, i molt especialment, de la televisió i de la publicitat.

A partir d'aquestes «entrades», infants i adolescents van construint, dia a dia, la seva personalitat com a membres d'un grup. Els estudis realitzats comparant l'adquisició dels usos socials de la llengua en diferents àmbits culturals (B. Schieffelin i E. Ochs, 1986) mostren com, a edats molt primerenques, els nens i les nenes són capaços de manifestar en els jocs, a través de l'ús lingüístic, aspectes socioculturals tals com determinats rols, mitjançant la utilització d'elements prosòdics, lèxics, gramaticals i discursius que s'associen, per exemple, als papers típics de «pare-mare»-«fill-filla», «mestre-mestra-alumne-alumna», «metge-pacient», etc. E. Ochs (1986) planteja que una de les formes més típiques i potser la principal d'adquirir els coneixements socioculturals propis de l'entorn és, precisament, l'aprenentatge de l'ús lingüístic. Així, aprenem l'ús dels temps verbals, dels modalitzadors, dels marcadors d'indireccionalitat, dels patrons entonatius, dels apel·latius, etc., que s'associen amb determinades situacions, a partir de la situació d'estar immersos de forma participativa en diferents esdeveniments comunicatius en els quals s'activen les diverses posicions socials dels participants i els hàbits, creences i valors propis del grup en què creixem (A. Tuson, 1995).

Ara bé, com assenyalen D. Maltz i R. Borker (1982), ben aviat, les interaccions entre grups d'edat similars en què participen els nens i les nenes solen ser predominantment homogènies des del punt de vista sexual: nois amb nois, noies amb noies. Al llarg del període de la infantesa i l'adolescència, uns i altres van desenvolupant tota una sèrie d'hàbits de comportament social que són fruit i part de la construcció de la seva identitat. El comportament comunicatiu, l'ús discursiu, acompanya i fa possibles les diferents activitats que infants i adolescents van portant a terme, i aquestes activitats tenen característiques parcialment diferents en els grups de nois i en els grups de noies; per tant, també les formes de parlar són diferents.

Així, s'ha observat que els grups de nois són més nombrosos, s'estructuren al voltant d'un líder i els seus jocs solen implicar molta activitat física i poca parla. Les noies s'agrupen més per parelles o en grups petits, els seus jocs són més tranquils i impliquen molta activitat verbal. Només cal entrar en una escola a l'hora del pati per observar tot el que estem dient (A. Tuson, 1988). Entre els nois, solen ser habituals els crits, la provocació, l'insult, els cops (fins i tot com a mostra d'apreci); entre les noies, l'establiment de complicitats, de secrets, el xafardeig són també habituals (J. Pujolar, 1997). J. Coates (1997) ho planteja de la manera següent, basant-se en estudis sobre les diferències de les relacions amistoses entre homes i entre dones:

> Les amistats de dones es caracteritzen per la intimitat, per les confidències personals mútues i perquè estan centrades en el parlar, mentre que les amistats d'homes es caracteritzen per la sociabilitat, l'absència de confidències personals i perquè estan centrades en l'activitat (p. 245).

Totes aquestes pràctiques –inclosa la pràctica discursiva– van cristal·litzant i podem dir que, a l'edat adulta, configuren uns estils de comportament força diferents. Al que dèiem a l'apartat anterior sobre les diferències d'interessos que es reflectien en la utilització preferent d'uns camps lèxics o d'uns altres, ara haurem d'afegir-hi tota una sèrie d'estratègies discursives, de comportaments conversacionals (A. Tuson, 1995) que caracteritzen i diferencien el parlar masculí i el parlar femení. Els homes fan coses junts; les dones, xerren. Ells comparteixen idees i activitats, elles comparteixen sentiments i intimitat. Quan els homes parlen, trien temes públics, «externs»: la feina, el futbol, la política, les dones, els èxits... i els tracten des d'una perspectiva també pública. Les dones queden per xerrar o, simplement, es troben i parlen. L'amistat entre els homes es crea fent coses, fins i tot les tertúlies –fins fa poc una activitat típicament masculina– tenen un tema decidit prèviament –els toros, la literatura, el futbol, l'actualitat política– al voltant del qual es discuteix i, a més, es fan a locals públics (cafès, restaurants o emissores de ràdio). L'amistat entre les dones es fa també fent coses, però sobretot al voltant de converses espontànies; a casa, al mercat, a la perruqueria. Parlant de tot i de res: de la família, dels fills, dels menjars, dels èxits i també dels fracassos, rient i plorant, expressant sentiments íntims...

Els trets característics que diferencien i configuren els estils discursius d'homes i dones es donen a tots els nivells de l'anàlisi lingüística i també afecten la mecànica conversacional i la interpretació, ja que poden portar al malentès perquè formes similars s'interpreten de maneres diferents (D. Tannen, 1982, 1986, 1990; D. Maltz i R. Borker, 1982; A. Tuson, 1995). A continuació presentarem alguns d'aquells trets que les investigacions sobre el tema presenten com els més recurrents i identificadors per a cada grup sexual.

Prosòdia i elements paralingüístics

Les dones:

—una entonació més emfàtica; aquesta èmfasi s'aconsegueix amb allargaments vocàlics, entonacions ascendent-descendent (/\) i descendent-ascendent (\/).

—més canvis de to de veu, amb tendència a tons més aguts.

—més final ascendents.

—utilització més freqüent d'elements vocals (*mm, ha* o similars) per indicar *t'escolto, et segueixo.*

Els homes:

—ritme més *stacatto*, amb menys modulacions entonatives.

—pocs canvis de to de veu.

—més finals descendents.

—ús menys freqüents d'elements vocals (*mm, ha* o similars), que ells utilitzen per manifestar acord o desacord.

Morfosintaxi

Les dones:

—Ús de la segona persona i de la primera persona del plural, amb la finalitat d'incloure la persona o les persones amb qui es parla (modalitats elocutiva i apel·lativa).

—Més freqüència d'oracions interrogatives i exclamatives.

—Més preguntes «eco» (*no?, oi?, eh?, eh que sí?, no et sembla?*, etc.).

—Més formes indirectes.

—Més oracions inacabades.

—Més ús de modalitzadors (adjectius, adverbis, apreciatius, minimitzadors, i expressions com *Ai, no sé, però a mi em sembla que...*, etc.).

Els homes:

—Ús preferent de la primera persona del singular, de la tercera persona i de formes impersonals (modalitat més delocutiva).

—Més freqüència d'oracions enunciatives.

—Més enunciats directes.

—Menys ús de modalitzadors.

Lèxic

A part del que ja hem comentat a l'apartat 4, els estudis realitzats mostren que les dones fan servir més paraules que designen matisos, per exemple referits a colors, que els homes. Un altre aspecte interessant és el que s'ha observat referent a les paraules tabú a diferents cultures: hi ha paraules tabú per a homes i dones o només per a dones, però *no* s'ha trobat cap cultura on hi hagi paraules tabú *només* per a homes.

Organització temàtica textual

Les dones:

—Tendència a construir el discurs de forma compartida.

—Més canvis de tema.

—Tractament dels temes més aviat des de la pròpia experiència íntima

—Estil més implicat, més personalitzat.

Els homes:

—Tendència a resumir o reformular el que s'està dient (control temàtic).

—Tendència a mantenir els temes, menys canvis temàtics.

—Tractament dels temes més aviat des d'un punt de vista extern.

—Estil més assertiu.

Mecànica conversacional

Les dones:

—Els solapaments (dues persones que parlen al mateix temps) i les interrupcions tendeixen a ser cooperatius (per manifestar comprensió, per completar la intervenció anterior...).

—Més «feina» per mantenir la conversa (preguntes, exclamacions, «ajudes» temàtiques, etc.).

Els homes

—Els solapaments i les interrupcions tendeixen a ser competitius (per aconseguir espai per parlar, per manifestar desacord, per desautoritzar...).

—Menys «feina» per mantenir la conversa.

L'aparició conjunta d'un nombre significatiu d'aquests trets és el que conforma un estil masculí o un estil femení. L'acumulació exagerada i hiperbòlica és, precisament, el que fan certs humoristes quan volen imitar un home o una dona; especialment en aquest darrer cas, caldria estudiar la proliferació d'humoristes homes que basen gran part de les seves actuacions en el travestisme i en la «imitació» ridiculitzadora de determinats tipus de dones a través de la forma de parlar.

Un altre cas, ben diferent, és el que es pot observar entre els i les adolescents. És gairebé un lloc comú comentar que, avui en dia, les noies semblen «xicots» quan parlen, sobretot per la quantitat de renecs que fan servir. Efectivament, es pot observar entre les noies adolescents una certa «transgressió» del que serien les formes de comportament, en general, i de comportament comunicatiu, en particular, considerades típicament femenines cap a formes més masculines de comportament (un cert estil de vestir, de moure's, de parlar...). En els nois, el que s'observa és una acumulació fins i tot exagerada –si es compara amb el comportament dels adults– de les formes d'actuació també masculines. Així, la transgressió és des del món femení cap al masculí, però no a l'inrevés; la transgressió del que és masculí cap al que és femení està fortament sancionada de manera negativa, com dèiem quan ens referíem a les veus. Encara avui, per moltes noies, el model públic, que es presenta com a símbol de l'èxit social i de l'autonomia, és el model masculí. Curiosament, a l'edat adulta, quan hi ha altres mitjans per mostrar la pròpia identitat, aquesta imitació exagerada dels patrons masculins recula i, si bé es continua valorant de forma positiva en certs àmbits una dona que se sap mostrar assertiva i contundent, també es valora un home «tendre».

Un altre àmbit que mostra la importància dels comportaments comunicatius associats amb el món masculí i amb el món femení és el comportament de certs grups d'homosexuals –homes i dones– que adopten certes formes d'actuació –en el vestir, en els gestos i en el parlar, especialment– del grup sexual amb el qual s'identifiquen (també en aquest cas es pot fer referència a la utilització exagerada d'aquest fet des de l'humor).

CLOENDA

Abans d'acabar, farem algunes consideracions sobre el tema que ens ocupa. Hi ha qui ha caracteritzat l'estil femení com a «insegur», «dèbil», enfront del masculí, que es presenta com un estil «fort», «poderós». Com assenyala R. Wodak (1997), aquesta manera de veure les coses es correspon a una certa ideologia sobre els sexes i el món social que podria acabar portant les dones a adoptar l'estil masculí tot acceptant-lo com l'únic apropiat per a la vida pública (política, negocis, etc.). Ara bé, des d'una posició que posa en primer lloc el valor de la diferència del món de les dones, es caracteritza l'estil femení com cooperatiu, solidari, enfront de l'estil masculí, que es veu individualista, competitiu i dominador. Des d'aquesta perspectiva, del que es tracta és d'aconseguir que l'estil femení ocupi també els espais públics, sense sentiments d'inferioritat o d'inadequació. Vivim, des de fa unes dècades, una època de canvis importants pel que fa als rols masculins i femenins al nostre entorn cultural. Les dones –almenys una part– estem accedint a llocs de responsabilitat dins el món laboral i polític. Aquest fet està provocant canvis en les identitats i en les imatges que homes i dones tenim de les unes i dels altres. Tot això està comportant inseguretats i certs canvis també en la manera de representar-nos a través de la llengua i de relacionar-nos a través dels usos lingüístics (L. Martín Rojo i J. Callejo Gallego, 1995; L. Martín Rojo, 1997).

El camp de la diversitat lingüística i la diferència sexual es presenta com un àmbit immens obert a la recerca. Calen estudis empírics de tot tipus que permetin aprofundir en el coneixement de les formes de parlar dels homes i de les dones, sobretot estudiades en relació a d'altres variables de la vida sociocultural com l'edat, l'entorn social, l'estatus, la feina, la situació comunicativa, etc. Si bé tradicionalment –com vèiem en parlar de la dialectologia o de la lingüística– s'ha oblidat, conscientment o no, l'estudi del discurs femení, actualment existeixen un nombre important de treballs que mostren la importància i l'interès de la recerca lingüística i discursiva lligada a la diferència sexual.

AMPARO TUSON VALLS
Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BONAL, X. (1993) «La discriminación sexista en la escuela primaria», dins *Signos. Teoría y Práctica de la Educación*, núm. 8/9, pp. 140-146.

CATALÀ GONZÁLVEZ, A. V. i E. GARCÍA PASCUAL (1989) *Una mirada otra*, València, Institut Valencià de la Dona.

CHAMBERS, J. K. i Peter TRUDGILL (1980) *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press.

COATES, J. (1997) «Women's friendships, women's talk», dins R. WODAK, ed., *Gender and Discourse*, London: Sage, pp. 245-262.

DURANTI, A. (1997) *Linguistic anthropology*, Cambridge, Cambridge University Press.

GARCÍA MESSEGUER, Á. (1988) *Lenguaje y discriminación sexual*, Madrid, Montesinos.

— (1994) *¿Es sexista la lengua española?*, Barcelona, Paidós.

GRADDOL, D. i J. SWANN (1989) *Gender Voices*, Oxford, Basil Blackwell.

GRIERA, A. (1928) *Entorn de l'Atlas linguistique de l'Italie et de la Suisse méridionale*, Publicacions de l'Oficina Romànica, Barcelona, Biblioteca Balmes.

— (1952) «Exclusion des femmes parmi les sujets des enquêtes de l'Atlas linguistique de la Catalogne», dins *Orbis*, 1, pp. 25-26.

LAKOFF, R. (1975) *Language and the woman's place*, New York: Harper and Row (trad. cast.: *El lenguaje y el lugar de la mujer*, Barcelona, Ricou, 1981).

LOMAS, C. (1996) *El espectáculo del deseo. Usos y formas de la persuasión publicitaria*, Barcelona, Octaedro.

LOZANO DOMINGO, I. (1995) *Lenguaje femenino, lenguaje masculino ¿Condiciona nuestro sexo la forma de hablar?*, Madrid, Minerva Ediciones.

MALTZ, D. i R. BORKER (1982) «Los problemas comunicativos entre hombres y mujeres desde una perspectiva cultural», dins *Signos. Teoría y Práctica de la Educación*, 16, pp. 18-31, 1995.

MARTÍN ROJO, L. (1996) «Lenguaje y género. Descripción y explicación de la diferencia», dins *Signos. Teoría y Práctica de la Educación*, 16, pp. 6-17.

— (1997) «Intertextuality and the construction of a new female identity», dins M. BENGOECHEA i R. SOLA, eds., *Intertextuality/ Intertextualidad*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá de Henares.

MARTÍN ROJO, L. i J. CALLEJO GALLEGO (1995) «Argumentation and inhibition: Sexism in the discourse of Spanish executives», dins *Pragmatics*, vol. 5, núm. 4, pp. 455-484.

OCHS, E. (1986) «Introduction», dins B. SCHIEFFELIN, i E. OCHS (eds) *Language socialization across cultures*, Cambridge, Cambridge University Press.

PAYRATÓ, L. (1988) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València.

POP, S. (1950) *La Dialectologie: aperçu historique et méthodes d'enquêtes*, Louvain, Chez l'Auteur.

PUJOLAR, J. (1997) *De què vas, tio?*, Barcelona, Empúries.

SANCHIS GUARNER, M. (1953) *La Cartografía lingüística en la actualidad y el Atlas de la Península Ibérica*. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, «Monografías de Ciencia Moderna», núm. 43.

SCHIEFFELIN, B. B. i E. OCHS (eds), 1986, *Language socialization across cultures*, Cambridge, Cambridge University Press.

SUBIRATS, M. i C. BRULLET (1988) *Rosa y azul. La transmisión de los géneros en la escuela*, Madrid, Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer.

SUBIRATS, M. i A. TOMÉ (1992) *Pautas de observación para el análisis del sexismo en el centro educativo. Cuadernos para la coeducación*, 2, Bellaterra, ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona.

TANNEN, D. (1982) «Ethnic style in male-female conversations», dins J. J. GUMPERZ (ed.) *Language and social identity*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 217-231.

— (1986) *That's not what I meant! How conversational style makes or breaks your relations with others*, New York, William Morrow (trad. cast.: *¡Yo no quise decir eso!* Barcelona, Paidós, 1991).

— (1990) *You just don't understand! Women and men in conversation*, New York, Ballantine Books (trad. cast.: *¡Tú no me entiendes!* Barcelona, Círculo de Lectores, 1992).

— (1994) *Gender and Discourse*, Oxford, Oxford University Press (trad. cast.: *Género y discurso*. Barcelona, Paidós, 1996).

— (ed.) (1993) *Gender and conversational interaction*, Oxford, Oxford University Press.

TUSON, A. (1988) «El comportament lingüístic: L'anàlisi conversacional» dins A. BASTARDAS i J. SOLER (eds.) *Sociolingüística i llengua catalana*, Barcelona, Empúries, pp. 133-154.

— (1995) *Anàlisi de la conversa*, Barcelona, Empúries.

WODAK, R. (1997) «Introduction: some important issues in the research of gender and Discourse», dins R. WODAK (ed.) *Gender and Discourse*. London, Sage, pp. 1-20.

— (ed.) (1997) *Gender and Discourse*, London, Sage.

YAGUELLO, M. (1978) *Les mots et le femmes*, Paris, Payot.

La variació lingüística: el fet i la seva diferenciació
Linguistic variation and its differentiation

Joan Argenter

This study is a general presentation of the phenomenon of linguistic variation, from the point of view both of its empirical reality and of its semiotic, linguistic and socio-pragmatic analysis. We distinguish initially between the interest in research into the invariant form, which has characterized strict linguistics, and the orientation of sociolinguistics towards the study of variation; between the concentration on the referential value of language as an arbitrary symbol and the concentration on the connotative value of language as an index of social relations; between the limitation on the consideration of category alternation (allophony) and research into structured variation (sociolinguistic variables); and between variation of a statistical character (such as the ones just mentioned) and variation based on discrete oppositions. The linguistic realities defined by the study of variation—styles, levels of language, natural varieties, registers—must be described not only in terms internal to the linguistic system but also in their relation to the social and sociocultural context; this terminological diversity reflects on occasions different linguistic modalities, and on others distinct methodological approaches, among which we stress the importance of the ethnography.

Variació foneticofonològica. Una aproximació a la diversitat del vocalisme en lleidatà
Phonetic-phonological variation

Joan Julià i Muné

This paper presents phonetic-phonological variation in articulatory and perceptual terms, both at segmental and suprasegmental levels. It also presents the determining factors of linguistic diversity and change, that is, the factors responsible for the external, geographical (intra-dialectal and inter-dialectal), chronolectal, social and functional variation of a language. Several examples of a few relevant phenomena of the Northwestern phonetics in Lleida are included, especially the phenomenon of vocalism as seen from the relation between internal and external variation of a language.

Variació morfofonològica. Variants morfològiques
Morpho-phonological Variation. Morphological Variations

Maria-Rosa Lloret i Joaquim Viaplana

Morphological variation can be considered to take place in two levels: on a superficial level of phonetic nature and on a deep level of phonological nature. This study addresses the deep level of morphological variation, of morphological variation strictly speaking. It focuses on the variations of the morphological variables, that is to say, on the actual realizations of morphological variation. There are two kinds of morphological variations: of formal and of grammatical nature. Formal morphological variations are those with a phonological representations in which morphological variation is present. These are existing morphological variations. Grammatical morphological variations are those which determine several formal variations in the declention of words. These morphological variations not readily available, but that become available through the corresponding formal morphological variations. Both kinds of variations are analyzed in terms of typology and of class.

La variació sintàctica. Uniformitat en la diversitat

Gemma Rigau

The study of the syntactic variation of the dialects of a language is a good instrument to understand the general properties of language and the syntactic principles that govern the limits of variation in sentence structure. This paper deals with two topics of Catalan sintax, which are given different solutions by the speakers depending on the dialects. One of them is at the interface between syntax and morphology; the other, at the interface between syntax and semantics. The both are related to agreement: morphological features agreement and lexical features agreement. Specifically, we will analise number agreement in deontic sentences with the verb caldre from dialects where this verb is still alive, and we will also comment on the behavior of polariry elements in Rossellonese and North Valencian.

Variació lèxica. De la idiosincràsia al tractament sistemàtic de la diversitat
Lexical variation. From the idiosincrasy to the sistematic treatment of the diversity

Mercè Lorente Casafont

Several attempts to describe and explain lexical regularities and irregulaties have been made in morphology and semantics. Dialectology and historical grammar have studied phenomena of lexical alternation and change. Yet, applied linguistics has not shown the intrinsic variation of lexic even though there have been, and are, many pedagogical, computer, and lexicographic reasons to describe this complexity. Studies focusing on this issue of variation are relatively recent. There is no grammatical model to thoroughly explain communicative competence available at this point in time. And the incorporation of lexical variation in some theoretical models is still very limited. This paper aims at considering the notion of internal variation as an integral part of the models on the lexical component of grammar. And it also aims at systematically relating the several aspects of lexic with the notion of internal variation.

Variació històrica. El temps en la variació lingüística
Historical variation. Time in Linguistic Variation

Josep Moran i Ocerinjauregui

This paper comments and reflects upon the inherent nature of time during any linguistic realization, and therefore during variation. This happens aside from the abstractions made by a sincronicity due to the descriptive methodology used or due to the theoretical premises that propose a sincronicity.

La geolingüística catalana, ahir i avui
Geographic variation. Catalan geolinguistics, yesterday and today

Joan Veny

After surveying a number of books on geolinguistics which have completely or partially focused on the Catalan language from the seventies, this paper points out the importance of continental atlases and linguistic research groups to the development of linguistic cartography. They have done so by means of tables of summaries and comments about dialectal data classified and presented in maps with structural, onomastic and motivational criteria. The second part of this paper updates geolinguistic work done on the Catalan language in the last decades from a renewed geographical, thematic and social dimension.

Variació social. La recerca sociolectal en català: un estat de la qüestió
Social variation. Sociolectal research in Catalan: a report

Emili Boix

First, this paper describes the relations between stratification and social convencionalization in general. It also presents a view of society as a very appropiate ground for socilectal research. Second, after reviewing specific problems of the research mentioned above in the Catalan countries, four lines of related research are surveyed:
(1) dialectal and phonological research
(2) sociological research
(3) literary and mass media research
(4) prescriptive and lexicographic research
Some aspects of sociolinguistic research are especially reviewed: the repertoire in Barcelona and some of their sociolects as it is the case of the 'xava.'

Variació i estàndard
Variation and standard

Gabriel Bibiloni

The nature of linguistic variation is governed by the character and the scope of the networks of interaction, and the frequencies and intensity of communications inside those networks. Standardization, in a complete sense, represents a substantial modification of the conditions of interaction: basically, it expands, structures and consolidates the communicative network. The spread of the standard variety thus acts on the initial conditions, modifying them significantly. As a referential model, the standard reduces geographical variation, imposing specific limitations on the maintenance of forms which are restricted geographically and which have attained social prestige. Standardization also shapes social variation; it establishes or increases the pre-existing correlations between social status and linguistic variants, on occasion inside the framework of another standard. Finally, by expanding the number of contexts of use of the language, standardization acts as a factor of functional and stylistic diversification.

Variació per tema. El discurs especialitzat o la variació funcional determinada per la temàtica: noves perspectives
Variation by subject. The specialised discourse or the functional variation determined by the subject: new perspectives

M. Teresa Cabré Castellví

Specialised communication is increasingly becoming an interesting subject of study among linguists, particularly in Textual Linguistics. These linguists refer to specialised languages to indicate the particular resources used by the speakers in communicative situations which are involved in specialised transfer of knowledge.

In this paper, the concept of specialised languages is redefined and stablished by the reduction of a language to its functional registers as determined by the communication topic and as placed within a grammar of variation. Consequently, we do not treat these functional resources as a language strictu sensu, that is, as a system with units and rules of different descriptive levels; but as a particular selection of possibilities offered by a grammar system. We also present idiosyncratic characteristics acquired by linguistic resources in a specialised communicative situation, and we propose a renewed theory of terminological units in the framework of different specialities.

Variació per canal oral. Reflexions sobre l'estudi de la llengua oral
Oral variation. Reflections on the Study of Oral Language

Lluís Payrató

Although modern linguistics has (theoretically) supported the primacy of the analysis of oral language over written texts, the comparison of studies based on the two kinds of analysis show the tradition of studies on many aspects of orality.

This paper, based on the statement above, presents a number of problems originated in the study of oral language and its different modes. The obstacles and difficulties are present during all stages of the research: from the data selection and collection (unthinkable without clear objectives) to problems dealing with the transcription and analysis of the data and to the limitation of variables, which are the essence of variation.

Diferència sexual i diversitat lingüística
Sex Difference and Linguistic Diversity

Amparo Tuson Valls

This paper presents typical female and male oral traits after surveying the main studies on the topic. The approach used to study linguistic diversity as determined by sex differences is from an anthropological and sociolinguistic view. Sex differences are conditioned by historical and cultural forces that determine the meaning of "being a man" or "being a woman" in a given society. Some of the characteristics of typical communicative behavior in men and women as well as some current indications of change are also examined.